

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

मज्झिमनिकाये

मज्झिमपण्णास-अट्ठकथा

१. गहपतिवग्गो

१. कन्दरकसुत्तवण्णना

१. एवं मे सुतन्ति कन्दरकसुत्तं । तत्थ चम्पायन्ति एवंनामके नगरे । तस्स हि नगरस्स आरामपोक्खरणीआदीसु तेसु तेसु ठानेसु चम्पकरुक्खाव उस्सन्ना अहेसुं, तस्मा चम्पाति सङ्खमगमासि । गग्गराय पोक्खरणिआ तीरेति तस्स चम्पानगरस्स अविदूरे गग्गराय नाम राजमहेसिया खणितत्ता गग्गराति लद्धवोहारा पोक्खरणी अत्थि । तस्सा तीरे समन्ततो नीलादिपञ्चवण्णकुसुमपटिमण्डितं महन्तं चम्पकवनं । तस्मिं भगवा कुसुमगन्धसुगन्धे चम्पकवने विहरति । तं सन्धाय “गग्गराय पोक्खरणिआ तीरे”ति वुत्तं । महता भिक्खुसङ्घेन सद्धिन्ति अदस्सितपरिच्छेदेन महन्तेन भिक्खुसङ्घेन सद्धिं । पेस्सोति तस्स नामं । हत्थारोहपुत्तोति हत्थाचरियस्स पुत्तो । कन्दरको च परिब्बाजकोति कन्दरकोति एवंनामो छन्नपरिब्बाजको । अभिवादेत्वाति छब्बण्णानं घनबुद्धरस्मीनं अन्तरं पविसित्वा पसन्नलाखारसे निमुज्जमानो विय, सिङ्गीसुवण्णवण्णं दुस्सवरं पसारेत्वा ससीसं पारुपमानो विय, वण्णगन्धसम्पन्नचम्पकपुष्फानि सिरसा सम्पटिच्छन्तो विय, सिनेरुपादं उपगच्छन्तो पुण्णचन्दो विय भगवतो चक्कलक्खणपटिमण्डिते अलत्तकवण्णफुल्लपदुमसस्सिरिके पादे वन्दित्वाति अत्थो । एकमन्तं निसीदीति छनिसज्जदोसविरहिते एकस्मिं ओकासे निसीदि ।

तुण्हीभू तं तुण्हीभूतन्ति यतो यतो अनुविलोकेति, ततो ततो तुण्हीभूतमेवाति अत्थो । तत्थ हि एकभिक्खुस्सापि हत्थकुक्कुच्चं वा पादकुक्कुच्चं वा नत्थि, सब्बे भगवतो चेव गारवेन अत्तनो च सिक्खितसिक्खताय अज्जमज्जं विगतसल्लापा अन्तमसो उक्कासितसद्दम्पि अकरोन्ता सुनिखातइन्दखीला विय निवातट्ठाने सन्निसिन्नं महासमुद्धउदकं विय कायेनपि निच्चला मनसापि अविक्खित्ता रत्तवलाहका विय सिनेरुकूटं भगवन्तं परिवारेत्वा निसीदिसु । परिब्बाजकस्स एवं सन्निसिन्नं परिसं दिस्वा महन्तं पीतिसोमनस्सं उप्पज्जि । उप्पन्नं पन अन्तोहदयस्मिंयेव सन्निदहितुं असक्कोन्तो पियसमुदाहारं समुट्ठापेसि । तस्मा अच्छरियं भोतिआदिमाह ।

तत्थ अन्धस्स पब्बतारोहनं विय निच्चं न होतीति अच्छरियं । अयं ताव सद्दनयो । अयं पन अट्ठकथानयो, अच्छरायोगन्ति अच्छरियं । अच्छरं पहरितुं युत्तन्ति अत्थो । अभूतपुब्बं भूतन्ति अब्भुतं । उभयम्पेतं विम्वयस्सेवाधिवचनं । तं पनेतं गरहअच्छरियं, पसंसाअच्छरियन्ति दुविधं होति । तत्थ अच्छरियं मोग्गल्लान अब्भुतं मोग्गल्लान, याव बाहागहणापि नाम सो मोघपुरिसो आगमेस्सतीति (चूळव० ३८३; अ० नि० ८.२०), इदं गरहअच्छरियं नाम । “अच्छरियं नन्दमाते अब्भुतं नन्दमाते, यत्र हि नाम चित्तुप्पादम्पि परिसोधेस्ससीति (अ० नि० ७.५३) इदं पसंसाअच्छरियं नाम । इधापि इदमेव अधिप्पेतं” अयज्जि तं पसंसन्तो एवमाह ।

यावज्जिदन्ति एत्थ इदन्ति निपातमत्तं । यावाति पमाणपरिच्छेदो, याव सम्मा पटिपादितो, यत्तकेन पमाणेन सम्मा

पटिपादितो, न सक्का तस्स वण्णे वत्तुं, अथ खो अच्छरियमेवेतं अब्भुतमेवेतन्ति वुत्तं होति । **एतपरमंयेवाति** एवं सम्मा पटिपादितो एसो भिक्खुसङ्घो तस्सापि भिक्खुसङ्घस्स परमोति एतपरमो, तं एतपरमं यथा अयं पटिपादितो, एवं पटिपादितं कत्वा पटिपादेसुं, न इतो भिय्योति अत्थो । दुतियनये एवं पटिपादेस्सन्ति, न इतो भिय्योति योजेतब्बं । तत्थ **पटिपादितोति** आभिसमाचारिकवत्तं आदिं कत्वा सम्मा अपच्चनीकपटिपत्तियं योजितो । अथ कस्मा अयं परिब्बाजको अतीतानागते बुद्धे दस्सेति, किमस्स तियद्धजाननज्जाणं अत्थीति । नत्थि, नयग्गाहे पन ठत्वा “येनाकारेन अयं भिक्खुसङ्घो सन्निसिन्नो दन्तो विनीतो उपसन्तो, अतीतबुद्धापि एतपरमंयेव कत्वा पटिपज्जापेसुं, अनागतबुद्धापि पटिपज्जापेस्सन्ति, नत्थि इतो उत्तरि पटिपादना”ति मज्जमानो अनुबुद्धिया एवमाह ।

२. एवमेतं कन्दरकाति पाटिएक्को अनुसन्धि । भगवा किर तं सुत्वा “कन्दरक त्वं भिक्खुसङ्घं उपसन्तोति वदसि, इमस्स पन भिक्खुसङ्घस्स उपसन्तकारणं तुय्हं अपाकटं, न हि त्वं समतिसं पारमिया पूरेत्वा कुसलमूलं परिपाचेत्वा बोधिपल्लङ्के सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झि, मया पन पारमियो पूरेत्वा जातत्थचरियं लोकत्थचरियं बुद्धत्थचरियञ्च कोटिं पापेत्वा बोधिपल्लङ्के सब्बज्जुतज्जाणं पटिविद्धं, मय्हं एतेसं उपसन्तकारणं पाकटं”न्ति दस्सेतुं इमं देसनं आरभि ।

सन्ति हि कन्दरकाति अयम्पि पाटिएक्को अनुसन्धि । भगवतो किर एतदहोसि — “अयं परिब्बाजको इमं भिक्खुसङ्घं उपसन्तोति वदति, अयञ्च भिक्खुसङ्घो कप्पेत्वा पकप्पेत्वा कुहकभावेन इरियापथं सण्ठपेन्तो चित्तेन अनुपसन्तो न उपसन्ताकारं दस्सेति । एत्थ पन भिक्खुसङ्घे पटिपदं पूरयमानापि पटिपदं पूरेत्वा मत्थकं पत्वा ठितभिक्खूपि अत्थि, तत्थ पटिपदं पूरेत्वा मत्थकं पत्ता अत्तना पटिविद्धगुणेहेव उपसन्ता, पटिपदं पूरयमाना उपरिमग्गस्स विपस्सनाय उपसन्ता, इतो मुत्ता पन अवसेसा चतूहि सतिपट्टानेहि उपसन्ता । तं नेसं उपसन्तकारणं दस्सेस्सामी”ति “इमिना च इमिना च कारणेन अयं भिक्खुसङ्घो उपसन्तो”ति दस्सेतुं “सन्ति हि कन्दरका”ति आदिमाह ।

तत्थ **अरहन्तो खीणासवाति** आदीसु यं वत्तब्बं, तं मूलपरियायसुत्तवण्णनायमेव वुत्तं । सेखपटिपदम्पि तत्थेव वित्थारितं । **सन्ततसीलाति** सततसीला निरन्तरसीला । **सन्ततवुत्तिनोति** तस्सेव वेवचनं, सन्ततजीविका वातिपि अत्थो । तस्मिं सन्ततसीले ठत्वाव जीविकं कप्पेन्ति, न दुस्सील्यं मरणं पापुणन्तीति अत्थो ।

निपकाति नेपक्केन समन्नागता पज्जवन्तो । **निपकवुत्तिनोति** पज्जाय वुत्तिनो, पज्जाय ठत्वा जीविकं कप्पेन्ति । यथा एकच्चो सासने पब्बजित्वापि जीवितकारणा छसु अगोचरेसु चरति, वेसियागोचरो होति, विधवथुल्लकुमारिकपण्डकपानागारभिक्खुनिगोचरो होति । संसट्ठो विहरति राजूहि राजमहामत्तेहि तित्थियेहि तित्थियसावकेहि अननुलोमिकेन गिहिसंसग्गेन (विभ० ५१४), वेज्जकम्मं करोति, दूतकम्मं करोति, पहिणकम्मं करोति, गण्डं फालेति, अरुमक्खनं देति, उद्धंविरेचनं देति, अधोविरेचनं देति, नत्थुतेलं पचति, पिवनतेलं पचति, वेळुदानं, पत्तदानं, पुष्पदानं, फलदानं, सिनानदानं, दन्तकट्टुदानं, मुखोदकदानं, चुण्णमत्तिकदानं देति, चाटुकम्मं करोति, मुग्गसूपियं, पारिभटुं, जङ्घपेसनियं करोतीति एकवीसतिविधाय अनेसनाय जीविकं कप्पेन्तो अनिपकवुत्ति नाम होति, न पज्जाय ठत्वा जीविकं कप्पेति, ततो कालकिरियं कत्वा **समणयक्खो** नाम हुत्वा “तस्स सङ्घाटिपि आदित्ता होति सम्पज्जलिता”ति वुत्तनयेन महादुक्खं अनुभोति । एवंविधा अहुत्वा जीवितहेतुपि सिक्खापदं अनतिकमन्तो चतुपारिसुद्धिसीले पतिट्ठाय यथाबलं बुद्धवचनं उग्गण्हित्वा रथविनीतपटिपदं, महागोसिङ्गपटिपदं, महासुज्जतपटिपदं, अनङ्गणपटिपदं, धम्मदायादपटिपदं, नालकपटिपदं, तुवट्टकपटिपदं, चन्दोपमपटिपदन्ति इमानि अरियपटिपदानि पूरेन्तो चतुपच्चय-सन्तोस-भावनाराम-अरियवंसपटिपत्तियं कायसक्खिनो हुत्वा अनीका निक्खन्तहत्थी विय यूथा विस्सट्ठसीहो विय निपच्छाबन्धमहानावा विय

च गमनादीसु एकविहारिनो विपस्सनं पट्टपेत्वा अज्जअज्जेव अरहत्तन्ति पवत्तउस्साहा विहरन्तीति अत्थो ।

सुप्पतिट्ठितचित्ताति चतूसु सतिपट्ठानेसु सुट्ठपितचित्ता हुत्वा । सेसा सतिपट्ठानकथा हेट्ठा वित्थारिताव । इध पन लोकियलोकुत्तरमिस्सका सतिपट्ठाना कथिता, एत्तकेन भिक्खुसङ्घस्स उपसन्तकारणं कथितं होति ।

३. याव सुपज्जत्ताति याव सुट्ठपिता सुदेसिता । **मयम्पि हि, भन्ते**ति इमिना एस अत्तनो कारकभावं दस्सेति, भिक्खुसङ्घञ्च उक्खिपति । अयञ्हेत्थ अधिप्पायो, मयम्पि हि, भन्ते, गिहि...पे०... सुप्पतिट्ठितचित्ता विहराम, भिक्खुसङ्घस्स पन अयमेव कसि च बीजञ्च युगनङ्गलञ्च फालपाचनञ्च, तस्मा भिक्खुसङ्घो सब्बकालं सतिपट्ठानपरायणो, मयं पन कालेन कालं ओकासं लभित्वा एतं मनसिकारं करोम, मयम्पि कारका, न सब्बसो विस्सट्ठकम्मट्ठानायेवाति । **मनुस्सगहने**ति मनुस्सानं अज्झासयगहनेन गहनता, अज्झासयस्सापि नेसं किलेसगहनेन गहनता वेदितब्बा । **कसटसाठेय्येसुपि** एसेव नयो । तत्थ अपरिसुद्धेन **कसटता**, केराटियट्ठेन **साठेय्यता** वेदितब्बा । **सत्तानं हिताहितं जानातीति** एवं गहनकसटकेराटियानं मनुस्सानं हिताहितपटिपदं याव सुट्ठ भगवा जानाति । **यदिदं पसवोति** एत्थ सब्बापि चतुप्पदजाति पसवोति अधिप्पेता । **पहोमीति** सक्कोमि । **यावतकेन अन्तरेनाति** यत्तकेन खणेन । **चम्पं गतागतं करिस्सतीति** अस्समण्डलतो याव चम्पानगरद्वारा गमनञ्च आगमनञ्च करिस्सति । **साठेय्यानीति** सठत्तानि । **कूटेय्यानीति** कूटत्तानि । **वड्ढेय्यानीति** वड्ढत्तानि । **जिम्हेय्यानीति** जिम्हत्तानि । **पातुकरिस्सतीति** पकासेस्सति दस्सेस्सति । न हि सक्का तेन तानि एत्तकेन अन्तरेन दस्सेतुं ।

तत्थ यस्स किस्मिञ्चिदेव ठाने ठातुकामस्स सतो यं ठानं मनुस्सानं सप्पटिभयं, पुरतो गन्त्वा वज्जेत्वा ठस्सामीति न होति, तस्मिं ठातुकामट्ठानेयेव निखातत्थम्भो विय चत्तारो पादे निच्चले कत्वा तिट्ठति, अयं **सठो** नाम । यस्स पन किस्मिञ्चिदेव ठाने अवच्छिन्दित्वा खन्धगतं पातेतुकामस्स सतो यं ठानं मनुस्सानं सप्पटिभयं, पुरतो गन्त्वा वज्जेत्वा पातेस्सामीति न होति, तत्थेव अवच्छिन्दित्वा पातेति, अयं **कूटो** नाम । यस्स किस्मिञ्चिदेव ठाने मग्गा उक्कम्म निवत्तित्वा पटिमग्गं आरोहितुकामस्स सतो यं ठानं मनुस्सानं सप्पटिभयं, पुरतो गन्त्वा वज्जेत्वा एवं करिस्सामीति न होति, तत्थेव मग्गा उक्कम्म निवत्तित्वा पटिमग्गं आरोहति, अयं **वड्ढो** नाम । यस्स पन कालेन वामतो कालेन दक्खिणतो कालेन उजुमग्गेनेव गन्तुकामस्स सतो यं ठानं मनुस्सानं सप्पटिभयं, पुरतो गन्त्वा वज्जेत्वा एवं करिस्सामीति न होति, तत्थेव कालेन वामतो कालेन दक्खिणतो कालेन उजुमग्गं गच्छति, तथा लण्डं वा पस्सावं वा विस्सज्जेतुकामस्स सतो इदं ठानं सुसम्मट्ठं आकिण्णमनुस्सं रमणीयं, इमस्मिं ठाने एवरूपं कातुं न युत्तं, पुरतो गन्त्वा पटिच्छन्नठाने करिस्सामीति न होति, तत्थेव करोति, अयं **जिम्हो** नाम । इति इमं चतुब्धिधम्पि किरियं सन्धायेतं वुत्तं । सब्बानि तानि साठेय्यानि कूटेय्यानि वड्ढेय्यानि जिम्हेय्यानि पातुकरिस्सतीति एवं करोन्तापि ते सठादयो तानि साठेय्यादीनि पातुकरोन्ति नाम ।

एवं पसूनं उत्तानभावं दस्सेत्वा इदानि मनुस्सानं गहनभावं दस्सेन्तो **अम्हाकं पन, भन्ते**ति आदिमाह । तत्थ **दासाति** अन्तोजातका वा धनक्कीता वा करमरानीता वा सयं वा दासब्बं उपगता । **पेस्साति** पेसनकारका । **कम्मकराति** भत्तवेतनभता । **अज्जथाव कायेनाति** अज्जेनेवाकारेण कायेन समुदाचरन्ति, अज्जेनेवाकारेण वाचाय, अज्जेन च नेसं आकारेण चित्तं ठितं होतीति दस्सेति । तत्थ ये सम्मुखा सामिके दिस्वा पच्चुग्गमनं करोन्ति, हत्थतो भण्डकं गणहन्ति, इमं विस्सज्जेत्वा इमं गणहन्ता सेसानिपि आसन-पज्जापन-तालवण्टबीजन-पादधोवनादीनि सब्बानि किच्चानि करोन्ति, परम्मुखकाले पन तेलम्पि उत्तरन्तं न ओलोकेन्ति, सतग्घनकेपि सहस्सग्घनकेपि कम्मे परिहायन्ते निवत्तित्वा ओलोकेतुम्पि न इच्छन्ति, इमे अज्जथा कायेन समुदाचरन्ति नाम । ये पन सम्मुखा “अम्हाकं सामि अम्हाकं

अय्यो”ति आदीनि वत्वा पसंसन्ति, परम्मुखा अवत्तब्बं नाम नत्थि, यं इच्छन्ति, तं वदन्ति, इमे अज्जथा वाचाय समुदाचरन्ति नाम ।

४. चत्तारोमे पेस्सपुग्गलाति अयम्पि पाटिक्को अनुसन्धि । अयज्झि पेस्सो “यावज्जिदं, भन्ते, भगवा एवं मनुस्सगहणे एवं मनुस्सकसटे एवं मनुस्ससाठेय्ये वत्तमाने सत्तानं हिताहितं जानाती”ति आह । पुरिमे च तयो पुग्गला अहितपटिपदं पटिपन्ना, उपरि चतुत्थो हितपटिपदं, एवमहं सत्तानं हिताहितं जानामीति दस्सेतुं इमं देसनं आरभि । हेट्ठा कन्दरकस्स कथाय सद्धिं योजेतुम्पि वट्ठति । तेन वुत्तं “यावज्जिदं भोता गोतमेन सम्मा भिक्खुसङ्घो पटिपादितो”ति । अथस्स भगवा “पुरिमे तयो पुग्गले पहाय उपरि चतुत्थपुग्गलस्स हितपटिपत्तिंयंयेव पटिपादेमी”ति दस्सेन्तोपि इमं देसनं आरभि । **सन्तो**ति इदं संविज्जमानाति पदस्सेव वेवचनं । “सन्ता होन्ति समिता वूपसन्ता”ति (विभ० ५४२) एत्थ हि निरुद्धा सन्ताति वुत्ता । “सन्ता एते विहारा अरियस्स विनये वुच्चन्ती”ति एत्थ (म० नि० १.८२) निब्बुता । “सन्तो हवे सब्धि पवेदयन्ती”ति एत्थ (जा० २.२१.४१३) पण्डिता । इध पन विज्जमाना उपलब्धमानाति अत्थो ।

अत्तन्तपादीसु अत्तानं तपति दुक्खापेतीति **अत्तन्तपो** । अत्तनो परितापनानुयोगं **अत्तपरितापनानुयोगं** । परं तपति दुक्खापेतीति **परन्तपो** । परेसं परितापनानुयोगं **परपरितापनानुयोगं** । **दिट्ठेव धम्मे**ति इमस्मियेव अत्तभावे । **निच्छातो**ति छातं वुच्चति तण्हा, सा अस्स नत्थीति निच्छातो । सब्बकिलेसानं निब्बुतत्ता **निब्बुतो** । अन्तो तापनकिलेसानं अभावा सीतलो जातोति **सीतिभूतो** । ज्ञानमग्गफलनिब्बानसुखानि पटिसंवेदेतीति **सुखपटिसंवेदी** । **ब्रह्मभूतेन अत्तनाति** सेट्ठभूतेन अत्तना । **चित्तं आराधेतीति** चित्तं सम्पादेति, परिपूरेति गण्हाति पसादेतीति अत्थो ।

५. दुक्खपटिक्कूलन्ति दुक्खस्स पटिक्कूलं, पच्चनीकसण्ठितं दुक्खं अपत्थयमानन्ति अत्थो ।

६. पण्डितोति इध चतूहि कारणेहि पण्डितोति न वत्तब्बो, सतिपट्टानेसु पन कम्मं करोतीति पण्डितोति वत्तुं वट्ठति । **महापज्जो**ति इदम्पि महन्ते अत्थे परिगण्हातीति आदिना महापज्जलक्खणेन न वत्तब्बं, सतिपट्टानपरिगगाहिकाय पन पज्जाय समन्नागतत्ता महापज्जोति वत्तुं वट्ठति । **महता अत्थेन संयुत्तो अगमिस्साति** महता अत्थेन संयुत्तो हुत्वा गतो भवेय्य, सोतापत्तिफलं पापुण्येय्याति अत्थो । किं पन येसं मग्गफलानं उपनिस्सयो अत्थि, बुद्धानं सम्मुखीभावे ठितेपि तेसं अन्तरायो होतीति । आम होति, न पन बुद्धे पटिच्च, अथ खो किरियपरिहानिया वा पापमित्तताय वा होति । तत्थ किरियपरिहानिया होति नाम — सचे हि धम्मसेनापति धनज्जानिस्स ब्राह्मणस्स आसयं जत्वा धम्मं अदेसयिस्सा, सो ब्राह्मणो सोतापन्नो अभविस्सा, एवं ताव किरियपरिहानिया होति । पापमित्तताय होति नाम — सचे हि अजातसत्तु देवदत्तस्स वचनं गहेत्वा पितुघातकम्मं नाकरिस्सा, सामज्जफलसुत्तकथितदिवसेव सोतापन्नो अभविस्सा, तस्स वचनं गहेत्वा पितुघातकम्मस्स कतत्ता पन न होति, एवं पापमित्तताय होति । इमस्सापि उपासकस्स किरियपरिहानि जाता, अपरिनिट्ठिताय देसनाय उट्ठित्वा पक्कन्तो । **अपिच, भिक्खवे, एत्तावतापि पेस्सो हत्थारोहपुत्तो महता अत्थेन संयुत्तो**ति कतरेन महन्तेन अत्थेन? द्वीहि आनिसंसेहि । सो किर उपासको सङ्गे च पसादं पटिलभि, सतिपट्टानपरिगगहणत्थाय चस्स अभिनवो नयो उदपादि । तेन वुत्तं “महता अत्थेन संयुत्तो”ति । कन्दरको पन सङ्गे पसादमेव पटिलभि । **एतस्स भगवा कालो**ति एतस्स धम्मक्खानस्स, चतुन्नं वा पुग्गलानं विभजनस्स कालो ।

८. ओरब्भिकादीसु उरब्भा वुच्चन्ति एलका, उरब्भे हनतीति **ओरब्भिको** । **सूकरिकादीसुपि** एसेव नयो । **लुट्ठो**ति दारुणो कक्खळो । **मच्छघातको**ति मच्छबन्धकेवट्ठो । **बन्धनागारिको**ति बन्धनागारगोपको । **कुरुरकम्मन्ताति** दारुणकम्मन्ता ।

९. मुद्धावसित्तोति खत्तियाभिसेकेन मुद्धनि अभिसित्तो । पुरत्थिमेन नगरस्साति नगरतो पुरत्थिमदिसाय । सन्थागारन्ति यज्जसालं । खराजिनं निवासेत्वाति सखुरं अजिनचम्मं निवासेत्वा । सप्पितेलेनाति सप्पिना च तेलेन च । ठपेत्वा हि सप्पिं अवसेसो यो कोचि स्नेहो तेलन्ति वुच्चति । कण्डूवमानोति नखानं छिन्नत्ता कण्डूवितब्बकाले तेन कण्डूवमानो । अनन्तरहितायाति असन्थताय । सरूपवच्छायाति सदिसवच्छाय । सचे गावी सेता होति, वच्छोपि सेतकोव । सचे गावी कबरा वा रत्ता वा, वच्छोपि तादिसो वाति एवं सरूपवच्छाय । सो एवमाहाति सो राजा एवं वदेति । वच्छतराति तरुणवच्छकभावं अतिक्कन्ता बलववच्छा । वच्छतरीसुपि एसेव नयो । बरिहिसत्थायाति परिक्खेपकरणत्थाय चेव यज्जभूमियं अत्थरणत्थाय च । सेसं हेट्ठा तत्थ तत्थ वित्थारितत्ता उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायटुकथाय

कन्दरकसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

२. अटुकनागरसुत्तवण्णना

१७. एवं मे सुतन्ति अटुकनागरसुत्तं । तत्थ बेलुवगामकेति वेसालिया दक्खिणपस्से अविदूरे बेलुवगामको नाम अत्थि, तं गोचरगामं कत्वाति अत्थो । दसमोति सो हि जातिगोत्तवसेन चेव सारप्पत्तकुलगणनाय च दसमे ठाने गणीयति, तेनस्स दसमोत्वेव नामं जातं । अटुकनागरोति अटुकनगरवासी । कुक्कुटारामोति कुक्कुटसेट्ठिना कारितो आरामो ।

१८. तेन भगवता...पे०... अक्खातोति एत्थ अयं सङ्खेपत्थो, यो सो भगवा समतिस पारमियो पूरेत्वा सब्बकिलेसे भज्जित्वा अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो, तेन भगवता, तेसं तेसं सत्तानं आसयानुसयं जानता, हत्थतले ठपितआमलकं विय सब्बं जेय्यधम्मं पस्सता । अपिच पुब्बेनिवासादीहि जानता, दिब्बेन चक्खुना पस्सता, तीहि विज्जाहि छहि वा पन अभिज्जाहि जानता, सब्बत्थ अप्पटिहतेन समन्तचक्खुना पस्सता, सब्बधम्मजाननसमत्थाय पज्जाय जानता, सब्बसत्तानं चक्खुविसयातीतानि तिरोकुट्टादिगतानिपि रूपानि अतिविसुद्धेन मंसचक्खुना पस्सता, अत्तहितसाधिकाय समाधिपदट्ठानाय पटिवेधपज्जाय जानता, परहितसाधिकाय करुणापदट्ठानाय देसनापज्जाय पस्सता, अरीनं हतत्ता पच्चयादीनञ्च अरहत्ता अरहता, सम्मा सामञ्च सच्चानं बुद्धत्ता सम्मासम्बुद्धेन । अन्तरायिकधम्मे वा जानता, निरय्यानिकधम्मे पस्सता, किलेसारीनं हतत्ता अरहता, सामं सब्बधम्मानं बुद्धत्ता सम्मासम्बुद्धेनाति एवं चतुवेसारज्जवसेन चतूहि कारणेहि थोमितेन । अत्थि नु खो एको धम्मो अक्खातोति ।

१९. अभिसङ्खतन्ति कतं उप्पादितं । अभिसञ्चेतयितन्ति चेतयितं पकप्पितं । सो तत्थ ठितोति सो तस्मिं समथविपस्सनाधम्मे ठितो । धम्मरागेन धम्मनन्दियाति पदद्वयेहि समथविपस्सनासु छन्दरागो वुत्तो । समथविपस्सनासु हि सब्बेन सब्बं छन्दरागं परियादियितुं सक्कोन्तो अरहा होति, असक्कोन्तो अनागामी होति । सो समथविपस्सनासु छन्दरागस्स अप्पहीनत्ता चतुत्थज्झानचेतनाय सुद्धावासे निब्बत्तति, अयं आचरियानं समानकथा ।

वितण्डवादी पनाह “तेनेव धम्मरागेनाति वचनतो अकुसलेन सुद्धावासे निब्बत्तती”ति सो “सुत्तं आहरा”ति वत्तब्बो, अद्धा अज्जं अपस्सन्तो इदमेव आहरिस्सति, ततो वत्तब्बो “किं पनिदं सुत्तं नेय्यत्थं नीतत्थ”न्ति, अद्धा नीतत्थन्ति वक्खति । ततो वत्तब्बो — एवं सन्ते अनागामिफलत्थिकेन समथविपस्सनासु छन्दरागो कत्तब्बो भविस्सति, छन्दरागे उप्पादिते अनागामिफलं पटिविद्धं भविस्सति “मा सुत्तं मे लद्ध”न्ति यं वा तं वा दीपेहि । पज्झं कथेन्तेन हि आचरियस्स

सन्तिके उगगहेत्वा अत्थरसं पटिविज्झित्वा कथेतुं वट्टति, अकुसलेन हि सग्गे, कुसलेन वा अपाये पटिसन्धि नाम नत्थि। वुत्तञ्जेतं भगवता —

“न, भिक्खवे, लोभजेन कम्मेन दोसजेन कम्मेन मोहजेन कम्मेन देवा पज्जायन्ति, मनुस्सा पज्जायन्ति, या वा पनज्जापि काचि सुगतियो, अथ खो, भिक्खवे, लोभजेन कम्मेन दोसजेन कम्मेन मोहजेन कम्मेन निरयो पज्जायति, तिरच्छानयोनि पज्जायति, पेत्तिविसयो पज्जायति, या वा पनज्जापि काचि दुग्गतियो”ति —

एवं पज्जापेतब्बो। सचे सज्जानाति सज्जानातु, नो चे सज्जानाति, “गच्छ पातोव विहारं पविसित्वा यागुं पिवाही”ति उय्योजेतब्बो।

यथा च पन इमस्मिं सुत्ते, एवं महामालुक्खोवादेपि महासतिपट्टानेपि कायगतासतिसुत्तेपि समथविपस्सना कथिता। तत्थ इमस्मिं सुत्ते समथवसेन गच्छतोपि विपस्सनावसेन गच्छतोपि समथधुरमेव धुरं, महामालुक्खोवादे विपस्सनाव धुरं, महासतिपट्टानं पन विपस्सनुत्तरं नाम कथितं, कायगतासतिसुत्तं समथुत्तरन्ति।

अयं खो गहपति... पे०... एकधम्मो अक्खातोति एकधम्मं पुच्छितेन अयम्पि एकधम्मोति एवं पुच्छावसेन कथितत्ता एकादसपि धम्मा एकधम्मो नाम जातो। महासकुलुदायिसुत्तस्मिञ्चि एकूनवीसति पब्बानि पटिपदावसेन एकधम्मो नाम जातानि, इध एकादसपुच्छावसेन एकधम्मोति आगतानि। अमतुप्पत्तियत्थेन वा सब्बानिपि एकधम्मोति वत्तुं वट्टति।

२१. निधिमुखं गवेसन्तोति निधिं परियेसन्तो। **सकिदेवाति** एकपयोगेन। कथं पन एकपयोगेनेव एकादसन्नं निधीनं अधिगमो होतीति। इधेकच्चो अरज्जे निधिं गवेसमानो चरति, तमेनं अज्जतरो अत्थचरको दिस्वा “किं भो चरसी”ति पुच्छति। सो “जीवितवुत्तिं परियेसामी”ति आह। इतरो “तेन हि सम्म आगच्छ, एतं पासाणं पवत्तेही”ति आह। सो तं पवत्तेत्वा उपरूपरि ठपिता वा कुच्छिया कुच्छिं आहच्च ठिता वा एकादस कुम्भियो पस्सेय्य, एवं एकपयोगेन एकादसन्नं निधीनं अधिगमो होतीति।

आचरियधनं परियेसिस्सन्तीति अज्जतित्थिया हि यस्स सन्तिके सिप्पं उगगणहन्ति, तस्स सिप्पुगगणतो पुरे वा पच्छा वा अन्तरन्तरे वा गेहतो नीहरित्वा धनं देन्ति। येसं गेहे नत्थि, ते जातिसभागतो परियेसन्ति, तथा अलभमाना भिक्खम्पि चरित्वा देन्तियेव। तं सन्धायेतं वुत्तं।

किमङ्गं पनाहन्ति बाहिरका ताव अनिय्यानिकेपि सासने सिप्पमत्तदायकस्स धनं परियेसन्ति; अहं पन एवंविधे निय्यानिकसासने एकादसविधं अमतुप्पत्तिपटिपदं देसेन्तस्स आचरियस्स पूजं किं न करिस्सामि, करिस्सामियेवाति वदति। **पच्चेकदुस्सयुगेन अच्छादेसीति** एकमेकस्स भिक्खुनो एकेकं दुस्सयुगमदासीति अत्थो। समुदाचारवचनं पनेत्थ एवरूपं होतीति, तस्मा अच्छादेसीति वुत्तं। **पज्चसतविहारन्ति** पज्चसतग्घनिकं पण्णसालं कारेसीति अत्थो। सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति।

पपज्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

अट्टकनागरसुत्तवण्णना निट्ठिता।

३. सेखसुत्तवण्णना

२२. एवं मे सुतन्ति सेखसुत्तं । तत्थ नवं सन्थागारन्ति अधुना कारितं सन्थागारं, एका महासालाति अत्थो । उय्योगकालादीसु हि राजानो तत्थ ठत्वा “एत्तका पुरतो गच्छन्तु, एत्तका पच्छा, एत्तका उभोहि पस्सेहि, एत्तका हत्थीसु अभिरुहन्तु, एत्तका अस्सेसु, एत्तका रथेसु तिड्ढन्तु”ति एवं सन्थं करोन्ति, मरियादं बन्धन्ति, तस्मा तं ठानं सन्थागारन्ति वुच्चति । उय्योगद्वानतो च आगन्त्वा याव गेहेसु अल्लगोमयपरिभण्डादीनि करोन्ति, ताव द्वे तीणि दिवसानि ते राजानो तत्थ सन्थम्भन्तीतिपि सन्थागारं । तेसं राजूनं सह अत्थानुसासनं अगारन्तिपि सन्थागारं गणराजानो हि ते, तस्मा उप्पन्नकिच्चं एकस्स वसेन न छिज्जति, सब्बेसं छन्दो लब्धं वट्ठति, तस्मा सब्बे तत्थ सन्निपतित्वा अनुसासन्ति । तेन वुत्तं “सह अत्थानुसासनं अगारन्तिपि सन्थागार”न्ति । यस्मा पनेते तत्थ सन्निपतित्वा “इमस्मिं काले कसितुं वट्ठति, इमस्मिं काले वपितु”न्ति एवमादिना नयेन घरावासकिच्चानि सम्मन्तयन्ति, तस्मा छिद्वावच्छिद्वं घरावासं तत्थ सन्थरन्तीतिपि सन्थागारं । **अचिरकारितं होतीति** कट्टकम्म-सिलाकम्म-चित्तकम्मादिवसेन सुसज्जितं देवविमानं विय अधुना निट्ठापितं । **समणेन वाति** एत्थ यस्मा घरवत्थुपरिगहकालेयेव देवता अत्तनो वसनट्ठानं गणहन्ति, तस्मा “देवेन वा”ति अवत्वा “समणेन वा ब्राह्मणेन वा केनचि वा मनुस्सभूतेना”ति वुत्तं ।

येन भगवा तेनुपसङ्कमिंसूति सन्थागारं निट्ठितन्ति सुत्वा “गच्छाम, नं पस्सिस्सामा”ति गन्त्वा द्वारकोट्टकतो पट्ठाय सब्बं ओलोकेत्वा “इदं सन्थागारं देवविमानसदिसं अतिविय मनोरमं सस्सिरिकं केन पठमं परिभुत्तं अम्हाकं दीघरत्तं हिताय सुखाय अस्सा”ति चिन्तेत्वा “अम्हाकं जातिसेट्ठस्स पठमं दिव्यमानेपि सत्थुनोव अनुच्छविकं, दक्खिण्येयवसेन दिव्यमानेपि सत्थुनोव अनुच्छविकं, तस्मा पठमं सत्थारं परिभुज्जापेस्साम, भिक्खुसङ्घस्स आगमनं करिस्साम, भिक्खुसङ्घे आगते तेपिटकं बुद्धवचनं आगतमेव भविस्सति, सत्थारं तियामरत्तिं अम्हाकं धम्मकथं कथापेस्साम, इति तीहि रतनेहि परिभुत्तं मयं पच्छा परिभुज्जिस्साम, एवं नो दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सती”ति सन्निट्ठानं कत्वा उपसङ्कमिंसु ।

येन सन्थागारं तेनुपसङ्कमिंसूति तं दिवसं किर सन्थागारं किञ्चापि राजकुलानं दस्सनत्थाय देवविमानं विय सुसज्जितं होति सुपटिज्जितं, बुद्धारहं पन कत्वा अप्पज्जत्तं । बुद्धा हि नाम अरज्जज्झासया अरज्जारामा अन्तोगामे वसेय्युं वा नो वा, तस्मा भगवतो मनं जानित्वाव पज्जापेस्सामाति चिन्तेत्वा ते भगवन्तं उपसङ्कमिंसु । इदानि पन मनं लभित्वा पज्जापेतुकामा येन सन्थागारं तेनुपसङ्कमिंसु ।

सब्बसन्थरिं सन्थागारं सन्थरित्वाति यथा सब्बमेव सन्थतं होति, एवं तं सन्थरापेत्वा । सब्बपठमं ताव “गोमयं नाम सब्बमङ्गलेसु वट्ठती”ति सुधापरिकम्मकतम्पि भूमिं अल्लगोमयेन ओपुज्जापेत्वा परिसुक्खभावं जत्वा यथा अक्कन्तट्ठाने पदं न पज्जायति, एवं चतुज्जातियगन्धेहि लिम्पापेत्वा उपरि नानावण्णे कटसारके सन्थरित्वा तेसं उपरि महापिट्टिककोजवके आदिं कत्वा हत्थत्थरक-अस्सत्थरक-सीहत्थरक-ब्यग्घत्थरक-चन्दत्थरक-सूरियत्थरक-चित्तत्थरकादीहि नानावण्णेहि अत्थरणेहि सन्थरितब्बकयुत्तं सब्बोकासं सन्थरापेसुं । तेन वुत्तं “सब्बसन्थरिं सन्थागारं सन्थरित्वा”ति ।

आसनानि पज्जापेत्वाति मज्झट्ठाने ताव मङ्गलत्थम्भं निस्साय महारहं बुद्धासनं पज्जापेत्वा तत्थ यं यं मुदुकज्ज मनोरमज्ज पच्चत्थरणं, तं तं पच्चत्थरित्वा भगवतो लोहितकं मनुज्जदस्सनं उपधानं उपदहित्वा उपरि सुवण्णरजततारकविचित्तं वितानं बन्धित्वा गन्धदामपुप्फदामपत्तदामादीहि पच्चत्थरणेहि अलङ्कुरित्वा समन्ता द्वादसहत्थट्ठाने पुप्फजालं करित्वा तिसहत्थमत्तं ठानं पटसाणिया परिकिष्वापेत्वा पच्छिमभित्तिं निस्साय भिक्खुसङ्घस्स

पल्लङ्कपीठ-अपस्सयपीठ-मुण्डपीठानि पञ्जापेत्वा उपरि सेतपच्चत्थरणोहि पच्चत्थरापेत्वा पाचीनभित्तिं निस्साय अत्तनो अत्तनो महापिट्ठिककोजवके पञ्जापेत्वा हंसलोमादिपूरितानि उपधानानि ठपापेसुं “एवं अकिलममाना सब्बरत्तिं धम्मं सुणिस्सामा”ति । इदं सन्धाय वुत्तं “आसनानि पञ्जापेत्वा”ति ।

उदकमणिकन्ति महाकुच्छिकं उदकचाटिं । **उपट्टपेत्वा**ति एवं भगवा च भिक्खुसङ्घो च यथारुचिया हत्थे वा धोविस्सन्ति पादे वा, मुखं वा विक्खालेस्सन्तीति तेसु तेसु ठानेसु मणिवण्णस्स उदकस्स पूरापेत्वा वासत्थाय नानापुष्फानि चेव उदकवासचुण्णानि च पक्खिपित्वा कदलिपण्णेहि पिदहित्वा पतिट्ठापेसुं । इदं सन्धाय वुत्तं “उपट्टपेत्वा”ति ।

तेलप्पदीपं आरोपेत्वाति रजतसुवण्णादिमयदण्डासु दीपिकासु योनकरूपकिरातरूपकादीनं हत्थे ठपितसुवण्णरजतादिमयकपल्लकादीसु च तेलप्पदीपं जलयित्वाति अत्थो । **येन भगवा तेनुपसङ्कमिंसू**ति एत्थ पन ते सक्क्यराजानो न केवलं सन्थागारमेव, अथ खो योजनावट्टे कपिलवत्थुस्मिं नगरवीथियोपि सम्मज्जापेत्वा धजे उस्सापेत्वा गेहद्वारेसु पुण्णघटे च कदलियो च ठपापेत्वा सकलनगरं दीपमालादीहि विष्पकिण्णतारकं विय कत्वा “खीरपायके दारके खीरं पायेथ, दहरे कुमारे लहुं लहुं भोजेत्वा सयापेथ, उच्चासदं मा करित्थ, अज्ज एकरत्तिं सत्था अन्तोगामे वसिस्सति, बुद्धा नाम अप्पसद्वकामा होन्ती”ति भेरिं चरापेत्वा सयं दण्डदीपिका आदाय येन भगवा तेनुपसङ्कमिंसु ।

अथ खो भगवा निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सद्धिं भिक्खुसङ्घेन येन नवं सन्थागारं तेनुपसङ्कमीति । “यस्स दानि, भन्ते, भगवा कालं मज्जती”ति एवं किर काले आरोचिते भगवा लाखारसेन तित्तरत्तकोविट्ठारपुष्फवण्णं रत्तदुपट्टं कत्तरिया पदुमं कन्तन्तो विय संविधाय तिमण्डलं पटिच्छादेन्तो निवासेत्वा सुवण्णपामङ्गेन पदुमकलापं परिक्खिपन्तो विय विज्जुल्लतासस्सिरिकं कायबन्धनं बन्धित्वा रत्तकम्बलेन गजकुम्भं परियोनद्धन्तो विय रतनसतुब्बेधे सुवण्णघिके पवाळजालं खिपमानो विय सुवण्णचेतिये रत्तकम्बलकञ्चुकं पटिमुञ्चन्तो विय गच्छन्तं पुण्णचन्दं रत्तवण्णवलाहेकेन पटिच्छादयमानो विय कञ्चनपब्बतमत्थके सुपक्कलाखारसं परिसिञ्चन्तो विय चित्तकूटपब्बतमत्थकं विज्जुल्लताय परिक्खिपन्तो विय च सचक्कवाळसिनेरुयुगन्धरं महापथविं चालेत्वा गहितं निग्रोधपल्लवसमानवण्णं रत्तवरपंसुकूलं पारुपित्वा गन्धकुटिद्वारतो निक्खमि कञ्चनगुहतो सीहो विय उदयपब्बतकूटतो पुण्णचन्दो विय च । निक्खमित्वा पन गन्धकुटिपमुखे अट्ठासि ।

अथस्स कायतो मेघमुखेहि विज्जुकलापा विय रस्मियो निक्खमित्वा सुवण्णरसधारापरिसेकमज्जरिपत्तपुष्फफलविटपे विय आरामरुक्खे करिंसु । तावदेव च अत्तनो अत्तनो पत्तचीवरमादाय महाभिक्खुसङ्घो भगवन्तं परिवारेसि । ते पन परिवारेत्वा ठिता भिक्खू एवरूपा अहेसुं अप्पिच्छा सन्तुट्ठा पविवित्ता असंसट्ठा आरद्धवीरिया वत्तारो वचनक्खमा चोदका पापगरही सीलसम्पन्ना समाधिसम्पन्ना पञ्जाविमुत्तिविमुत्तिजाणदस्सनसम्पन्नाति । तेहि परिवारितो भगवा रत्तकम्बलपरिक्खित्तो विय सुवण्णक्खन्धो रत्तपदुमसण्डमज्झगता विय सुवण्णनावा पवाळवेदिकापरिक्खित्तो विय सुवण्णपासादो विरोचित्थ । सारिपुत्तमोगल्लानादयो महाथेरापि नं मेघवण्णं पंसुकूलं पारुपित्वा मणिवम्मवम्मिका विय महानागा परिवारयिंसु वन्तरागा भिन्नकिलेसा विजटितजटा छिन्नबन्धना कुले वा गणे वा अलग्गा ।

इति भगवा सयं वीतरागो वीतरागेहि, वीतदोसो वीतदोसेहि, वीतमोहो वीतमोहेहि, नित्तण्हो नित्तण्हेहि, निक्किलेसो निक्किलेसेहि, सयं बुद्धो बहुस्सुतबुद्धेहि परिवारितो, पत्तपरिवारितं विय केसरं, केसरपरिवारिता विय कण्णिका, अट्टनागसहस्सपरिवारितो विय छद्दन्तो नागराजा, नवुतिहंससहस्सपरिवारितो विय धतरट्ठो हंसराजा, सेनङ्गपरिवारितो विय

चक्कवत्ति, मरुगणपरिवारितो विय सक्को देवराजा, ब्रह्मगणपरिवारितो विय हारितमहाब्रह्मा, तारागणपरिवारितो विय पुण्णचन्दो, असमेन बुद्धवेसेन अपरिमाणेन बुद्धविलासेन कपिलवत्थुगमनमगं पटिपज्जि ।

अथस्स पुरत्थिमकायतो सुवण्णवण्णा रस्मी उट्ठित्वा असीतिहत्थद्वानं अगगहेसि । पच्छिमकायतो दक्खिणहत्थतो, वामहत्थतो सुवण्णवण्णा रस्मी उट्ठित्वा असीतिहत्थद्वानं अगगहेसि । उपरि केसन्ततो पट्टाय सब्बकेसावत्तेहि मोरगीववण्णा रस्मी उट्ठित्वा गगनतले असीतिहत्थद्वानं अगगहेसि । हेट्ठा पादतलेहि पवाळवण्णा रस्मी उट्ठित्वा घनपथवियं असीतिहत्थद्वानं अगगहेसि । एवं समन्ता असीतिहत्थमत्तं ठानं छब्बण्णा बुद्धरस्मियो विज्जोतमाना विप्फन्दमाना कच्चनदण्डदीपिकाहि निच्छरित्वा आकासं पक्खन्दजाला विय चातुद्दीपिकमहामेघतो निक्खन्तविज्जुल्लता विय विधाविसु । सब्बदिसाभागा सुवण्णचम्पकपुप्फेहि विकिरियमाना विय, सुवण्णघटा निक्खन्तसुवण्णरसधाराहि सिञ्चमाना विय, पसारितसुवण्णपटपरिक्खित्ता विय, वेरम्भवातसमुद्धितकिंसुककणिकारपुप्फचुण्णसमोकिण्णा विय विप्पकिरिसु ।

भगवतोपि असीतिअनुब्यञ्जनब्यामप्पभाट्टित्सवरलक्खणसमुज्जलं सरीरं समुगततारकं विय गगनतलं, विकसितमिव पदुमवनं, सब्बपालिफुल्लो विय योजनसतिको पारिच्छत्तको, पटिपाटिया ठपितानं द्वत्तिसूचन्दानं द्वत्तिसूरियानं द्वत्तिसचक्कवत्तीनं द्वत्तिसदेवराजानं द्वत्तिसमहाब्रह्मानं सिरिया सिरिं अभिभवमानं विय विरोचित्थ, यथा तं दसहि पारमीहि दसहि उपपारमीहि दसहि परमत्थपारमीहि सुपूरिताहि समत्तिसपारमिताहि अलङ्कृतं । कप्पसतसहसाधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि दिन्नदानं रक्खितसीलं कतकल्याणकम्मं एकस्मिं अत्तभावे ओसरित्वा विपाकं दातुं ठानं अलभमानं सम्बाधपत्तं विय अहोसि । नावासहस्सभण्डं एकनावं आरोपनकालो विय, सकटसहस्सभण्डं एकसकटं आरोपनकालो विय, पञ्चवीसतिया नदीनं ओघस्स सम्भिज्ज मुखद्वारे एकतो रासीभूतकालो विय च अहोसि ।

इमाय बुद्धसिरिया ओभासमानस्सापि च भगवतो पुरतो अनेकानि दण्डदीपिकसहस्सानि उक्खिपिसु । तथा पच्छतो । वामपस्से दक्खिणपस्से । जातिकुसुमचम्पकवनमल्लिकरत्तुप्पलनीलुप्पलमकुलसिन्दुवारपुप्फानि चेव नीलपीतादिवण्णसुगन्धगन्धचुण्णानि च चातुद्दीपिकमेघविस्सट्ठोदकवुद्धियो विय विप्पकिरिसु । पञ्चङ्गिकतूरियनिग्घोसा चेव बुद्धधम्मसङ्गुणप्पटिसंयुत्ता थुतिघोसा च सब्बदिसा पूरयिसु । देवमनुस्सनागसुपण्णगन्धब्बयक्खादीनं अक्खीनि अमतपानं विय लभिसु । इमस्मिं पन ठाने ठत्वा पदसहस्सेन गमनवण्णं वत्तुं वट्ठति । तत्रिदं मुखमत्तं —

“एवं सब्बङ्गसम्पन्नो, कम्पयन्तो वसुन्धरं ।
अहेठयन्तो पाणानि, याति लोकविनायको ॥

दक्खिणं पठमं पादं, उद्धरन्तो नरासभो ।
गच्छन्तो सिरिसम्पन्नो, सोभते द्विपदुत्तमो ॥

गच्छतो बुद्धसेट्ठस्स, हेट्ठा पादतलं मुदु ।
समं सम्फुसते भूमिं, रजसा नुपलिप्पति ॥

निन्नद्वानं उन्नमति, गच्छन्ते लोकनायके ।
उन्नतञ्च समं होति, पथवी च अचेतना ॥

पासाणा सक्खरा चेव, कथला खाणुकण्टका ।
सब्बे मग्गा विवज्जन्ति, गच्छन्ते लोकनायके ॥

नातिदूरे उद्धरति, नच्चासन्ने च निक्खिपं ।
अघट्टयन्तो निव्याति, उभो जाणू च गोप्फके ॥

नातिसीधं पक्कमति, सम्पन्नचरणो मुनि ।
न चातिसणिकं याति, गच्छमानो समाहितो ॥

उद्धं अधो च तिरियं, दिसज्ज विदिसं तथा ।
न पेक्खमानो सो याति, युगमत्तम्हि पेक्खति ॥

नागविककन्तचारो सो, गमने सोभते जिनो ।
चारुं गच्छति लोकग्गो, हासयन्तो सदेवके ॥

उळुराजाव सोभन्तो, चतुचारीव केसरी ।
तोसयन्तो बहू सत्ते, पुरं सेट्ठं उपागमी'ति ॥

वण्णकालो नाम किरेस, एवंविधेषु कालेषु बुद्धस्स सरीरवण्णे वा गुणवण्णे वा धम्मकथिकस्स थामोयेव पमाणं चुण्णियपदेहि वा गाथाबन्धेन वा यत्तकं सक्कोति, तत्तकं वत्तब्बं । दुक्कथितन्ति न वत्तब्बं । अप्पमाणवण्णा हि बुद्धा, तेसं बुद्धापि अनवसेसतो वण्णं वत्तुं असमत्था, पगेव इतरा पजाति । इमिना सिरिविलासेन अलङ्कतप्पटियत्तं सक्कराजपुरं पविसित्वा भगवा पसन्नचित्तेन जनेन गन्धधूमवासचुण्णादीहि पूजयमानो सन्थागारं पाविसि । तेन वुत्तं — “अथ खो भगवा निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सद्धिं भिक्खुसङ्घेन येन एवं सन्थागारं तेनुपसङ्कमी'ति ।

भगवन्तंयेव पुरक्खत्वाति भगवन्तं पुरतो कत्वा । तत्थ भगवा भिक्खूनज्जेव उपासकानज्ज मज्झे निसिन्नो गन्धोदकेन न्हापेत्वा दुकूलचुम्बटकेन वोदकं कत्वा जातिहिङ्गुलकेन मज्जित्वा रत्तकम्बलपलिवेठिते पीठे ठपितरत्तसुवण्णघनपटिमा विय अतिविरोचित्थ । अयं पनेत्थ पोराणानं वण्णभणनमग्गो —

“गन्त्वान मण्डलमाळं, नागविककन्तचरणो ।
ओभासयन्तो लोकग्गो, निसीदि वरमासने ॥

तस्मिं निसिन्नो नरदम्मसारथि,
देवातिदेवो सतपुज्जलक्खणो ।
बुद्धासने मज्झगतो विरोचति,
सुवण्णनेक्खं विय पण्डुकम्बले ॥

नेक्खं जम्बोनदस्सेव, निक्खित्तं पण्डुकम्बले ।
विरोचति वीतमलो, मणिवेरोचनो यथा ॥

महासालोव सम्फुल्लो, नेरुराजावलङ्कतो ।
सुवण्णयूपसङ्कासो, पदुमो कोकनदो यथा ॥

जलन्तो दीपरुक्खोव, पब्बतगगे यथा सिखी ।
देवानं पारिच्छन्तोव, सब्बफुल्लो विरोचथा'ति ॥

कापिलवत्थवे सक्के बहुदेव रत्तिं धम्मिया कथायाति एत्थ धम्मी कथा नाम सन्थागारअनुमोदनप्पटिसंयुत्ता पकिण्णककथा वेदितब्बा । तदा हि भगवा आकासगङ्गं ओतारेन्तो विय पथवोजं आकड्डन्तो विय महाजम्बुं खन्धे गहेत्वा चालेन्तो विय योजनिकं मधुभण्डं चक्कयन्तेन पीळेत्वा मधुपानं पायमानो विय कापिलवत्थवानं सक्क्यानं हितसुखावहं पकिण्णककथं कथेसि । “आवासदानं नामेतं महाराज महन्तं, तुम्हाकं आवासो मया परिभुत्तो भिक्खुसङ्घेन परिभुत्तो मया च भिक्खुसङ्घेन च परिभुत्तो पन धम्मरतनेन परिभुत्तो येवाति तीहि रतनेहि परिभुत्तो नाम होति । आवासदानस्मिहि दिन्ने सब्बदानं दिन्नमेव होति । भूमट्टकपण्णसालाय वा साखामण्डपस्स वापि आनिसंसो नाम परिच्छिन्दितुं न सक्का”ति नानानयविचित्तं बहुं धम्मकथं कथेत्वा —

“सीतं उण्हं पटिहन्ति, ततो वाळमिगानि च ।
सरीसपे च मक्कसे, सिसिरे चापि वुड्डियो ॥

ततो वातातपो घोरो, सज्जातो पटिहज्जति ।
लेणत्थज्च सुखत्थज्च, ज्ञायितुज्च विपस्सितुं ॥

विहारदानं सङ्गस्स, अग्गं बुद्धेन वण्णितं ।
तस्मा हि पण्डितो पोसो, सम्पस्सं अत्थमत्तनो ॥

विहारे कारये रम्मे, वासयेत्थ बहुस्सुते ।
तेसं अन्नज्च पानज्च, वत्थसेनासनानि च ॥

ददेय्य उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ।
ते तस्स धम्मं देसेन्ति, सब्बदुक्खापनूदनं ।
यं सो धम्मं इधज्जाय, परिनिब्बाति अनासवो'ति ॥ (चूळव० २९५) —

एवं अयम्पि आवासे आनिसंसो, अयम्पि आनिसंसोति बहुदेवरत्तिं अतिरेकतरं दियड्डयामं आवासानिसंसकथं कथेसि । तत्थ इमा गाथाव सङ्गहं आरुळ्हा, पकिण्णकधम्मदेसना पन सङ्गहं न आरोहति । **सन्दस्सेसीति** आदीनि वुत्तत्थानेव ।

आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसीति धम्मकथं कथापेतुकामो जानापेसि । अथ कस्मा सारिपुत्तमहामोगल्लानमहाकस्सपादीसु असीतिमहाथेरेसु विज्जमानेसु भगवा आनन्दत्थेरस्स भारमकासीति । परिसज्झासयवसेन । आयस्मा हि आनन्दो बहुस्सुतानं अग्गो, प्होसि परिमण्डलेहि पदव्यज्जनेहि मधुरधम्मकथं कथेतुन्ति साकियमण्डले पाकटो पज्जातो । तस्स सक्कराजूहि विहारं गन्त्वापि धम्मकथा सुतपुब्बा, ओरोधा पन नेसं न यथारुचिया विहारं गन्तुं लभन्ति, तेसं एतदहोसि — “अहो वत भगवा अप्पंयेव धम्मकथं कथेत्वा अम्हाकं जातिसेड्डस्स आनन्दस्स

भारं करेय्या”ति । तेसं अज्झासयवसेन भगवा तस्सेव भारमकासि ।

सेखो पाटिपदोति पटिपन्नको सेखसमणो । सो तुय्हं पटिभातु उपट्ठातु, तस्स पटिपदं देसेहीति पटिपदाय पुग्गलं नियमेत्वा दस्सेति । कस्मा पन भगवा इमं पटिपदं नियमेसि? बहूहि कारणेहि । इमे ताव सक्खा मङ्गलसालाय मङ्गलं पच्चासीसन्ति वड्ढुं इच्छन्ति, अयञ्च सेखपटिपदा मय्हं सासने मङ्गलपटिपदा वड्ढुमानकपटिपदातिपि इमं पटिपदं नियमेसि । तस्सञ्च परिसति सेखाव बहू निसिन्ना, ते अत्तना पटिविद्धुद्वाने कथीयमाने अकिलमन्ताव सल्लक्खेस्सन्तीतिपि इमं पटिपदं नियमेसि । आयस्मा च आनन्दो सेखपटिसम्भिदापत्तोव, सो अत्तना पटिविद्धे पच्चक्खद्वाने कथेन्तो अकिलमन्तो विज्जापेतुं सक्खिस्सतीतिपि इमं पटिपदं नियमेसि । सेखपटिपदाय च तिस्सोपि सिक्खा ओसटा, तत्थ अधिसीलसिक्खाय कथिताय सकलं विनयपिटकं कथितमेव होति, अधिचित्तसिक्खाय कथिताय सकलं सुत्तन्तपिटकं कथितं होति, अधिपज्जासिक्खाय कथिताय सकलं अभिधम्मपिटकं कथितं होति, आनन्दो च बहुस्सुतो तिपिटकधरो, सो पहीति तीहि पिटकेहि तिस्सो सिक्खा कथेतुं, एवं कथिते सक्खानं मङ्गलमेव वड्ढियेव भविस्सतीतिपि इमं पटिपदं नियमेसि ।

पिट्ठि मे आगिलायतीति कस्मा आगिलायति? भगवतो हि छब्बस्सानि पधानं पदहन्तस्स महन्तं कायदुक्खं अहोसि, अथस्स अपरभागे महल्लककाले पिट्ठिवातो उप्पज्जि । अकारणं वा एतं । पहीति हि भगवा उप्पन्नं वेदनं विक्खम्भेत्वा एकम्पि द्वेपि सत्ताहे एकपल्लङ्केन निसीदितुं । सन्थागारसालं पन चतूहि इरियापथेहि परिभुज्जितुकामो अहोसि, तत्थ पादधोवनद्वानतो याव धम्मासना अगमासि, एत्तके ठाने गमनं निप्फन्नं । धम्मासनं पत्तो थोकं ठत्वा निसीदि, एत्तके ठानं । दियड्डुयामं धम्मासने निसीदि, एत्तके ठाने निसज्जा निप्फन्ना । इदानीं दक्खिणेन पस्सेन थोकं निपन्ने सयनं निप्फज्जिस्सतीति एवं चतूहि इरियापथेहि परिभुज्जितुकामो अहोसि । उपादिन्नकसरीरञ्च नाम “नो आगिलायती”ति न वत्तब्बं, तस्मा चिरं निसज्जाय सज्जातं अप्पकम्पि आगिलायनं गहेत्वा एवमाह ।

सङ्घाटिं पज्जापेत्वाति सन्थागारस्स किर एकपस्से ते राजानो पट्टसाणिं परिक्खिपापेत्वा कप्पियमञ्चकं पज्जपेत्वा कप्पियपच्चत्थरणेन अत्थरित्वा उपरि सुवण्ण-तारक-गन्धमाला-दामपटिमण्डितं वितानं बन्धित्वा गन्धतेलप्पदीपं आरोपयिंसु “अप्पेव नाम सत्था धम्मासनतो वुट्ठाय थोकं विस्समन्तो इध निपज्जेय्य, एवं नो इमं सन्थागारं भगवता चतूहि इरियापथेहि परिभुत्तं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सती”ति । सत्थापि तदेव सन्धाय तत्थ सङ्घाटिं पज्जपेत्वा निपज्जि । **उट्टानसज्जं मनसि करित्वा**ति एत्तकं कालं अतिक्कमित्वा वुट्ठहिस्सामीति वुट्टानसज्जं चित्ते ठपेत्वा ।

२३. महानामं सक्कं आमन्तेसीति सो किर तस्मिं काले तस्सं परिसति जेट्ठको पामोक्खो, तस्मिं सङ्गहिते सेसपरिसा सङ्गहिताव होतीति थेरो तमेव आमन्तेसि । **सीलसम्पन्नो**ति सीलेन सम्पन्नो, सम्पन्नसीलो परिपुण्णसीलोति अत्थो । **सद्धम्मेही**ति सुन्दरधम्मोहि, सतं वा सप्पुरिसानं धम्मोहि ।

२४. कथञ्च महानामाति इमिना एत्तकेन ठानेन सेखपटिपदाय मातिकं ठपेत्वा पटिपाटिया वित्थारेतुकामो एवमाह । तत्थ **सीलसम्पन्नो**तिआदीनि “सम्पन्नसीला, भिक्खवे, विहरथा”ति आकङ्खेय्यसुत्तादीसु वुत्तनयेनेव वेदितब्बानि ।

२५. कायदुच्चरितेनातिआदीसु उपयोगत्थे करणवचनं, हिरियितब्बानि कायदुच्चरितादीनि हिरियति जिगुच्छतीति अत्थो । ओत्तप्पनिद्देसे हेत्वत्थे करणवचनं, कायदुच्चरितादीहि ओत्तप्पस्स हेतुभूतेहि ओत्तप्पति भायतीति अत्थो । **आरद्धवीरियो**ति पग्गहितवीरियो अनोसक्कितमानसो । **पहानाया**ति पहानत्थाय । **उपसम्पदाया**ति पटिलाभत्थाय । **थामवा**ति वीरियथामेन समन्नागतो । **दळ्हरक्कमो**ति थिरपरक्कमो । **अनिक्खित्तधुरो कुसलेसु धम्मसूति** कुसलेसु

धम्मोसु अनोरोपितधुरो अनोसक्कितवीरियो । परमेनाति उत्तमेन । सतिनेपक्केनाति सतिया च निपकभावेन च । कस्मा पन सतिभाजनिये पज्जा आगताति? सतिया बलवभावदीपनत्थं । पज्जाविप्पयुत्ता हि सति दुब्बला होति, सम्पयुत्ता बलवतीति ।

चिरकतम्पीति अत्तना वा परेन वा कायेन चिरकतं चेतियङ्गणवत्तादि असीति महावत्तपटिपत्तिपूरणं । **चिरभासितम्पीति** अत्तना वा परेन वा वाचाय चिरभासितं सक्कच्चं उद्दिसन-उद्दिसापन-धम्मोसारण-धम्मदेसना-उपनिसिन्नकथा-अनुमोदनियादिवसेन पवत्तितं वचीकम्मं । **सरिता अनुस्सरिताति** तस्मिं कायेन चिरकते “कायो नाम कायविज्जति, चिरभासिते वाचा नाम वचीविज्जति । तदुभयम्पि रूपं, तंसमुट्ठापिका चित्तचेतसिका अरूपं । इति इमे रूपारूपधम्मा एवं उप्पज्जित्वा एवं निरुद्धा”ति सरति चेव अनुस्सरति च, सतिसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेतीति अत्थो । बोज्झङ्गसमुट्ठापिका हि सति इध अधिप्पेता । ताय सतिया एस सकिम्पि सरणेन सरिता, पुनप्पुनं सरणेन अनुस्सरिताति वेदितब्बा ।

उदयत्थगामिनियाति पच्चन्नं खन्धानं उदयवयगामिनिया उदयज्ज वयज्ज पटिविज्झितुं समत्थाय । **अरियायाति** विक्खम्भनवसेन च समुच्छेदवसेन च किलेसेहि आरका ठिताय परिसुद्धाय । **पज्जाय समन्नागतोति** विपस्सनापज्जाय चेव मग्गपज्जाय च समङ्गीभूतो । **निब्बेधिकायाति** सायेव निब्बिज्जनतो निब्बेधिकाति वुच्चति, ताय समन्नागतोति अत्थो । तत्थ मग्गपज्जाय समुच्छेदवसेन अनिब्बिद्धपुब्बं अपदालितपुब्बं लोभक्खन्धं दोसक्खन्धं मोहक्खन्धं निब्बिज्जति पदालेतीति निब्बेधिका । विपस्सनापज्जाय तदङ्गवसेन निब्बेधिकाय मग्गपज्जाय पटिलाभसंवत्तनतो चाति विपस्सना “निब्बेधिका”ति वत्तुं वट्ठति । **सम्मा दुक्खक्खयगामिनियाति** इधापि मग्गपज्जा “सम्मा हेतुना नयेन वट्ठदुक्खं खेपयमाना गच्छतीति सम्मा दुक्खक्खयगामिनी नाम । विपस्सना तदङ्गवसेन वट्ठदुक्खज्ज किलेसदुक्खज्ज खेपयमाना गच्छतीति दुक्खक्खयगामिनी । दुक्खक्खयगामिनिया वा मग्गपज्जाय पटिलाभसंवत्तनतो एसा दुक्खक्खयगामिनी”ति वेदितब्बा ।

२६. अभिचेतसिकानन्ति अभिचित्तं सेट्ठचित्तं सितानं निस्सितानं । **दिट्ठधम्मसुखविहारानन्ति** अप्पितप्पितक्खणे सुखपटिलाभहेतून् । **निकामलाभीति** इच्छितिच्छितक्खणे समापज्जिता । **अकिच्छलाभीति** निदुक्खलाभी । **अकसिरलाभीति** विपुललाभी । पगुणभावेन एको इच्छितिच्छितक्खणे समापज्जितुं सक्कोति, समाधिपारिपन्थिकधम्मो पन अकिलमन्तो विक्खम्भेतुं न सक्कोति, सो अत्तनो अनिच्छाय खिप्पमेव वुट्ठाति, यथापरिच्छेदवसेन समापत्तिं ठपेतुं न सक्कोति अयं किच्छलाभी कसिरलाभी नाम । एको इच्छितिच्छितक्खणे च समापज्जितुं सक्कोति, समाधिपारिपन्थिकधम्मो च अकिलमन्तो विक्खम्भेति, सो यथापरिच्छेदवसेनेव वुट्ठातुं सक्कोति, अयं अकिच्छलाभी अकसिरलाभी नाम ।

२७. अयं वुच्चति महानाम अरियसावको सेखो पाटिपदोति महानाम अरियसावको सेखो पाटिपदो विपस्सनागम्भाय वट्ठमानकपटिपदाय समन्नागतोति वुच्चतीति दस्सेति । **अपुच्चण्डतायाति** अपूतिअण्डताय । **भब्बो अभिनिब्बिदायाति** विपस्सनादिजाणप्पभेदाय भब्बो । **सम्बोधायाति** अरियमग्गाय । **अनुत्तरस्स योगक्खेमस्साति** अरहत्तं अनुत्तरो योगक्खेमो नाम, तदभिगमाय भब्बोति दस्सेति । या पनायमेत्थ अत्थदीपनत्थं उपमा आहटा, सा चेतोखिलसुत्ते वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । केवलज्झि तत्थ “तस्सा कुक्कुटिया अण्डेसु तिविधकिरियकरणं विय हि इमस्स भिक्खुनो उस्सोळ्हिहपन्नरसेहि अङ्गेहि समन्नागतभावो”ति यं एवं ओपम्मसंसन्दनं आगतं, तं इध एवं सीलसम्पन्नो होतीति आदिवचनतो “तस्सा कुक्कुटिया अण्डेसु तिविधकिरियकरणं विय इमस्स भिक्खुनो सीलसम्पन्नतादीहि पन्नरसेहि

धम्मोहि समङ्गिभावो'ति । एवं योजेत्वा वेदितव्वं । सेसं सब्बत्थ वुत्तसदिसमेव ।

२८. इमंयेव अनुत्तरं उपेक्खासतिपारिसुद्धिन्ति इमं पठमादिज्झानेहि असदिसं उत्तमं चतुत्थज्झानिकं उपेक्खासतिपारिसुद्धिं । **पठमाभिनिब्भिदाति** पठमो जाणभेदो । दुतियादीसुपि एसेव नयो । कुक्कुटच्छापको पन एकवारं मातुकुच्छितो एकवारं अण्डकोसतोति द्वे वारे जायति । अरियसावको तीहि विज्जाहि तायो वारे जायति । पुब्बेनिवासच्छादकं तमं विनोदेत्वा पुब्बेनिवासजाणेन पठमं जायति, सत्तानं चुतिपटिसन्धिच्छादकं तमं विनोदेत्वा दिब्बचक्खुजाणेन दुतियं जायति, चतुसच्चपटिच्छादकं तमं विनोदेत्वा आसवक्खयजाणेन ततियं जायति ।

२९. इदम्पिस्स होति चरणस्मिन्ति इदम्पि सीलं अस्स भिक्खुनो चरणं नाम होतीति अत्थो । **चरणं** नाम बहु अनेकविधं, सीलादयो पन्नरसधम्मा, तत्थ इदम्पि एकं चरणन्ति अत्थो । पदत्थो पन चरति तेन अगतपुब्बं दिसं गच्छतीति चरणं । एस नयो सब्बत्थ ।

इदम्पिस्स होति विज्जायाति इदं पुब्बेनिवासजाणं तस्स **विज्जा** नाम होतीति अत्थो । विज्जा नाम बहु अनेकविधा, विपस्सनजाणादीनि अट्ट जाणानि, तत्थ इदम्पि जाणं एका विज्जातिपि अत्थो । पदत्थो पन विनिविज्झित्वा एताय जानातीति विज्जा । एस नयो सब्बत्थ । **विज्जासम्पन्नो इतिपीति** तीहि विज्जाहि विज्जासम्पन्नो इतिपि । **चरणसम्पन्नो इतिपीति** पञ्चदसहि धम्मोहि चरणसम्पन्नो इतिपि । तदुभयेन पन विज्जाचरणसम्पन्नो इतिपीति ।

३०. सनङ्कुमारोनाति पोरणककुमारेन, चिरकालतो पट्टाय कुमारोति पज्जातेन । सो किर मनुस्सपथे पञ्चचूळककुमारककाले ज्ञानं निब्बत्तेत्वा अपरिहीनज्झानो ब्रह्मलोके निब्बत्ति, तस्स सो अत्तभावो पियो अहोसि मनापो, तस्मा तादिसेनेव अत्तभावेन चरति, तेन नं **सनङ्कुमारोति** सज्जानन्ति । **जनेतस्मिन्ति** जनेतस्मिं, पजायाति अत्थो । **ये गोत्तपटिसारिनोति** ये जनेतस्मिं गोत्तं पटिसरन्ति “अहं गोतमो, अहं कस्सपो”ति, तेसु लोके गोत्तपटिसारीसु खत्तियो सेट्ठो । **अनुमता भगवताति** मम पञ्चब्याकरणेन सद्धिं संसन्दित्वा देसिताति अम्बट्टसुत्ते बुद्धेन भगवता “अहम्पि, अम्बट्ट, एवं वदामि —

‘खत्तियो सेट्ठो जनेतस्मिं, ये गोत्तपटिसारिनो ।

विज्जाचरणसम्पन्नो, सो सेट्ठो देवमानुसे’ति” ॥ (दी० नि० १.२७७) —

एवं भासन्तेन अनुज्जाता अनुमोदिता । **साधु साधु आनन्दाति**, भगवा किर आदितो पट्टाय निदं अनोक्कमन्तोव इमं सुत्तं सुत्वा आनन्देन सेखपटिपदाय कूटं गहितन्ति जत्वा उट्ठाय पल्लङ्कं आभुजित्वा निसिन्नो साधुकारं अदासि । एत्तावता च पन इदं सुत्तं जिनभासितं नाम जातं । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

सेखसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

४. पोतलियसुत्तवण्णना

३१. एवं मे सुतन्ति पोतलियसुत्तं । तत्थ **अङ्कुत्तरापेसूति** अङ्गायेव सो जनपदो, महिया पनस्स उत्तरेन या आपो, तासं

अविदूरत्ता उत्तरापोतिपि वुच्चति । कतरमहिया उत्तरेन या आपोति, महामहिया । तत्थायं आविभावकथा — अयं किर जम्बुदीपो दससहस्सयोजनपरिमाणो । तत्थ च चतुसहस्सयोजनप्पमाणो पदेसो उदकेन अज्झोत्थटो समुद्दोति सङ्खं गतो । तिसहस्सयोजनप्पमाणे मनुस्सा वसन्ति । तिसहस्सयोजनप्पमाणे हिमवा पतिट्ठितो उब्बेधेन पञ्चयोजनसतिको चतुरासीतिकूटसहस्सपटिमण्डितो समन्ततो सन्दमानपञ्चसतनदीविचित्तो, यत्थ आयामवित्थारेन चेव गम्भीरताय च पण्णासपण्णासयोजना दियड्डुयोजनसतपरिमण्डला अनोत्तदहो कण्णमुण्डदहो रथकारदहो छदन्तदहो कुणालदहो मन्दाकिनीदहो सीहपपातदहोति सत्त महासरा पतिट्ठिता । तेसु अनोत्तदहो सुदस्सनकूटं चित्रकूटं काळकूटं गन्धमादनकूटं केलासकूटन्ति इमेहि पञ्चहि पब्बतेहि परिक्खित्तो ।

तत्थ सुदस्सनकूटं सोवण्णमयं द्वियोजनसतुब्बेधं अन्तोवङ्कं काकमुखसण्ठानं तमेव सरं पटिच्छादेत्वा ठितं । चित्रकूटं सब्बरतनमयं । काळकूटं अज्जनमयं । गन्धमादनकूटं सानुमयं अब्भन्तरे मुग्गवण्णं, मूलगन्धो सारगन्धो फेग्गुगन्धो तचगन्धो पपटिकगन्धो रसगन्धो पत्तगन्धो पुप्फगन्धो फलगन्धो गन्धगन्धोति इमेहि दसहि गन्धेहि उस्सन् नानप्पकारओसधसज्झन्नं, काळपक्खउपोसथदिवसे आदित्तमिव अङ्गारं जलन्तं तिट्ठति । केलासकूटं रजतमयं । सब्बानि सुदस्सनेन समानुब्बेधसण्ठानानि, तमेव सरं पटिच्छादेत्वा ठितानि । तानि सब्बानि देवानुभावेन नागानुभावेन च वस्सन्ति, नदियो च तेसु सन्दन्ति । तं सब्बमि उदकं अनोत्तमेव पविसति । चन्दिमसूरिया दक्खिणेन वा उत्तरेन वा गच्छन्ता पब्बतन्तरेन तत्थ ओभासं करोन्ति, उज्जुं गच्छन्ता न करोन्ति, तेनेवस्स अनोत्तन्ति सङ्खा उदपादि ।

तत्थ मनोहरसिलातलानि निम्मच्छकच्छपानि फलिकसदिसनिम्मलुदकानि न्हानतित्थानि सुपटियत्तानि होन्ति, येसु बुद्धपच्चेकबुद्धखीणासवा च इद्धिमन्तो च इसयो न्हायन्ति, देवयक्खादयो उय्यानकीळकं कीळन्ति ।

तस्स चतूसु पस्सेसु सीहमुखं हत्थिमुखं अस्समुखं उसभमुखन्ति चत्तारि मुखानि होन्ति, येहि चतस्सो नदियो सन्दन्ति । सीहमुखेन निक्खन्तनदीतीरे सीहा बहुतरा होन्ति । हत्थिमुखादीहि हत्थिअस्सउसभा । पुरत्थिमदिसतो निक्खन्तनदी अनोत्तं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा इतरा तस्सो नदियो अनुपगम्म पाचीनहिमवन्तेनेव अमनुस्सपथं गन्त्वा महासमुद्धं पविसति । पच्छिमदिसतो च उत्तरदिसतो च निक्खन्तनदियोपि तथेव पदक्खिणं कत्वा पच्छिमहिमवन्तेनेव उत्तरहिमवन्तेनेव च अमनुस्सपथं गन्त्वा महासमुद्धं पविसन्ति । दक्खिणदिसतो निक्खन्तनदी पन तं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा दक्खिणेन उज्जुं पासाणपिट्ठेनेव सट्ठियोजनानि गन्त्वा पब्बतं पहरित्वा वुट्ठाय परिकखेपेन तिगावुत्तप्पमाणा उदकधारा च हुत्वा आकासेन सट्ठियोजनानि गन्त्वा तियग्गळे नाम पासाणे पतिता, पासाणो उदकधारावेगेन भिन्नो । तत्थ पज्जासयोजनप्पमाणा तियग्गळा नाम पोक्खरणी जाता, पोक्खरणिआ कूलं भिन्दित्वा पासाणं पविसित्वा सट्ठियोजनानि गता । ततो घनपथविं भिन्दित्वा उमङ्गेन सट्ठियोजनानि गन्त्वा विज्झुं नाम तिरच्छानपब्बतं पहरित्वा हत्थतले पञ्चङ्गुलिसदिसा पञ्चधारा हुत्वा पवत्तन्ति । सा तिक्खत्तुं अनोत्तं पदक्खिणं कत्वा गतट्ठाने आवट्ठगङ्गाति वुच्चति । उज्जुं पासाणपिट्ठेन सट्ठियोजनानि गतट्ठाने कण्हगङ्गाति, आकासेन सट्ठियोजनानि गतट्ठाने आकासगङ्गाति, तियग्गळपासाणे पज्जासयोजनोकासे ठिता तियग्गळपोक्खरणीति, कूलं भिन्दित्वा पासाणं पविसित्वा सट्ठियोजनानि गतट्ठाने बहलगङ्गाति, उमङ्गेन सट्ठियोजनानि गतट्ठाने उमङ्गगङ्गाति वुच्चति । विज्झुं नाम तिरच्छानपब्बतं पहरित्वा पञ्चधारा हुत्वा पवत्तट्ठाने पन गङ्गा यमुना अचिरवती सरभू महीति पञ्चधा सङ्खं गता । एवमेता पञ्च महानदियो हिमवन्ततो पभवन्ति । तासु या अयं पञ्चमी मही नाम, सा इध महामहीति अधिप्पेता । तस्सा उत्तरेन या आपो, तासं अविदूरत्ता सो जनपदो अङ्गुत्तरापोति वेदितब्बो । तस्मिं अङ्गुत्तरापेसु जनपदे ।

आपणं नामाति तस्मिं किर निगमे वीसति आपणमुखसहस्सानि विभक्तानि अहेसुं। इति सो आपणानं उस्सन्नत्ता आपणन्त्वेव सङ्खं गतो। तस्स च निगमस्स अविदूरे नदीतीरे घनच्छायो रमणीयो भूमिभागो महावनसण्डो, तस्मिं भगवा विहरति। तेनेवेत्थ वसनट्टानं न नियामितन्ति वेदितब्बं। **येनञ्जतरो वनसण्डो तेनुपसङ्कमीति** भिक्खुसङ्घं वसनट्टानं पेसेत्वा एककोव उपसङ्कमि पोतलियं गहपतिं सन्धाय। **पोतलियोपि खो गहपतीति** पोतलियोति एवंनामको गहपति। **सम्पन्ननिवासनपावुरणोति** परिपुण्णनिवासनपावुरणो, एकं दीघदसं साटकं निवत्थो एकं पारुतोति अत्थो। **छत्तुपाहनाहीति** छत्तं गहेत्वा उपाहना आरुह्यति अत्थो। **आसनानीति** पल्लङ्कपीठपलालपीठकादीनि। अन्तमसो साखाभङ्गम्पि हि आसनन्त्वेव वुच्चति। **गहपतिवादेनाति** गहपतीति इमिना वचनेन। **समुदाचरतीति** वोहरति।

भगवन्तं एतदवोचाति ततियं गहपतीति वचनं अधिवासेतुं असक्कोन्तो भगवन्तमेतं “तयिदं, भो, गोतमा”तिआदिवचनं अवोच। तत्थ **नच्छन्नन्ति** न अनुच्छविकं। **नप्पतिरूपन्ति** न सारुप्पं। **आकाराति**आदीनि सब्बानेव कारणवेवचनानि। दीघदसवत्थधारण-केसमस्सुनखठपनादीनि हि सब्बानेव गिहिव्यञ्जनानि तस्स गिहिभावं पाकटं करोन्तीति **आकारा**, गिहिसण्ठानेन सण्ठितत्ता **लिङ्गा**, गिहिभावस्स सञ्जानननिमित्तताय **निमित्ताति** वुत्ता। **यथा तं गहपतिस्साति** यथा गहपतिस्स आकारलिङ्गनिमित्ता भवेय्युं, तथेव तुय्हं। तेन ताहं एवं समुदाचरामीति दस्सेति। अथ सो येन कारणेन गहपतिवादं नाधिवासेति, तं पकासेन्तो “तथा हि पन मे”तिआदिमाह।

निय्यातन्ति निय्यातितं। **अनोवादी अनुपवादीति** “ताता, कसथ, वपथ, वणिप्पथं पयोजेथा”तिआदिना हि नयेन ओवदन्तो ओवादी नाम होति। “तुम्हे न कसथ, न वपथ, न वणिप्पथं पयोजेथ, कथं जीविस्सथ, पुत्तदारं वा भरिस्सथा”तिआदिना नयेन पन उपवदन्तो उपवादी नाम होति। अहं पन उभयम्पि तं न करोमि। तेनाहं तत्थ अनोवादी अनुपवादीति दस्सेति। **घासच्छादनपरमो विहरामीति** घासमत्तञ्चेव अच्छादनमत्तञ्च परमं कत्वा विहरामि, ततो परं नत्थि, न च पत्थेमीति दीपेति।

३२. गिद्धिलोभो पहातब्बोति गेधभूतो लोभो पहातब्बो। **अनिन्दारोसन्ति** अनिन्दाभूतं अघट्टनं। **निन्दारोसोति** निन्दाघट्टना। **वोहारसमुच्छेदायाति** एत्थ **वोहारोति** व्यवहारवोहारोपि पण्णत्तिपि वचनम्पि चेतनापि। तत्थ —

“यो हि कोचि मनुस्सेसु, वोहारं उपजीवति।

एवं वासेट्ठ जानाहि, वाणिजो सो न ब्राह्मणो”ति॥ (म० नि० २.४५७) —

अयं व्यवहारवोहारो नाम। “सङ्ख्वा समञ्जा पञ्चत्ति वोहारो”ति (ध० स० १३१३-१३१५) अयं पण्णत्तिवोहारो नाम। “तथा तथा वोहरति अपरामस”न्ति (म० नि० ३.३३२) अयं वचनवोहारो नाम। “अट्ठ अरियवोहारा अट्ठ अनरियवोहरा”ति (अ० नि० ८.६७) अयं चेतनावोहारो नाम, अयमिधाधिप्पेतो। यस्मा वा पब्बजितकालतो पट्ठाय गिहीति चेतना नत्थि, समणोति चेतना होति। गिहीति वचनं नत्थि, समणोति वचनं होति। गिहीति पण्णत्ति नत्थि, समणोति पण्णत्ति होति। गिहीति व्यवहारो नत्थि, समणोति वा पब्बजितोति वा व्यवहारो होति। तस्मा सब्बेपेते लब्भन्ति।

३३. येसं खो अहं संयोजनानं हेतु पाणातिपातीति एत्थ पाणातिपातोव संयोजनं। पाणातिपातस्सेव हि हेतु पाणातिपातपच्चया पाणातिपाती नाम होति। पाणातिपातानं पन बहुताय “येसं खो अहं”न्ति वुत्तं। **तेसाहं संयोजनानन्ति** तेसं अहं पाणातिपातबन्धनानं। **पहानाय समुच्छेदाय पटिपन्नोति** इमिना अपाणातिपातसङ्घातेन कायिकसीलसंवरेन पहानत्थाय समुच्छेदनत्थाय पटिपन्नो। **अत्तापि मं उपवदेय्याति** कुन्थकिपिल्लिकम्पि नाम जीविता अवोरोपनकसासने

पब्बजित्वा पाणातिपातमत्ततोपि ओरमितुं न सक्कोमि, किं मय्हं पब्बज्जायाति एवं अत्तापि मं उपवदेय्य ।
अनुविच्चापि मं विज्जू गरहेय्युन्ति एवरूपे नाम सासने पब्बजित्वा पाणातिपातमत्ततोपि ओरमितुं न सक्कोति, किं एतस्स पब्बज्जायाति एवं अनुविच्च तुलयित्वा परियोगाहेत्वा अज्जेपि विज्जू पण्डिता गरहेय्युं । **एतदेव खो पन संयोजनमेतं नीवरणन्ति** दससु संयोजनेसु पच्चसु च नीवरणेसु अपरियापन्नमि “अट्ट नीवरणा”ति देसनावसेनेतं वुत्तं । वट्टबन्धनट्टेन हि हितपटिच्छादनट्टेन च संयोजनन्तिपि नीवरणन्तिपि वुत्तं । **आसवाति** पाणातिपातकारणा एको अविज्जासवो उप्पज्जति । **विघातपरिळाहाति** विघाता च परिळाहा च । तत्थ विघातग्गहणेन किलेसदुक्खञ्च विपाकदुक्खञ्च गहितं, परिळाहग्गहणेनपि किलेसपरिळाहो च विपाकपरिळाहो च गहितो । इमिना उपायेन सब्बत्थ अत्थो वेदितब्बो ।

३४-४०. अयं पन विसेसो — **तेसाहं संयोजनानं पहानायाति** इमस्मिं पदे इमिना दिन्नादानसङ्घातेन कायिकसीलसंवरेन, सच्चवाचासङ्घातेन वाचसिकसीलसंवरेन, अपिसुणावाचासङ्घातेन वाचसिकसीलसंवरेन, अगिद्धिलोभसङ्घातेन मानसिकसीलसंवरेन, अनिन्दारोससङ्घातेन कायिकवाचसिकसीलसंवरेन, अकोधुपायासङ्घातेन मानसिकसीलसंवरेन, अनतिमानसङ्घातेन मानसिकसीलसंवरेन पहानत्थाय समुच्छेदनत्थाय पटिपन्नोति एवं सब्बवारेसु योजना कातब्बा ।

अत्तापि मं उपवदेय्य अनुविच्चापि मं विज्जू गरहेय्युन्ति इमेसु पन पदेसु तिणसलाकमि नाम उपादाय अदिन्नं अग्गहणसासने पब्बजित्वा अदिन्नादानमत्ततोपि विरमितुं न सक्कोमि, किं मय्हं पब्बज्जायाति एवं अत्तापि मं उपवदेय्य । एवरूपे नाम सासने पब्बजित्वा अदिन्नादानमत्ततोपि ओरमितुं न सक्कोति, किं इमस्स पब्बज्जायाति एवं अनुविच्चापि मं विज्जू गरहेय्युं? हसापेक्खतायपि नाम दवकम्यताय वा मुसावादं अकरणसासने पब्बजित्वा । सब्बाकारेन पिसुणं अकरणसासने नाम पब्बजित्वा । अप्पमत्तकमि गिद्धिलोभं अकरणसासने नाम पब्बजित्वापि । ककचेन अङ्गेसु ओक्कन्तियमानेसुपि नाम परेसं निन्दारोसं अकरणसासने पब्बजित्वा । छिन्नखाणुकण्टकादीसुपि नाम कोधुपायासं अकरणसासने पब्बजित्वा । अधिमानमत्तमि नाम मानं अकरणसासने पब्बजित्वा अतिमानमत्तमि पजहितुं न सक्कोमि, किं मय्हं पब्बज्जायाति एवं अत्तापि मं उपवदेय्य । एवरूपे नाम सासने पब्बजित्वा अतिमानमत्तमि पजहितुं न सक्कोति, किं इमस्स पब्बज्जायाति एवं अनुविच्चापि मं विज्जू गरहेय्युन्ति एवं सब्बवारेसु योजना कातब्बा ।

आसवाति इमस्मिं पन पदे अदिन्नादानकारणा कामासवो दिट्ठासवो अविज्जासवोति तयो आसवा उप्पज्जन्ति, तथा मुसावादकारणा पिसुणावाचाकारणा च, गिद्धिलोभकारणा दिट्ठासवो अविज्जासवो च, निन्दारोसकारणा अविज्जासवो, तथा कोधुपायासकारणा, अतिमानकारणा भवासवो अविज्जासवो चाति द्वेव आसवा उप्पज्जन्तीति एवं आसवुप्पत्ति वेदितब्बा ।

इमेसु पन अट्टसुपि वारेसु असम्मोहत्यं पुन अयं सङ्खेपविनिच्छयो — पुरिमेसु ताव चतूसु विरमितुं न सक्कोमीति वत्तब्बं, पच्छिमेसु पजहितुं न सक्कोमीति । पाणातिपातनिन्दारोसकोधुपायासेसु च एको अविज्जासवोव होति, अदिन्नादानमुसावादपिसुणावाचासु कामासवो दिट्ठासवो अविज्जासवो, गिद्धिलोभे दिट्ठासवो अविज्जासवो, अतिमाने भवासवो अविज्जासवो, अपाणातिपातं दिन्नादानं कायिकं सीलं, अमुसा अपिसुणं वाचसिकसीलं, ठपेत्वा अनिन्दारोसं सेसानि तीणि मानसिकसीलानि । यस्मा पन कायेनपि घट्टेति रोसेति वाचायपि, तस्मा अनिन्दारोसो द्वे ठानानि याति, कायिकसीलमि होति वाचसिकसीलमि । एत्तावता किं कथितं? पातिमोक्खसंवरसीलं । पातिमोक्खसंवरसीले ठितस्स च

भिक्षुनो पटिसङ्घापहानवसेन गिहिवोहारसमुच्छेदो कथितोति वेदितब्बो ।

कामादीनवकथावण्णना

४२. वित्थारदेसनायं तमेनं दक्खोति पदस्स उपसुम्भेय्याति इमिना सद्धिं सम्बन्धो वेदितब्बो । इदं वुत्तं होति, तमेनं कुक्कुरं उपसुम्भेय्य, तस्स समीपे खिपेय्याति अत्थो । अट्टिकङ्कलन्ति उरट्ठिं वा पिट्टिकण्टकं वा सीसट्ठिं वा । तज्झि निम्मंसत्ता कङ्कलन्ति वुच्चति । सुनिक्कन्तं निक्कन्तन्ति यथा सुनिक्कन्तं होति, एवं निक्कन्तं निल्लिखितं, यदेत्थ अल्लीनमंसं अत्थि, तं सब्बं निल्लिखित्वा अट्टिमत्तमेव कतन्ति अत्थो । तेनेवाह “निम्मंस”न्ति । लोहितं पन मक्खित्वा तिट्ठति, तेन वुत्तं “लोहितमक्खित”न्ति ।

बहुदुक्खा बहुपायासाति दिट्ठधम्मिकसम्परायिकेहि दुक्खेहि बहुदुक्खा, उपायाससंकिलेसेहि बहुपायासा । यायं उपेक्खा नानत्ता नानत्तसिताति या अयं पञ्चकामगुणारम्मणवसेन नानासभावा, तानेव च आरम्मणानि निस्सितत्ता “नानत्तसिता”ति वुच्चति पञ्चकामगुणूपेक्खा, तं अभिनिवज्जेत्वा । एकत्ता एकत्तसिताति चतुत्थज्झानुपेक्खा, सा हि दिवसम्पि एकस्मिं आरम्मणे उप्पज्जनतो एकसभावा, तदेव एकं आरम्मणं निस्सितत्ता एकत्तसिता नाम । यत्थ सब्बसो लोकामिसूपादाना अपरिसेसा निरुज्झन्तीति यत्थ चतुत्थज्झानुपेक्खायं यं उपेक्खं आगम्म यं पटिच्च सब्बेन सब्बं अपरिसेसा लोकामिससङ्घाता पञ्चकामगुणामिसा निरुज्झन्ति । पञ्चकामगुणामिसाति च कामगुणारम्मणछन्दरागा, गहणट्ठेन तेयेव च उपादानातिपि वुत्ता । तमेवूपेक्खं भावेतीति तं लोकामिसूपादानानं पटिपक्खभूतं चतुत्थज्झानुपेक्खमेव वट्ठेति ।

४३. उट्ठीयेय्याति उप्पतित्वा गच्छेय्य । अनुपतित्वाति अनुबन्धित्वा । वितच्छेय्यन्ति मुखतुण्डकेन डंसन्ता तच्छेय्युं । विस्सज्जेय्यन्ति मंसपेसिं नखेहि कट्ठित्वा पातेय्युं ।

४७. यानं वा पोरिसेय्यन्ति पुरिसानुच्छविकं यानं । पवरमणिकुण्डलन्ति नानप्पकारं उत्तममणिञ्च कुण्डलञ्च । सानि हरन्तीति अत्तनो भण्डकानि गणहन्ति ।

४८. सम्पन्नफलन्ति मधुरफलं । उपपन्नफलन्ति फलूपपन्नं बहुफलं ।

४९. अनुत्तरन्ति उत्तमं पभस्सरं निरुपक्विकलेसं ।

५०. आरका अहं, भन्तेति पथवितो नभं विय समुद्दस्स ओरिमतीरतो परतीरं विय च सुविदूरविदूरे अहं । अनाजानीयेति गिहिवोहारसमुच्छेदनस्स कारणं अजाननके । आजानीयभोजनन्ति कारणं जानन्तेहि भुज्जितब्बं भोजनं । अनाजानीयभोजनन्ति कारणं अजानन्तेहि भुज्जितब्बं भोजनं । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

पोतलियसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

५. जीवकसुत्तवण्णना

५१. एवं मे सुतन्ति जीवकसुतं । तत्थ जीवकस्स कोमारभच्चस्स अम्बवनेति एत्थ जीवतीति जीवको । कुमारेन भतोति **कोमारभच्चो** । यथाह “किं एतं भणे काकेहि सम्परिकिण्णन्ति? दारको देवाति । जीवति भणेति? जीवति देवाति । तेन हि भणे तं दारकं अम्हाकं अन्तेपुरं नेत्वा धातीनं देथ पोसेतुन्ति । तस्स जीवतीति जीवकोति नामं अकंसु, कुमारेन पोसापितोति कोमारभच्चोति नामं अकंसू”ति (महाव० ३२८) । अयमेत्थ सङ्खेपो । वित्थारेन पन जीवकवत्थु खन्धके आगतमेव । विनिच्छयकथापिस्स **समन्तपासादिकाय विनयट्ठकथाय** वुत्ता ।

अयं पन जीवको एकस्मिं समये भगवतो दोसाभिसन्नं कायं विरेचेत्वा सीवेय्यकं दुस्सयुगं दत्वा वत्थानुमोदनपरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठाय चिन्तेसि — “मया दिवसस्स द्वत्तिक्खत्तुं बुद्धुपट्ठानं गन्तब्बं, इदञ्च वेळुवनं अतिदूरे, मय्हं उय्यानं अम्बवनं आसन्नतरं, यंनूनाहमेत्थ भगवतो विहारं कारेय्य”न्ति । सो तस्मिं अम्बवने रत्तिट्ठानदिवाट्ठानलेणकुटिमण्डपादीनि सम्पादेत्वा भगवतो अनुच्छविकं गन्धकुटिं कारेत्वा अम्बवनं अट्ठारसहत्थुब्बेधेन तम्बपट्टवण्णेन पाकारेन परिक्खिपापेत्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं चीवरभत्तेन सन्तप्पेत्वा दक्खिणोदकं पातेत्वा विहारं निर्यातेसि । तं सन्धाय वुत्तं — “जीवकस्स कोमारभच्चस्स अम्बवने”ति ।

आरभन्तीति घातेन्ति । **उद्दिस्सकतन्ति** उद्दिसित्वा कतं । **पटिच्चकम्मन्ति** अत्तानं पटिच्च कतं । अथ वा **पटिच्चकम्मन्ति** निमित्तकम्मस्सेतं अधिवचनं, तं पटिच्च कम्ममेत्थ अत्थीति मंसं “पटिच्चकम्म”न्ति वुत्तं होति यो एवरूपं मंसं परिभुज्जति, सोपि तस्स कम्मस्स दायादो होति, वधकस्स विय तस्सापि पाणघातकम्मं होतीति तेसं लद्धि । **धम्मस्स चानुधम्मं व्याकरोन्तीति** भगवता वुत्तकारणस्स अनुकारणं कथेन्ति । एत्थ च कारणं नाम तिकोटिपरिसुद्धमच्छमंसपरिभोगो, अनुकारणं नाम महाजनस्स तथा व्याकरणं । यस्मा पन भगवा उद्दिस्सकतं न परिभुज्जति, तस्मा नेव तं कारणं होति, न तित्थियानं तथा व्याकरणं अनुकारणं । **सहधम्मिको वादानुवादोति** परेहि वुत्तकारणेन सकारणो हुत्वा तुम्हाकं वादो वा अनुवादो वा विज्जूहि गरहितब्बकारणं कोचि अप्पमत्तकोपि किं न आगच्छति । इदं वुत्तं होति — “किं सब्बाकारेनपि तुम्हाकं वादे गारय्हं कारणं नत्थी”ति । **अब्भाचिक्खन्तीति** अभिभवित्वा आचिक्खन्ति ।

५२. ठानेहीति कारणेहि । दिट्ठादीसु **दिट्ठं** नाम भिक्खूनं अत्थाय मिगमच्छे वधित्वा गय्हमानं दिट्ठं । **सुतं** नाम भिक्खूनं अत्थाय मिगमच्छे वधित्वा गहितन्ति सुतं । **परिसङ्कितं** नाम दिट्ठपरिसङ्कितं सुतपरिसङ्कितं तदुभयविमुत्तपरिसङ्कितन्ति तिविधं होति ।

तत्रायं सब्बसङ्गाहकविनिच्छयो — इध भिक्खू पस्सन्ति मनुस्से जालवागुरादिहत्थे गामतो वा निक्खमन्ते अरज्जे वा विचरन्ते । दुतियदिवसे च नेसं तं गामं पिण्डाय पविट्ठानं समच्छमंसं पिण्डपातं अभिहरन्ति । ते तेन दिट्ठेन परिसङ्कन्ति “भिक्खूनं नु खो अत्थाय कत”न्ति, इदं **दिट्ठपरिसङ्कितं** नाम, एतं गहेतुं न वट्ठति । यं एवं अपरिसङ्कितं, तं वट्ठति । सचे पन ते मनुस्सा “कस्मा, भन्ते, न गण्हथा”ति पुच्छित्वा तमत्यं सुत्वा “नयिदं, भन्ते, भिक्खूनं अत्थाय कतं, अम्हेहि अत्तनो अत्थाय वा राजयुत्तादीनं अत्थाय वा कत”न्ति वदन्ति, कप्पति ।

न हेव खो भिक्खू पस्सन्ति, अपिच सुणन्ति “मनुस्सा किर जालवागुरादिहत्था गामतो वा निक्खमन्ति अरज्जे वा विचरन्ती”ति । दुतियदिवसे च नेसं तं गामं पिण्डाय पविट्ठानं समच्छमंसं पिण्डपातं अभिहरन्ति । ते तेन सुतेन परिसङ्कन्ति “भिक्खूनं नु खो अत्थाय कत”न्ति, इदं **सुतपरिसङ्कितं** नाम, एतं गहेतुं न वट्ठति । यं एवं अपरिसङ्कितं, तं वट्ठति । सचे पन ते मनुस्सा “कस्मा, भन्ते, न गण्हथा”ति पुच्छित्वा तमत्यं सुत्वा “नयिदं, भन्ते, भिक्खूनं अत्थाय कतं, अम्हेहि अत्तनो

अत्थाय वा राजयुत्तादीनं अत्थाय वा कत”न्ति वदन्ति, कप्पति ।

न हेव खो पन पस्सन्ति न सुणन्ति, अपिच तेसं गामं पिण्डाय पविट्ठानं पत्तं गहेत्वा समच्छमंसं पिण्डपातं अभिसङ्खरित्वा अभिहरन्ति । ते परिसङ्कन्ति “भिक्षून् नु खो अत्थाय कत”न्ति, इदं तदुभयविमुत्तपरिसङ्कितं नाम । एतम्पि गहेतुं न वट्ठति । यं एवं अपरिसङ्कितं, तं वट्ठति । सचे पन ते मनुस्सा “कस्मा, भन्ते, न गणहथा”ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा “नयिदं, भन्ते, भिक्षून् अत्थाय कतं, अम्हेहि अत्तनो अत्थाय वा राजयुत्तादीनं अत्थाय वा कतं, पवत्तमंसं वा कतं, कप्पियमेव लभित्वा भिक्षून् अत्थाय सम्पादित”न्ति वदन्ति, कप्पति ।

मतानं पेतकिच्चत्थाय मङ्गलादीनं वा अत्थाय कतेपि एसेव नयो । यं यज्झि भिक्षून्येव अत्थाय अकतं, यत्थ च निब्बेमतिका होन्ति, तं सब्बं कप्पति । सचे पन एकस्मिं विहारे भिक्षू उद्दिस्स कतं होति, ते च अत्तनो अत्थाय कतभावं न जानन्ति, अज्जे जानन्ति । ये जानन्ति, तेसं न वट्ठति, इतरेसं वट्ठति । अज्जे न जानन्ति, तेयेव जानन्ति, तेसंयेव न वट्ठति, अज्जेसं वट्ठति । तेपि “अम्हाकं अत्थाय कतं”ति जानन्ति अज्जेपि “एतेसं अत्थाय कत”न्ति जानन्ति, सब्बेसम्पि तं न वट्ठति । सब्बे न जानन्ति, सब्बेसं वट्ठति । पज्चसु हि सहधम्मिकेसु यस्स कस्सचि वा अत्थाय उद्दिस्स कतं सब्बेसं न कप्पति ।

सचे पन कोचि एकं भिक्षुं उद्दिस्स पाणं वधित्वा तस्स पत्तं पूरेत्वा देति, सो चे अत्तनो अत्थाय कतभावं जानंयेव गहेत्वा अज्जस्स भिक्षुनो देति, सो तस्स सद्भाय परिभुज्जति । कस्सापत्तीति? द्विन्नम्पि अनापत्ति । यज्झि उद्दिस्स कतं, तस्स अभुत्तताय अनापत्ति, इतरस्स अजाननताय । कप्पियमंसस्स हि पटिग्गहणे आपत्ति नत्थि । उद्दिस्सकतज्ज अजानित्वा भुत्तस्स पच्छा जत्वा आपत्तिदेसनाकिच्चं नाम नत्थि । अकप्पियमंसं पन अजानित्वा भुत्तेन पच्छा जत्वापि आपत्ति देसेतब्बा । उद्दिस्सकतज्झि जत्वा भुज्जतोव आपत्ति, अकप्पियमंसं अजानित्वा भुत्तस्सापि आपत्तियेव । तस्मा आपत्तिभीरुकेन रूपं सल्लक्खेन्तेनापि पुच्छित्वाव मंसं पटिग्गहेतब्बं, परिभोगकाले पुच्छित्वा परिभुज्जिस्सामीति वा गहेत्वा पुच्छित्वाव परिभुज्जितब्बं । कस्मा? दुविज्जेय्यत्ता । अच्छमंसज्झि सूकरमंससदिसं होति, दीपिमंसादीनि च मिगमंससदिसानि, तस्मा पुच्छित्वा गहणमेव वट्ठतीति वदन्ति ।

अदिट्ठन्ति भिक्षून् अत्थाय वधित्वा गहमानं अदिट्ठं । असुतन्ति भिक्षून् अत्थाय वधित्वा गहितन्ति असुतं । अपरिसङ्कितन्ति दिट्ठपरिसङ्कितादिवसेन अपरिसङ्कितं । परिभोगन्ति वदामीति इमेहि तीहि कारणेहि परिसुद्धं तिकोटिपरिसुद्धं नाम होति, तस्स परिभोगो अरज्जे जातसूपेय्यसाकपरिभोगसदिसो होति, तथारूपं परिभुज्जन्तस्स मेत्ताविहारिस्स भिक्षुनो दोसो वा वज्जं वा नत्थि, तस्मा तं परिभुज्जितब्बन्ति वदामीति अत्थो ।

५३. इदानि तादिसस्स परिभोगे मेत्ताविहारिनोपि अनवज्जतं दस्सेतुं इध, जीवक, भिक्षूतिआदिमाह । तत्थ किञ्चापि अनियमेत्वा भिक्षूति वुत्तं, अथ खो अत्तानमेव सन्धाय एतं वुत्तन्ति वेदितब्बं । भगवता हि महावच्छगोत्तसुत्ते, चङ्कीसुत्ते, इमस्मिं सुत्तेति तीसु ठानेसु अत्तानंयेव सन्धाय देसना कता । पणीतेन पिण्डपातेनाति हेट्ठा अनङ्गणसुत्ते यो कोचि महग्घो पिण्डपातो पणीतपिण्डपातोति अधिप्पेतो, इध पन मंसूपसेचनोव अधिप्पेतो । अगथितोति तण्हाय अगथितो । अमुच्छितोति तण्हामुच्छनाय अमुच्छितो । अनज्झोपन्नोति न अधिओपन्नो, सब्बं आलुम्पित्वा एकप्पहारेनेव गिलितुकामो काको विय न होतीति अत्थो । आदीनवदस्सावीति एकरत्तिवासेन उदरपटलं पविसित्वा नवहि वणमुखेहि निक्खमिस्सतीतिआदिना नयेन आदीनवं पस्सन्तो । निस्सरणपज्जो परिभुज्जतीति इदमत्थमाहारपरिभोगोति पज्जाय परिच्छिन्दित्वा परिभुज्जति । अत्तव्याबाधाय वा चेततीति अत्तदुक्खाय वा चितेति । सुतमेतन्ति सुतं मया एतं पुब्बे, एतं

मय्हं सवनमत्तमेवाति दस्सेति । सचे खो ते, जीवक, इदं सन्धाय भासितन्ति, जीवक, महाब्रह्मना विक्खम्भनप्पहानेन ब्यापादादयो पहीना, तेन सो मेत्ताविहारी मय्हं समुच्छेदप्पहानेन, सचे ते इदं सन्धाय भासितं, एवं सन्ते तव इदं वचनं अनुजानामीति अत्थो । सो सम्पटिच्छि ।

५४. अथस्स भगवा सेसब्रह्मविहारवसेनापि उत्तरि देसनं वड्ढेन्तो “इध, जीवक, भिक्खू”ति आदिमाह । तं उत्तानत्थमेव ।

५५. यो खो जीवकाति अयं पाटिएक्को अनुसन्धि । इमस्मिज्झि ठाने भगवा द्वारं थकेति, सत्तानुदयं दस्सेति । सचे हि कस्सचि एवमस्स “एकं रसपिण्डपातं दत्त्वा कप्पसतसहस्सं सगगसम्पत्तिं पटिलभन्ति, यंकिज्जि कत्त्वा परं मारेत्वापि रसपिण्डपातोव दातब्बो”ति, तं पटिसेधेन्तो “यो खो, जीवक, तथागतं वा”ति आदिमाह ।

तत्थ इमिना पठमेन ठानेनाति इमिना आणत्तिमत्तेनेव ताव पठमेन कारणेन । गलप्पवेधकेनाति योत्तेन गले बन्धित्वा कट्ठितो गलेन पवेधेन्तेन । आरभियमानोति मारियमानो । अकप्पियेन आसादेतीति अच्छमंसं सूकरमंसन्ति, दीपिमंसं वा मिगमंसन्ति खादापेत्वा — “त्वं किं समणो नाम, अकप्पियमंसं ते खादित”न्ति घट्टेति । ये पन दुब्भिक्खादीसु वा ब्याधिनिग्गहणत्थं वा “अच्छमंसं नाम सूकरमंससदिसं, दीपिमंसं मिगमंससदिस”न्ति जानन्ता “सूकरमंसं इदं, मिगमंसं इदं”न्ति वत्त्वा हितज्झासयेन खादापेन्ति, न ते सन्धायेतं वुत्तं । तेसज्झि बहुपुज्जमेव होति । एसाहं, भन्ते, भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मज्ज भिक्खुसङ्गज्जाति अयं आगतफलो विज्जातसासनो दिट्ठसच्चो अरियसावको । इमं पन धम्मदेसनं ओगाहन्तो पसादं उप्पादेत्वा धम्मकथाय थुतिं करोन्तो एवमाह । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

जीवकसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

६. उपालिसुत्तवण्णना

५६. एवं मे सुतन्ति उपालिसुत्तं । तत्थ नाळन्दायन्ति नालन्दाति एवंनामके नगरे तं नगरं गोचरगामं कत्त्वा । पावारिकम्बवनेति दुस्सपावारिकसेट्ठिनो अम्बवने । तं किर तस्स उय्यानं अहोसि, सो भगवतो धम्मदेसनं सुत्त्वा भगवति पसन्नो तस्मिं उय्याने कुटिलेणमण्डपादिपटिमण्डितं भगवतो विहारं कत्त्वा निथ्यादेसि, सो विहारो जीवकम्बवनं विय पावारिकम्बवनन्तेव सङ्खं गतो । तस्मिं पावारिकम्बवने विहरतीति अत्थो । दीघतपस्सीति दीघत्ता एवंलद्धनामो । पिण्डपातपटिक्कन्तोति पिण्डपाततो पटिक्कन्तो । सासने विय किं पन बाहिरायतने पिण्डपातोति वोहारो अत्थीति, नत्थि ।

पज्जपेतीति दस्सेति ठपेति । दण्डानि पज्जपेतीति इदं निगण्ठसमयेन पुच्छन्तो आह । कायदण्डं वचीदण्डं मनोदण्डन्ति एत्थ पुरिमदण्डद्वयं ते अचित्तकं पय्यपेन्ति । यथा किर वाते वायन्ते साखा चलति, उदकं चलति, न च तत्थ चित्तं अत्थि, एवं कायदण्डोपि अचित्तकोव होति । यथा च वाते वायन्ते तालपण्णादीनि सद्दं करोन्ति, उदकानि सद्दं करोन्ति, न च तत्थ चित्तं अत्थि, एवं वचीदण्डोपि अचित्तकोव होतीति इमं दण्डद्वयं अचित्तकं पज्जपेन्ति । चित्तं पन मनोदण्डन्ति पज्जपेन्ति । अथस्स भगवा वचनं पतिट्ठपेतुकामो “किं पन तपस्सी”ति आदिमाह ।

तत्थ कथावत्थुस्मिन्ति एत्थ कथायेव कथावत्थु । कथायं पतिट्ठपेसीति अत्थो । कस्मा पन भगवा एवमकासि?

पस्सति हि भगवा “अयं इमं कथं आदाय गन्त्वा अत्तनो सत्थु महानिगण्ठस्स आरोचेस्सति, तासञ्च परिसति, उपालि गहपति निसिन्नो, सो इमं कथं सुत्वा मम वादं आरोपेतुं आगमिस्सति, तस्साहं धम्मं देसेस्सामि, सो तिक्खत्तुं सरणं गमिस्सति, अथस्स चत्तारि सच्चानि पकासेस्सामि, सो सच्चपकासनावसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्सति, परेसं सङ्गहत्थमेव हि मया पारमियो पूरिता”ति । इममत्थं पस्सन्तो एवमकासि ।

५७. कम्मनि पञ्जपेसीति इदं निगण्ठो बुद्धसमयेन पुच्छन्तो आह । **कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मन्ति** एत्थ कायद्वारे आदानगहणमुञ्चनचोपनपत्ता अट्ठकामावचरकुसलचेतना द्वादसाकुसलचेतनाति वीसतिचेतना **कायकम्मं** नाम । कायद्वारे आदानादीनि अपत्वा वचीद्वारे वचनभेदं पापयमाना उप्पन्ना तायेव वीसतिचेतना **वचीकम्मं** नाम । उभयद्वारे चोपनं अपत्वा मनोद्वारे उप्पन्ना एकूनतिसकुसलाकुसलचेतना **मनोकम्मं** नाम । अपिच सङ्खेपतो तिविधं कायदुच्चरितं कायकम्मं नाम, चतुब्बिधं वचीदुच्चरितं वचीकम्मं नाम, तिविधं मनोदुच्चरितं मनोकम्मं नाम । इमस्मिञ्च सुत्ते कम्मं धुरं, अनन्तरसुत्ते “चत्तारिमानि पुण्ण कम्मनि मया सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा पवेदितानी”ति (म० नि० २.८१) एवमागतेपि चेतना धुरं । यत्थ कत्थचि पवत्ता चेतना “कण्हं कण्हविपाक”न्तिआदिभेदं लभति । निद्देसवारे चस्स “सब्बावज्झं कायसङ्खारं अभिसङ्खरोती”तिआदिना नयेन सा वुत्ताव । कायद्वारे पवत्ता पन इध कायकम्मन्ति अधिप्पेतं, वचीद्वारे पवत्ता वचीकम्मं, मनोद्वारे पवत्ता मनोकम्मं । तेन वुत्तं — “इमस्मिं सुत्ते कम्मं धुरं, अनन्तरसुत्ते चेतना”ति । कम्मम्पि हि भगवा कम्मन्ति पञ्जपेति यथा इमस्मियेव सुत्ते । चेतनम्पि, यथाह — “चेतनाहं, भिक्खवे, कम्मं वदामि, चेतयित्वा कम्मं करोती”ति (अ० नि० ६.६३) । कस्मा पन चेतना कम्मन्ति वुत्ता? चेतनामूलकत्ता कम्मस्स ।

एत्थ च अकुसलं पत्वा कायकम्मं वचीकम्मं महन्तन्ति वदन्तो न किलमति, कुसलं पत्वा मनोकम्मं । तथा हि मातुघातादीनि चत्तारि कम्मनि कायेनेव उपक्कमित्वा कायेनेव करोति, निरये कप्पट्टिकसङ्गभेदकम्मं वचीद्वारेन करोति । एवं अकुसलं पत्वा कायकम्मं वचीकम्मं महन्तन्ति वदन्तो न किलमति नाम । एका पन ज्ञानचेतना चतुरासीतिकप्पसहस्सानि सगगसम्पत्तिं आवहति, एका मग्गचेतना सब्बाकुसलं समुग्घातेत्वा अरहत्तं गण्हापेति । एवं कुसलं पत्वा मनोकम्मं महन्तन्ति वदन्तो न किलमति नाम । इमस्मिं पन ठाने भगवा अकुसलं पत्वा मनोकम्मं महासावज्जं वदमानो नियतमिच्छादिट्ठिं सन्धाय वदति । तेनेवाह — “नाहं, भिक्खवे, अज्जं एकधम्मम्पि समनुपस्सामि, यं एवं महासावज्जं, यथयिदं, भिक्खवे, मिच्छादिट्ठि । मिच्छादिट्ठिपरमानि, भिक्खवे, महासावज्जानी”ति (अ० नि० १.३१०) ।

इदानी निगण्ठोपि तथागतेन गतमग्गं पटिपज्जन्तो किञ्चि अत्थनिष्फत्तिं अपस्सन्तोपि “किं पनावुसो, गोतमा”तिआदिमाह ।

५८. बालकिनियाति उपालिस्स किर बालकलोणकारगामो नाम अत्थि, ततो आयं गहेत्वा मनुस्सा आगता, सो “एथ भणे, अम्हाकं सत्थारं महानिगण्ठं पस्सिस्सामा”ति ताय परिसाय परिवुतो तत्थ अगमासि । तं सन्धाय वुत्तं “बालकिनिया परिसाया”ति, बालकगामवासिनियाति अत्थो । **उपालिपमुखायाति** उपालिजेट्ठकाय । अपिच **बालकिनियाति** बालवतिया बालुस्सन्नायातिपि अत्थो । **उपालिपमुखायाति** उपालिगहपतियेव तत्थ थोकं सप्पज्जो, सो तस्सा पमुखो जेट्ठको । तेनापि वुत्तं “उपालिपमुखाया”ति । **हन्दाति** वचसायत्थे निपातो । **छवोति** लामको । **ओळारिकस्साति** महन्तस्स । **उपनिधायाति** उपनिक्खिपित्वा । इदं वुत्तं होति, कायदण्डस्स सन्तिके निक्खिपित्वा “अयं नु खो महन्तो, अयं महन्तो”ति एवं ओलोकियमानो छवो मनोदण्डो किं सोभति, कुतो सोभिस्सति, न सोभति, उपनिक्खेपमत्तम्पि नप्पहोतीति दीपेति । **साधु साधु, भन्ते, तपस्सीति** दीघतपस्सिस्स साधुकारं देन्तो, भन्तेति

नाटपुत्तमालपति ।

६०. न खो मेतं, भन्ते, रुच्चतीति, भन्ते, एतं मय्हं न रुच्चति । मायावीति मायाकारो । आवट्टुनिमायन्ति आवट्टेत्वा गहणमायं । **आवट्टेतीति** आवट्टेत्वा परिक्रिषपित्वा गण्हाति । **गच्छ त्वं गहपतीति** कस्मा महानिगण्ठो गहपतिं यावततियं पहिणतियेव? दीघतपस्सी पन पटिबाहतेव? महानिगण्ठेन हि भगवता सद्धिं एकं नगरं उपनिस्साय विहरन्तेनपि न भगवा दिट्ठपुब्बो । यो हि सत्थुवादपटिज्जो होति, सो तं पटिज्जं अप्पहाय बुद्धदस्सने अभब्बो । तस्मा एस बुद्धदस्सनस्स अलद्धपुब्बत्ता दसबलस्स दस्सनसम्पत्तिञ्च नित्थानिककथाभावञ्च अजानन्तो यावततियं पहिणतेव । दीघतपस्सी पन कालेन कालं भगवन्तं उपसङ्गमित्वा तिट्ठतिपि निसीदतिपि पज्जम्पि पुच्छति, सो तथागतस्स दस्सनसम्पत्तिम्पि नित्थानिककथाभावम्पि जानाति । अथस्स एतदहोसि — “अयं गहपति पण्डितो, समणस्स गोतमस्स सन्तिके गन्त्वा दस्सनेपि पसीदेय्य, नित्थानिककथं सुत्वापि पसीदेय्य । ततो न पुन अम्हाकं सन्तिकं आगच्छेय्या”ति । तस्मा यावततियं पटिबाहतेव ।

अभिवादेत्वाति वन्दित्वा । तथागतज्झि दिस्वा पसन्नापि अप्पसन्नापि येभुय्येन वन्दन्तियेव, अप्पका न वन्दन्ति । कस्मा? अतिउच्चे हि कुले जातो अगारं अज्झावसन्तोपि वन्दितब्बोयेवाति । अयं पन गहपति पसन्नत्ताव वन्दि, दस्सनेयेव किर पसन्नो । **आगमा नु ख्विधाति** आगमा नु खो इध ।

६१. साधु साधु, भन्ते, तपस्सीति दीघतपस्सिस्स साधुकारं देन्तो, भन्तेति, भगवन्तं आलपति । **सच्चे पतिट्ठायाति** थुसरासिम्हि आकोटितखाणुको विय अचलन्तो वचीसच्चे पतिट्ठित्वा । **सिया नोति** भवेय्य अम्हाकं ।

६२. इधाति इमस्मिं लोके । **अस्साति** भवेय्य । **सीतोदकपटिक्खित्तोति** निगण्ठा सत्तसज्जाय सीतोदकं पटिक्खिपन्ति । तं सन्धायेतं वुत्तं । **मनोसत्ता नाम देवाति** मनम्हि सत्ता लग्गा लगिता । **मनोपटिबद्धोति** यस्मा मनम्हि पटिबद्धो हुत्वा कालङ्करोति, तस्मा मनोसत्तेसु देवेसु उपपज्जतीति दस्सेति । तस्स हि पित्तजररोगो भविस्सति । तेनस्स उण्होदकं पिवितुं वा हत्थपादादिधोवनत्थाय वा गत्तपरिसिञ्चनत्थाय वा उपनेतुं न वट्ठति, रोगो बलवतरो होति । सीतोदकं वट्ठति, रोगं वूपसमेति । अयं पन उण्होदकमेव पटिसेवति, तं अलभमानो ओदनकज्जिकं पटिसेवति । चित्तेन पन सीतोदकं पातुकामो च परिभुज्जितुकामो च होति । तेनस्स मनोदण्डो तत्थेव भिज्जति । सो कायदण्डं वचीदण्डं रक्खामीति सीतोदकं पातुकामो वा परिभुज्जितुकामो वा सीतोदकमेव देथाति वत्तुं न विसहति । तस्स एवं रक्खितापि कायदण्डवचीदण्डा चुतिं वा पटिसन्धिं वा आकड्ढितुं न सक्कोन्ति । मनोदण्डो पन भिन्नोपि चुतिम्पि पटिसन्धिम्पि आकड्ढितियेव । इति नं भगवा दुब्बलकायदण्डवचीदण्डा छवा लामका, मनोदण्डोव बलवा महन्तोति वदापेसि ।

तस्सपि उपासकस्स एतदहोसि । “मुच्छावसेन असज्जिभूतानज्झि सत्ताहम्पि अस्सासपस्सासा नप्पवत्तन्ति, चित्तसन्ततिपवत्तिमत्तेनेव पन ते मताति न वुच्चन्ति । यदा नेसं चित्तं नप्पवत्तति, तदा ‘मता एते नीहरित्वा ते झापेथा’ति वत्तब्बतं आपज्जन्ति । कायदण्डो निरीहो अब्बापारो, तथा वचीदण्डो । चित्तेनेव पन तेसं चुतिपि पटिसन्धिपि होति । इतिपि मनोदण्डोव महन्तो । भिज्जित्वापि चुतिपटिसन्धिआकड्ढनतो एसेव महन्तो । अम्हाकं पन महानिगण्ठस्स कथा अनित्थानिका”ति सल्लक्खेसि । भगवतो पन विचित्तानि पज्जपटिभानानि सोतुकामो न ताव अनुजानाति ।

न खो ते सन्धियतीति न खो ते घटियति । **पुरिमेन वा पच्छिमन्ति** “कायदण्डो महन्तो”ति इमिना पुरिमेन वचनेन इदानि “मनोदण्डो महन्तो”ति इदं वचनं । **पच्छिमेन वा पुरिमन्ति** तेन वा पच्छिमेन अदुं पुरिमवचनं न घटियति ।

६३. इदानीस्स भगवा अज्जानिपि कारणानि आहरन्तो “तं किं मज्जसी”ति आदिमाह । तत्थ चातुयामसंवरसंवृतोति न पाणमतिपातेति, न पाणमतिपातयति, न पाणमतिपातयतो समनुज्जो होति । न अदिन्नं आदियति, न अदिन्नं आदियापेति, न अदिन्नं आदियतो समनुज्जो होति । न मुसा भणति, न मुसा भणापेति, न मुसा भणतो समनुज्जो होति । न भावितमासीसति, न भावितमासीसापेति, न भावितमासीसतो समनुज्जो होतीति इमिना चतुकोट्टासेन संवरेन संवृतो । एत्थ च भावितन्ति पञ्चकामगुणा ।

सब्बवारिवारितोति वारितसब्बउदको, पटिक्खित्तसब्बसीतोदकोति अत्थो । सो हि सीतोदके सत्तसज्जी होति, तस्मा न तं वलज्जेति । अथ वा सब्बवारिवारितोति सब्बेन पापवारणेन वारितपापो । सब्बवारियुत्तोति सब्बेन पापवारणेन युत्तो । सब्बवारिधुत्तोति सब्बेन पापवारणेन धुतपापो । सब्बवारिफुटोति सब्बेन पापवारणेन फुटो । खुद्दके पाणे सङ्घातं आपादेतीति खुद्दके पाणे वधं आपादेति । सो किर एकिन्द्रियं पाणं दुविन्द्रियं पाणन्ति पञ्जपेति । सुक्खदण्डक-पुराणपण्णसक्खर-कथलानिपि पाणोतेव पञ्जपेति । तत्थ खुद्दकं उदकबिन्दु खुद्दको पाणो, महन्तं महन्तोति सज्जी होति । तं सन्धायेतं वुत्तं । किस्मिं पञ्जपेतीति कत्थ कतरस्मिं कोट्टासे पञ्जपेति । मनोदण्डस्मिन्ति मनोदण्डकोट्टासे, भन्तेति । अयं पन उपासको भणन्तोव सयम्पि सल्लक्खेसि — “अम्हाकं महानिगण्ठो ‘असज्जेतनिकं कम्मं अप्पसावज्जं, सज्जेतनिकं महासावज्जं’न्ति पञ्जपेत्वा चेतनं मनोदण्डोति पञ्जपेति, अनिय्यानिका एतस्स कथा, भगवतोव निय्यानिका”ति ।

६४. इद्धाति समिद्धा । फीताति अतिसमिद्धा सब्बपालिफुल्ला विय । आकिण्णमनुस्साति जनसमाकुला । पाणाति हत्थिअस्सादयो तिरच्छानगता चेव इत्थिपुरिसदारकादयो मनुस्सजातिका च । एकं मंसखलन्ति एकं मंसरासिं । पुज्जन्ति तस्सेव वेवचनं । इद्धिमाति आनुभावसम्पन्नो । चेतोवसिप्पत्तोति चित्ते वसीभावप्पत्तो । भस्मं करिस्सामीति छारिकं करिस्सामि । किज्झि सोभति एका छावा नाळन्दाति इदम्पि भणन्तो सो गहपति — “कायपयोगेन पज्जासम्पि मनुस्सा एकं नाळन्दं एकं मंसखलं कातुं न सक्कोन्ति, इद्धिमा पन एको एकेनेव मनोपदोसेन भस्मं कातुं समत्थो । अम्हाकं महानिगण्ठस्स कथा अनिय्यानिका, भगवतोव कथा निय्यानिका”ति सल्लक्खेसि ।

६५. अरज्जं अरज्जभूतन्ति अगामकं अरज्जमेव हुत्वा अरज्जं जातं । इसीनं मनोपदोसेनाति इसीनं अत्थाय कतेन मनोपदोसेन तं मनोपदोसं असहमानाहि देवताहि तानि रट्टानि विनासितानि । लोकिका पन इसयो मनं पदोसेत्वा विनासयिंसूति मज्जन्ति । तस्मा इमस्मिं लोकवादे ठत्ताव इदं वादारोपनं कतन्ति वेदितब्बं ।

तत्थ दण्डकीरज्जादीनं एवं अरज्जभूतभावो जानितब्बो — सरभङ्गबोधिसत्तस्स ताव परिसाय अतिवेपुल्लतं गताय किसवच्छो नाम तापसो महासत्तस्स अन्तेवासी विवेकवासं पत्थयमानो गणं पहाय गोधावरीतीरतो कलिङ्गरट्टे दण्डकीरज्जो कुम्भपुरं नाम नगरं उपनिस्साय राजुय्याने विवेकमनुबूहयमानो विहरति । तस्स सेनापति उपट्टाको होति ।

तदा च एका गणिका रथं अभिरुहित्वा पञ्चमातुगामसतपरिवारा नगरं उपसोभयमाना विचरति । महाजनो तमेव ओलोकयमानो परिवारेत्वा विचरति, नगरवीथियो नप्पहोन्ति । राजा वातपानं विवरित्वा ठितो तं दिस्वा का एसाति पुच्छि । तुम्हाकं नगरसोभिनी देवाति । सो उस्सूयमानो “किं एताय सोभति, नगरं सयं सोभिस्सती”ति तं ठानन्तरं अच्छिन्दापेसि ।

सा ततो पट्टाय केनचि सद्धिं सन्थवं कत्वा ठानन्तरं परियेसमाना एकदिवसं राजुय्यानं पविसित्वा चङ्कमनकोटियं आलम्बनफलकं निस्साय पासाणफलके निसिन्नं तापसं दिस्वा चिन्तेसि — “किलिट्ठो वतायं तापसो अनज्जितमण्डितो,

दाठिकाहि परुळहाहि मुखं पिहितं, मस्सुना उरं पिहितं, उभो कच्छा परुळहा”ति । अथस्सा दोमनस्सं उप्पज्जि — “अहं एकेन किच्चेन विचरामि, अयञ्च मे काळकण्णी दिट्ठो, उदकं आहरथ, अक्खीनि धोविस्सामी”ति उदकदन्तकट्टं आहरापेत्वा दन्तकट्टं खादित्वा तापसस्स सरीरे पिण्डं पिण्डं खेळं पातेत्वा दन्तकट्टं जटामत्थके खिपित्वा मुखं विक्खालेत्वा उदकं तापसस्स मत्थकस्मिंयेव सिञ्चित्वा — “येहि मे अक्खीहि काळकण्णी दिट्ठो, तानि धोतानि कलिपवाहितो”ति निक्खन्ता ।

तंदिवसञ्च राजा सतिं पटिलभित्वा — “भो कुहिं नगरसोभिनी”ति पुच्छि । इमस्मिंयेव नगरे देवाति । पकतिट्ठानन्तरं तस्सा देथाति ठानन्तरं दापेसि । सा पुब्बे सुकतकम्मं निस्साय लद्धं ठानन्तरं तापसस्स सरीरे खेळपातनेन लद्धन्ति सञ्जमकासि ।

ततो कतिपाहस्सच्चयेन राजा पुरोहितस्स ठानन्तरं गण्हि । सो नगरसोभिनिया सन्तिकं गन्त्वा “भगिनि किन्ति कत्वा ठानन्तरं पटिलभी”ति पुच्छि । “किं ब्राह्मण अञ्जं कातब्बं अत्थि, राजुय्याने अनञ्जितकाळकण्णी कूटजटिलो एको अत्थि, तस्स सरीरे खेळं पातेहि, एवं ठानन्तरं लभिस्ससी”ति आह । सो “एवं करिस्सामि भगिनी”ति तत्थ गन्त्वा ताय कथितसदिसमेव सब्बं कत्वा निक्खमि । राजापि तंदिवसमेव सतिं पटिलभित्वा — “कुहिं, भो, ब्राह्मणो”ति पुच्छि । इमस्मिंयेव नगरे देवाति । “अम्हेहि अनुपधारेत्वा कतं, तदेवस्स ठानन्तरं देथा”ति दापेसि । सोपि पुञ्जबलेन लभित्वा “तापसस्स सरीरे खेळपातनेन लद्धं मे”ति सञ्जमकासि ।

ततो कतिपाहस्सच्चयेन रञ्जो पच्चन्तो कुपितो । राजा पच्चन्तं वूपसमेस्सामीति चतुरङ्गिनिया सेनाय निक्खमि । पुरोहितो गन्त्वा रञ्जो पुरतो ठत्वा “जयतु महाराजा”ति वत्वा — “तुम्हे, महाराज, जयत्थाय गच्छथा”ति पुच्छि । आम ब्राह्मणाति । एवं सन्ते राजुय्याने अनञ्जितकाळकण्णी एको कूटजटिलो वसति, तस्स सरीरे खेळं पातेथाति । राजा तस्स वचनं गहेत्वा यथा गणिकाय च तेन च कतं, तथेव सब्बं कत्वा ओरोधेपि आणापेसि — “एतस्स कूटजटिलस्स सरीरे खेळं पातेथा”ति । ततो ओरोधापि ओरोधपालकापि तथेव अकंसु । अथ राजा उय्यानद्वारे रक्खं ठपापेत्वा “रञ्जा सद्धिं निक्खमन्ता सब्बे तापसस्स सरीरे खेळं अपातेत्वा निक्खमितुं न लभन्ती”ति आणापेसि । अथ सब्बो बलकायो च सेनियो च तेनेव नियामेन तापसस्स उपरि खेळञ्च दन्तकट्टानि च मुखविक्खालित उदकञ्च पापयिंसु, खेळो च दन्तकट्टानि च सकलसरीरं अवत्थरिंसु ।

सेनापति सब्बपच्छा सुणित्वा “मय्हं किर सत्थारं भवन्तं पुञ्जक्खेत्तं सग्गसोपानं एवं घट्टयिंसू”ति उसुमजातहदयो मुखेन अस्ससन्तो वेगेन राजुय्यानं आगन्त्वा तथा ब्यसनपत्तं इसिं दिस्वा कच्छं बन्धित्वा द्वीहि हत्थेहि दन्तकट्टानि अपवियूहित्वा उक्खिपित्वा निसीदापेत्वा उदकं आहरापेत्वा न्हापेत्वा सब्बओसधेहि चेव चतुज्जातिगन्धेहि च सरीरं उब्बट्टेत्वा सुखुमसाटकेन पुञ्चित्वा पुरतो अञ्जलिं कत्वा ठितो एवमाह “अयुत्तं, भन्ते, मनुस्सेहि कतं, एतेसं किं भविस्सती”ति । देवता सेनापति तिधा भिन्ना, एकच्चा “राजानमेव नासेस्सामा”ति वदन्ति, एकच्चा “सद्धिं परिसाय राजान”न्ति, एकच्चा “रञ्जो विजितं सब्बं नासेस्सामा”ति । इदं वत्वा पन तापसो अप्पमत्तकम्पि कोपं अकत्वा लोकस्स सन्तिउपायमेव आचिक्खन्तो आह “अपराधो नाम होति, अच्चयं पन देसेतुं जानन्तस्स पाकतिकमेव होती”ति ।

सेनापति नयं लभित्वा रञ्जो सन्तिकं गन्त्वा राजानं वन्दित्वा आह — “तुम्हेहि, महाराज, निरापराधे महिद्धिके तापसे अपरज्झन्तेहि भारियं कम्मं कतं, देवता किर तिधा भिन्ना एवं वदन्ती”ति सब्बं आरोचेत्वा — “खमापिते किर, महाराज, पाकतिकं होति, रट्ठं मा नासेथ, तापसं खमापेथा”ति आह । राजा अत्तनि दोसं कतं दिस्वापि एवं वदति “न तं

खमापेस्सामी”ति । सेनापति यावततियं याचित्वा अनिच्छन्तमाह — “अहं, महाराज, तापसस्स बलं जानामि, न सो अभूतवादी, नापि कुपितो, सत्तानुदयेन पन एवमाह खमापेथ नं महाराजा”ति । न खमापेमीति । तेन हि सेनापतिद्वानं अञ्जस्स देथ, अहं तुम्हाकं आणापवत्तिद्वाने न वसिस्सामीति । त्वं येनकामं गच्छ, अहं मय्हं सेनापतिं लभिस्सामीति । ततो सेनापति तापसस्स सन्तिकं आगन्त्वा वन्दित्वा “कथं पटिपज्जामि, भन्ते”ति आह । सेनापति ये ते वचनं सुणन्ति, सब्बे सपरिक्खारे सधने सद्विपदचतुप्पदे गहेत्वा सत्तदिवसब्भन्तरे बहि रज्जसीमं गच्छ, देवता अतिविय कुपिता धुवं रट्टम्पि अरट्ठं करिस्सन्तीति । सेनापति तथा अकासि ।

राजा गतमत्तोयेव अमित्तमथनं कत्वा जनपदं वूपसमेत्वा आगम्म जयखन्धावारद्वाने निसीदित्वा नगरं पटिजग्गापेत्वा अन्तोन्नगरं पाविसि । देवता पठमंयेव उदकवुट्ठिं पातयिंसु । महाजनो अत्तमनो अहोसि “कूटजटिलं अपरद्धकालतो पट्टाय अम्हाकं रज्जो वट्ठियेव, अमित्ते निम्मथेसि, आगतदिवसेयेव देवो वुट्ठो”ति । देवता पुन सुमनपुप्फवुट्ठिं पातयिंसु, महाजनो अत्तमनतरो अहोसि । देवता पुन मासकवुट्ठिं पातयिंसु । ततो कहापणवुट्ठिं, ततो कहापणत्थं न निक्खमेय्युन्ति मज्जमाना हत्थूपगपादूपगादिकतभण्डवुट्ठिं पातेसुं । महाजनो सत्तभूमिकपासादे ठितोपि ओतरित्वा आभरणानि पिळन्धन्तो अत्तमनो अहोसि । “अरहति वत कूटजटिलके खेळपातनं, तस्स उपरि खेळपातितकालतो पट्टाय अम्हाकं रज्जो वट्ठि जाता, अमित्तमथनं कतं, आगतदिवसेयेव देवो वस्सि, ततो सुमनवुट्ठि मासकवुट्ठि कहापणवुट्ठि कतभण्डवुट्ठीति चतस्सो वुट्ठियो जाता”ति अत्तमनवाचं निच्छारेत्वा रज्जो कतपापे समनुज्जो जातो ।

तस्मिं समये देवता एकतोधारउभतोधारादीनि नानप्पकारानि आवुधानि महाजनस्स उपरि फलके मंसं कोट्टयमाना विय पातयिंसु । तदनन्तरं वीतच्चिके वीतधूमे किंसुकपुप्फवण्णे अङ्गारे, तदनन्तरं कूटागारप्पमाणे पासाणे, तदनन्तरं अन्तोमुट्ठियं असण्ठहनिकं सुखुमवालिकं वस्सापयमाना असीतिहत्थुब्बेधं थलं अकंसु । रज्जो विजितद्वाने किसवच्छतापसो सेनापति मातुपोसकरामोति तयोव मनुस्सभूता अरोगा अहेसुं । सेसानं तस्मिं कम्मे असमङ्गीभूतानं तिरच्छानानं पानीयद्वाने पानीयं नाहोसि, तिण्डाने तिणं । ते येन पानीयं येन तिणन्ति गच्छन्ता अप्पत्तेयेव सत्तमे दिवसे बहिरज्जसीमं पापुणिसु । तेनाह सरभङ्गबोधिसत्तो —

“किसिह्मि वच्छं अवकिरिय दण्डकी,
उच्छिन्नमूलो सजनो सरट्ठो ।
कुक्कुळनामे निरयम्हि पच्चति,
तस्स फुलिङ्गानि पतन्ति काये”ति ॥ (जा० २.१७.७०) ।

एवं ताव **दण्डकीरज्जस्स** अरज्जभूतभावो वेदितब्बो ।

कलिङ्गरट्ठे पन **नाळिकिररज्जे** रज्जं कारयमाने हिमवति पञ्चसततापसा अनित्थिगन्धा अजिनजटवाकचीरधरा वनमूलफलभक्खा हुत्वा चिरं वीतिनामेत्वा लोणम्बिलसेवनत्थं मनुस्सपथं ओतरित्वा अनुपुब्बेन कलिङ्गरट्ठे नाळिकिररज्जो नगरं सम्पत्ता । ते जटाजिनवाकचीरानि सण्ठपेत्वा पब्बजितानुरूपं उपसमसिरिं दस्सयमाना नगरं भिक्खाय पविसिंसु । मनुस्सा अनुप्पन्ने बुद्धुप्पादे तापसपब्बजिते दिस्वा पसन्ना निसज्जद्वानं संविधाय हत्थतो भिक्खाभाजनं गहेत्वा निसीदापेत्वा भिक्खं सम्पादेत्वा अदंसु । तापसा कतभत्तकिच्चा अनुमोदनं अकंसु । मनुस्सा सुत्वा पसन्नचित्ता “कुहिं भदन्ता गच्छन्ती”ति पुच्छिंसु । यथाफासुकद्वानं, आवुसोति । भन्ते, अलं अज्जत्थ गमनेन, राजुय्याने वसथ, मयं भुत्तपातरासा आगन्त्वा धम्मकथं सोस्सामीति । तापसा अधिवासेत्वा उय्यानं अगमंसु । नागरा भुत्तपातरासा

सुद्धवत्थनिवत्था “धम्मकथं सोस्सामा”ति सङ्गा गणा गणीभूता उय्यानाभिमुखा अगमंसु । राजा उपरिपासादे ठितो ते तथा गच्छमाने दिस्वा उपट्ठाकं पुच्छि “किं एते भणे नागरा सुद्धवत्था सुद्धत्तरासङ्गा हुत्वा उय्यानाभिमुखा गच्छन्ति, किमेत्थ समज्जं वा नाटकं वा अत्थी”ति? नत्थि देव, एते तापसानं सन्तिके धम्मं सोतुकामा गच्छन्तीति । तेन हि भणे अहम्पि गच्छिस्सामि, मया सद्धिं गच्छन्तूति । सो गन्त्वा तेसं आरोचेसि — “राजापि गन्तुकामो, राजानं परिवारेत्वाव गच्छथा”ति । नागरा पकतियापि अत्तमना तं सुत्वा — “अम्हाकं राजा अस्सद्धो अप्पसन्नो दुस्सीलो, तापसा धम्मिका, ते आगम्म राजापि धम्मिको भविस्सती”ति अत्तमनतरा अहेसुं ।

राजा निक्खमित्वा तेहि परिवारितो उय्यानं गन्त्वा तापसेहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं निसीदि । तापसा राजानं दिस्वा परिकथाय कुसलस्सेकस्स तापसस्स “रज्जो धम्मं कथेही”ति सज्जमदंसु, सो तापसो परिसं ओलोकेत्वा पञ्चसु वेरेसु आदीनवं पञ्चसु च सीलेसु आनिसंसं कथेन्तो —

“पाणो न हन्तब्बो, अदिन्नं नादातब्बं, कामेसुमिच्छाचारो न चरितब्बो, मुसा न भासितब्बा, मज्जं न पातब्बं, पाणातिपातो नाम निरयसंवत्तनिको होति तिरच्छानयोनिसंवत्तनिको पेत्तिविसयसंवत्तनिको, तथा अदिन्नादानादीनि । पाणातिपातो निरये पच्चित्वा मनुस्सलोकं आगतस्स विपाकावसेसेन अप्पायुकसंवत्तनिको होति, अदिन्नादानं अप्पभोगसंवत्तनिकं, मिच्छाचारो बहुसपत्तसंवत्तनिको, मुसावादो अभूतब्भक्खानसंवत्तनिको, मज्जपानं उम्मत्तकभावसंवत्तनिक”न्ति —

पञ्चसु वेरेसु इमं आदीनवं कथेसि ।

राजा पकतियापि अस्सद्धो अप्पसन्नो दुस्सीलो, दुस्सीलस्स च सीलकथा नाम दुक्कथा, कण्णे सूलप्पवेसनं विय होति । तस्मा सो चिन्तेसि — “अहं ‘एते पग्गण्हिस्सामी’ति आगतो, इमे पन मय्हं आगतकालतो पट्टाय मंयेव घट्टेन्ता विज्झन्ता परिसमज्झे कथेन्ति, करिस्सामि नेसं कात्तब्ब”न्ति । सो धम्मकथापरियोसाने “आचरिया स्वे मय्हं गेहे भिक्खं गण्हाथा”ति निमन्तेत्वा अगमासि । सो दुतियदिवसे महन्ते महन्ते कोळुम्बे आहरापेत्वा गूथस्स पूरापेत्वा कदलिपत्तेहि नेसं मुखानि बन्धापेत्वा तत्थ तत्थ ठपापेसि, पुन बहलमधुकतेलनागबलपिच्छिल्लादीनं कूटे पूरेत्वा निस्सेणिमत्थके ठपापेसि, तत्थेव च महामल्ले बद्धकच्छे हत्थेहि मुग्गरे गाहापेत्वा ठपेत्वा आह “कूटतापसा अतिविय मं विहेठयिसु, तेसं पासादतो ओतरणकाले कूटेहि पिच्छिल्लं सोपानमत्थके विस्सज्जेत्वा सीसे मुग्गरेहि पोथेत्वा गले गहेत्वा सोपाने खिपथा”ति । सोपानपादमूले पन चण्डे कुक्कुरे बन्धापेसि ।

तापसापि “स्वे राजगेहे भुज्जिस्सामा”ति अज्जमज्जं ओवदिसु — “मारिसा राजगेहं नाम सासङ्कं सप्पटिभयं, पब्बजितेहि नाम छद्धारारम्मणे सज्जतेहि भवितब्बं, दिट्ठदिट्ठे आरम्मणे निमित्तं न गहेतब्बं, चक्खुद्वारे संवरो पच्चुपट्टपेतब्बो”ति ।

पुनदिवसे भिक्खाचारवेलं सल्लक्खेत्वा वाकचीरं निवासेत्वा अजिनचम्मं एकंसगतं कत्वा जटाकलापं सण्ठपेत्वा भिक्खाभाजनं गहेत्वा पटिपाटिया राजनिवेसनं अभिरुळ्हा । राजा आरुळ्हाभावं जत्वा गूथकोळुम्बमुखतो कदलिपत्तं नीहरापेसि । दुग्गन्धो तापसानं नासपुटं पहरित्वा मत्थलुङ्गपातनाकारपत्तो अहोसि । महातापसो राजानं ओलोकेसि । राजा — “एत्थ भोन्तो यावदत्थं भुज्जन्तु चेव हरन्तु च, तुम्हाकमेतं अनुच्छविकं, हिय्यो अहं तुम्हे पग्गण्हिस्सामीति आगतो, तुम्हे पन मंयेव घट्टेन्तो विज्झन्ता परिसमज्झे कथयित्थ, तुम्हाकमिदं अनुच्छविकं, भुज्जथा”ति महातापसस्स उलुङ्गेन गूथं

उपनामेसि । महातापसो धी धीति वदन्तो पटिनिवत्ति । “एतकेनेव गच्छिस्सथ तुम्हे”ति सोपाने कूटेहि पिच्छिल्लं विस्सज्जापेत्वा मल्लानं सज्जमदासि । मल्ला मुग्गरेहि सीसानि पोथेत्वा गीवाय गहेत्वा सोपाने खिपिंसु, एकोपि सोपाने पतिट्ठातुं नासक्खि, पवट्टमाना सोपानपादमूलंयेव पापुणिसु । सम्पत्ते सम्पत्ते चण्डकुक्कुरा पटपटाति लुञ्चमाना खादिंसु । योपि नेसं उट्ठित्वा पलायति, सोपि आवाटे पतति, तत्रापि नं कुक्कुरा अनुबन्धित्वा खादन्तियेव । इति नेसं कुक्कुरा अट्टिसङ्खलिकमेव अवसेसयिंसु । एवं सो राजा तपसम्पन्ने पञ्चसते तापसे एकदिवसेनेव जीविता वीरोपेसि ।

अथस्स रट्ठे देवता पुरिमनयेनेव पुन नववुट्ठियो पातेसुं । तस्स रज्जं सट्ठियोजनुब्बेधेन वालिकथलेन अवच्छादियित्थ । तेनाह सरभङ्गो बोधिसत्तो —

“यो सज्जते पब्बजिते अवज्जयि,
धम्मं भणन्ते समणे अदूसके ।
तं नाळिकेरं सुनखा परत्थ,
सङ्गम्म खादन्ति विफन्दमान”न्ति ॥ (जा० २.१७.७१) ।

एवं कालिङ्गारज्जस्स अरज्जभूतभावो वेदितब्बो ।

अतीते पन बाराणसिनगरे दिट्ठमङ्गलिका नाम चत्तालीसकोटिविभवस्स सेट्ठिनो एका धीता अहोसि दस्सनीया पासादिका । सा रूपभोगकुलसम्पत्तिसम्पन्नताय बहूनां पत्थनीया अहोसि । यो पनस्सा वारेय्यत्थाय पहिणाति, तं तं दिस्वानस्स जातियं वा हत्थपादादीसु वा यत्थ कत्थचि दोसं आरोपेत्वा “को एस दुज्जातो दुस्सण्ठितो”ति आदीनि वत्वा — “नीहरथ न”न्ति नीहरापेत्वा “एवरूपमि नाम अदसं, उदकं आहरथ, अक्खीनि धोविस्सामी”ति अक्खीनि धोवति । तस्सा दिट्ठं दिट्ठं विष्पकारं पापेत्वा नीहरापेतीति दिट्ठमङ्गलिका त्वेव सङ्गा उदपादि, मूलनामं अन्तरथायि ।

सा एकदिवसं गङ्गाय उदककीळं कीळिस्सामीति तित्थं सज्जापेत्वा पहूतं खादनीयभोजनीयं सकटेसु पूरापेत्वा बहूनि गन्धमालादीनि आदाय पटिच्छन्नयानं आरुह्य जातिगणपरिवृता गेहम्हा निक्खमि । तेन च समयेन महापुरिसो चण्डालयोनिं निब्बत्तो बहिनगरे चम्मगेहे वसति, मातङ्गोत्वेवस्स नामं अहोसि । सो सोळसवस्सुद्देसिको हुत्वा केनचिदेव करणीयेन अन्तो नगरं पविसितुकामो एकं नीलपिलोतिकं निवासेत्वा एकं हत्थे बन्धित्वा एकेन हत्थेन पच्छिं, एकेन घण्डं गहेत्वा “उस्सरथ अय्या, चण्डालोह”न्ति जानापनत्थं तं वादेन्तो नीचचित्तं पच्चुपट्टपेत्वा दिट्ठदिट्ठे मनुस्से नमस्समानो नगरं पविसित्वा महापथं पटिपज्जि ।

दिट्ठमङ्गलिका घण्डसदं सुत्वा साणिअन्तरेन ओलोकेन्ती दूरतोव तं आगच्छन्तं दिस्वा “किमेत”न्ति पुच्छि । मातङ्गो अय्येति । “किं वत, भो, अकुसलं अकरम्ह, कस्सायं निस्सन्दो, विनासो नु खो मे पच्चुपट्ठितो, मङ्गलकिच्चेन नाम गच्छमाना चण्डालं अदस”न्ति सरीरं कम्पेत्वा जिगुच्छमाना खेळं पातेत्वा धातियो आह — “वेगेन उदकं आहरथ, चण्डालो दिट्ठो, अक्खीनि चेव नाम गहितमुखञ्च धोविस्सामी”ति धोवित्वा रथं निवत्तापेत्वा सब्बपटियादानं गेहं पेसेत्वा पासादं अभिरुहि । सुरासोण्डादयो चेव तस्सा उपट्ठाकमनुस्सा च “कुहिं, भो दिट्ठमङ्गलिका, इमायपि वेलाय नागच्छती”ति पुच्छन्ता तं पवत्तिं सुत्वा — “महन्तं वत, भो, सुरामंसगन्धमालादिसक्कारं चण्डालं निस्साय अनुभवितुं न लभिमह, गण्थ चण्डाल”न्ति गतट्ठानं गवेसित्वा निरापराधं मातङ्गपण्डितं तज्जित्वा — “अरे मातङ्ग तं निस्साय इदञ्चिदञ्च सक्कारं अनुभवितुं न लभिमहा”ति केसेसु गहेत्वा भूमियं पातेत्वा जाणुकप्परपासाणादीहि कोट्टेत्वा मतोति सज्जाय पादे गहेत्वा

कङ्कन्ता सङ्कारकूटे छडेसुं।

महापुरिसो सज्जं पटिलभित्वा हत्थपादे परामसित्वा — “इदं दुक्खं कं निस्साय उप्पन्न”न्ति चिन्तेन्तो — “न अज्जं कज्जि, दिट्ठमङ्गलिकं निस्साय उप्पन्न”न्ति जत्वा “सचाहं पुरिसो, पादेसु नं निपातेस्सामी”ति चिन्तेत्वा वेधमानो दिट्ठमङ्गलिकाय कुलद्वारं गन्त्वा — “दिट्ठमङ्गलिकं लभन्तो वुड्ढहिस्सामि, अलभन्तस्स एत्थेव मरण”न्ति गेहङ्गणे निपज्जि। तेन च समयेन जम्बुदीपे अयं धम्मता होति — यस्स चण्डालो कुज्झित्वा गब्भद्वारे निपन्नो मरति, ये च तस्मिं गब्भे वसन्ति, सब्बे चण्डाला होन्ति। गेहमज्झमि मते सब्बे गेहवासिनो, द्वारमि मते उभतो अनन्तरगेहवासिका, अङ्गणमि मते इतो सत्त इतो सत्ताति चुद्धसगेहवासिनो सब्बे चण्डाला होन्तीति। बोधिसत्तो पन अङ्गणे निपज्जि।

सेट्ठिस्स आरोचेसुं — “मातङ्गो ते सामि गेहङ्गणे पतितो”ति गच्छथ भणे, किं कारणाति वत्वा एकमासकं दत्वा उट्ठापेथाति। ते गन्त्वा “इमं किर मासकं गहेत्वा उट्ठहा”ति वदिंसु। सो — “नाहं मासकत्थाय निपन्नो, दिट्ठमङ्गलिकाय स्वाहं निपन्नो”ति आह। दिट्ठमङ्गलिकाय को दोसोति? किं तस्सा दोसं न पस्सथ, निरपराधो अहं तस्सा मनुस्सेहि ब्यसनं पापितो, तं लभन्तोव वुड्ढहिस्सामि, अलभन्तो न वुड्ढहिस्सामीति।

ते गन्त्वा सेट्ठिस्स आरोचेसुं। सेट्ठि धीतु दोसं जत्वा “गच्छथ, एकं कहापणं देथा”ति पेसेति। सो “न इच्छामि कहापणं, तमेव इच्छामी”ति आह। तं सुत्वा सेट्ठि च सेट्ठिभरिया च — “एकायेव नो पियधीता, पवेणिया घटको अज्जो दारकोपि नत्थी”ति संवेगप्पत्ता — “गच्छथ ताता, कोचि अम्हाकं असहनको एतं जीवितापि वोरोपेय्य, एतस्मिज्हि मते सब्बे मयं नट्ठा होम, आरक्खमस्स गणहथा”ति परिवारेत्वा आरक्खं संविधाय यागुं पेसयिंसु, भत्तं धनं पेसयिंसु, एवं सो सब्बं पटिक्खिपि। एवं एको दिवसो गतो; द्वे, तयो, चत्तारो, पञ्च दिवसा गता।

ततो सत्तसत्तगेहवासिका उट्ठाय — “न सक्कोम मयं तुम्हे निस्साय चण्डाला भवितुं, अम्हे मा नासेथ, तुम्हाकं दारिकं दत्वा एतं उट्ठापेथा”ति आहंसु। ते सतम्पि सहस्सम्पि सतसहस्सम्पि पहिणिसु, सो पटिक्खिपतेव। एवं छ दिवसा गता। सत्तमे दिवसे उभतो चुद्धसगेहवासिका सन्निपतित्वा — “न मयं चण्डाला भवितुं सक्कोम, तुम्हाकं अकामकानम्पि मयं एतस्स दारिकं दस्सामा”ति आहंसु।

मातापितरो सोकसल्लसमप्पिता विसज्जी हुत्वा सयने निपतिंसु। उभतो चुद्धसगेहवासिनो पासादं आरुह्य सुपुष्फितकिंसुकसाखं उच्छिन्दन्ता विय तस्सा सब्बाभरणानि ओमुज्चित्वा नखेहि सीमन्तं कत्वा केसे बन्धित्वा नीलसाटकं निवासापेत्वा हत्थे नीलपिलोतिकखण्डं वेठेत्वा कण्णेसु तिपुपट्टके पिळन्धापेत्वा तालपण्णपच्छिं दत्वा पासादतो ओतारापेत्वा द्वीसु बाहासु गहेत्वा — “तव सामिकं गहेत्वा याही”ति महापुरिसस्स अदंसु।

नीलुप्पलम्पि अतिभारोति अनुक्खित्तपुब्बा सुखुमालदारिका “उट्ठाहि सामि, गच्छामा”ति आह। बोधिसत्तो निपन्नकोव आह “नाहं उट्ठामी”ति। अथ किन्ति वदामीति। “उट्ठेहि अय्य मातङ्गा”ति एवं मं वदाहीति। सा तथा अवोच। न तुय्हं मनुस्सा उट्ठानसमत्थं मं अकंसु, बाहाय मं गहेत्वा उट्ठापेहीति। सा तथा अकासि। बोधिसत्तो उट्ठहन्तो विय परिवट्ठेत्वा भूमियं पतित्वा — “नासितं, भो, दिट्ठमङ्गलिकाय पठमं मनुस्सेहि कोट्टापेत्वा, इदानि सयं कोट्टेती”ति विरवित्थ। सा किं करोमि अय्याति? द्वीहि हत्थेहि गहेत्वा उट्ठापेहीति। सा तथा उट्ठापेत्वा निसीदापेत्वा गच्छाम सामीति। गच्छा नाम अरज्जे होन्ति, मयं मनुस्सा, अतिकोट्टितोमि तुय्हं मनुस्सेहि, न सक्कोमि पदसा गन्तुं, पिट्ठिया मं नेहीति। सा ओनमित्वा पिट्ठिं अदासि। बोधिसत्तो अभिरुहि। कुहिं नेमि सामीति? बहिनगरं नेहीति। सा पाचीनद्वारं गन्त्वा — “इध ते सामि

वसनट्टानं'न्ति पुच्छि । कतरट्टानं एतन्ति? पाचीनद्वारं सामीति । पाचीनद्वारे चण्डालपुत्ता वसितुं न लभन्तीति अत्तनो वसनट्टानं अनाचिक्खित्वाव सब्बद्वारानि आहिण्डापेसि । कस्मा? भवग्गपत्तमस्सा मानं पातेस्सामीति । महाजनो उक्कुट्टिमकासि — “ठपेत्वा तुम्हादिसं अज्जो एतिस्सा मानं भेदको नत्थी”ति ।

सा पच्छिमद्वारं पत्वा “इध ते सामि वसनट्टानं'न्ति पुच्छि । कतरट्टानं एतन्ति? पच्छिमद्वारं सामीति । इमिना द्वारेन निक्खमित्वा चम्मगेहं ओलोकेन्ती गच्छाति । सा तत्थ गन्त्वा आह “इदं चम्मगेहं तुम्हाकं वसनट्टानं सामी”ति? आमाति पिड्डितो ओतरित्वा चम्मगेहं पविसि ।

तत्थ सत्तट्ठदिवसे वसन्तो सब्बज्जुतगवेसनधीरो एतकेसु दिवसेसु न च जातिसम्भेदमकासि । “महाकुलस्स धीता सचे मं निस्साय महन्तं यसं न पापुणाति, न चम्हाहं चतुवीसतिया बुद्धानं अन्तेवासिको । एतिस्सा पादधोवनउदकेन सकलजम्बुदीपे राजूनं अभिसेककिच्चं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा पुन चिन्तेसि — “अगारमज्जेवसन्तो न सक्खिस्सामि, पब्बजित्वा पन सक्खिस्सामी”ति । चिन्तेत्वा तं आमन्तेसि — “दिट्ठमङ्गलिके मयं पुब्बे एकचरा कम्मं कत्वापि अकत्वापि सक्का जीवितुं, इदानी पन दारभरणं पटिपन्नम्ह, कम्मं अकत्वा न सक्का जीवितुं, त्वं यावाहं आगच्छामि, ताव मा उक्कण्ठित्था”ति अरज्जं पविसित्वा सुसानादीसु नन्तकानि सङ्कट्टित्वा निवासनपारुपनं कत्वा समणपब्बज्जं पब्बजित्वा एकचरो लद्धकायविवेको कसिणपरिकम्मं कत्वा अट्ठ समापत्तियो पञ्च अभिज्जायो च निब्बत्तेत्वा “इदानी सक्का दिट्ठमङ्गलिकाय अवस्सयेन मया भवितु”न्ति बाराणसि अभिमुखो गन्त्वा चीवरं पारुपित्वा भिक्खं चरमानो दिट्ठमङ्गलिकाय गेहाभिमुखो अगमासि ।

सा तं द्वारे ठितं दिस्वा असज्जानन्ती — “अतिच्छथ, भन्ते, चण्डालानं वसनट्टानमेत”न्ति आह । बोधिसत्तो तत्थेव अट्ठासि । सा पुनप्पुनं ओलोकेन्ती सज्जानित्वा हत्थेहि उरं पहरित्वा विरवमाना पादमूले पतित्वा आह — “यदि ते सामि एदिसं चित्तं अत्थि, कस्मा मं महता यसा परिहापेत्वा अनाथं अकासी”ति । नानप्पकारं परिदेवं परिदेवित्वा अक्खीनि पुज्जमाना उट्ठाय भिक्खाभाजनं गहेत्वा अन्तोगेहे निसीदापेत्वा भिक्खं अदासि । महापुरिसो भत्तकिच्चं कत्वा आह — “दिट्ठमङ्गलिके मा सोचि मा परिदेवि, अहं तुय्हं पादधोवनउदकेन सकलजम्बुदीपे राजूनं अभिसेककिच्चं कारेतुं समत्थो, त्वं पन एकं मम वचनं करोहि, नगरं पविसित्वा ‘न मय्हं सामिको चण्डालो, महाब्रह्मा मय्हं सामिको’ति उग्घोसयमाना सकलनगरं चराही”ति ।

एवं वुत्ते दिट्ठमङ्गलिका — “पकतियापि अहं सामि मुखदोसेनेव व्यसनं पत्ता, न सक्खिस्सामेवं वत्तु”न्ति आह । बोधिसत्तो — “किं पन तया मय्हं अगारे वसन्तस्स अलिकवचनं सुतपुब्बं, अहं तदापि अलिकं न भणामि, इदानी पब्बजितो किं वक्खामि, सच्चवादी पुरिसो नामाह”न्ति वत्वा — “अज्ज पक्खस्स अट्ठमी, त्वं ‘इतो सत्ताहस्सच्चयेन उपोसथदिवसे मय्हं सामिको महाब्रह्मा चन्दमण्डलं भिन्दित्वा मम सन्तिकं आगमिस्सती’ति सकलनगरे उग्घोसेही”ति वत्वा पक्कामि ।

सा सद्दहित्वा हट्ठतुट्ठा सूरा हुत्वा सायंपातं नगरं पविसित्वा तथा उग्घोसेसि । मनुस्सा पाणिना पाणिं पहरन्ता — “पस्सथ, अम्हाकं दिट्ठमङ्गलिका चण्डालपुत्तं महाब्रह्मानं करोती”ति हसन्ता केळिं करोन्ति । सा पुनदिवसेपि तथेव सायंपातं पविसित्वा — “इदानी छाहच्चयेन, पज्चाह-चतूह-तीह-द्वीह-एकाहच्चयेन मय्हं सामिको महाब्रह्मा चन्दमण्डलं भिन्दित्वा मम सन्तिकं आगमिस्सती”ति उग्घोसेसि ।

ब्राह्मणा चिन्तयिंसु — “अयं दिट्ठमङ्गलिका अतिसूरा हुत्वा कथेति, कदाचि एवं सिया, एथ मयं दिट्ठमङ्गलिकाय वसनट्टानं पटिजग्गामा”ति चम्मगेहस्स बाहिरभागं समन्ता तच्छापेत्वा वालिकं ओकिरिंसु। सापि उपोसथदिवसे पातोव नगरं पविसित्वा “अज्ज मय्हं सामिको आगमिस्सती”ति उगोसेसि। ब्राह्मणा चिन्तयिंसु — “अयं भो न दूरं अपदिस्सति, अज्ज किर महाब्रह्मा आगमिस्सति, वसनट्टानं संविदहामा”ति चम्मगेहं समज्जापेत्वा हरितूपलित्तं अहतवत्थेहि परिक्खिपित्वा महारहं पल्लङ्कं अत्थरित्वा उपरि चेलवितानं बन्धित्वा गन्धमालदामानि ओसारयिंसु। तेसं पटिजग्गन्तानयेव सूरियो अत्थं गतो।

महापुरिसो चन्दे उगगतमत्ते अभिज्जापादकज्झानं समापज्जित्वा वुट्ठाय कामावचरचित्तेन परिकम्मं कत्वा इद्धिचित्तेन द्वादसयोजनिकं ब्रह्मत्तभावं मापेत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा चन्दविमानस्स अन्तो पविसित्वा वनन्ततो अब्भुस्सक्कमानं चन्दं भिन्दित्वा चन्दविमानं ओहाय पुरतो हुत्वा “महाजनो मं पस्सतू”ति अधिट्ठासि। महाजनो दिस्वा — “सच्चं, भो, दिट्ठमङ्गलिकाय वचनं, आगच्छन्तं महाब्रह्मानं पूजेस्सामा”ति गन्धमालं आदाय दिट्ठमङ्गलिकाय घरं परिवारेत्वा अट्ठासि। महापुरिसो मत्थकमत्थकेन सत्तवारे बाराणसिं अनुपरिगन्त्वा महाजनेन दिट्ठभावं जत्वा द्वादसयोजनिकं अत्तभावं विजहित्वा मनुस्सप्पमाणमेव मापेत्वा महाजनस्स पस्सन्तस्सेव चम्मगेहं पाविसि। महाजनो दिस्वा — “ओतिण्णो नो महाब्रह्मा, साणिं आहरथा”ति निवेसनं महासाणिया परिक्खिपित्वा परिवारेत्वा ठितो।

महापुरिसोपि सिरिसयनमज्जे निसीदि। दिट्ठमङ्गलिका समीपे अट्ठासि। अथ नं पुच्छि “उतुसमयो ते दिट्ठमङ्गलिके”ति। आम अय्याति। मया दिन्नं पुत्तं गण्हाहीति अङ्गुठुकेन नाभिमण्डलं फुसि। तस्सा परामसनेनेव गब्भो पतिट्ठासि। महापुरिसो — “एत्तावता ते दिट्ठमङ्गलिके पादधोवनउदकं सकलजम्बुदीपे राजूनं अभिसेकोदकं भविस्सति, त्वं तिट्ठा”ति वत्वा ब्रह्मत्तभावं मापेत्वा पस्सन्तस्सेव महाजनस्स निक्खमित्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा चण्डमण्डलमेव पविट्ठो। सा ततो पट्ठाय ब्रह्मपजापती नाम जाता। पादधोवनउदकं लभन्तो नाम नत्थि।

ब्राह्मणा — “ब्रह्मपजापतिं अन्तो नगरे वसापेस्सामा”ति सुवण्णसिविकाय आरोपेत्वा याव सत्तमकोटिया अपरिसुद्धजातिकस्स सिविकं गहेतुं न अदंसु। सोळस जातिमन्तब्राह्मणा गणिहंसु। सेसा गन्धपुष्पादीहि पूजेत्वा नगरं पविसित्वा — “न सक्का, भो, उच्छिट्ठगेहे ब्रह्मपजापतिया वसितुं, वत्थुं गहेत्वा गेहं करिस्साम, याव पन तं करीयति, ताव मण्डपेव वसतू”ति मण्डपे वसापेसुं। ततो पट्ठाय चक्खुपथे ठत्वा वन्दितुकामा कहापणं दत्वा वन्दितुं लभन्ति, सवनूपचारे वन्दितुकामा सतं दत्वा लभन्ति, आसन्ने पकतिकथं सवनट्टाने वन्दितुकामा पञ्चसतानि दत्वा लभन्ति, पादपिट्ठियं सीसं ठपेत्वा वन्दितुकामा सहस्सं दत्वा लभन्ति, पादधोवनउदकं पत्थयमाना दससहस्सानि दत्वा लभन्ति। बहिनगरतो अन्तो नगरे याव मण्डपा आगच्छन्तिया लब्धधनयेव कोटिसतमत्तं अहोसि।

सकलजम्बुदीपो सङ्खुभि, ततो सब्बराजानो “ब्रह्मपजापतिया पादधोवनेन अभिसेकं करिस्सामा”ति सतसहस्सं पेसेत्वा लभिंसु। मण्डपे वसन्तिया एव गब्भवुट्ठानं अहोसि। महापुरिसं पटिच्च लब्धकुमारो पासादिको अहोसि लक्खणसम्पन्नो। महाब्रह्मनो पुत्तो जातोति सकल जम्बुदीपो एककोलाहलो अहोसि। कुमारस्स खीरमणिमूलं होतूति ततो ततो आगतधनं कोटिसहस्सं अहोसि। एत्तावता निवेसनम्पि निट्ठितं। कुमारस्स नामकरणं करिस्सामाति निवेसनं सज्जेत्वा कुमारं गन्धोदकेन न्हापेत्वा अलङ्कित्वा मण्डपे जातत्ता मण्डव्योत्वेव नामं अकंसु।

कुमारो सुखेन संवट्ठमानो सिप्पुग्गहणवयपत्तोति सकलजम्बुदीपे सिप्पजाननका तस्स सन्तिके आगन्त्वा सिप्पं सिक्खापेन्ति। कुमारो मेधावी पञ्जवा सुतं सुतं मुतं आवुणन्तो विय गण्हाति, गहितगहितं सुवण्णघटे पक्खित्ततेलं विय

तिद्वृत्ति । यावता वाचुग्गता परियत्ति अत्थि, तेन अनुग्गहिता नाम नाहोसि । ब्राह्मणा तं परिवारेत्वा चरन्ति, सोपि ब्राह्मणभत्तो अहोसि । गेहे असीतिब्राह्मणसहस्सानि निच्चभत्तं भुञ्जन्ति । गेहम्पिस्स सत्तद्वारकोट्टकं महन्तं अहोसि । गेहे मङ्गलदिवसे जम्बुदीपवासीहि पेसितधनं कोटिसहस्समत्तं अहोसि ।

बोधिसत्तो आवज्जेसि — “पमत्तो नु खो कुमारो अप्पमत्तो”ति । अथस्स तं पवत्तिं जत्वा — “ब्राह्मणभत्तो जातो, यत्थ दिन्नं महप्फलं होति, तं न जानाति, गच्छामि नं दमेमी”ति चीवरं पारुपित्वा भिक्खाभाजनं गहेत्वा — “द्वारकोट्टका अतिसम्बाधा, न सक्का कोट्टकेन पविसितु”न्ति आकासेनागन्त्वा असीतिब्राह्मणसहस्सानं भुञ्जनट्टाने आकासङ्गणे ओतरि । मण्डव्यकुमारोपि सुवण्णकटच्छुं गाहापेत्वा — “इध सूपं देथ इध ओदन”न्ति परिविसापेन्तो बोधिसत्तं दिस्वा दण्डकेन घट्टितआसिविसो विय कुपित्वा इमं गाथमाह —

“कुतो नु आगच्छसि दुम्मवासी,
ओतल्लको पंसुपिसाचकोव ।
सङ्कारचोळं पटिमुच्च कण्ठे,
को रे तुवं होसि अदक्खिण्यो”ति ॥ (जा० १.१५.१) ।

अथ नं महासत्तो अकुञ्जित्वाव ओवदन्तो आह —

“अन्नं तवेदं पकतं यसस्सि,
तं खज्जरे भुज्जरे पिय्यरे च ।
जानासि मं त्वं परदत्तूपजीविं,
उत्तिट्ठ पिण्डं लभतं सपाको”ति ॥ (जा० १.१५.२) ।

सो नयिदं तुम्हादिसानं पटियत्तन्ति दस्सेन्तो आह —

“अन्नं ममेदं पकतं ब्राह्मणानं,
अत्थत्थितं सद्वहतो ममेदं ।
अपेहि एत्तो किमिधट्टितोसि,
न मादिसा तुय्हं ददन्ति जम्मा”ति ॥ (जा० १.१५.३) ।

अथ बोधिसत्तो “दानं नाम सगुणस्सपि निग्गुणस्सपि यस्स कस्सचि दातब्बं, यथा हि निन्नेपि थलेपि पतिट्ठापितं बीजं पथवीरसं आपोरसञ्च आगम्म सम्पज्जति, एवं निप्फलं नाम नत्थि, सुखेत्ते वपितबीजं विय गुणवन्ते महप्फलं होती”ति दस्सेतुं इमं गाथमाह —

“थले च निन्ने च वपन्ति बीजं,
अनूपखेत्ते फलमासमाना ।
एताय सद्भाय ददाहि दानं,
अप्पेव आराधये दक्खिण्ये”ति ॥ (जा० १.१५.४) ।

अथ कुमारो कोधाभिभूतो — “केनिमस्स मुण्डकस्स पवेसो दिन्नो”ति द्वाररक्खादयो तज्जेत्वा —

“खेत्तानि मय्हं विदितानि लोके,
येसाहं बीजानि पतिट्ठपेमि ।
ये ब्राह्मणा जातिमन्तूपपन्ना,
तानीध खेत्तानि सुपेसलानी”ति ॥ (जा० १.१५.५) —

गाथं वत्वा “इमं जम्मं वेणुपदरेन पोथेत्वा गीवायं गहेत्वा सत्तपि द्वारकोट्टके अतिक्कमित्वा बहि नीहरथा”ति आह । अथ नं महापुरिसो आह —

“गिरिं नखेन खणसि, अयो दन्तेभि खादसि ।
जातवेदं पदहसि, यो इसिं परिभाससी”ति ॥ (जा० १.१५.९) ।

एवञ्च पन वत्वा — “सचे म्यायं हत्थे वा पादे वा गण्हापेत्वा दुक्खं उप्पादेय्य, बहुं अपुञ्जं पसवेय्या”ति सत्तानुद्वयताय वेहासं अब्भुगन्त्वा अन्तरवीथियं ओतरि । भगवा सब्बज्जुतं पत्तो तमत्थं पकासेन्तो इमं गाथमाह —

“इदं वत्वान मातङ्गो, इसि सच्चपरक्कमो ।
अन्तलिक्खस्मिं पक्कामि, ब्राह्मणानं उदिक्खत”न्ति ॥ (जा० १.१५.१०) ।

तावदेव नगररक्खिकदेवतानं जेट्टकदेवराजा मण्डब्यस्स गीवं परिवत्तेसि । तस्स मुखं परिवत्तेतित्वा पच्छामुखं जातं, अक्खीनि परिवत्तानि, मुखेन खेळं वमति, सरीरं थद्धं सूले आरोपितं विय अहोसि । असीतिसहस्सा परिचारकयक्खा असीतिब्राह्मणसहस्सानि तथेव अकंसु । वेगेन गन्त्वा ब्रह्मपजापतिया आरोचयिंसु । सा तरमानरूपा आगन्त्वा तं विप्पकारं दिस्वा गाथमाह —

“आवेधितं पिट्ठितो उत्तमङ्गं,
बाहुं पसारेति अक्कम्मनेय्यं ।
सेतानि अक्खीनि यथा मतस्स,
को मे इमं पुत्तमकासि एव”न्ति ॥ (जा० १.१५.११) ।

अथस्सा आरोचेसुं —

“इधागमा समणो दुम्मवासी,
ओतल्लको पंसुपिसाचकोव,
सङ्कारचोळं पटिमुञ्च कण्ठे,
सो ते इमं पुत्तमकासि एव”न्ति ॥ (जा० १.१५.१२) ।

सा सुत्वाव अज्जासि — “मय्हं यसदायको अय्यो अनुक्कम्पाय पुत्तस्स पमत्तभावं जत्वा आगतो भविस्सती”ति । ततो उपट्ठाके पुच्छि —

“कतमं दिसं अगमा भूरिपज्जो,
अक्खाथ मे माणवा एतमत्थं ।
गन्त्वान तं पटिकरेमु अच्चयं,
अप्पेव नं पुत्त लभेमु जीवितं”न्ति ॥ (जा० १.१५.१३) ।

ते आहंसु —

“वेहायसं अगमा भूरिपज्जो,
पथद्धुनो पन्नरसेव चन्दो ।
अपिचापि सो पुरिमदिसं अगच्छि,
सच्चप्पटिज्जो इसि साधुरूपो”ति ॥ (जा० १.१५.१४) ।

महापुरिसोपि अन्तरवीथियं ओतिण्णट्टानतो पट्टाय — “मय्हं पदवळज्जं हत्थिअस्सादीनं वसेन मा अन्तरधायित्थ,
दिट्ठमङ्गलिकायेव नं पस्सतु, मा अज्जे”ति अधिट्ठित्वा पिण्डाय चरित्वा यापनमत्तं मिस्सकोदनं गहेत्वा
पटिक्कमनसालायं निसिन्नो भुज्जित्वा थोकं भुत्तावसेसं भिक्खाभाजनेयेव ठपेसि । दिट्ठमङ्गलिकापि पासादा ओरुह
अन्तरवीथिं पटिपज्जमाना पदवळज्जं दिस्वा — “इदं मय्हं यसदायकस्स अय्यस्स पदं”न्ति पदानुसारेणागन्त्वा वन्दित्वा
आह — “तुम्हाकं, भन्ते, दासेन कतापराधं मय्हं खमथ, न हि तुम्हे कोधवसिका नाम, देथ मे पुत्तस्स जीवितं”न्ति ।

एवञ्च पन वत्वा —

“आवेधितं पिट्ठितो उत्तमङ्गं,
बाहुं पसारेति अकम्मनेय्यं ।
सेतानि अक्खीनि यथा मतस्स,
को मे इमं पुत्तमकासि एव”न्ति ॥ (जा० १.१५.१५) —

गाथं अभासि । महापुरिसो आह — “न मयं एवरूपं करोम, पब्बजितं पन हिंसन्ते दिस्वा पब्बजितेसु सगारवाहि
भूतयक्खदेवताहि कतं भविस्सती”ति ।

केवलं, भन्ते, तुम्हाकं मनोपदोसो मा होतु, देवताहि कतं होतु, सुखमापया, भन्ते, देवता, अपिचाहं, भन्ते, कथं
पटिपज्जामीति । तेन हि ओसधं ते कथेस्सामि, मम भिक्खाभाजने भुत्तावसेसं भत्तमत्थि, तत्थ थोकं उदकं आसिज्जित्वा
थोकं गहेत्वा तव पुत्तस्स मुखे पक्खिप, अवसेसं उदकचाटियं आलोळेत्वा असीतिया ब्राह्मणसहस्सानं मुखे पक्खिपाति ।
सा एवं करिस्सामीति भत्तं गहेत्वा महापुरिसं वन्दित्वा गन्त्वा तथा अकासि ।

मुखे पक्खित्तमत्ते जेट्ठकदेवराजा — “सामिम्हि सयं भेसज्जं करोन्ते अम्हेहि न सक्का किञ्चि कातुं”न्ति कुमारं
विस्सज्जेसि । सोपि खिपित्वा किञ्चि दुक्खं अप्पत्तपुब्बो विय पकतिवण्णो अहोसि । अथ नं माता अवोच — “पस्स तात
तव कुलुपकानं हिरोत्तप्परहितानं विप्पकारं, समणा पन न एवरूपा होन्ति, समणे तात भोजेय्यासी”ति । ततो सेसकं
उदकचाटियं आलुळापेत्वा ब्राह्मणानं मुखे पक्खिपापेसि । यक्खा तावदेव विस्सज्जेत्वा पलायिसु । ब्राह्मणा खिपित्वा

खिपित्वा उद्धित्वा किं अम्हाकं मुखे पक्खित्तन्ति पुच्छिंसु। मातङ्गइसिस्स उच्छिद्धभत्तन्ति। ते “चण्डालस्स उच्छिद्धकं खादापितम्हा, अब्राह्मणा दानिम्हा जाता, इदानी नो ब्राह्मणा ‘असुद्धब्राह्मणा इमे’ति सम्भोगं न दस्सन्ती”ति ततो पलायित्वा मज्झरट्ठं गन्त्वा मज्झराजस्स नगरे अग्गासनिका ब्राह्मणा नाम मयन्ति राजगेहे भुज्जन्ति।

तस्मिं समये बोधिसत्तो पापनिग्गहं करोन्तो मानजातिके निम्मदयन्तो विचरति। अथेको “जातिमन्ततापसो नाम मया सदिसो नत्थी”ति अज्जेसु सज्जम्पि न करोति। बोधिसत्तो तं गङ्गातीरे वसमानं दिस्वा “माननिग्गहमस्स करिस्सामी”ति तत्थ अगमासि। तं जातिमन्ततापसो पुच्छि — “किं जच्चो भव”न्ति? चण्डालो अहं आचरियाति। अपेहि चण्डाल अपेहि चण्डाल, हेट्ठागङ्गाय वस, मा उपरिगङ्गाय उदकं उच्छिद्धमकासीति।

बोधिसत्तो — “साधु आचरिय, तुम्हेहि वुत्तट्ठाने वसिस्सामी”ति हेट्ठागङ्गाय वसन्तो “गङ्गाय उदकं पटिसोतं सन्दतू”ति अधिट्ठासि। जातिमन्ततापसो पातोव गङ्गं ओरुह उदकं आचमति, जटा धोवति। बोधिसत्तो दन्तकट्ठं खादन्तो पिण्डं पिण्डं खेळं उदके पातेति। दन्तकट्ठकुच्छिद्धकम्पि तत्थेव पवाहेति। यथा चे तं अज्जत्थ अलगित्वा तापसस्सेव जटासु लग्गति, तथा अधिट्ठासि। खेळम्पि दन्तकट्ठम्पि तापसस्स जटासुयेव पतिट्ठाति।

तापसो चण्डालस्सिदं कम्मं भविस्सतीति विप्पटिसारी हुत्वा गन्त्वा पुच्छि — “इदं, भो चण्डाल, गङ्गाय उदकं तथा पटिसोतगामिकत”न्ति? आम आचरिय। तेन हि त्वं हेट्ठागङ्गाय मा वस, उपरिगङ्गाय वसाति। साधु आचरिय, तुम्हेहि वुत्तट्ठाने वसिस्सामीति तत्थ वसन्तो इद्धि पटिप्पस्सम्भेसि, उदकं यथागतिकमेव जातं। पुन तापसो तदेव व्यसनं पापुणि। सो पुन गन्त्वा बोधिसत्तं पुच्छि, — “भो चण्डाल, त्वमिदं गङ्गाय उदकं कालेन पटिसोतगामिं कालेन अनुसोतगामिं करोसी”ति? आम आचरिय। चण्डाल, “त्वं सुखविहारीनं पब्बजितानं सुखेन वसितुं न देसि, सत्तमे ते दिवसे सत्तथा मुद्धा फलतू”ति। साधु अचरिय, अहं पन सूरियस्स उग्गन्तुं न दस्सामीति।

अथ महासत्तो चिन्तेसि — “एतस्स अभिसापो एतस्सेव उपरि पतिस्सति, रक्खामि न”न्ति सत्तानुद्वयताय पुनदिवसे इद्धिया सूरियस्स उग्गन्तुं न अदासि। इद्धिमतो इद्धिविसयो नाम अचिन्तेय्यो, ततो पट्टाय अरुणुगं न पज्जायति, रत्तिन्दिवपरिच्छेदो नत्थि, कसिवणिज्जादीनि कम्मनि पयोजेन्तो नाम नत्थि।

मनुस्सा — “यक्खावट्ठो नु खो अयं भूतदेवट्ठोनागसुपण्णावट्ठो”ति उपद्ववप्पत्ता “किं नु खो कातब्ब”न्ति चिन्तेत्वा “राजकुलं नाम महापज्जं, लोकस्स हितं चिन्तेतुं सक्कोति, तत्थ गच्छामा”ति राजकुलं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसुं। राजा सुत्वा भीतोपि अभीताकारं कत्वा — “मा ताता भायथ, इमं कारणं गङ्गातीरवासी जातिमन्ततापसो जानिस्सति, तं पुच्छित्वा निक्कट्ठा भविस्सामा”ति कतिपयेहेव अत्थचरकेहि मनुस्सेहि सद्धिं तापसं उपसङ्कमित्वा कतपटिसन्थारो तमत्थं पुच्छि। तापसो आह — “आम महाराज, एको चण्डालो अत्थि, सो इमं गङ्गाय उदकं कालेन अनुसोतगामिं कालेन पटिसोतगामिं करोति, मया तदत्थं किञ्चि कथितं अत्थि, तं पुच्छथ, सो जानिस्सती”ति।

राजा मातङ्गइसिस्स सन्तिकं गन्त्वा — “तुम्हे, भन्ते, अरुणस्स उग्गन्तुं न देथा”ति पुच्छि। आम, महाराजाति। किं कारणा भन्तेति? जातिमन्ततापसकारणा, महाराज, जातिमन्ततापसेन आगन्त्वा मं वन्दित्वा खमापितकाले दस्सामि महाराजाति। राजा गन्त्वा “एथ आचरिय, तापसं खमापेथा”ति आह। नाहं, महाराज, चण्डालं वन्दामीति। मा आचरिय, एवं करोथ, जनपदस्स मुखं पस्सथाति। सो पुन पटिक्खिपियेव। राजा बोधिसत्तं उपसङ्कमित्वा “आचरियो खमापेतुं न इच्छिती”ति आह। अखमापिते अहं सूरियं न मुज्जामीति। राजा “अयं खमापेतुं न इच्छति, अयं अखमापिते सूरियं न

मुञ्चति, किं अम्हाकं तेन तापसेन, लोकं ओलोकेस्सामा”ति “गच्छथ, भो, तापससन्तिकं, तं हत्थेसु च पादेसु च गहेत्वा मातङ्गइसिस्स पादमूले नेत्वा निपज्जापेत्वा खमापेथ एतस्स जनपदानुद्वयतं पटिच्चा”ति आह । ते राजपुरिसा गन्त्वा तं तथा कत्वा आनेत्वा मातङ्गइसिस्स पादमूले निपज्जापेत्वा खमापेसुं ।

अहं नाम खमितब्बं खमामि, अपिच खो पन एतस्स कथा एतस्सेव उपरि पतिस्सति । मया सूरिये विस्सज्जिते सूरियरस्मि एतस्स मत्थके पतिस्सति, अथस्स सत्तथा मुद्धा फलिस्सति । तच्च खो पनेस ब्यसनं मा पापुणातु, एथ तुम्हे एतं गलप्पमाणे उदके ओतारेत्वा महन्तं मत्तिकापिण्डमस्स सीसे ठपेथ । अथाहं सूरियं विस्सज्जिस्सामि । सूरियरस्मि मत्तिकापिण्डे पतित्वा तं सत्तथा भिन्दिस्सति । अथेस मत्तिकापिण्डं छट्टेत्वा निमुज्जित्वा अज्जेन तित्थेन उत्तरतु, इति नं वदथ, एवमस्स सोत्थि भविस्सतीति । ते मनुस्सा “एवं करिस्सामा”ति तथा कारेसुं । तस्सापि तथेव सोत्थि जाता । सो ततो पट्ठाय — “जाति नाम अकारणं, पब्बजितानं अब्भन्तरे गुणोव कारण”न्ति जातिगोत्तमानं पहाय निम्मदो अहोसि ।

इति जातिमन्ततापसे दमिते महाजनो बोधिसत्तस्स थामं अज्जासि, महाकोलाहलं जातं । राजा अत्तनो नगरं गमनत्थाय बोधिसत्तं याचि । महासत्तो पटिज्जं दत्वा तानि च असीतिब्राह्मणसहस्सानि दमेस्सामि, पटिज्जच्च मोचेस्सामीति मज्झराजस्स नगरं अगमासि । ब्राह्मणा बोधिसत्तं दिस्वाव — भो, “अयं सो, भो महाचोरो, आगतो, इदानेव सब्बे एते मय्हं उच्छिट्ठकं खादित्वा अब्राह्मणा जाताति अम्हे पाकटे करिस्सति, एवं नो इथापि आवासो न भविस्सति, पटिकच्चेव मारेस्सामा”ति राजानं पुन उपसङ्गमित्वा आहंसु — “तुम्हे, महाराज, एतं चण्डालपब्बजितं मा साधुरुपोति मज्जित्थ, एस गरुकमन्तं जानाति, पथविं गहेत्वा आकासं करोति, आकासं पथविं, दूरं गहेत्वा सन्तिकं करोति, सन्तिकं दूरं, गङ्गं निवत्तेत्वा उद्धगामिनिं करोति, इच्छन्तो पथविं उक्खिपित्वा पातेतुं मज्जे सक्कोति । परस्स वा चित्तं नाम सब्बकालं न सक्का गहेतुं, अयं इध पतिट्ठं लभन्तो तुम्हाकं रज्जमि नासेय्य, जीवितन्तरायमि वंसुपच्छेदमि करेय्य, अम्हाकं वचनं करोथ, महाराज, अज्जेव इमं मारेतुं वट्ठती”ति ।

राजानो नाम परपत्तिया होन्ति, इति सो बहूनां कथावसेन निट्ठं गतो । बोधिसत्तो पन नगरे पिण्डाय चरित्वा उदकफासुकट्टाने मिस्सकोदनं भुज्जित्वा राजुय्यानं गन्त्वा निरापराधताय निरासङ्को मङ्गलसिलापट्टे निसीदि । अतीते चत्तालीस, अनागते चत्तालीसाति असीतिकप्पे अनुस्सरितुं समत्थजाणस्स अनावज्जनताय मुहुत्तमत्तके काले सति नप्पहोति, राजा अज्जं अजानापेत्वा सयमेव गन्त्वा निरावज्जनताय पमादेन निसिन्नं महापुरिसं असिना पहरित्वा द्वे भागे अकासि । इमस्स रज्जो विजिते अट्ठमं लोहकूटवस्सं, नवमं कललवस्सं वस्सि । इति इमस्सापि रट्ठे नव बुट्ठियो पतिता । सो च राजा सपरिसो महानिरये निब्बत्तो । तेनाह संकिच्चपण्डितो —

“उपहच्च मनं मज्झो, मातङ्गस्मिं यसस्सिने ।

सपारिसज्जो उच्छिन्नो, मज्झारज्जं तदा अहूति” ॥ (जा० २.१९.९६) —

एवं मज्झारज्जस्स अरज्जभूतभावो वेदितब्बो । मातङ्गस्स पन इसिनो वसेन तदेव मातङ्गारज्जन्ति वुत्तं ।

६६. पज्हपटिभानानीति पज्हव्याकरणानि । पच्चनीकं कतब्बन्ति पच्चनीकं कातब्बं । अमज्जिस्सन्ति विलोमभागं गणहन्तो विय अहोसिन्ति अत्थो ।

६७. अनुविच्चकारन्ति अनुविचारेत्वा चिन्तेत्वा तुलयित्वा कातब्बं करोहीति वुत्तं होति । साधु होतीति सुन्दरो

होति । तुम्हादिसस्मिज्झि मं दिस्वा मं सरणं गच्छन्ते निगण्ठं दिस्वा निगण्ठं सरणं गच्छन्ते — “किं अयं उपालि दिट्ठदिट्ठमेव सरणं गच्छती”ति? गरहा उप्पज्जिस्सति, तस्मा अनुविच्चकारो तुम्हादिसानं साधूति दस्सेति । **पटाकं परिहरेय्युन्ति** ते किर एवरूपं सावकं लभित्वा — “असुको नाम राजा वा राजमहामत्तो वा सेट्ठि वा अम्हाकं सरणं गतो सावको जातो”ति पटाकं उक्खिपित्वा नगरे घोसेन्ता आहिण्डन्ति । कस्मा? एवं नो महन्तभावो आवि भविस्सतीति च, सचे तस्स “किमहं एतेसं सरणं गतो”ति विप्पटिसारो उप्पज्जेय्य, तम्पि सो “एतेसं मे सरणगतभावं बहू जानन्ति, दुक्खं इदानि पटिनिवत्तितु”न्ति विनोदेत्वा न पटिक्कमिस्सतीति च । “तेनाह पटाकं परिहरेय्यु”न्ति ।

६८. ओपानभूतन्ति पटियत्तउदपानो विय ठितं । **कुलन्ति** तव निवेसनं । **दातब्बं मज्जेय्यासीति** पुब्बे दसपि वीसतिपि सट्ठिपि जने आगते दिस्वा नत्थीति अवत्वा देति । इदानि मं सरणं गतकारणमत्तेनव मा इमेसं देय्यधम्मं, उपच्छिन्दित्थ, सम्पत्तानज्झि दातब्बमेवाति ओवदति । **सुतमेतं, भन्तेति** कुतो सुतं? निगण्ठानं सन्तिका, ते किर कुलधरेसु एवं पकासेन्ति — “मयं ‘यस्स कस्सचि सम्पत्तस्स दातब्ब’न्ति वदाम, समणो पन गोतमो ‘मय्हमेव दानं दातब्बं...पे०... न अज्जेसं सावकानं दिन्नं महप्फल’न्ति वदती”ति । तं सन्थाय अयं गहपति “सुतमेत”न्ति आह ।

६९. अनुपुब्बिं कथन्ति दानानन्तरं सीलं, सीलानन्तरं सग्गं, सग्गानन्तरं मग्गन्ति एवं अनुपटिपाटिकथं । तत्थ **दानकथन्ति** इदं दानं नाम सुखानं निदानं, सम्पत्तीनं मूलं, भोगानं पतिट्ठा, विसमगतस्स ताणं लेणं गतिपरायणं, इधलोकपरलोकेसु दानसदिसो अवस्सयो पतिट्ठा आरम्मणं ताणं लेणं गति परायणं नत्थि । इदज्झि अवस्सयट्ठेन रतनमयसीहासनसदिसं, पतिट्ठानट्ठेन महापथविसदिसं, आलम्बनट्ठेन आलम्बनरज्जुसदिसं । इदज्झि दुक्खनित्थरणट्ठेन नावा, समस्सासनट्ठेन सङ्गामसूरो, भयपरित्ताणट्ठेन सुसङ्खतनगरं, मच्छेरमलादीहि अनुपलित्तट्ठेन पदुमं, तेसं निदहनट्ठेन अग्गि, दुरासदट्ठेन आसीविसो । असन्तासनट्ठेन सीहो, बलवन्तट्ठेन हत्थी, अभिमङ्गलसम्मत्तट्ठेन सेतवसभो, खेमन्तभूमिसम्पापनट्ठेन वलाहको अस्सराजा । दानं नामेभं मय्हं गतमग्गो, मय्हेवेसो वंसो, मया दस पारमियो पूरेन्तेन वेलाममहायज्जो, महागोविन्दमहायज्जो महासुदस्सनमहायज्जो, वेस्सन्तरमहायज्जोति अनेकमहायज्जा पवत्तिता, ससभूतेन जलिते अग्गिक्खन्धे अत्तानं निर्यादेन्तेन सम्पत्तयाचकानं चित्तं गहितं । दानज्झि लोके सक्कसम्पत्तिं देति, मारसम्पत्तिं देति, ब्रह्मसम्पत्तिं देति, चक्कवत्तिसम्पत्तिं देति, सावकपारमीजाणं, पच्चेकबोधिजाणं, अभिसम्बोधिजाणं देतीति एवमादिं दानगुणपटिसंयुत्तं कथं ।

यस्मा पन दानं ददन्तो सीलं समादातुं सक्कोति, तस्मा तदनतरं सीलकथं कथेसि । **सीलकथन्ति** सीलं नामेतं अवस्सयो पतिट्ठा आरम्मणं ताणं लेणं गति परायणं, सीलं नामेतं मम वंसो, अहं सङ्खपालनागराजकाले, भूरिदत्तनागराजकाले, चम्पेय्यनागराजकाले, सीलवनागराजकाले, मातुपोसकहत्थिराजकाले, छद्दन्तहत्थिराजकालेति अनन्तेसु अत्तभावेसु सीलं परिपूरेसिं । इधलोकपरलोकसम्पत्तीनज्झि सीलसदिसो अवस्सयो, सीलसदिसा पतिट्ठा, आरम्मणं ताणं लेणं गति परायणं नत्थि, सीलालङ्कारसदिसो अलङ्कारो नत्थि, सीलपुप्फसदिसं पुप्फं नत्थि, सीलगन्धसदिसो गन्धो नत्थि । सीलालङ्कारेन हि अलङ्कृतं सीलकुसुमपिळन्धनं सीलगन्धानुलित्तं सदेवकोपि लोको ओलोकेन्तो तित्तिं न गच्छतीति एवमादिं सीलगुणपटिसंयुत्तं कथं ।

इदं पन सीलं निस्साय अयं सग्गो लब्धतीति दस्सेतुं सीलानन्तरं सग्गकथं कथेसि । **सग्गकथन्ति** अयं सग्गो नाम इट्ठो कन्तो मनापो, निच्चमेत्थ कीळा, निच्चं सम्पत्तियो लब्धन्ति, चातुमहाराजिका देवा नवुतिवस्ससतसहस्सानि दिब्बसुखं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवन्ति, तावत्तिंसा तिस्सो च वस्सकोटियो सट्ठि च वस्ससतसहस्सानीति एवमादिं सग्गगुणपटिसंयुत्तं

कथं । सगगसम्पत्तिं कथयन्तानज्झि बुद्धानं मुखं नप्पहोति । वुत्तम्पि चेतं “अनेकपरियायेन खो अहं, भिक्खवे, सगगकथं कथेय्य”न्तिआदि (म० नि० ३.२५५) ।

एवं सगगकथाय पलोभेत्वा पुन हत्थिं अलङ्कुरित्वा तस्स सोण्डं छिन्दन्तो विय — “अयम्पि सगगो अनिच्चो अब्बुवो, न एत्थ छन्दरागो कातब्बो”ति दस्सनत्थं — “अप्पस्सादा कामा वुत्ता मया बहुदुक्खा बहुपायासा, आदीनवो एत्थ भिय्यो”तिआदिना (पाचि० ४१७; म० नि० १.२३५) नयेन कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसं कथेसि । तत्थ आदीनवोति दोसो । ओकारोति अवकारो लामकभावो । संकिलेसोति तेहि सत्तानं संसारे संकिलिस्सनं । यथाह “किलिस्सन्ति वत, भो, सत्ता”ति (म० नि० २.३५१) ।

एवं कामादीनवेन तज्जित्वा नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि । कल्लचित्तन्ति अरोगचित्तं । सामुक्कंसिकाति सामं उक्कंसिका अत्तनायेव गहेत्वा उद्धरित्वा गहिता, सयम्भूजाणेन दिट्ठा, असाधारणा अज्जेसन्ति अत्थो । का पनेसाति, अरियसच्चदेसना? तेनेवाह — “दुक्खं समुदयं निरोधं मग्ग”न्ति ।

विरजं वीतमलन्ति रागरजादीनं अभावा विरजं, रागमलादीनं विगतत्ता वीतमलं । धम्मचक्खुन्ति उपरि ब्रह्मायुसुत्ते तिण्णं मग्गानं, चूळराहुलोवादे आसवक्खयस्सेतं नामं । इध पन सोतापत्तिमग्गो अधिप्पेतो । तस्स उप्पत्तिआकारदस्सनत्थं “यंकिञ्चि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्म”न्ति आह । तज्झि निरोधं आरम्भणं कत्वा किच्चवसेन एवं सब्बसङ्कतं पटिविज्झन्तं उप्पज्जति ।

दिट्ठो अरियसच्चधम्मो एतेनाति दिट्ठधम्मो । एस नयो सेसपदेसुपि । तिण्णा विचिकिच्छा अनेनाति तिण्णविचिकिच्छो । विगता कथंकथा अस्साति विगतकथंकथो । वेसारज्जप्पत्तोति वेसारज्जं पत्तो । कत्थ? सत्थु सासने । नास्स परो पच्चयो, न परस्स सद्भाय एत्थ वत्ततीति अपरप्पच्चयो ।

७०. चित्तेन सम्पटिच्छमानो अभिनन्दित्वा, वाचाय पसंसमानो अनुमोदित्वा । आवरामीति थकेमि पिदहामि । अनावटन्ति न आवरितं विवटं उग्घाटितं ।

७१. अस्सोसि खो दीघतपस्सीति सो किर तस्स गतकालतो पट्टाय — “पण्डितो गहपति, समणो च गोतमो दस्सनसम्पन्नो निय्यानिककथो, दस्सनेपि तस्स पसीदिस्सति, धम्मकथायपि पसीदिस्सति, पसीदित्वा सरणं गमिस्सति, गतो नु खो सरणं गहपति न ताव गतो”ति ओहितसोतोव हुत्वा विचरति । तस्मा पठमंयेव अस्सोसि ।

७२. तेन हि सम्माति बलवसोकेन अभिभूतो “एत्थेव तिट्ठा”ति वचनं सुत्वापि अत्थं असल्लक्खेन्तो दोवारिकेन सद्धिं सल्लपतियेव ।

मज्झिमाय द्वारसालायान्ति यस्स घरस्स सत्त द्वारकोट्टका, तस्स सब्बअब्भन्तरतो वा सब्बबाहिरतो वा पट्टाय चतुत्थद्वारकोट्टको, यस्स पञ्च, तस्स ततियो, यस्स तयो, तस्स दुतियो द्वारकोट्टको मज्झिमद्वारसाला नाम । एकद्वारकोट्टकस्स पन घरस्स मज्झिद्वारे मङ्गलत्थम्भं निस्साय मज्झिमद्वारसाला । तस्स पन गेहस्स सत्त द्वारकोट्टका, पञ्चातिपि वुत्तं ।

७३. अग्गन्तिआदीनि सब्बानि अज्जमज्जवेवचनानि । यं सुदन्ति एत्थ यन्ति यं नाटपुत्तं । सुदन्ति निपातमत्तं ।

परिगृहेत्वाति तेनेव उत्तरासङ्गेन उदरे परिक्खिपन्तो गहेत्वा । **निसीदापेती**ति सणिकं आचरिय, सणिकं आचरियाति महन्तं तेलघटं ठपेन्तो विय निसीदापेति । **दत्तोसी**ति किं जळोसि जातोति अत्थो । **पटिमुक्को**ति सीसे परिक्खिपित्वा गहितो । **अण्डहारको**तिआदिं दुट्ठुल्लवचनम्पि समानं उपट्ठाकस्स अज्जथाभावेन उप्पन्नबलवसोकताय इदं नाम भणामीति असल्लक्खेत्वाव भणति ।

७४. भट्टिका, भन्ते, आवट्टनीति निगण्ठो मायमेव सन्धाय वदति, उपासको अत्तना पटिविद्धं सोतापत्तिमग्गं । तेन हीति निपातमत्तमेतं, भन्ते, उपमं ते करिस्सामिच्चेव अत्थो । कारणवचनं वा, येन कारणेन तुम्हाकं सासनं अनिय्यानिकं, मम सत्थु निय्यानिकं, तेन कारणेन उपमं ते करिस्सामीति वुत्तं होति ।

७५. उपविजज्जाति विजायनकालं उपगता । **मक्कटच्छापक**न्ति मक्कटपोतकं । **किणित्वा आनेही**ति मूलं दत्वाव आहर । आपणेसु हि सविज्जाणकम्पि अविज्जाणकम्पि मक्कटादिकीळनभण्डकं विक्किणन्ति । तं सन्धायेतं आह । **रजितन्ति** बहलबहलं पीतावलेपनरङ्गजातं गहेत्वा रजित्वा दिन्नं इमं इच्छामीति अत्थो । **आकोटितपच्चाकोटितन्ति** आकोटितज्चेव परिवत्तेत्वा पुनप्पुनं आकोटितज्च । **उभतोभागविमट्टन्ति** मणिपासाणेन उभोसु पस्सेसु सुट्ठु विमट्ठं घट्टेत्वा उप्पादितच्छविं ।

रङ्गक्खमो हि खोति सविज्जाणकम्पि अविज्जाणकम्पि रङ्गं पिबति । तस्मा एवमाह । **नो आकोट्टनक्खमो**ति सविज्जाणकस्स ताव आकोट्टनफलके ठपेत्वा कुच्छियं आकोटितस्स कुच्छि भिज्जति, करीसं निक्खमति । सेसी आकोटितस्स सीसं भिज्जति, मत्तलुङ्गं निक्खमति । अविज्जाणको खण्डखण्डितं गच्छति । तस्मा एवमाह । **नो विमज्जनक्खमो**ति सविज्जाणको मणिपासाणेन विमट्टियमानो निल्लोमतं निच्छवितज्च आपज्जति, अविज्जाणकोपि वचुण्णकभावं आपज्जति । तस्मा एवमाह । **रङ्गक्खमो हि खो बालानन्ति** बालानं मन्दबुद्धीनं रङ्गक्खमो, रागमत्तं जनेति, पियो होति । पण्डितानं पन निगण्ठवादो वा अज्जो वा भारतरामसीताहरणादि निरत्थककथामग्गो अप्पियोव होति । **नो अनुयोगक्खमो, नो विमज्जनक्खमो**ति अनुयोगं वा वीमंसं वा न खमति, थुसे कोट्टेत्वा तण्डुलपरियेसनं विय कदलियं सारगवेसनं विय च रिक्तको तुच्छकोव होति । **रङ्गक्खमो चेव पण्डितानन्ति** चतुसच्चकथा हि पण्डितानं पिया होति, वस्ससतम्पि सुणन्तो तित्तिं न गच्छति । तस्मा एवमाह । बुद्धवचनं पन यथा यथापि ओगाहिस्सति महासमुदो विय गम्भीरमेव होतीति “अनुयोगक्खमो च विमज्जनक्खमो चा”ति आह । **सुणोहि यस्साहं सावको**ति तस्स गुणे सुणाहीति भगवतो वण्णे वत्तुं आरब्धो ।

७६. धीरस्साति धीरं वुच्चति पण्डिच्चं, या पज्जा पजानना...पे... सम्मादिट्ठि, तेन समन्नागतस्स धातुआयतनपटिच्चसमुप्पादट्ठानाट्ठानकुसलस्स पण्डितस्साहं सावको, सो मय्हं सत्थाति एवं सब्बपदेसु सम्बन्धो वेदितब्बो । **पभिन्नखीलस्सा**ति भिन्नपञ्चचेतोखिलस्स । सब्बपुथुज्जने विजिनिंसु विजिनन्ति विजिनिस्सन्ति वाति विजया । के ते, मच्चुमारकिलेसमारदेवपुत्तमाराति? ते विजिता विजया एतेनाति विजितविजयो । भगवा, तस्स **विजितविजयस्स** । **अनीघस्सा**ति किलेसदुक्खेनपि विपाकदुक्खेनपि निहुक्खस्स । **सुसमचित्तस्सा**ति देवदत्तधनपालकअङ्गुलिमालराहुलथेरादीसुपि देवमनुस्सेसु सुट्ठु समचित्तस्स । **वुद्धसीलस्सा**ति वट्ठिताचारस्स । **साधुपज्जस्सा**ति सुन्दरपज्जस्स । **वेसमन्तरस्सा**ति रागादिविसमं तरित्वा वितरित्वा ठितस्स । **विमलस्सा**ति विगतरागादिमलस्स ।

तुसितस्साति तुट्ठचित्तस्स । **वन्तलोकामिसस्सा**ति वन्तकामगुणस्स । **मुदितस्सा**ति मुदिताविहारवसेन मुदितस्स,

पुनरुत्तमेव वा एतं । पसादवसेन हि एकस्मि गुणं पुनप्युनं वदतियेव । **कतसमणस्साति** कतसामञ्जस्स, समणधम्मस्स मत्थकं पत्तस्साति अत्थो । **मनुजस्साति** लोकवोहारवसेन एकस्स सत्तस्स । **नरस्साति** पुनरुत्तं । अञ्जथा वुच्चमाने एकेकगाथाय दस गुणा नप्पहोन्ति ।

वेनयिकस्साति सत्तानं विनायकस्स । **रुचिरधम्मस्साति** सुचिधम्मस्स । **पभासकस्साति** ओभासकस्स । **वीरस्साति** वीरियसम्पन्नस्स । **निसभस्साति** उसभवसभनिसभेसु सब्बत्थ अप्पटिसमट्ठेन निसभस्स । **गम्भीरस्साति** गम्भीरगुणस्स, गुणेहि वा गम्भीरस्स । **मोनपत्तस्साति** जाणपत्तस्स । **वेदस्साति** वेदो वुच्चति जाणं, तेन समन्नागतस्स । **धम्मट्ठस्साति** धम्मे ठितस्स । **संवुत्तस्साति** पिहितत्तस्स ।

नागस्साति चतूहि कारणेहि नागस्स । **पन्तसेनस्साति** पन्तसेनासनस्स । **पटिमन्तकस्साति** पटिमन्तनपञ्जाय समन्नागतस्स । **मोनस्साति** मोनं वुच्चति जाणं, तेन समन्नागतस्स, धुत्तकिलेसस्स वा । **दन्तस्साति** निब्बिसेवनस्स ।

इसिसत्तमस्साति विपस्सिआदयो छ इसयो उपादाय सत्तमस्स । **ब्रह्मपत्तस्साति** सेट्ठपत्तस्स । **न्हातकस्साति** न्हातकिलेसस्स । **पदकस्साति** अक्खरादीनि समोधानेत्वा गाथापदकरणकुसलस्स । **विदितवेदस्साति** विदितजाणस्स । **पुरिन्ददस्साति** सब्बपठमं धम्मदानदायकस्स । **सक्कस्साति** समत्थस्स । **पत्तिपत्तस्साति** ये पत्तब्बा गुणा, ते पत्तस्स । **वेय्याकरणस्साति** वित्थारेत्वा अत्थदीपकस्स । भगवता हि अब्बाकतं नाम तन्ति पदं नत्थि सब्बेसंयेव अत्थो कथितो ।

विपस्सिस्साति विपस्सनकस्स । **अनभिनतस्साति** अनतस्स । **नो अपनतस्साति** अदुट्ठस्स ।

अननुगतन्तरस्साति किलेसे अननुगतचित्तस्स । **असितस्साति** अबद्धस्स ।

भूरिपञ्जस्साति भूरि वुच्चति पथवी, ताय पथवीसमाय पञ्जाय विपुलाय महन्ताय वित्थताय समन्नागतस्साति अत्थो । **महापञ्जस्साति** महापञ्जाय समन्नागतस्स ।

अनुपलित्तस्साति तण्हादिट्ठिकिलेसेहि अलित्तस्स । **आहुनेय्यस्साति** आहुतिं पटिग्गहेतुं युत्तस्स । **यक्खस्साति** आनुभावदस्सनट्ठेन आदिस्समानकट्ठेन वा भगवा यक्खो नाम । तेनाह “यक्खस्सा”ति । **महतोति** महन्तस्स । **तस्स सावकोहमस्मीति** तस्स एवंविधगुणस्स सत्थुस्स अहं सावकोति । उपासकस्स सोभापत्तिमग्गेनेव पटिसम्भिदा आगता । इति पटिसम्भिदाविसये ठत्वा पदसतेन दसबलस्स किलेसप्पहानवण्णं कथेन्तो “कस्स तं गहपति सावकं धारेमा”ति पज्जस्स अत्थं विस्सज्जेसि ।

७७. कदा सञ्जूळहाति कदा सम्पिण्डिता । एवं किरस्स अहोसि — “अयं इदानीव समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गन्त्वा आगतो, कदानेन एते वण्णा सम्पिण्डिता”ति । तस्मा एवमाह । **विचित्तं मालं गन्थेय्याति** सयम्पि दक्खताय पुप्फानम्पि नानावण्णताय एकतोवण्टिकादिभेदं विचित्रमालं गन्थेय्य । **एवमेव खो, भन्तेति** एत्थ नानापुप्फानं महापुप्फरासि विय नानाविधानं वण्णानं भगवतो सिनेरुमत्तो वण्णरासि दट्ठब्बो । छेकमालाकारो विय उपालि गहपति । मालाकारस्स विचित्रमालागन्थनं विय गहपतिनो तथागतस्स विचित्रवण्णगन्थनं ।

उण्हं लोहितं मुखतो उग्गञ्जीति तस्स हि भगवतो सक्कारं असहमानस्स एतदहोसि — “अनत्थिको दानि अयं गहपति अम्हेहि, स्वे पट्टाय पण्णास सट्ठि जने गहेत्वा एतस्स घरं पविसित्वा भुज्जितुं न लभिस्सामि, भिन्ना मे

भक्तकुम्भी”ति । अथस्स उपट्ठाकविपरिणामेन बलवसोको उप्पज्जि । इमे हि सत्ता अत्तनो अत्तनोव चिन्तयन्ति । तस्स तस्मिं सोके उप्पन्ने अब्भन्तरं उण्हं अहोसि, लोहितं विलीयित्थ, तं महावातेन समुद्धरितं कुटे पक्खित्तरजनं विय पत्तमत्तं मुखतो उग्गच्छि । निधानगतलोहितं वमित्वा पन अप्पका सत्ता जीवितुं सक्कोन्ति । निगण्ठो तत्थेव जाणुना पतितो, अथ नं पाटङ्किया बहिनगरं नीहरित्वा मज्जकसिविकाय गहेत्वा पावं अगमंसु, सो न चिरस्सेव पावायं कालमकासि । इमस्मिं पन सुत्ते उग्घाटितञ्जूपुग्गलस्स वसेन धम्मदेसना परिनिद्धिताति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

उपालिसुत्तवण्णना निद्धिता ।

७. कुक्कुरवतिकसुत्तवण्णना

७८. एवं मे सुतन्ति कुक्कुरवतिकसुत्तं । तत्थ कोलियेसूति एवंनामके जनपदे । सो हि एकोपि कोलनगरे पतिट्ठितानं कोलियानं राजकुमारानं निवासट्ठानत्ता एवं वुच्चति । तस्मिं कोलियेसु जनपदे । हलिद्ववसनन्ति तस्स किर निगमस्स मापितकाले पीतकवत्थनिवत्था मनुस्सा नक्खत्तं कीळिसु । ते नक्खत्तकीळावसाने निगमस्स नामं आरोपेन्ता हलिद्ववसनन्ति नामं अकंसु । तं गोचरगामं कत्वा विहरतीति अत्थो । विहारो पनेत्थ किञ्चापि न नियामितो, तथापि बुद्धानं अनुच्छविके सेनासनेयेव विहासीति वेदितब्बो । गोवतिकोति समादिन्नगोवतो, सीसे सिङ्गानि ठपेत्वा नङ्गुट्ठं बन्धित्वा गावीहि सद्धिं तिणानि खादन्तो विय चरति । अचेलोति नग्गो निच्चेलो । सेनियोति तस्स नामं ।

कुक्कुरवतिकोति समादिन्नकुक्कुरवतो, सब्बं सुनखकिरियं करोति । उभोपेते सहपंसुकीळिका सहायका । कुक्कुरोव पलिकुज्जित्वाति सुनखो नाम सामिकस्स सन्तिके निसीदन्तो द्वीहि पादेहि भूमियं विलेखित्वा कुक्कुरकूजितं कूजन्तो निसीदति, अयम्पि “कुक्कुरकिरियं करिस्सामी”ति भगवता सद्धिं सम्मोदित्वा द्वीहि हत्थेहि भूमियं विलेखित्वा सीसं विधुनन्तो ‘भू भू’ति कत्वा हत्थपादे समिज्जित्वा सुनखो विय निसीदि । छमानिक्खित्तन्ति भूमियं ठपितं । समत्तं समादिन्नन्ति परिपुण्णं कत्वा गहितं । का गतीति का निप्फत्ति । को अभिसम्परायोति अभिसम्परायम्हि कत्थ निब्बत्ति । अलन्ति तस्स अप्पियं भविस्सतीति यावततियं पटिबाहति । कुक्कुरवतन्ति कुक्कुरवतसमादानं ।

७९. भावेतीति वड्ढेति । परिपुण्णन्ति अनूनं । अब्बोकिण्णन्ति निरन्तरं । कुक्कुरसीलन्ति कुक्कुराचारं । कुक्कुरचित्तन्ति “अज्ज पट्ठाय कुक्कुरेहि कातब्बं करिस्सामी”ति एवं उप्पन्नचित्तं । कुक्कुराकप्पन्ति कुक्कुरानं गमनाकारो अत्थि, तिट्ठनाकारो अत्थि, निसीदनाकारो अत्थि, सयनाकारो अत्थि, उच्चारपस्सावकरणाकारो अत्थि, अज्जे कुक्कुरे दिस्वा दन्ते विवरित्वा गमनाकारो अत्थि, अयं कुक्कुराकप्पो नाम, तं भावेतीति अत्थो । इमिनाहं सीलेनातिआदीसु अहं इमिना आचारेन वा वतसमादानेन वा दुक्करतपचरणेन वा मेथुनविरतिब्रह्मचरियेन वाति अत्थो । देवोति सक्कसुयामादीसु अज्जतरो । देवज्जतरोति तेसं दुतियततियट्ठानादीसु अज्जतरदेवो । मिच्छादिट्ठीति अदेवलोकगामिमग्गमेव देवलोकगामिमग्गोति गहेत्वा उप्पन्नताय सा अस्स मिच्छादिट्ठि नाम होति । अज्जतरं गतिं वदामीति तस्स हि निरयतो वा तिरच्छानयोनितो वा अज्जा गति नत्थि, तस्मा एवमाह । सम्पज्जमानन्ति दिट्ठिया असम्मिस्सं हुत्वा निपज्जमानं ।

नाहं, भन्ते, एतं रोदामि, यं मं भगवा एवमाहाति यं मं, भन्ते, भगवा एवमाह, अहमेतं भगवतो व्याकरणं न

रोदामि न परिदेवामि, न अनुत्थुनामीति अत्थो । एवं सकम्मकवसेनेत्थ अत्थो वेदितब्बो, न अस्समुच्चनमत्तेन ।

“मतं वा अम्म रोदन्ति, यो वा जीवं न दिस्सति ।

जीवन्तं अम्म पस्सन्ती, कस्मा मं अम्म रोदसी”ति ॥ (सं० नि० १.२३९) —

अयञ्चेत्थ पयोगो । अपिच मे इदं, भन्तेति अपिच खो मे इदं, भन्ते, कुक्कुरवतं दीघरत्तं समादिन्नं, तस्मिं सम्पज्जन्तेपि वुद्धि नत्थि, विपज्जन्तेपि । इति “एत्तकं कालं मया कतकम्मं मोघं जात”न्ति अत्तनो विपत्तिं पच्चवेक्खमानो रोदामि, भन्तेति ।

८०. गोवतन्तिआदीनि कुक्कुरवतादीसु वुत्तनयेनेव वेदितब्बानि । गवाकप्पन्ति गोआकप्पं । सेसं कुक्कुराकप्पे वुत्तसदिसमेव । यथा पन तत्थ अज्जे कुक्कुरे दिस्वा दन्ते विवरित्वा गमनाकारो, एवमिध अज्जे गावो दिस्वा कण्णे उक्खिपित्वा गमनाकारो वेदितब्बो । सेसं तादिसमेव ।

८१. चत्तारिमानि पुण्ण कम्मानीति कस्मा इमं देसनं आरभि? अयज्हि देसना एकच्चकम्मकिरियवसेन आगता, इमस्मिञ्च कम्मचतुक्के कथिते इमेसं किरिया पाकटा भविस्सतीति इमं देसनं आरभि । अपिच इमं कम्मचतुक्कमेव देसियमानं इमे सज्जानिस्सन्ति, ततो एको सरणं गमिस्सति, एको पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिस्सतीति अयमेव एतेसं सप्पायाति अत्वापि इमं देसनं आरभि ।

तत्थ कण्हन्ति काळकं दसअकुसलकम्मपथकम्मं । कण्हविपाकन्ति अपाये निब्बत्तनतो काळकविपाकं । सुक्कन्ति पण्डरं दसकुसलकम्मपथकम्मं । सुक्कविपाकन्ति सगगे निब्बत्तनतो पण्डरविपाकं । कण्हसुक्कन्ति वोमिस्सककम्मं । कण्हसुक्कविपाकन्ति सुखदुक्खविपाकं । मिस्सककम्मज्झि कत्वा अकुसलेन तिरच्छानयोनियं मङ्गलहत्थिद्वानादीसु उप्पन्नो कुसलेन पवत्ते सुखं वेदियति । कुसलेन राजकुलेपि निब्बत्तो अकुसलेन पवत्ते दुक्खं वेदियति । अकण्हं असुक्कन्ति कम्मक्खयकरं चतुमग्गचेतनाकम्मं अधिप्पेतं । तज्झि यदि कण्हं भवेय्य, कण्हविपाकं ददेय्य । यदि सुक्कं भवेय्य, सुक्कविपाकं ददेय्य । उभयविपाकस्स पन अदानतो अकण्हासुक्कविपाकत्ता “अकण्हं असुक्क”न्ति वुत्तं । अयं ताव उद्देसे अत्थो ।

निद्देसे पन सव्याबज्झन्ति सदुक्खं । कायसङ्खारादीसु कायद्वारे गहणादिवसेन चोपनप्पत्ता द्वादस अकुसलचेतना सव्याबज्झकायसङ्खारो नाम । वचीद्वारे हनुसज्जोपनवसेन वचीभेदपवत्तिका तायेव द्वादस वचीसङ्खारो नाम । उभयचोपनं अप्पत्ता रहो चिन्तयन्तस्स मनोद्वारे पवत्ता मनोसङ्खारो नाम । इति तीसुपि द्वारेसु कायदुच्चरितादिभेदा अकुसलचेतनाव सङ्खाराति वेदितब्बा । इमस्मिज्झि सुत्ते चेतना धुरं, उपालिसुत्ते कम्मं । अभिसङ्खरित्वाति सङ्कटित्वा, पिण्डं कत्वाति अत्थो । सव्याबज्झं लोकन्ति सदुक्खं लोकं उपपज्जन्ति । सव्याबज्झा फस्सा फुसन्तीति सदुक्खा विपाकफस्सा फुसन्ति । एकन्तदुक्खन्ति निरन्तरदुक्खं । भूताति हेत्वत्थे निस्सक्कवचनं, भूतकम्मतो भूतस्स सत्तस्स उप्पत्ति होति । इदं वुत्तं होति — यथाभूतं कम्मं सत्ता करोन्ति, तथाभूतेन कम्मेन कम्मसभागवसेन तेसं उपपत्ति होति । तेनेवाह “यं करोति तेन उपपज्जती”ति । एत्थ च तेनाति कम्मेन विय वुत्ता, उपपत्ति च नाम विपाकेन होति । यस्मा पन विपाकस्स कम्मं हेतु, तस्मा तेन मूलहेतुभूतेन कम्मेन निब्बत्ततीति अयमेत्थ अत्थो । फस्सा फुसन्तीति येन कम्मविपाकेन निब्बत्तो, तंकम्मविपाकफस्सा फुसन्ति । कम्मदायादाति कम्मदायज्जा कम्ममेव नेसं दायज्जं सन्तकन्ति वदामि ।

अव्याबज्जन्ति निहुक्खं । इमस्मिं वारे कायद्वारे पवत्ता अट्ट कामावचरकुसलचेतना कायसङ्कारो नाम । तायेव वचीद्वारे पवत्ता वचीसङ्कारो नाम । मनोद्वारे पवत्ता तायेव अट्ट, तिस्सो च हेट्ठिमज्ञानचेतना अव्याबज्जमनोसङ्कारो नाम । ज्ञानचेतना ताव होतु, कामावचरा किन्ति अव्याबज्जमनोसङ्कारो नाम जाताति । कसिणसज्जनकाले च कसिणासेवनकाले च लब्धन्ति । कामावचरचेतना पठमज्ज्ञानचेतनाय घटिता, चतुत्थज्ज्ञानचेतना ततियज्ज्ञानचेतनाय घटिता । इति तीसुपि द्वारेसु कायसुचरितादिभेदा कुसलचेतनाव सङ्काराति वेदितब्बो । ततियवारो उभयमिस्सकवसेन वेदितब्बा ।

सेय्यथापि मनुस्सातिआदीसु मनुस्सानं ताव कालेन सुखं कालेन दुक्खं पाकटमेव, देवेसु पन भुम्मदेवतानं, विनिपातिकेसु वेमानिकपेतानं कालेन सुखं कालेन दुक्खं होतीति वेदितब्बं । हत्थिआदीसु तिरच्छानेसुपि लब्धतियेव ।

तत्राति तेसु तीसु कम्मेसु । तस्स पहानाय या चेतनाति तस्स पहानत्थाय मग्गचेतना । कम्मं पत्ताव मग्गचेतनाय अज्जो पण्डरतरो धम्मो नाम नत्थि । इदं पन कम्मचतुक्कं पत्ता द्वादस अकुसलचेतना कण्हा नाम, तेभूमककुसलचेतना सुक्का नाम, मग्गचेतना अकण्हा असुक्काति आगता ।

८२. “लभेय्याहं, भन्ते”ति इदं सो “चिरं वत मे अनिय्यानिकपक्खे योजेत्वा अत्ता किलमितो, ‘सुक्खनदीतीरे न्हायिस्सामी’ति सम्परिवत्तेन्तेन विय थुसे कोट्टेन्तेन विय च न कोचि अत्थो निष्फादितो, हन्दाहं अत्तानं योगे योजेमी”ति चिन्तेत्वा आह । अथ भगवा योनेन खन्धके तित्थियपरिवासो पज्जत्तो, यं अज्जतित्थियपुब्बो सामणेरभूमियं ठितो — “अहं, भन्ते, इत्थिन्नामो अज्जतित्थियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये आकङ्खामि उपसम्पदं, स्वाहं, भन्ते, सङ्गं चत्तारो मासे परिवासं याचामी”तिआदिना (महाव० ८६) नयेन समादियित्वा परिवसति, तं सन्धाय “यो खो, सेनिय, अज्जतित्थियपुब्बो”तिआदिमाह ।

तत्थ पब्बज्जन्ति वचनसिलिडुतावसेनेव वुत्तं । अपरिवसित्वायेव हि पब्बज्जं लभति । उपसम्पदत्थिकेन पन नातिकालेन गामप्पवेसनादीनि अट्ट वत्तानि पूरेन्तेन परिवसितब्बं । आरब्धचित्ताति अट्टवत्तपूरणेन तुट्ठचित्ता । अयमेत्थ सङ्खेपो । वित्थारतो पनेस तित्थियपरिवासो समन्तपासादिकाय विनयट्ठकथाय पब्बज्जखन्धकवण्णनायं (महाव० अट्ट० ८६) वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । अपिच मेत्थाति अपिच मे एत्थ । पुग्गलवेमत्तता विदिताति पुग्गलनानत्तं विदितं । अयं पुग्गलो परिवासारहो, अयं न परिवासारहोति इदं मय्हं पाकटन्ति दस्सेति ।

ततो सेनियो चिन्तेसि — “अहो अच्छरियं बुद्धसासनं, यत्थ एवं घंसित्वा कोट्टेत्वा युत्तमेव गणहन्ति, अयुत्तं छट्टेन्ती”ति । ततो सुट्ठतरं पब्बज्जाय सज्जातुस्साहो सचे, भन्तेतिआदिमाह । अथ भगवा तस्स तिब्बच्छन्दतं विदित्वा न सेनियो परिवासं अरहतीति अज्जतरं भिक्खुं आमन्तेसि — “गच्छ त्वं, भिक्खु, सेनियं न्हापेत्वा पब्बाजेत्वा आनेही”ति । सो तथा कत्वा तं पब्बाजेत्वा भगवतो सन्तिकं आनयि । भगवा गणे निसीदित्वा उपसम्पादेसि । तेन वुत्तं — “अलत्थ खो अचेलो सेनियो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं अलत्थ उपसम्पद”न्ति ।

अचिरूपसम्पन्नोति उपसम्पन्नो हुत्वा नचिरमेव । वूपकट्ठोति वत्थुकामकिलेसकामेहि कायेन च चित्तेन च वूपकट्ठो । अप्पमत्तोति कम्मट्ठाने सतिं अविजहन्तो । आतापीति कायिकचेतसिकसङ्घातेन वीरियातापेन आतापी । पहितत्तोति काये च जीविते च अनपेक्खताय पेसितत्तो विस्सट्ठअत्तभावो । यस्सत्थायाति यस्स अत्थाय । कुलपुत्ताति आचारकुलपुत्ता । सम्मदेवाति हेतुनाव कारणेनेव । तदनुत्तरन्ति तं अनुत्तरं । ब्रह्मचरियपरियोसानन्ति मग्गब्रह्मचरियपरियोसानभूतं अरहत्तफलं । तस्स हि अत्थाय कुलपुत्ता पब्बजन्ति । दिट्ठेव धम्मेति इमस्मियेव अत्तभावे ।

सयं अभिज्जा सच्छिक्त्वाति अत्तनायेव पज्जाय पच्चक्खं कत्वा, अपरप्पच्चयं जत्वाति अत्थो। उपसम्पज्ज विहासीति पापुणित्वा सम्पादेत्वा विहासि। एवं विहरन्तोव खीणा जाति...पे०... अब्भज्जासि।

एवमस्स पच्चवेक्खणभूमिं दस्सेत्वा अरहत्तनिकूटेनेव देसनं निट्ठापेतुं “अज्जतरो खो पनायस्मा सेनियो अरहतं अहोसी”ति वुत्तं। तत्थ अज्जतरोति एको। अरहतन्ति अरहन्तानं, भगवतो सावकानं अरहन्तानं अब्भन्तरो अहोसीति अयमेवत्थ अधिप्पायो। सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

कुक्कुरवतिकसुत्तवण्णना निट्ठिता।

८. अभयराजकुमारसुत्तवण्णना

८३. एवं मे सुतन्ति अभयसुत्तं। तत्थ अभयोति तस्स नामं। राजकुमारोति बिम्बिसारस्स ओरसपुत्तो। वादं आरोपेहीति दोसं आरोपेहि। नेरयिकोति निरये निब्बत्तको। कप्पट्ठोति कप्पट्ठितिको। अतेकिच्छोति बुद्धसहस्सेनापि तिकिच्छितुं न सक्का। उगिलितुन्ति द्वे अन्ते मोचेत्वा कथेतुं असक्कोन्तो उगिलितुं बहि नीहरितुं न सक्खति। ओगिलितुन्ति पुच्छाय दोसं दत्वा हारेतुं असक्कोन्तो ओगिलितुं अन्तो पवेसेतुं न सक्खति।

एवं, भन्तेति निगण्ठो किर चिन्तेसि — “समणो गोतमो मय्हं सावके भिन्दित्वा गण्हाति, हन्दाहं एकं पज्जं अभिसङ्खरोमि, यं पुट्ठो समणो गोतमो उक्कुटिको हुत्वा निसिन्नो उट्ठातुं न सक्खिस्सती”ति। सो अभयस्स गेहा नीहट्ठत्तो सनिद्धभोजनं भुज्जन्तो बहू पज्हे अभिसङ्खरित्वा — “एत्थ समणो गोतमो इमं नाम दोसं दस्सेस्सति, एत्थ इमं नामा”ति सब्बे पहाय चातुमासमत्थके इमं पज्जं अट्ठस। अथस्स एतदहोसि — “इमस्स पज्जस्स पुच्छाय वा विस्सज्जने वा न सक्का दोसो दातुं, ओवट्टिकसारो अयं, को नु खो इमं गहेत्वा समणस्स गोतमस्स वादं आरोपेस्सती”ति। ततो “अभयो राजकुमारो पण्डितो, सो सक्खिस्सतीति तं उगण्हापेमी”ति निट्ठं गन्त्वा उगण्हापेसि। सो वादज्झासयताय तस्स वचनं सम्पटिच्छन्तो “एवं, भन्ते,”ति आह।

८४. अकालो खो अज्जाति अयं पज्जो चतूहि मासेहि अभिसङ्खतो, तत्थ इदं गहेत्वा इदं विस्सज्जियमाने दिवसभागो नप्पहोस्सतीति मज्जन्तो एवं चिन्तेसि। सो दानीति स्वे दानि। अत्तचतुत्थोति कस्मा बहूहि सद्धिं न निमन्तेसि? एवं किरस्स अहोसि — “बहूसु निसिन्नेसु थोकं दत्वा वदन्तस्स अज्जं सुत्तं अज्जं कारणं अज्जं तथारूपं वत्थुं आहरित्वा दस्सेस्सति, एवं सन्ते कलहो वा कोलाहलमेव वा भविस्सति। अथापि एककंयेव निमन्तेस्सामि, एवम्पि मे गरहा उप्पज्जिस्सति ‘यावमच्छरी वायं अभयो, भगवन्तं दिवसे दिवसे भिक्खून् सतेनपि सहस्सेनपि सद्धिं चरन्तं दिस्वापि एककंयेव निमन्तेसी’”ति। “एवं पन दोसो न भविस्सती”ति अपरोहि तीहि सद्धिं अत्तचतुत्थं निमन्तेसि।

८५. न ख्वेत्थ, राजकुमार, एकंसेनाति न खो, राजकुमार, एत्थ पज्हे एकंसेन विस्सज्जनं होति। एवरूपज्हि वाचं तथागतो भासेय्यापि न भासेय्यापि। भासितपच्चयेन अत्थं पस्सन्तो भासेय्य, अपस्सन्तो न भासेय्याति अत्थो। इति भगवा महानिगण्ठेन चतूहि मासेहि अभिसङ्खतं पज्जं असनिपातेन पब्बतकूटं विय एकवचनेनेव संचुण्णेसि। अनस्सुं निगण्ठाति नट्ठा निगण्ठा।

८६. अङ्गे निसिन्नो होतीति ऊरुसु निसिन्नो होति । लेसवादिनो हि वादं पट्टपेन्ता किञ्चिदेव फलं वा पुष्पं वा पोत्थकं वा गहेत्वा निसीदन्ति । ते अत्तनो जये सति परं अज्झोत्थरन्ति, परस्स जये सति फलं खादन्ता विय पुष्पं घायन्ता विय पोत्थकं वाचेन्ता विय विक्खेपं दस्सेन्ति । अयं पन चिन्तेसि — “सम्मासम्बुद्धो एस ओसटसङ्गामो परवादमद्दनो । सचे मे जयो भविस्सति, इच्चेतं कुसलं । नो चे भविस्सति, दारकं विज्झित्वा रोदापेस्सामि । ततो पस्सथ, भो, अयं दारको रोदति, उट्ठहथ ताव, पच्छापि जानिस्सामा”ति तस्मा दारकं गहेत्वा निसीदि । भगवा पन राजकुमारतो सहस्सगुणेनपि सतसहस्सगुणेनपि वादीवरतरो, “इममेवस्स दारकं उपमं कत्वा वादं भिन्दिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “तं किं मज्जसि राजकुमारा”ति आदिमाह ।

तत्थ मुखे आहरेय्याति मुखे ठपेय्य । आहरेय्यस्साहन्ति अपनेय्यं अस्स अहं । आदिकेनेवाति पठमपयोगेनेव । अभूतन्ति अभूतत्थं । अतच्छन्ति न तच्छं । अनत्थसंहितन्ति न अत्थसंहितं न वड्ढिनिस्सितं । अप्पिया अमनापाति नेव पिया न मनापा । इमिना नयेनेव सब्बत्थ अत्थो दट्ठब्बो ।

तत्थ अप्पियपक्खे पठमवाचा अचोरंयेव चोरोति, अदासंयेव दासोति, अदुप्पयुत्तंयेव दुप्पयुत्तोति पवत्ता । न तं तथागतो भासति । दुतियवाचा चोरंयेव चोरो अयन्ति आदिवसेन पवत्ता । तम्पि तथागतो न भासति । ततियवाचा “इदानी अकतपुज्जताय दुग्गतो दुब्बण्णो अप्पेसक्खो, इध ठत्वापि पुन पुज्जं न करोसि, दुतियचित्तवारे कथं चतूहि अपायेहि न मुच्चिस्ससी”ति एवं महाजनस्स अत्थपुरेक्खारेन धम्मपुरेक्खारेन अनुसासनीपुरेक्खारेन च वत्तब्बवाचा । तत्र कालञ्जू तथागतोति तस्मिं ततियव्याकरणे तस्सा वाचाय व्याकरणत्थाय तथागतो कालञ्जू होति, महाजनस्स आदानकालं गहणकालं जानित्वाव व्याकरोतीति अत्थो ।

पियपक्खे पठमवाचा अट्ठानियकथा नाम । सा एवं वेदितब्बा — एवं किर गामवासिमहल्लकं नगरं आगन्त्वा पानागारे पिवन्तं वज्जेतुकामा सम्बहुला धुत्ता पीतद्वाने ठत्वा तेन सद्धिं सुरं पिवन्ता “इमस्स निवासनपावुरणम्पि हत्थे भण्डकम्पि सब्बं गण्हिस्सामा”ति चिन्तेत्वा कतिकं अकंसु — “एकेकं अत्तपच्चक्खकथं कथेम, यो ‘अभूत’न्ति कथेसि, कथितं वा न सद्वहति, तं दासं कत्वा गण्हिस्सामा”ति । तम्पि महल्लकं पुच्छंसु “तुम्हाकम्पि तात रुच्चती”ति । एवं होतु ताताति ।

एको धुत्तो आह — मद्दं, भो मातु, मयि कुच्छिगते कपिट्टफलदोहलो अहोसि । सा अज्जं कपिट्टहारकं अलब्भमाना मंयेव पेसेसि । अहं गन्त्वा रुक्खं अभिरुहितुं असक्कोन्तो अत्तनाव अत्तानं पादे गहेत्वा मुग्गरं विय रुक्खस्स उपरि खिपिं; अथ साखतो साखं विचरन्तो फलानि गहेत्वा ओतरितुं असक्कोन्तो घरं गन्त्वा निस्सेणिं आहरित्वा ओरुद्ध मातु सन्तिकं गन्त्वा फलानि मातुया अदासिं; तानि पन महन्तानि होन्ति चाटिप्पमाणानि । ततो मे मातरा एकासने निसिन्नाय समसट्ठिफलानि खादितानि । मया एकुच्छङ्गेन आनीतफलेसु सेसकानि कुलसन्तके गामे खुद्दकमहल्लकानं अहेसुं । अम्हाकं घरं सोळसहत्थं, सेसपरिक्खारभण्डकं अपनेत्वा कपिट्टफलेहेव याव छदनं पूरितं । ततो अतिरेकानि गहेत्वा गेहद्वारे रासिं अकंसु । सो असीतिहत्थुब्बेधो पब्बतो विय अहोसि । किं ईदिसं, भो सक्का, सद्वहितुन्ति?

गामिकमहल्लको तुण्ही निसीदित्वा सब्बेसं कथापरियोसाने पुच्छितो आह — “एवं भविस्सति ताता, महन्तं रट्ठं, रट्ठमहन्तताय सक्का सद्वहितु”न्ति । यथा च तेन, एवं सेसेहिपि तथारूपासु निक्कारणकथासु कथितासु आह — मद्दम्पि ताता सुणाथ, न तुम्हाकंयेव कुलानि, अम्हाकम्पि कुलं महाकुलं, अम्हाकं पन अवसेसखेत्तेहि कप्पासखेत्तं महन्ततरं । तस्स अनेककरीससतस्स कप्पासखेत्तस्स मज्झे एको कप्पासरुक्खो महा असीतिहत्थुब्बेधो अहोसि । तस्स पच्च साखा,

तासु अवसेससाखा फलं न गण्हंसु, पाचीनसाखाय एकमेव महाचाटिमत्तं फलं अहोसि । तस्स छ अंसियो, छसु अंसीसु छ कप्पासपिण्डियो पुप्फिता । अहं मस्सुं कारेत्वा न्हातविलित्तो खेतं गन्त्वा ता कप्पासपिण्डियो पुप्फिता दिस्वा ठितकोव हत्थं पसारेत्वा गण्हिं । ता कप्पासपिण्डियो थामसम्पन्ना छ दासा अहेसुं । ते सब्बे मं एककं ओहाय पलाता । एत्तके अद्धाने ते न पस्सामि, अज्ज दिट्ठा, तुम्हे ते छ जना । त्वं नन्दो नाम, त्वं पुण्णो नाम, त्वं वड्डमानो नाम, त्वं चित्तो नाम त्वं मङ्गलो नाम, त्वं पोट्टियो नामाति वत्वा उट्ठाय निसिन्नकेयेव चूळासु गहेत्वा अट्ठासि । ते “न मयं दासा”तिपि वत्तुं नासक्खिंसु । अथ ने कट्ठन्तो विनिच्छयं नेत्वा लक्खणं आरोपेत्वा यावजीवं दासे कत्वा परिभुज्जि । एवरूपिं कथं तथागतो न भासति ।

दुतियवाचा आमिसहेतुचाटुकम्यतादिवसेन नानप्पकारा परेसं थोमनवाचा चेव, चोरकथं राजकथन्ति आदिनयप्पवत्ता तिरच्छानकथा च । तम्पि तथागतो न भासति । **ततियवाचा** अरियसच्चसन्निस्सितकथा, यं वस्ससतम्पि सुणन्ता पण्डिता नेव तित्तिं गच्छन्ति । इति तथागतो नेव सब्बम्पि अप्पियवाचं भासति न पियवाचं । ततियं ततियमेव पन भासितब्बकालं अनतिक्कमित्वा भासति । तत्थ ततियं अप्पियवाचं सन्धाय हेट्ठा दहरकुमारउपमा आगताति वेदितब्बं ।

८७. उदाहु ठानसोवेतन्ति उदाहु ठानुप्पत्तिकजाणेन तद्ध्वणंयेव तं तथागतस्स उपट्ठातीति पुच्छति । **सज्जातो**ति जातो पज्जातो पाकटो । **धम्मधातू**ति धम्मसभावो । सब्बज्जुतज्जाणस्सेतं अधिवचनं । तं भगवता सुप्पटिविद्धं, हत्थगतं भगवतो । तस्मा सो यं यं इच्छति, तं तं सब्बं ठानसोव पटिभातीति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । अयं पन धम्मदेसना नेय्यपुग्गलवसेन परिनिट्ठिताति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायटुकथाय

अभयराजकुमारसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

९. बहुवेदनीयसुत्तवण्णना

८८. एवं मे सुतन्ति बहुवेदनीयसुत्तं । तत्थ **पञ्चकङ्गो थपती**ति पञ्चकङ्गोति तस्स नामं । वासिफरसुनिखादनदण्डमुग्गरकाळसुत्तनाळिसङ्घातेहि वा अङ्गेहि समन्नागतत्ता सो पञ्चङ्गोति पज्जातो । **थपती**ति वड्ढकीजेड्डको । **उदायी**ति पण्डितउदायित्थेरो ।

८९. परियायन्ति कारणं । **द्वेपानन्दा**ति द्वेपि, आनन्द । **परियायेना**ति कारणेन । एत्थ च काथिकचेतसिकवसेन द्वे वेदितब्बा । सुखादिवसेन **तिस्सो**, इन्द्रियवसेन सुखिन्द्रियादिका **पञ्च**, द्वारवसेन चक्खुसम्फस्सजादिका **छ**, उपविचारवसेन “चक्खुना रूपं दिस्वा सोमनस्सट्ठानियं रूपं उपविचरती”तिआदिका **अट्ठारस**, छ गेहस्सितानि सोमनस्सानि, छ नेक्खम्मसितानि सोमनस्सानि, छ गेहस्सितानि दोमनस्सानि, छ नेक्खम्मसितानि दोमनस्सानि, छ गेहस्सिता उपेक्खा, छ नेक्खम्मसिताति एवं **छत्तिस**, ता अतीते छत्तिस, अनागते छत्तिस, पच्चुप्पन्ने छत्तिसाति एवं **अट्ठवेदनासतं** वेदितब्बं ।

९०. पञ्च खो इमे, आनन्द, कामगुणाति अयं पाटिएक्को अनुसन्धि । न केवलम्पि द्वे आदिं कत्वा वेदना भगवता पज्जत्ता, परियायेन एकापि वेदना कथिता । तं दस्सेन्तो पञ्चकङ्गस्स थपतिनो वादं उपत्थम्भेतुं इमं देसनं आरभि ।

अभिवक्कन्ततरन्ति सुन्दरतरं । **पणीततरन्ति** अतप्पकतरं । एत्थ च चतुत्थज्झानतो पट्ठाय अदुक्खमसुखा वेदना, सापि

सन्तुष्टेन पणीतुष्टेन च सुखन्ति वुत्ता । छ गेहस्सितानि सुखन्ति वुत्तानि । निरोधो अवेदयितसुखवसेन सुखं नाम जातो । पञ्चकामगुणवसेन हि अट्टसमापत्तिवसेन च उप्पन्नं वेदयितसुखं नाम । निरोधो अवेदयितसुखं नाम । इति वेदयितसुखं वा होतु अवेदयितसुखं वा, तं निहुक्खभावसङ्घातेन सुखद्वेन एकन्तसुखमेव जातं ।

११. यत्थ यत्थाति यस्मिं यस्मिं ठाने । सुखं उपलब्धतीति वेदयितसुखं वा अवेदयितसुखं वा उपलब्धति । तं तं तथागतो सुखस्मिं पज्जपेतीति तं सब्बं तथागतो निहुक्खभावं सुखस्मिंयेव पज्जपेतीति । इध भगवा निरोधसमापत्तिं सीसं कत्वा नेय्यपुग्गलवसेन अरहत्तनिकूटेनेव देसनं निट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

बहुवेदनीयसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

१०. अपण्णकसुत्तवण्णना

१२. एवं मे सुतन्ति अपण्णकसुत्तं । तत्थ चारिकन्ति अतुरितचारिकं ।

१३. अत्थि पन वो गहपतयोति कस्मा आह? सो किर गामो अटविद्वारे निविट्ठो । नानाविधा समणब्राह्मणा दिवसं मगं गन्त्वा सायं तं गामं वासत्थाय उपेन्ति, तेसं ते मनुस्सा मज्जपीठानि पत्थरित्वा पादे धोवित्वा पादे मक्खेत्वा कप्पियपानकानि दत्वा पुनदिवसे निमन्तेत्वा दानं देन्ति । ते पसन्नचित्ता तेहि सद्धिं सम्मन्तयमाना एवं वदन्ति “अत्थि पन वो गहपतयो किञ्चि दस्सनं गहित”न्ति? नत्थि, भन्तेति । “गहपतयो विना दस्सनेन लोको न निय्याति, एकं दस्सनं रुच्चित्वा खमापेत्वा गहेतुं वट्ठति, ‘सस्सतो लोको’ति दस्सनं गण्हा”ति वत्वा पक्कन्ता । अपरदिवसे अज्जे आगता । तेपि तथेव पुच्छंसु । ते तेसं “आम, भन्ते, पुरिमेसु दिवसेसु तुम्हादिसा समणब्राह्मणा आगन्त्वा ‘सस्सतो लोको’ति अम्हे इदं दस्सनं गाहापेत्वा गता”ति आरोचेसुं । “ते बाला किं जानन्ति? ‘उच्छिज्जति अयं लोको’ति उच्छेददस्सनं गण्हा”ति एवं तेपि उच्छेददस्सनं गण्हापेत्वा पक्कन्ता । एतेनुपायेन अज्जे एकच्चसस्सतं, अज्जे अन्तानन्तं, अज्जे अमराविकखेपन्ति एवं द्वासट्ठि दिट्ठियो उगण्हापेसुं । ते पन एकदिट्ठियम्पि पतिट्ठातुं नासक्खिंसु । सब्बपच्छा भगवा अगमासि । सो तेसं हितत्थाय पुच्छन्तो “अत्थि पन वो गहपतयो”ति आदिमाह । तत्थ आकारवतीति कारणवती सहेतुका । अपण्णकोति अविरद्धो अद्वेज्जगामी एकंसगाहिको ।

१४. नत्थि दिन्नन्ति आदि दसवत्थुका मिच्छादिट्ठि हेट्ठा सालेय्यकसुत्ते वित्थारिता । तथा तब्बिपच्चनीकभूता सम्मादिट्ठि ।

१५. नेक्खम्मे आनिसंसन्ति यो नेसं अकुसलतो निक्खन्तभावे आनिसंसो, यो च वोदानपक्खो विसुद्धिपक्खो, तं न पस्सन्तीति अत्थो । असद्धम्मसज्जतीति अभूतधम्मसज्जापना । अत्तानुक्कंसेतीति ठपेत्वा मं को अज्जो अत्तनो दस्सनं परे गण्हापेतुं सक्कोतीति अत्तानं उक्खिपति । परं वम्भेतीति एत्तकेसु जनेसु एकोपि अत्तनो दस्सनं परे गण्हापेतुं न सक्कोतीति एवं परं हेट्ठा खिपति । पुब्बेव खो पनाति पुब्बे मिच्छादस्सनं गण्हन्तस्सेव सुसील्यं पहीनं होति, दुस्सीलभावो पच्चुपट्ठितो । एवमस्सिमेति एवं अस्स इमे मिच्छादिट्ठिआदयो सत्त । अपरापरं उप्पज्जनवसेन पन तेयेव मिच्छादिट्ठिपच्चया अनेके पापका अकुसला धम्मा उप्पज्जन्ति नाम ।

तत्राति तासु तेसं समणब्राह्मणानं लब्धीसु । **कलिग्गहोति** पराजयग्गाहो । **दुस्समत्तो समादिन्नोति** दुग्गहितो दुप्परामट्ठो । **एकंसं फरित्वा तिट्ठतीति** एकन्तं एककोट्टासं सकवादमेव फरित्वा अधिमुच्चित्वा तिट्ठति, “सचे खो नत्थि परो लोको”ति एवं सन्तेयेव सोत्थिभावावहो होति । **रिञ्चतीति** वज्जेति ।

९६. सद्धम्मसज्जतीति भूतधम्मसज्जापना ।

कटग्गहोति जयग्गाहो । **सुसमत्तो समादिन्नोति** सुग्गहितो सुपरामट्ठो । **उभयंसं फरित्वा तिट्ठतीति** उभयन्तं उभयकोट्टासं सकवादं परवादञ्च फरित्वा अधिमुच्चित्वा तिट्ठति “सचे खो अत्थि परो लोको”ति एवं सन्तेपि “सचे खो नत्थि परो लोको”ति एवं सन्तेपि सोत्थिभावावहो होति । परतोपि एकंसउभयंसेसु इमिनाव नयेन अत्थो वेदितब्बो ।

९७. करोतोति सहत्था करोन्तस्स । **कारयतोति** आणत्तिया कारेन्तस्स । **छिन्दतोति** परेसं हत्थादीनि छिन्दन्तस्स । **पचतोति** दण्डेन पीळेन्तस्स वा तज्जेन्तस्स वा । **सोचयतोति** परस्स भण्डहरणादीहि सोकं सयं करोन्तस्सपि परेहि कारेन्तस्सपि । **किलमतोति** आहारूपच्छेद-बन्धनागारप्पवेसनादीहि सयं किलमन्तस्सापि परेहि किलमापेन्तस्सापि । **फन्दतो फन्दापयतोति** परं फन्दन्तं फन्दनकाले सयम्पि फन्दतो परम्पि फन्दापयतो । **पाणमतिपातयतोति** पाणं हनन्तस्सपि हनापेन्तस्सपि । एवं सब्बत्थ करणकारापनवसेनेव अत्थो वेदितब्बो ।

सन्धिन्ति घरसन्धिं । **निल्लोपन्ति** महाविलोपं । **एकागारिकन्ति** एकमेव घरं परिवारेत्वा विलुम्पनं । **परिपन्थे तिट्ठतोति** आगतागतानं अच्छिन्दन्तथं मग्गे तिट्ठतो । **करोतो न करीयति पापन्ति** यंकिञ्चि पापं करोमीति सज्जाय करोतोपि पापं न करीयति, नत्थि पापं । सत्ता पन करोमाति एवंसज्जिनो होन्तीति अत्थो । **खुरपरियन्तेनाति** खुरनेमिना, खुरधारसदिसपरियन्तेन वा । **एकं मंसखलन्ति** एकं मंसरासिं । **पुज्जन्ति** तस्सेव वेवचनं । **ततोनिदानन्ति** एकमंसखलकरणनिदानं । दक्खिणतीरे मनुस्सा कक्खळा दारुणा, ते सन्धाय **हनन्तोति**आदि वुत्तं । उत्तरतीरे सद्धा होन्ति पसन्ना बुद्धमामका धम्ममामका सङ्गमामका, ते सन्धाय **ददन्तोति**आदि वुत्तं ।

तत्थ **यजन्तोति** महायागं करोन्तो । **दमेनाति** इन्द्रियदमेन उपोसथकम्मेन । **संयमेनाति** सीलसंयमेन । **सच्चवज्जेनाति** सच्चवचनेन । **आगमोति** आगमनं, पवत्तीति अत्थो । सब्बथापि पापपुज्जानं किरियमेव पटिक्खपन्ति । सुक्कपक्खोपि वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । सेसमेत्थ पुरिमवारे वुत्तसदिसमेव ।

१००. नत्थि हेतु नत्थि पच्चयोति एत्थ पच्चयो हेतुवेवचनं । उभयेनापि विज्जमानकमेव कायदुच्चरितादिसंकिलेसपच्चयं कायसुचरितादिविसुद्धिपच्चयं पटिक्खपन्ति । **नत्थि बलं, नत्थि वीरियं, नत्थि पुरिसथामो, नत्थि पुरिसपरक्कमोति** सत्तानं संकिलेसितुं वा विसुज्झितुं वा बलं वा वीरियं वा पुरिसेन कातब्बो नाम पुरिसथामो वा पुरिसपरक्कमो वा नत्थि ।

सब्बे सत्ताति ओट्ठगोणगद्रभादयो अनवसेसे निदस्सेन्ति । **सब्बे पाणाति** एकिन्द्रियो पाणो द्विन्द्रियो पाणोति आदिवसेन वदन्ति । **सब्बे भूताति** अण्डकोसवत्थिकोसेसु भूते सन्धाय वदन्ति । **सब्बे जीवाति** सालियवगोधुमादयो सन्धाय वदन्ति । तेसु हेते विरुहनभावेन जीवसज्जिनो । **अवसा अबला अवीरियाति** तेसं अत्तनो वसो वा बलं वा वीरियं वा नत्थि । **नियतिसङ्गतिभावपरिणताति** एत्थ **नियतीति** नियतता । **सङ्गतीति** छन्नं अभिजातीनं तत्थ तत्थ गमनं । **भावोति** सभावोयेव । एवं नियतिया च सङ्गतिया च भावेन च परिणता नानप्पकारतं पत्ता । येन हि यथा भवितब्बं, सो तथेव

भवति । येन नो भवितव्यं, सो न भवतीति दस्सेन्ति । **छस्वेवाभिजातीसूति** छसु एव अभिजातीसु ठत्वा सुखञ्च दुःखञ्च पटिसंवेदेन्ति, अज्जा सुखदुःखभूमि नत्थीति दस्सेन्ति ।

तत्थ छ अभिजातियो नाम कण्हाभिजाति नीलाभिजाति लोहिताभिजाति हलिद्वाभिजाति सुक्काभिजाति परमसुक्काभिजातीति । तत्थ साकुणिको सूकरिको लुद्धो मच्छघातको चोरो चोरघातको, ये वा पनञ्जेपि केचि कुरुरकम्मन्ता, अयं कण्हाभिजाति नाम । भिक्खू नीलाभिजातीति वदन्ति । ते किर चतूसु पच्चयेसु कण्टके पक्खिपित्वा खादन्ति । “भिक्खू च कण्टकवुत्तिनो”ति अयञ्हि नेसं पाळियेव । अथ वा कण्टकवुत्तिका एवं नाम एके पब्बजिताति वदन्ति । “समणकण्टकवुत्तिका”तिपि हि नेसं पाळि । लोहिताभिजाति नाम निगण्ठा एकसाटकाति वदन्ति । इमे किर पुरिमेहि द्वीहि पण्डरतरा । गिही अचेलकसावका हलिद्वाभिजातीति वदन्ति । इति अत्तनो पच्चयदायके निगण्ठेहिपि जेट्ठकतरे करोन्ति । नन्दो, वच्छो, सङ्किच्चो, अयं सुक्काभिजातीति वदन्ति । ते किर पुरिमेहि चतूहि पण्डरतरा । आजीवके पन परमसुक्काभिजातीति वदन्ति । ते किर सब्बेहि पण्डरतरा ।

तत्थ सब्बे सत्ता पठमं साकुणिकादयोव होन्ति, ततो विसुज्झमाना सक्कसमणा होन्ति, ततो विसुज्झमाना निगण्ठा, ततो आजीवकसावका, ततो नन्दादयो, ततो आजीवकाति अयमेतेसं लद्धि । सुक्कपक्खो वुत्तपच्चनीकेन वेदितव्वो । सेसमिधापि पुरिमवारे वुत्तसदिसमेव ।

इमासु पन तीसु दिट्ठीसु नत्थिकदिट्ठि विपाकं पटिबाहति, अकिरियदिट्ठि कम्मं पटिबाहति, अहेतुकदिट्ठि उभयम्पि पटिबाहति । तत्थ कम्मं पटिबाहन्तेनापि विपाको पटिबाहितो होति, विपाकं पटिबाहन्तेनापि कम्मं पटिबाहितं । इति सब्बेपेते अत्थतो उभयपटिबाहका नत्थिकवादा चेव अहेतुकवादा अकिरियवादा च होन्ति । ये पन तेसं लद्धि गहेत्वा रत्तिट्ठाने दिवाट्ठाने निसिन्ना सज्झायन्ति वीमंसन्ति, तेसं — “नत्थि दिन्नं नत्थि यिट्ठं, करोतो न करियति पापं, नत्थि हेतु नत्थि पच्चयो”ति तस्मिं आरम्भणे मिच्छासति सन्तिट्ठति, चित्तं एकगं होति, जवनानि जवन्ति, पठमजवने सतेकिच्छा होन्ति, तथा दुतियादीसु । सत्तमे बुद्धानम्पि अतेकिच्छा अनिवत्तिनो अरिट्ठकण्टकसदिसा ।

तत्थ कोचि एकं दस्सनं ओक्कमति, कोचि द्वे, कोचि तीणिपि, एकस्मिं ओक्कन्तेपि द्वीसु तीसु ओक्कन्तेसुपि नियतमिच्छादिट्ठिकोव होति, पत्तो सग्गमग्गावरणञ्चेव मोक्खमग्गावरणञ्च, अभव्वो तस्स अत्तभावस्स अनन्तरं सग्गम्पि गन्तुं, पगेव मोक्खं । वट्टखाणु नामेस सत्तो पथवीगोपको । किं पनेस एकस्मिंयेव अत्तभावे नियतो होति, उदाहु अज्जस्मिम्पीति? एकस्मिञ्जेव नियतो, आसेवनवसेन पन भवन्तरेपि तं तं दिट्ठिं रोचेतियेव । एवरूपस्स हि येभ्य्येन भवतो वुट्ठानं नाम नत्थि ।

तस्मा अकल्याणजनं, आसीविसमिवोरगं ।

आरका परिवज्जेय्य, भूतिकामो विचक्खणोति ॥

१०३. नत्थि सब्बसो आरुप्पाति अरूपब्रह्मलोको नाम सब्बाकारेन नत्थि । **मनोमयाति** ज्ञानचित्तमया ।

सज्जामयाति अरूपज्ज्ञानसज्जाय सज्जामया । **रूपानंयेव निब्बिदाय विरागाय निरोधाय पटिपन्नो** होतीति अयं लाभी वा होति तक्की वा । लाभी नाम रूपावचरज्ज्ञानलाभी । तस्स रूपावचरे कङ्घा नत्थि, अरूपावचरलोके अत्थि । सो — “अहं आरुप्पा अत्थीति वदन्तानम्पि नत्थीति वदन्तानम्पि सुणामि, अत्थि नत्थीति पन न जानामि । चतुत्थज्ज्ञानं पदट्ठानं कत्वा अरूपावचरज्ज्ञानं निब्बत्तेस्सामि । सचे आरुप्पा अत्थि, तत्थ निब्बत्तिस्सामि, सचे नत्थि, रूपावचरब्रह्मलोके

निब्बत्तिस्सामि । एवं मे अपण्णको धम्मो अपण्णकोव अविरद्धोव भविस्सती”ति तथा पटिपज्जति । तक्की पन अप्पटिलद्धज्झानो, तस्सापि रूपज्झाने कङ्खा नत्थि, अरूपलोके पन अत्थि । सो — “अहं आरुप्पा अत्थीति वदन्तानम्पि नत्थीति वदन्तानम्पि सुणामि, अत्थि नत्थीति पन न जानामि । कसिणपरिकम्मं कत्वा चतुत्थज्झानं निब्बत्तेत्वा तं पदद्वानं कत्वा अरूपावचरज्झानं निब्बत्तेस्सामि । सचे आरुप्पा अत्थि, तत्थ निब्बत्तिस्सामि । सचे नत्थि, रूपावचरब्रह्मलोके निब्बत्तिस्सामि । एवं मे अपण्णको धम्मो अपण्णकोव अविरद्धोव भविस्सती”ति तथा पटिपज्जति ।

१०४. भवनिरोधोति निब्बानं । सारागाय सन्तिकेति रागवसेन वट्टे रज्जनस्स सन्तिके । **संयोगायाति** तण्हावसेन संयोजनत्थाय । **अभिनन्दनायाति** तण्हादिद्विवसेन अभिनन्दनाय । **पटिपन्नो होतीति** अयम्पि लाभी वा होति तक्की वा । लाभी नाम अट्टसमापत्तिलाभी । तस्स आरुप्पे कङ्खा नत्थि, निब्बाने अत्थि । सो — “अहं निरोधो अत्थीतिपि नत्थीतिपि सुणामि, सयं न जानामि । समापत्तिं पादकं कत्वा विपस्सनं वट्टेस्सामि । सचे निरोधो भविस्सति, अरहत्तं पत्वा परिनिब्बायिस्सामि । नो चे भविस्सति, आरुप्पे निब्बत्तिस्सामी”ति एवं पटिपज्जति । तक्की पन एकसमापत्तियापि न लाभी, आरुप्पे पनस्स कङ्खा नत्थि, भवनिरोधे अत्थि । सो — “अहं निरोधो अत्थीतिपि नत्थीतिपि सुणामि, सयं न जानामि, कसिणपरिकम्मं कत्वा अट्टसमापत्तियो निब्बत्तेत्वा समापत्तिपदद्वानं विपस्सनं वट्टेस्सामि । सचे निरोधो भविस्सति, अरहत्तं पत्वा परिनिब्बायिस्सामि । नो चे भविस्सति, आरुप्पे निब्बत्तिस्सामी”ति एवं पटिपज्जति । एत्थाह — “अत्थि दिन्नन्तिआदीनि ताव अपण्णकानि भवन्तु, नत्थि दिन्नन्तिआदीनि पन कथं अपण्णकानी”ति । गहणवसेन । तानि हि अपण्णकं अपण्णकन्ति एवं गहितत्ता अपण्णकानि नाम जातानि ।

१०५. चत्तारोमेति अयं पाटिएक्को अनुसन्धि । नत्थिकवादो, अहेतुकवादो अकिरियवादो, आरुप्पा नत्थि निरोधो नत्थीति एवंवादिनो च द्वेति इमे पञ्च पुग्गला हेट्ठा तयो पुग्गलाव होन्ति । अत्थिकवादादयो पञ्च एको चतुत्थपुग्गलोव होति । एतमत्थं दस्सेतुं भगवा इमं देसनं आरभि । तत्थ सब्बं अत्थतो उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

अपण्णकसुत्तवण्णना निड्डिता ।

पठमवग्गवण्णना निड्डिता ।

२. भिक्खुवग्गो

१. अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तवण्णना

१०७. एवं मे सुतन्ति अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तं । तत्थ **अम्बलट्टिकायं विहरतीति** वेळुवनविहारस्स पच्चन्ते प्रधानघरसङ्घेपे विवेककामानं वसनत्थाय कते अम्बलट्टिकाति एवंनामके पासादे पविवेकं ब्रूहयन्तो विहरति । कण्टको नाम जातकालतो पट्टाय तिखिणोव होति, एवमेवं अयम्पि आयस्सा सत्तवस्सिकसामणेरकालेयेव पविवेकं ब्रूहयमानो तत्थ विहासि । **पटिसल्लाना वुड्डितोति** फलसमापत्तितो वुड्डाय । **आसनन्ति** पकतिपञ्चत्तमेवेत्थ आसनं अत्थि, तं पप्फोटेत्वा ठपेसि । **उदकाधानेति** उदकभाजने । “उदकद्वाने”तिपि पाठो ।

आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसीति ओवाददानत्थं आमन्तेसि । भगवता हि राहुलत्थेरस्स सम्बहुला धम्मदेसना कता । सामणेरपञ्चं थेरस्सेव वुत्तं । तथा राहुलसंयुत्तं महाराहुलोवादसुत्तं चूळराहुलोवादसुत्तमिदं अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तन्ति ।

अयञ्चि आयस्मा सत्तवस्सिककाले भगवन्तं चीवरकण्णे गहेत्वा “दायज्जं मे समण देही”ति दायज्जं याचमानो भगवता धम्मसेनापतिसारिपुत्तत्थेरस्स निय्यादेत्वा पब्बाजितो । अथ भगवा दहरकुमारा नाम युत्तायुत्तं कथं कथेन्ति, ओवादमस्स देमीति राहुलकुमारं आमन्तेत्वा “सामणरेन नाम, राहुल, तिरच्छानकथं कथेतुं न वट्ठति, त्वं कथयमानो एवरूपं कथं कथेय्यासी”ति सब्बबुद्धेहि अविजहितं दसपुच्छं पञ्चपण्णासविस्सज्जनं — “एको पञ्चो एको उद्देसो एकं वेय्याकरणं द्वे पञ्हा...पे... दस पञ्हा दस उद्देसा दस वेय्याकरणाति । एकं नाम किं? सब्बे सत्ता आहारट्टितिका...पे... दस नाम किं? दसहङ्गेहि समन्नागतो अरहाति वुच्चती”ति (खु० पा० ४.१०) इमं सामणेरपञ्चं कथेसि । पुन चिन्तेसि “दहरकुमारा नाम पियमुसावादा होन्ति, अदिट्ठमेव दिट्ठं अम्हेहि, दिट्ठमेव न दिट्ठं अम्हेहीति वदन्ति ओवादमस्स देमी”ति अक्खीहि ओलोकेत्वापि सुखसज्जाननत्थं पठममेव चतस्सो उदकाधानूपमायो, ततो द्वे हत्थिउपमायो एकं आदासूपमञ्च दस्सेत्वा इमं सुत्तं कथेसि । चतूसु पन पच्चयेसु तण्हाविवट्ठनं पञ्चसु कामगुणेषु छन्दरागप्पहानं कल्याणमित्तुपनिस्सयस्स महन्तभावञ्च दस्सेत्वा **राहुलसुत्तं** (सु० नि० राहुलसुत्त) कथेसि । आगतागतट्ठाने भवेसु छन्दरागो न कत्तब्बोति दस्सेतुं **राहुलसंयुत्तं** (सं० नि० २.१८८ आदयो) कथेसि । “अहं सोभामि, मम वण्णायतनं पसन्न”न्ति अत्तभावं निस्साय गेहस्सितछन्दरागो न कत्तब्बोति **महाराहुलोवादसुत्तं** कथेसि ।

तत्थ राहुलसुत्तं इमस्मिं नाम काले वुत्तन्ति न वत्तब्बं । तञ्चि अभिण्होवादवसेन वुत्तं । राहुलसंयुत्तं सत्तवस्सिककालतो पट्ठाय याव अवस्सिकभिक्षुकाला वुत्तं । महाराहुलोवादसुत्तं अट्ठारस वस्ससामणेरकाले वुत्तं । चूळराहुलोवादसुत्तं अवस्सिकभिक्षुकाले वुत्तं । कुमारकपञ्चञ्च इदञ्च अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तं सत्तवस्सिकसामणेरकाले वुत्तं । तेसु राहुलसुत्तं अभिण्होवादत्थं, राहुलसंयुत्तं, थेरस्स विपस्सनागम्भगहणत्थं, महाराहुलोवादं गेहस्सितछन्दरागविनोदनत्थं, चूळराहुलोवादं थेरस्स पञ्चदस-विमुत्तिपरिपाचनीय-धम्मपरिपाककाले अरहत्तगाहापनत्थं वुत्तं । इदञ्च पन सन्धाय राहुलत्थेरो भिक्षुसङ्घमञ्जे तथागतस्स गुणं कथेन्तो इदमाह —

“किंकीव बीजं रक्खेय्य, चामरी वालमुत्तमं ।

निपको सीलसम्पन्नो, ममं रक्खि तथागतो”ति ॥ (अप० १.२.८३) ।

सामणेरपञ्चं अयुत्तवचनपहानत्थं, इदं अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तं सम्पजानमुसावादस्स अकरणत्थं वुत्तं ।

तत्थ **पस्ससि** नोति पस्ससि नु । **परित्तन्ति** थोकं । **सामञ्जन्ति** समणधम्मो । **निक्कुज्जित्वाति** अधोमुखं कत्वा । **उक्कुज्जित्वाति** उत्तानं कत्वा ।

१०८. सेय्यथापि, राहुल, रज्जो नागोति अयं उपमा सम्पजानमुसावादे संवररहितस्स ओपम्मदस्सनत्थं वुत्ता । तत्थ **ईसादन्तोति** रथीसासदिसदन्तो । **उरुळहवाति** अभिवट्ठितो आरोहसम्पन्नो । **अभिजातोति** सुजातो जातिसम्पन्नो । **सङ्गामावचरोति** सङ्गामं ओतिण्णपुब्बो । **कम्मं करोतीति** आगतागते पवट्ठेन्तो घातेति । पुरत्थिमकायादीसु पन पुरत्थिमकायेन ताव पटिसेनाय फलककोट्टकमुण्डपाकारादयो पातेति, तथा पच्छिमकायेन । सीसेन कम्मं नाम नियमेत्वा एतं पदेसं मद्दिस्सामीति निवत्तित्वा ओलोकेति, एत्तकेन सतम्पि सहस्सम्पि द्वेधा भिज्जति । कण्णेहि कम्मं नाम आगतागते सरे कण्णेहि पहरित्वा पातनं । दन्तेहि कम्मं नाम पटिहत्थिअस्सहत्थारोहअस्सारोहपदादीनं विज्झनं । नङ्गुट्ठेन कम्मं नाम

नङ्गुट्टे बन्धाय दीघासिलद्धिया वा अयमुसलेन वा छेदनभेदनं । रक्खतेव सोण्डन्ति सोण्डं पन मुखे पक्खिपित्वा रक्खति ।

तत्थाति तस्मिं तस्स हत्थिनो करणे । अपरिच्चत्तन्ति अनिस्सट्ठं, परेसं जयं अम्हाकञ्च पराजयं पस्सीति मज्जति । सोण्डायपि कम्मं करोतीति अयमुग्गरं वा खदिरमुसलं वा गहेत्वा समन्ता अट्टारसहत्थट्ठानं मदति । परिच्चत्तन्ति विस्सट्ठं, इदानि हत्थियोधादीसु न कुतोचि भायति, अम्हाकं जयं परेसञ्च पराजयं पस्सीति मज्जति । नाहं तस्स किञ्चि पापन्ति तस्स दुक्कटादिआपत्तिवीतिक्कमे वा मातुघातकादिकम्मेसु वा किञ्चि पापं अकत्तब्बं नाम नत्थि । तस्मा तिह तेति यस्मा सम्पजानमुसावादिनो अकत्तब्बं पापं नाम नत्थि, तस्मा तया हसायपि दवकम्यतायपि मुसा न भणिस्सामीति सिक्खितब्बं । पच्चवेक्खणत्थोति ओलोकनत्थो, यं मुखे वज्जं होति, तस्स दस्सनत्थोति वुत्तं होति । पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वाति ओलोकेत्वा ओलोकेत्वा ।

१०९. ससक्कं न करणीयन्ति एकंसेनेव न कातब्बं । पटिसंहरेय्यासीति निवत्तेय्यासि मा करेय्यासि । अनुपदज्जेय्यासीति अनुपदेय्यासि उपत्थम्भेय्यासि पुनप्पुनं करेय्यासि । अहोरत्तानुसिक्खीति रत्तिञ्च दिवञ्च सिक्खमानो ।

१११. अट्ठीयितब्बन्ति अट्ठेन पीळितेन भवितब्बं । हरायितब्बन्ति लज्जितब्बं । जिगुच्छितब्बन्ति गूथं दिस्वा विय जिगुच्छा उप्पादेतब्बा । मनोकम्मस्स पन अदेसनावत्थुकत्ता इध देसेतब्बन्ति न वुत्तं । कित्तके पन ठाने कायकम्मवचीकम्मानि सोधेतब्बानि, कित्तके मनोकम्मन्ति । कायकम्मवचीकम्मानि ताव एकस्मिं पुरेभत्तेयेव सोधेतब्बानि । भत्तकिच्चं कत्वा दिवाट्टाने निसिन्नेन हि पच्चवेक्खितब्बं “अरुणुगगमनतो पट्टाय याव इमस्मिं ठाने निसज्जा अत्थि नु खो मे इमस्मिं अन्तरे परेसं अप्पियं कायकम्मं वा वचीकम्मं वा”ति । सचे अत्थीति जानाति, देसनायुत्तं देसेतब्बं, आविकरणयुत्तं आविकातब्बं । सचे नत्थि, तेनेव पीतिपामोज्जेन विहातब्बं । मनोकम्मं पन एतस्मिं पिण्डपातपरियेसनट्टाने सोधेतब्बं । कथं? “अत्थि नु खो मे अज्ज पिण्डपातपरियेसनट्टाने रूपादीसु छन्दो वा रागो वा पटिघं वा”ति? सचे अत्थि, “पुन न एवं करिस्सामी”ति चित्तेनेव अधिट्ठातब्बं । सचे नत्थि, तेनेव पीतिपामोज्जेन विहातब्बं ।

११२. समणा वा ब्राह्मणा वाति बुद्धा वा पच्चेकबुद्धा वा तथागतसावका वा । तस्मातिहाति यस्मा अतीतेपि एवं परिसोधेसुं, अनागतेपि परिसोधेस्सन्ति, एतरहिपि परिसोधेन्ति, तस्मा तुम्हेहिपि तेसं अनुसिक्खन्तोहि एवं सिक्खितब्बन्ति अत्थो । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । इमं पन देसनं भगवा याव भवग्गा उस्सितस्स रतनरासिनो योजनियमणिक्खन्धेन कूटं गण्हन्तो विय नेय्यपुगगलवसेन परिनिट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

२. महाराहुलोवादसुत्तवण्णना

११३. एवं मे सुतन्ति महाराहुलोवादसुत्तं । तत्थ पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबन्धीति दस्सनं अविजहित्वा गमनं अब्बोच्छिन्नं कत्वा पच्छतो पच्छतो इरियापथानुबन्धनेन अनुबन्धि । तदा हि भगवा पदे पदं निक्खिपन्तो विलासितगमनेन पुरतो पुरतो गच्छति, राहुलत्थेरो दसबलस्स पदानुपदिको हुत्वा पच्छतो पच्छतो ।

तत्थ भगवा सुपुण्णितसालवनमज्झगतो सुभूमिओतरणत्थाय निक्खन्तमत्तवरवारणो विय विरोचित्थ, राहुलभद्वो च वरवारणस्स पच्छतो निक्खन्तगजपोतको विय । भगवा सायन्हसमये मणिगुहतो निक्खमित्वा गोचरं पटिपन्नो केसरसीहो विय, राहुलभद्वो च सीहमिगराजानं अनुबन्धन्तो निक्खन्तसीहपोतको विय । भगवा मणिपब्बतस्सिरिकवनसण्डतो दाठबलो महाव्यग्घो विय, राहुलभद्वो च व्यग्घराजानं अनुबन्धव्यग्घपोतको विय । भगवा सिम्बलिदायतो निक्खन्तसुपण्णराजा विय, राहुलभद्वो च सुपण्णराजस्स पच्छतो निक्खन्तसुपण्णपोतको विय । भगवा चित्तकूटपब्बततो गगनतलं पक्खन्दसुवण्णहंसराजा विय, राहुलभद्वो च हंसाधिपतिं अनुपक्खन्दहंसपोतको विय । भगवा महासरं अज्झोगाळ्हा सुवण्णमहानावा विय, राहुलभद्वो च सुवण्णनावं पच्छा अनुबन्धनावापोतको विय । भगवा चक्करतनानुभावेन गगनतले सम्पयातचक्कवत्तिराजा विय, राहुलभद्वो च राजानं अनुसम्पयातपरिणायकरतनं विय । भगवा विगतवलाहकं नभं पटिपन्नतारकराजा विय, राहुलभद्वो च तारकाधिपतिनो अनुमग्गपटिपन्ना परिसुद्धओसधितारका विय ।

भगवापि महासम्मतपवेणियं ओक्काकराजवंसे जातो, राहुलभद्वोपि । भगवापि सङ्घे पक्खित्तखीरसदिसो सुपरिसुद्धजातिखत्तियकुले जातो, राहुलभद्वोपि । भगवापि रज्जं पहाय पब्बजितो, राहुलभद्वोपि । भगवतोपि सरीरं द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणपटिमण्डितं देवनगरेसु समुस्सितरतनतोरणं विय सब्बपालिफुल्लो पारिच्छत्तको विय च अतिमनोहरणं, राहुलभद्वस्सापि । इति द्वेपि अभिनीहारसम्पन्ना, द्वेपि राजपब्बजिता, द्वेपि खत्तियसुखुमाला, द्वेपि सुवण्णवण्णा, द्वेपि लक्खणसम्पन्ना एकमग्गं पटिपन्ना पटिपाटिया गच्छन्तानं द्विन्नं चन्दमण्डलानं द्विन्नं सूरियमण्डलानं द्विन्नं सक्कसुयामसन्तुसितसुनिम्मितवसवत्तिमहाब्रह्मादीनं सिरिया सिरिं अभिभवमाना विय विरोचिंसु ।

तत्रायस्मा राहुलो भगवतो पिड्डितो पिड्डितो गच्छन्तोव पादतलतो याव उपरि केसन्ता तथागतं आलोकेसि । सो भगवतो बुद्धवेसविलासं दिस्वा “सोभति भगवा द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणविचित्तसरीरो ब्यामप्पभापरिक्खित्तताय विप्पकिण्णसुवण्णचुण्णमज्झगतो विय, विज्जुलतापरिक्खित्तो कनकपब्बतो विय, यन्तसुत्तसमाकट्टितरतनविचित्तं सुवण्णअग्घिकं विय, रत्तपंसुकूलचीवरपटिच्छन्नोपि रत्तकम्बलपरिक्खित्तकनकपब्बतो विय, पवाळलतापटिमण्डितं सुवण्णअग्घिकं विय, चीनपिड्डुचुण्णपूजितं सुवण्णचेतियं विय, लाखारसानुलित्तो कनकयूपो विय, रत्तवलाहकन्तरतो तङ्घण्णभुग्गतपुण्णचन्दो विय, अहो समतिसपारमितानुभावसज्जितस्स अत्तभावस्स सिरिसम्पत्ती”ति चिन्तेसि । ततो अत्तानम्पि ओलोकेत्वा — “अहम्पि सोभामि । सचे भगवा चतूसु महादीपेसु चक्कवत्तिरज्जं अकरिस्सा, मय्हं परिणायकट्टानन्तरं अदस्सा । एवं सन्ते अतिविय जम्बुदीपतलं असोभिस्सा”ति अत्तभावं निस्साय गेहस्सितं छन्दरागं उप्पादेसि ।

भगवापि पुरतो गच्छन्तोव चिन्तेसि — “परिपुण्णच्छविमंसलोहितो दानि राहुलस्स अत्तभावो । रजनीयेसु रूपारम्मणादीसु हि चित्तस्स पक्खन्दनकालो जातो, किं बहुलताय नु खो राहुलो वीतिनामेती”ति । अथ सहावज्जनेनेव पसन्नउदके मच्छं विय, परिसुद्धे आदासमण्डले मुखनिमित्तं विय च तस्स तं चित्तुप्पादं अदस्स । दिस्वाव — “अयं राहुलो मय्हं अत्रजो हुत्वा मम पच्छतो आगच्छन्तो ‘अहं सोभामि, मय्हं वण्णायतनं पसन्न’न्ति अत्तभावं निस्साय गेहस्सितछन्दरागं उप्पादेति, अतित्थे पक्खन्दो उप्पथं पटिपन्नो अगोचरे चरति, दिसामूळ्हाअद्धिको विय अगन्तब्बं दिसं गच्छति । अयं खो पनस्स किलेसो अब्भन्तरे वड्डन्तो अत्तत्थम्पि यथाभूतं पस्सितुं न दस्सति, परत्थम्पि, उभयत्थम्पि । ततो निरयेपि पटिसन्धिं गण्हापेस्सति, तिरच्छानयोनियम्पि, पेत्तिविसयेपि, असुरकायेपि, सम्बाधेपि मातुकुच्छिस्मिन्ति अनमतग्गे संसारवट्टे परिपातेस्सति । अयज्हि —

अनत्थजननो लोभो, लोभो चित्तप्पकोपनो ।
भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्झति ॥

लुब्धो अत्थं न जानाति, लुब्धो धम्मं न पस्सति ।
अन्धतमं तदा होति, यं लोभो सहते नरं ॥ (इतिवु० ८८) —

यथा खो पन अनेकरतनपूरा महानावा भिन्नफलकन्तरेन उदकं आदियमाना मुहुत्तम्मि न अज्झुपेक्खितब्बा होति, वेगेनस्सा विवरं पिदहितुं वट्ठति, एवमेवं अयम्मि न अज्झुपेक्खितब्बो । यावस्स अयं किलेसो अब्भन्तरे सीलरतनादीनि न विनासेति, तावदेव नं निग्गण्हिस्सामी”ति अज्झासयमकासि । एवरूपेसु पन ठानेसु बुद्धानं नागविलोकनं नाम होति । तस्मा यन्तेन परिवत्तितसुवण्णपटिमा विय सकलकायेनेव परिवत्तेत्वा ठितो राहुलभद्वं आमन्तेसि । तं सन्धाय “अथ खो भगवा अपलोकेत्वा”तिआदि वुत्तं ।

तत्थ यंकिञ्चि रूपन्तिआदीनि सब्बाकारेन विसुद्धिमग्गे खन्धनिद्वेसे वित्थारितानि । नेतं ममातिआदीनि महाहत्थिपदोपमे वुत्तानि । रूपमेव नु खो भगवाति कस्मा पुच्छति? तस्स किर — “सब्बं रूपं नेतं मम, नेसोहमस्मि न मेसो अत्ता”ति सुत्वा — “भगवा सब्बं रूपं विपस्सनापज्जाय एवं दट्ठब्बन्ति वदति, वेदनादीसु नु खो कथं पटिपज्जितब्ब”न्ति नयो उदपादि । तस्मा तस्मिं नये ठितो पुच्छति । नयकुसलो हेस आयस्मा राहुलो, इदं न कत्तब्बन्ति वुत्ते इदम्मि न कत्तब्बं इदम्मि न कत्तब्बमेवाति नयसतेनपि नयसहस्सेनपि पटिविज्झति । इदं कत्तब्बन्ति वुत्तेपि एसेव नयो ।

सिक्खाकामो हि अयं आयस्मा, पातोव गन्धकुटिपरिवेणे पत्थमत्तं वालिकं ओकिरति — “अज्ज सम्मासम्बुद्धस्स सन्तिका मय्हं उपज्झायस्स सन्तिका एत्तकं ओवादं एत्तकं परिभासं लभामी”ति । सम्मासम्बुद्धोपि नं एतदग्गे ठपेन्तो — “एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनां सिक्खाकामानं यदिदं राहुलो”ति (अ० नि० १.२०९) सिक्खायमेव अग्गं कत्वा ठपेसि । सोपि आयस्मा भिक्खुसङ्घमज्जे तमेव सीहनादं नदि —

“सब्बमेतं अभिज्जाय, धम्मराजा पिता मम ।
सम्मुखा भिक्खुसङ्घस्स, एतदग्गे ठपेसि मं ॥

सिक्खाकामानहं अग्गो, धम्मराजेन थोमितो ।
सद्धापब्बजितानञ्च, सहायो पवरो मम ॥

धम्मराजा पिता मय्हं, धम्मरक्खो च पेत्तियो ।
सारिपुत्तो उपज्झायो, सब्बं मे जिनसासन”न्ति ॥

अथस्स भगवा यस्मा न केवलं रूपमेव, वेदनादयोपि एवं दट्ठब्बा, तस्मा रूपम्मि राहुलातिआदिमाह । को नज्जाति को नु अज्ज । थेरस्स किर एतदहोसि “सम्मासम्बुद्धो मय्हं अत्तभावनिस्सितं छन्दरागं जत्वा ‘समणेन नाम एवरूपो वितक्को न वितक्कितब्बो’ति नेव परियायेन कथं कथेसि, गच्छ भिक्खु राहुलं वदेहि ‘मा पुन एवरूपं वितक्कं वितक्केसी’ति न दूतं पेसेसि । मं सम्मुक्खे उत्वायेव पन सभण्डकं चोरं चूळाय गण्हन्तो विय सम्मुखा सुगतोवादं अदासि । सुगतोवादो च नाम असङ्खेय्येहिपि कप्पेहि दुल्लभो । एवरूपस्स बुद्धस्स सम्मुखा ओवादं लभित्वा को नु विज्जू

पण्डितजातिको अज्ज गामं पिण्डाय पविसिस्सती”ति । अथेस आयस्मा आहारकिच्चं पहाय यस्मिं निसिन्नद्वाने ठितेन ओवादो लब्धो, ततोव पटिनिवत्तेत्वा अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसीदि । भगवापि तं आयस्मन्तं निवत्तमानं दिस्वा न एवमाह — “मा निवत्त ताव, राहुल, भिक्खाचारकालो ते”ति । कस्मा? एवं किरस्स अहोसि — “अज्ज ताव कायगतासतिअमतभोजनं भुज्जतू”ति ।

अदसा खो आयस्मा सारिपुत्तोति भगवति गते पच्छा गच्छन्तो अदस । एतस्स किरायस्मतो एककस्स विहरतो अज्जं वत्तं, भगवता सद्धिं विहरतो अज्जं । यदा हि द्वे अगगसावका एकाकिनो वसन्ति, तदा पातोव सेनासनं सम्मज्जित्वा सरीरपटिजगनं कत्वा समापत्तिं अप्पेत्वा सन्निसिन्ना अत्तनो चित्तरुचिया भिक्खाचारं गच्छन्ति । भगवता सद्धिं विहरन्ता पन थेरा एवं न करोन्ति । तदा हि भगवा भिक्खुसङ्घपरिवारो पठमं भिक्खाचारं गच्छति । तस्मिं गते थेरो अत्तनो सेनासना निक्खमित्वा — “बहूने वसनद्वाने नाम सब्बेव पासादिकं कातुं सक्कोन्ति वा, न वा सक्कोन्ती”ति तत्थ तत्थ गन्त्वा असम्मट्ठं ठानं सम्मज्जति । सचे कचवरो अछड्डितो होति, तं छड्डेति । पानीयद्वपेतब्बद्वानम्हि पानीयकूटे असति पानीयघटं ठपेति । गिलानानं सन्निकं गन्त्वा, “आवुसो, तुम्हाकं किं आहारामि, किं वो इच्छितब्ब”न्ति? पुच्छति । अवस्सिकदहरानं सन्निकं गन्त्वा — “अभिरमथ, आवुसो, मा उक्कण्ठित्थ, पटिपत्तिसारकं बुद्धसासन”न्ति ओवदति । एवं कत्वा सब्बपच्छा भिक्खाचारं गच्छति । यथा हि चक्कवत्ति कुहिज्जि गन्तुकामो सेनाय परिवारितो पठमं निक्खमति, परिणायकरतनं सेनङ्गानि संविधाय पच्छा निक्खमति, एवं सद्धम्मचक्कवत्ति भगवा भिक्खुसङ्घपरिवारो पठमं निक्खमति, तस्स भगवतो परिणायकरतनभूतो धम्मसेनापति इमं किच्चं कत्वा सब्बपच्छा निक्खमति । सो एवं निक्खन्तो तस्मिं दिवसे अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसिन्नं राहुलभदं अदस । तेन वुत्तं “पच्छा गच्छन्तो अदसा”ति ।

अथ कस्मा आनापानस्सतियं नियोजेसि? निसज्जानुच्छविकत्ता । थेरो किर “एतस्स भगवता रूपकम्मद्वानं कथित”न्ति अनावज्जित्वाव येनाकारेन अयं अचलो अनोबद्धो हुत्वा निसिन्नो, इदमस्स एतस्सा निसज्जाय कम्मद्वानं अनुच्छविकन्ति चिन्तेत्वा एवमाह । तत्थ **आनापानस्सति**न्ति अस्सासपस्सासे परिगगहेत्वा तत्थ चतुक्कपञ्चकज्झानं निब्बत्तेत्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं गण्हाहीति दस्सेति ।

महप्फला होतीति कीवमहप्फला होति? इध भिक्खु आनापानस्सतिं अनुयुत्तो एकासने निसिन्नोव सब्बासवे खेपेत्वा अरहत्तं पापुणाति, तथा असक्कोन्तो मरणकाले समसीसी होति, तथा असक्कोन्तो देवलोके निब्बत्तित्वा धम्मकथिकदेवपुत्तस्स धम्मं सुत्वा अरहत्तं पापुणाति, ततो विरद्धो अनुप्पन्ने बुद्धप्पादे पच्चेकबोधिं सच्छिकरोति, तं असच्छिकरोन्तो बुद्धानं सम्मुखीभावे बाहियत्थेरादयो विय खिप्पाभिज्जो होति, एवं महप्फला । **महानिसंसाति** तस्सेव वेवचनं । वुत्तम्पि चेतं —

“आनापानस्सती यस्स, परिपुण्णा सुभाविता ।

अनुपुब्बं परिचिता, यथा बुद्धेन देसिता ।

सोमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तोव चन्दिमा”ति ॥ (थेरगा० ५४८; पटि० म० १.१.६०) —

इमं महप्फलतं सम्पस्समानो थेरो सद्धिविहारिकं तत्थ नियोजेति ।

इति भगवा रूपकम्मद्वानं, थेरो आनापानस्सतिन्ति उभोपि कम्मद्वानं आचिक्खित्वा गता, राहुलभदो विहारेयेव ओहीनो । भगवा तस्स ओहीनभावं जानन्तोपि नेव अत्तना खादनीयं भोजनीयं गहेत्वा अगमासि, न आनन्दत्थेरस्स हत्थे

पेसेसि, न पसेनदिमहाराजअनाथपिण्डकादीनं सज्जं अदासि । सज्जामत्तकज्झि लभित्वा ते काजभत्तं अभिहरेय्युं । यथा च भगवा, एवं सारिपुत्तत्थेरोपि न किञ्चि अकासि । राहुलत्थेरो निराहारो छिन्नभत्तो अहोसि । तस्स पनायस्मतो — “भगवा मं विहारे ओहीनं जानन्तोपि अत्तना लद्धपिण्डपातं नापि सयं गहेत्वा आगतो, न अज्जस्स हत्थे पहिणि, न मनुस्सानं सज्जं अदासि, उपज्झायोपि मे ओहीनभावं जानन्तो तथेव न किञ्चि अकासी”ति चित्तम्पि न उप्पन्नं, कुतो तप्पच्चया ओमानं वा अतिमानं वा जनेस्सति । भगवता पन आचिक्खितकम्मट्टानमेव पुरेभत्तम्पि पच्छाभत्तम्पि — “इतिपि रूपं अनिच्चं, इतिपि दुक्खं, इतिपि असुभं, इतिपि अनत्ता”ति अग्गिं अभिमत्थेन्तो विय निरन्तरं मनसिकत्वा सायन्हसमये चिन्तेसि — “अहं उपज्झायेन आनापानस्सति भावेहीति वुत्तो, तस्स वचनं न करिस्सामि । आचरियुपज्झायानज्झि वचनं अकरोन्तो दुब्बचो नाम होति । ‘दुब्बचो राहुलो, उपज्झायस्सपि वचनं न करोती’ति च गरहुप्पत्तितो कक्खळतरा पीळा नाम नत्थी”ति भावनाविधानं पुच्छितुकामो भगवतो सन्तिकं अगमासि । तं दस्सेतुं **अथ खो आयस्मा राहुलो**तिआदि वुत्तं ।

११४. तत्थ पटिसल्लानाति एकीभावतो । **यंकिञ्चि राहुला**ति कस्मा? भगवा आनापानस्सति पुट्ठो रूपकम्मट्टानं कथेतीति । रूपे छन्दरागप्पहानत्थं । एवं किरस्स अहोसि — “राहुलस्स अत्तभावं निस्साय छन्दरागो उप्पन्नो, हेट्ठा चस्स सङ्खेपेन रूपकम्मट्टानं कथितं । इदानिस्सापि द्विचत्तालीसाय आकारेहि अत्तभावं विराजेत्वा विसङ्खरित्वा तंनिस्सितं छन्दरागं अनुप्पत्तिधम्मत्तं आपादेस्सामी”ति । अथ आकासधातुं कस्मा वित्थारेसीति? उपादारूपदस्सनत्थं । हेट्ठा हि चत्तारि महाभूतानेव कथितानि, न उपादारूपं । तस्मा इमिना मुखेन तं दस्सेतुं आकासधातुं वित्थारेसि । अपिच अज्झत्तिकेन आकासेन परिच्छिन्नरूपम्पि पाकटं होति ।

आकासेन परिच्छिन्नं, रूपं याति विभूतं ।

तस्सेवं आविभावत्थं, तं पकासेसि नायको ॥

एत्थ पन पुरिमासु ताव चतूसु धातूसु यं वत्तब्बं, तं महाहत्थिपदोपमे वुत्तमेव ।

११८. आकासधातुयं **आकासगतन्ति** आकासभावं गतं । **उपादिन्नन्ति**आदिन्नं गहितं परामट्ठं, सरीरट्ठकन्ति अत्थो । **कण्णच्छिद्दन्ति** मंसलोहितादीहि असम्फुट्टकण्णविवरं । नासच्छिद्दादीसुपि एसेव नयो । **येन चाति** येन छिद्देन । **अज्झोहरतीति** अन्तो पवेसेति, जिक्काबन्धनतो हि याव उदरपटला मनुस्सानं विदत्थिचतुरङ्गुलं छिद्दट्टानं होति । तं सन्धायेतं वुत्तं । **यत्थ चाति** यस्मिं ओकासे । **सन्तिट्ठतीति** पतिट्ठाति । मनुस्सानज्झि महन्तं पटपरिस्सावनमत्तज्ज्व उदरपटलं नाम होति । तं सन्धायेतं वुत्तं । **अधोभागं निक्खमतीति** येन हेट्ठा निक्खमति । द्वित्तिसहत्थमत्तं एकवीसतिया ठानेसु वट्ठं अन्तं नाम होति । तं सन्धायेतं वुत्तं । **यं वा पनज्जम्पीति** इमिना सुखुमसुखुमं चम्ममंसादिअन्तरगतज्जेव लोमकूपभावेन च ठितं आकासं दस्सेति । सेसमेत्थापि पथवीधातुआदीसु वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

११९. इदानिस्स तादिभावलक्खणं आचिक्खन्तो **पथवीसमन्ति**आदिमाह । इट्ठानिट्ठेसु हि अरज्जन्तो अदुस्सन्तो तादी नाम होति । **मनापामनापाति** एत्थ अट्ठ लोभसहगतचित्तसम्पयुत्ता मनापा नाम, द्वे दोमनस्सचित्तसम्पयुत्ता अमनापा नाम । **चित्तं न परियादाय ठस्सन्तीति** एते फस्सा उप्पज्जित्वा तव चित्तं अन्तोमुट्ठिगतं करोन्तो विय परियादाय गहेत्वा ठातुं न सक्खिस्सन्ति “अहं सोभामि, मय्हं वण्णायतनं पसन्न”न्ति पुन अत्तभावं निस्साय छन्दरागो नुप्पज्जिस्सति । **गूथगतन्ति**आदीसु गूथमेव गूथगतं । एवं सब्बत्थ ।

न कत्थचि पतिट्ठितोति पथवीपब्बतरुक्खादीसु एकस्मिम्पि न पतिट्ठितो, यदि हि पथवियं पतिट्ठितो भवेय्य, पथविया

भिज्जमानाय सहेव भिज्जेय्य, पब्बते पतमाने सहेव पतेय्य, रुक्खे छिज्जमाने सहेव छिज्जेय्य ।

१२०. मेत्तं राहुलाति कस्मा आरभि? तादिभावस्स कारणदस्सनत्थं । हेट्ठा हि तादिभावलक्खणं दस्सितं, न च सक्का अहं तादी होमीति अकारणा भवितुं, नपि “अहं उच्चाकुलप्पसुतो बहुस्सुतो लाभी, मं राजराजमहामत्तादयो भजन्ति, अहं तादी होमी”ति इमेहि कारणेहि कोचि तादी नाम होति, मेत्तादिभावनाय पन होतीति तादिभावस्स कारणदस्सनत्थं इमं देसनं आरभि ।

तत्थ **भावयतो**ति उपचारं वा अप्पनं वा पापेन्तस्स । **यो व्यापादो**ति यो सत्ते कोपो, सो पहीयिस्सति । **विहेसा**ति पाणिआदीहि सत्तानं विहंसनं । **अरती**ति पन्तसेनासनेसु चेव अधिकुसलधम्मेसु च उक्कण्ठितता । **पटिघो**ति यत्थ कत्थचि सत्तेसु सङ्घारेसु च पटिहज्जनकिलेसो । **असुभन्ति** उद्धुमातकादीसु उपचारप्पनं । उद्धुमातकादीसु असुभभावना च नामेसा वित्थारतो **विसुद्धिमग्गे** कथिताव । **रागो**ति पच्चकामगुणिकरागो । **अनिच्चसज्जन्ति** अनिच्चानुपस्सनाय सहजातसज्जं । विपस्सना एव वा एसा असज्जापि सज्जासीसेन सज्जाति वुत्ता । **अस्मिमानो**ति रूपादीसु अस्मीति मानो ।

१२१. इदानि थेरेन पुच्छितं पज्जं वित्थारेन्तो **आनापानस्सति**न्तिआदिमाह । तत्थ इदं कम्मट्ठानज्ज कम्मट्ठानभावना च पाळित्थो च सद्धिं आनिसंसकथाय सब्बो सब्बाकारेन **विसुद्धिमग्गे** अनुस्सतिनिद्देसे वित्थारितोयेव । इमं देसनं भगवा नेय्यपुग्गलवसेनेव परिनिट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

माहाराहुलोवादसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

३. चूलमालुक्यसुत्तवण्णना

१२२. एवं मे सुतन्ति मालुक्यसुत्तं । तत्थ **मालुक्यपुत्तस्सा**ति एवंनामकस्स थेरस्स । **ठपितानि पटिक्खित्तानी**ति दिट्ठिगतानि नाम न ब्याकातब्बानीति एवं ठपितानि चेव पटिक्खित्तानि च । **तथागतो**ति सत्तो । **तं मे न रुच्चती**ति तं अब्याकरणं मय्हं न रुच्चति । **सिक्खं पच्चक्खाया**ति सिक्खं पटिक्खिपित्वा ।

१२५. को सन्तो कं पच्चाचिक्खसीति याचको वा हि याचितकं पच्चाचिक्खेय्य, याचितको वा याचकं । त्वं नेव याचको न याचितको, सो दानि त्वं को सन्तो कं पच्चाचिक्खसीति अत्थो ।

१२६. विद्धो अस्साति परसेनाय ठितेन विद्धो भवेय्य । **गाळहपलेपनेना**ति बहललेपनेन । **भिसक्कन्ति** वेज्जं । **सल्लकत्तन्ति** सल्लकन्तनं सल्लकन्तियसुत्तवाचकं । **अक्कस्सा**ति अक्कवाके गहेत्वा जियं करोन्ति । तेन वुत्तं “अक्कस्सा”ति । **सण्हस्सा**ति वेणुविलीवस्स । मरुवाखीरपण्णीनम्पि वाकेहियेव करोन्ति । तेन वुत्तं **यदि वा मरुवाय यदि वा खीरपण्णिनो**ति । **गच्छन्ति** पब्बतगच्छनदीगच्छादीसु जातं । **रोपिमन्ति** रोपेत्वा वड्डितं सरवनतो सरं गहेत्वा कतं । **सिथिलहनुनो**ति एवंनामकस्स पक्खिनो । **भेरवस्सा**ति काळसीहस्स । **सेम्हारस्सा**ति मक्कटस्स । **एवं नो**ति एताय दिट्ठिया सति न होतीति अत्थो ।

१२७. अत्थेव जातीति एताय दिट्ठिया सति ब्रह्मचरियवासोव नत्थि, जाति पन अत्थियेव । तथा जरामरणादीनीति

दस्सेति । **येसाहन्ति** येसं अहं । **निघातन्ति** उपघातं विनासं । मम सावका हि एतेसु निब्बिन्ना इधेव निब्बानं पापुणन्तीति अधिप्पायो ।

१२८. तस्मातिहाति यस्मा अब्याकतमेतं, चतुसच्चमेव मया ब्याकतं, तस्माति अत्थो । **न हेतं मालुक्यपुत्त अत्थसंहितन्ति** एतं दिट्ठिगतं वा एतं ब्याकरणं वा कारणनिस्सितं न होति । **न आदिब्रह्मचरियकन्ति** ब्रह्मचरियस्स आदिमत्तम्पि पुब्बभागसीलमत्तम्पि न होति । **न निब्बिदायाति** आदीसु वट्टे निब्बिन्दनत्थाय वा विरज्जनत्थाय वा वट्टनिरोधाय वा रागादिवूपसमनत्थाय वा अभिज्जेय्ये धम्मे अभिजाननत्थाय वा चतुमगसङ्घातसम्बोधत्थाय वा असङ्घातनिब्बानसच्छिकिरियत्थाय वा न होति । **एतं हीति** एतं चतुसच्चब्याकरणं । **आदिब्रह्मचरियकन्ति** ब्रह्मचरियस्स आदिभूतं पुब्बपदद्वानं । सेसं वुत्तपटिविपक्खनयेन वेदितब्बं । इमम्पि देसनं भगवा नेय्यपुग्गलवसेन निट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

चूळमालुक्यसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

४. महामालुक्यसुत्तवण्णना

१२९. एवं मे सुतन्ति महामालुक्यसुत्तं । तत्थ **ओरम्भागियानीति** हेट्ठा कोट्ठासिकानि कामभवे निब्बत्तिसंवत्तनिकानि । **संयोजनानीति** बन्धनानि । **कस्स खो नामाति** कस्स देवस्स वा मनुस्सस्स वा देसितानि धारेसि, किं त्वमेवेको अस्सोसि, न अज्जो कोचीति? **अनुसेतीति** अप्पहीनताय अनुसेति । अनुसयमानो संयोजनं नाम होति ।

एत्थ च भगवता संयोजनं पुच्छितं, थेरेनपि संयोजनमेव ब्याकतं । एवं सन्तेपि तस्स वादे भगवता दोसो आरोपितो । सो कस्माति चे? थेरस्स तथालङ्घिकत्ता । अयज्हि तस्स लद्धि “समुदाचारक्खणेयेव किलेसेहि संयुत्तो नाम होति, इतरस्मिं खणे असंयुत्तो”ति । तेनस्स भगवता दोसो आरोपितो । अथायस्मा आनन्दो चिन्तेसि — “भगवता भिक्खुसङ्घस्स धम्मं देसेस्सामीति अत्तनो धम्मतायेव अयं धम्मदेसना आरद्धा, सा इमिना अपण्डितेन भिक्खुना विसंवादिता । हन्दाहं भगवन्तं याचित्वा भिक्खूनं धम्मं देसेस्सामी”ति । सो एवमकासि । तं दस्सेतुं “एवं वुत्ते आयस्मा आनन्दो”ति आदि वुत्तं ।

तत्थ **सक्कायदिट्ठिपरियुट्ठितेनाति** सक्कायदिट्ठिया गहितेन अभिभूतेन । **सक्कायदिट्ठिपरेतेनाति** सक्कायदिट्ठिया अनुगतनेन । **निस्सरणन्ति** दिट्ठिनिस्सरणं नाम निब्बानं, तं यथाभूतं नप्पजानाति । **अप्पटिविनीताति** अविनोदिता अनीहटा । **ओरम्भागियं संयोजनन्ति** हेट्ठाभागियसंयोजनं नाम होति । सेसपदेसुपि एसेव नयो । सुक्कपक्खो उत्तानत्थोयेव । “सानुसया पहीयती”ति वचनतो पनेत्थ एकच्चे “अज्जं संयोजनं अज्जो अनुसयो”ति वदन्ति । “यथा हि सब्यज्जनं भत्त”न्ति वुत्ते भत्ततो अज्जं ब्यज्जनं होति, एवं “सानुसया”ति वचनतो परियुट्ठानसक्कायदिट्ठितो अज्जेन अनुसयेन भवितव्वन्ति तेसं लद्धि । ते “ससीसं पारुपित्वा”ति आदीहि पटिक्खपितव्वा । न हि सीसतो अज्जो पुरिसो अत्थि । अथापि सिया — “यदि तदेव संयोजनं सो अनुसयो, एवं सन्ते भगवता थेरस्स तरुणूपमो उपारम्भो दुआरोपितो होती”ति । न दुआरोपितो, कस्मा? एवंलङ्घिकत्ताति वित्थारितमेतं । तस्मा सोयेव किलेसो बन्धनट्टेन संयोजनं, अप्पहीनट्टेन अनुसयोति इममत्थं सन्धाय भगवता “सानुसया पहीयती”ति एवं वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

१३२. तचं छेत्वाति आदीसु इदं ओपम्मसंसन्दनं — तचच्छेदो विय हि समापत्ति दट्ठव्वा, फेगुच्छेदो विय विपस्सना, सारच्छेदो विय मग्गो । पटिपदा पन लोकियलोकुत्तरमिस्सकाव वट्ठति । **एवमेते दट्ठव्वाति** एवरूपा पुग्गला एवं दट्ठव्वा ।

१३३. उपधिविवेकाति उपधिविवेकेन । इमिना पञ्चकामगुणविवेको कथितो । **अकुसलानं धम्मानं पहानाति** इमिना नीवरणप्पहानं कथितं । **कायदुडुल्लानं पटिप्पस्सद्धियाति** इमिना कायालसियपटिप्पस्सद्धि कथिता । **विविच्चेव कामेहीति** उपधिविवेकेन कामेहि विना हुत्वा । **विविच्च अकुसलेहीति** अकुसलानं धम्मानं पहानेन कायदुडुल्लानं पटिप्पस्सद्धिया च अकुसलेहि विना हुत्वा । **यदेव तत्थ होतीति** यं तत्थ अन्तोसमापत्तिक्खण्येव समापत्तिसमुद्धितञ्च रूपादिधम्मजातं होति । **ते धम्मेति** ते रूपगतन्तिआदिना नयेन वुत्ते रूपादयो धम्मे । **अनिच्चतोति** न निच्चतो । **दुक्खतोति** न सुखतो । **रोगतोति** आदीसु आबाधट्टेन रोगतो, अन्तोदोसट्टेन **गण्डतो**, अनुपविद्धट्टेन दुक्खजननट्टेन च **सल्लतो**, दुक्खट्टेन **अघतो**, रोगट्टेन **आबाधतो**, असकट्टेन **परतो**, पलुज्जनट्टेन **पलोकतो**, निस्सत्तट्टेन **सुञ्जतो**, न अत्तट्टेन **अनत्ततो** । तत्थ अनिच्चतो, पलोकतोति द्वीहि पदेहि अनिच्चलक्खणं कथितं, दुक्खतोति आदीहि छहि दुक्खलक्खणं, परतो सुञ्जतो अनत्ततोति तीहि अनत्तलक्खणं ।

सो तेहि धम्मेहीति सो तेहि एवं तिलक्खणं आरोपेत्वा दिट्ठेहि अन्तोसमापत्तियं पञ्चक्खन्धधम्मेहि । **चित्तं पटिवापेतीति** चित्तं पटिसंहरति मोचेति अपनेति । **उपसंहरतीति** विपस्सनाचित्तं ताव सवनवसेन थुतिवसेन परियत्तिवसेन पञ्चत्तिवसेन च एतं सन्तं निब्बानन्ति एवं असङ्खताय अमताय धातुया उपसंहरति । मग्गचित्तं निब्बानं आरम्मणकरणवसेनेव एतं सन्तमेतं पणीतन्ति न एवं वदति, इमिना पन आकारेन तं पटिविज्झन्तो तत्थ चित्तं उपसंहरतीति अत्थो । **सो तत्थ ठितोति** ताव तिलक्खणारम्मणाय विपस्सनाय ठितो । **आसवानं खयं पापुणातीति** अनुक्कमेन चत्तारो मग्गे भावेत्वा पापुणाति । **तेनेव धम्मरागेनाति** समथविपस्सनाधम्मे छन्दरागेन । समथविपस्सनासु हि सब्बसो छन्दरागं परियादातुं सक्कोन्तो अरहत्तं पापुणाति, असक्कोन्तो अनागामी होति ।

यदेव तत्थ होति वेदनागतन्ति इध पन रूपं न गहितं । कस्मा? समतिक्कन्तत्ता । अयज्झि हेट्ठा रूपावचरज्झानं समापज्जित्वा रूपं अतिक्कमित्वा अरूपावचरसमापत्तिं समापन्नोति समथवसेनपिनेन रूपं अतिक्कन्तं, हेट्ठा रूपं सम्मदेव सम्मसित्वा तं अतिक्कम्म इदानीं अरूपं सम्मसतीति विपस्सनावसेनपिनेन रूपं अतिक्कन्तं । अरूपे पन सब्बसोपि रूपं नत्थीति तं सन्धायपि इध रूपं न गहितं ।

अथ किञ्चरहीति किं पुच्छामीति पुच्छति? समथवसेन गच्छतो चित्तेकग्गता धुरं होति, सो चेतोविमुत्तो नाम । विपस्सनावसेन गच्छतो पज्जा धुरं होति, सो पज्जाविमुत्तो नामाति एत्थ थेरस्स कङ्खना नत्थि । अयं सभावधम्मोयेव, समथवसेनेव पन गच्छन्तेसु एको चेतोविमुत्तो नाम होति, एको पज्जाविमुत्तो । विपस्सनावसेन गच्छन्तेसुपि एको पज्जाविमुत्तो नाम होति, एको चेतोविमुत्तोति एत्थ किं कारणन्ति पुच्छति ।

इन्द्रियवेमत्ततं वदामीति इन्द्रियनानत्ततं वदामि । इदं वुत्तं होति, न त्वं, आनन्द, दस पारमियो पूरेत्वा सब्बज्जुतं पटिविज्झि, तेन ते एतं अपाकटं । अहं पन पटिविज्झिं, तेन मे एतं पाकटं । एत्थ हि इन्द्रियनानत्तता कारणं । समथवसेनेव हि गच्छन्तेसु एकस्स भिक्खुनो चित्तेकग्गता धुरं होति, सो चेतोविमुत्तो नाम होति । एकस्स पज्जा धुरं होति, सो पज्जाविमुत्तो नाम होति । विपस्सनावसेनेव च गच्छन्तेसु एकस्स पज्जा धुरं होति, सो पज्जाविमुत्तो नाम होति । एकस्स चित्तेकग्गता धुरं होति, सो चेतोविमुत्तो नाम होति । द्वे अग्गसावका समथविपस्सनाधुरेन अरहत्तं पत्ता । तेसु धम्मसेनापति पज्जाविमुत्तो जातो, महामोग्गल्लानत्थेरो चेतोविमुत्तो । इति इन्द्रियवेमत्तमेत्थ कारणन्ति वेदितब्बं । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

महामालुक्कसुत्तवण्णना निड्ढिता ।

५. भद्दालिसुत्तवण्णना

१३४. एवं मे सुतन्ति भद्दालिसुत्तं । तत्थ एकासनभोजनन्ति एकस्मिं पुरेभत्ते असनभोजनं, भुज्जितब्बभत्तन्ति अत्थो । अप्पाबाधतन्तिआदीनि ककचोपमे वित्थारितानि । न उस्सहामीति न सक्कोमि । सिया कुक्कुच्चं सिया विप्पटिसारोति एवं भुज्जन्तो यावजीवं ब्रह्मचरियं चरितुं सक्खिस्सामि नु खो, न नु खोति इति मे विप्पटिसारकुक्कुच्चं भवेय्याति अत्थो । एकदेसं भुज्जित्वाति पोरणकत्थेरा किर पत्ते भत्तं पक्खिपित्वा सप्पिम्हि दिन्ने सप्पिना उण्हमेव थोकं भुज्जित्वा हत्थे धोवित्वा अवसेसं बहि नीहरित्वा छायूदकफासुके ठाने निसीदित्वा भुज्जन्ति । एतं सन्धाय सत्था आह । भद्दालि, पन चिन्तेसि — “सचे सकिं पत्तं पूरेत्वा दिन्नं भत्तं भुज्जित्वा पुन पत्तं धोवित्वा ओदनस्स पूरेत्वा लद्धं बहि नीहरित्वा छायूदकफासुके ठाने भुज्जेय्य, इति एवं वट्ठेय्य, इतरथा को सक्कोती”ति । तस्मा एवम्पि खो अहं, भन्ते, न उस्सहामीति आह । अयं किर अतीते अनन्तराय जातिया काकयोनिं निब्बत्ति । काका च नाम महाछातका होन्ति । तस्मा छातकत्थेरो नाम अहोसि । तस्स पन विरवन्तस्सेव भगवा तं मद्दित्वा अज्झोत्थरित्वा — “यो पन भिक्खु विकाले खादनीयं वा भोजनीयं वा खादेय्य वा भुज्जेय्य वा पाचित्तिय”न्ति (पाचि० २४८) सिक्खापदं पज्जपेसि । तेन वुत्तं अथ खो आयस्मा, भद्दालि,... पे०... अनुस्साहं पवेदेसीति ।

यथा तन्ति यथा अज्जोपि सिक्खाय न परिपूरकारी एकविहारेपि वसन्तो सत्थु सम्मुखीभावं न ददेय्य, तथेव न अदासीति अत्थो । नेव भगवतो उपट्ठानं अगमासि, न धम्मदेसनट्ठानं न वितक्कमाळकं, न एकं भिक्खाचारमगं पटिपज्जि । यस्मिं कुले भगवा निसीदति, तस्स द्वारेपि न अट्ठासि । सचस्स वसनट्ठानं भगवा गच्छति, सो पुरेतरमेव जत्वा अज्जत्थ गच्छति । सद्धापब्बजितो किरेस कुलपुत्तो परिसुद्धसीलो । तेनस्स न अज्जो वितक्को अहोसि, — “मया नाम उदरकारणा भगवतो सिक्खापदपज्जापनं पटिबाहितं, अननुच्छविकं मे कत”न्ति अयमेव वितक्को अहोसि । तस्मा एकविहारे वसन्तोपि लज्जाय सत्थु सम्मुखीभावं नादासि ।

१३५. चीवरकम्मं करोन्तीति मनुस्सा भगवतो चीवरसाटकं अदंसु, तं गहेत्वा चीवरं करोन्ति । एतं दोसकन्ति एतं ओकासमेतं अपराधं, सत्थु सिक्खापदं पज्जपेन्तस्स पटिबाहितकारणं साधुकं मनसि करोहीति अत्थो । दुक्करतरन्ति वस्सज्झि वसित्वा दिसापक्कन्ते भिक्खू कुहिं वसित्थाति पुच्छन्ति, तेहि जेतवने वसिम्हाति वुत्ते, “आवुसो, भगवा इमस्मिं अन्तोवस्से कतरं जातकं कथेसि, कतरं सुत्तन्तं, कतरं सिक्खापदं पज्जपेसी”ति पुच्छितारो होन्ति । ततो “विकालभोजनसिक्खापदं पज्जपेसि, भद्दालि, नाम नं एको थेरो पटिबाही”ति वक्खन्ति । तं सुत्वा भिक्खू — “भगवतोपि नाम सिक्खापदं पज्जपेन्तस्स पटिबाहितं अयुत्तं अकारण”न्ति वदन्ति । एवं ते अयं दोसो महाजनन्तरे पाकटो हुत्वा दुप्पटिकारतं आपज्जिस्सतीति मज्जमाना एवमाहंसु । अपिच अज्जेपि भिक्खू पवारेत्वा सत्थु सन्तिकं आगमिस्सन्ति । अथ त्वं “एथावुसो, मम सत्थारं खमापेन्तस्स सहाया होथा”ति सङ्घं सन्निपातेस्ससि । तत्थ आगन्तुका पुच्छिस्सन्ति, “आवुसो, किं इमिनापि भिक्खुना कत”न्ति । ततो एतमत्थं सुत्वा “भारियं कतं भिक्खुना, दसबलं नाम पटिबाहिस्सतीति अयुत्तमेत”न्ति वक्खन्ति । एवम्पि ते अयं अपराधो महाजनन्तरे पाकटो हुत्वा दुप्पटिकारतं आपज्जिस्सतीति मज्जमानापि एवमाहंसु । अथ वा भगवा पवारेत्वा चारिकं पक्कमिस्सति, अथ त्वं गतगतट्ठाने भगवतो खमापनत्थाय सङ्घं सन्निपातेस्ससि । तत्र दिसावासिनो भिक्खू पुच्छिस्सन्ति, “आवुसो, किं इमिना भिक्खुना कत”न्ति... पे०... दुप्पटिकारतं आपज्जिस्सतीति मज्जमानापि एवमाहंसु ।

एतदवोचाति अप्पतिरूपं मया कतं, भगवा पन महन्तेपि अगुणे अलगित्वा मय्हं अच्चयं पटिग्गण्हिस्सतीति मज्जमानो एतं “अच्चयो मं, भन्ते,”तिआदिवचनं अवोच । तत्थ अच्चयोति अपराधो । मं अच्चगमाति मं अतिक्कम्म अभिभवित्वा पवत्तो । पटिग्गणहातूति खमतु । आयतिं संवरायाति अनागते संवरणत्थाय, पुन एवरूपस्स अपराधस्स दोसस्स खलितस्स अकरणत्थाय । तग्घाति एकंसेन । समयोपि खो ते, भद्दालीति, भद्दालि, तथा पटिविज्झितब्बयुत्तकं एकं कारणं अत्थि, तम्पि ते न पटिविद्धं न सल्लक्खितन्ति दस्सेति ।

१३६. उभतोभागविमुत्तोतिआदीसु धम्मानुसारी, सद्धानुसारीति द्वे एकचित्तक्खणिका मग्गसमङ्गिपुग्गला । एते पन सत्तपि अरियपुग्गले भगवतापि एवं आणापेतुं न युत्तं, भगवता आणत्ते तेसम्पि एवं कातुं न युत्तं । अट्टानपरिकप्पवसेन पन अरियपुग्गलानं सुवचभावदस्सनत्थं भद्दालित्थेरस्स च दुब्बचभावदस्सनत्थमेतं वुत्तं ।

अपि नु त्वं तस्मिं समये उभतोभागविमुत्तोति देसनं कस्मा आरभि? भद्दालिस्स निग्गहणत्थं । अयज्हेत्थ अधिप्पायो — भद्दालि, इमे सत्त अरियपुग्गला लोके दक्खिण्येया मम सासने सामिनो, मयि सिक्खापदं पज्जपेन्ते पटिबाहितब्बयुत्ते कारणे सति एतेसं पटिबाहितुं युत्तं । त्वं पन मम सासनतो बाहिरको, मयि सिक्खापदं पज्जपेन्ते तुय्हं पटिबाहितुं न युत्तन्ति ।

रित्तो तुच्छोति अन्तो अरियगुणानं अभावेन रित्तको तुच्छको, इस्सरवचने किञ्चि न होति । यथाधम्मं पटिकरोसीति यथा धम्मो ठितो, तथेव करोसि, खमापेसीति वुत्तं होति । तं ते मयं पटिग्गणहामाति तं तव अपराधं मयं खमाम । वुड्ढि हेसा, भद्दालि, अरियस्स विनयेति एसा, भद्दालि, अरियस्स विनये बुद्धस्स भगवतो सासने वुड्ढि नाम । कतमा? अच्चयं अच्चयतो दिस्वा यथाधम्मं पटिकरित्वा आयतिं संवरापज्जना । देसनं पन पुग्गलाधिट्टानं करोन्तो “यो अच्चयं अच्चयतो दिस्वा यथाधम्मं पटिकरोति, आयतिं संवरं आपज्जती”ति आह ।

१३७. सत्थापि उपवदतीति “असुकविहारवासी असुकस्स थेरस्स सद्धिविहारिको असुकस्स अन्तेवासिको इत्थन्नामो नाम भिक्खु लोकुत्तरधम्मं निब्बत्तेतुं अरज्जं पविट्ठो”ति सुत्वा — “किं तस्स अरज्जवासेन, यो मय्हं पन सासने सिक्खाय अपरिपूरकारी”ति एवं उपवदति, सेसपदेसुपि एसेव नयो, अपिचेत्थ देवता न केवलं उपवदन्ति, भेरवारम्मणं दस्सेत्वा पलायनाकारम्पि करोन्ति । अत्तनापि अत्तानन्ति सीलं आवज्जन्तस्स संकिलिद्धट्टानं पाकटं होति, चित्तं विधावति, न कम्मट्टानं अल्लीयति । सो “किं मादिसस्स अरज्जवासेना”ति विप्पटिसारी उट्ठाय पक्कमति । अत्तापि अत्तानं उपवदितोति अत्तनापि अत्ता उपवदितो, अयमेव वा पाठो । सुक्कपक्खो वुत्तपच्चनीकनयेन वेदितब्बो । सो विविच्चेव कामेहीतिआदि एवं सच्छिकरोतीति दस्सनत्थं वुत्तं ।

१४०. पसय्ह पसय्ह कारणं करोन्तीति अप्पमत्तकेपि दोसे निग्गहेत्वा पुनप्पुनं कारेन्ति । नो तथाति महन्तेपि अपराधे यथा इतरं, एवं पसय्ह न कारेन्ति । सो किर, “आवुसो, भद्दालि, मा चिन्तयित्थ, एवरूपं नाम होति, एहि सत्थारं खमापेही”ति भिक्खुसङ्घतोपि, कज्जि भिक्खुं पेसेत्वा अत्तनो सन्तिकं पक्कोसापेत्वा, “भद्दालि, मा चिन्तयित्थ, एवरूपं नाम होती”ति एवं सत्थुसन्तिकापि अनुग्गहं पच्चासीसति । ततो “भिक्खुसङ्घेनापि न समस्सासितो, सत्थारापी”ति चिन्तेत्वा एवमाह ।

अथ भगवा भिक्खुसङ्घोपि सत्थापि ओवदितब्बयुत्तमेव ओवदति, न इतरन्ति दस्सेतुं इध, भद्दालि, एकच्चोतिआदिमाह । तत्थ अज्जेनाज्जन्तिआदीनि अनुमानसुत्ते वित्थारितानि । न सम्मा वत्ततीति सम्मा वत्तम्पि न

वत्तति । न लोमं पातेतीति अनुलोमवत्ते न वत्तति, विलोममेव गण्हाति । न नित्थारं वत्ततीति नित्थारणकवत्तम्हि न वत्तति, आपत्तिवुट्ठानत्थं तुरिततुरितो छन्दजातो न होति । तत्राति तस्मिं तस्स दुब्बचकरणे । अभिण्हापत्तिकोति निरन्तरापत्तिको । आपत्तिबहुलोति सापत्तिककालोवस्स बहु, सुद्धो निरापत्तिककालो अप्पोति अत्थो । न खिप्पमेव वूपसम्मतीति खिप्पं न वूपसम्मति, दीघसुत्तं होति । विनयधरा पादधोवनकाले आगतं “गच्छावुसो, वत्तवेला”ति वदन्ति । पुन कालं मज्जित्वा आगतं “गच्छावुसो, तुय्हं विहारवेला, गच्छावुसो, सामणेरादीनं उद्देसदानवेला, अम्हाकं न्हाणवेला, थेरूपट्ठानवेला, मुखधोवनवेला”ति आदीनि वत्त्वा दिवसभागेपि रत्तिभागेपि आगतं उय्योजेन्तियेव । “काय वेलाय, भन्ते, ओकासो भविस्सती”ति वुत्तेपि “गच्छावुसो, त्वं इममेव ठानं जानासि, असुको नाम विनयधरत्थेरो सिनेहपानं पिपति, असुको विरेचनं कारेति, कस्मा तुरितोसी”ति आदीनि वत्त्वा दीघसुत्तमेव करोन्ति ।

१४१. खिप्पमेव वूपसम्मतीति लहुं वूपसम्मति, न दीघसुत्तं होति । उस्सुक्कापन्ना भिक्खू — “आवुसो, अयं सुब्बचो भिक्खु, जनपदवासिनो नाम गामन्तसेनासने वसनट्ठाननिसज्जनादीनि न फासुकानि होन्ति, भिक्खाचारोपि दुक्खो होति, सीघमस्स अधिकरणं वूपसमेमा”ति सन्निपतित्वा आपत्तितो वुट्ठापेत्वा सुद्धन्ते पतिट्ठापेन्ति ।

१४२. अधिच्चापत्तिकोति कदाचि कदाचि आपत्तिं आपज्जति । सो किज्चापि लज्जी होति पकतत्तो, दुब्बचत्ता पनस्स भिक्खू तथेव पटिपज्जन्ति ।

१४४. सद्धामत्तकेन वहति पेममत्तकेनाति आचरियुपज्झायेसु अप्पमत्तिकाय गेहस्सितसद्धाय अप्पमत्तकेन गेहस्सितपेमेन यापेति । पटिसन्धिग्गहणसदिसा हि अयं पब्बज्जा नाम, नवपब्बजितो पब्बज्जाय गुणं अजानन्तो आचरियुपज्झायेसु पेममत्तेन यापेति, तस्मा एवरूपा सङ्गण्हितब्बा । अप्पमत्तकम्पि हि सङ्गहं लभित्वा पब्बज्जाय ठिता अभिज्जापत्ता महासमणा भविस्सन्ति । एत्तकेन कथामगेन “ओवदितब्बयुत्तकं ओवदन्ति, न इतर”न्ति इममेव भगवता दस्सितं ।

१४५. अज्जाय सण्ठहिंसूति अरहत्ते पतिट्ठहिंसु । सत्तेसु हायमानेसूति पटिपत्तिया हायमानाय सत्ता हायन्ति नाम । सद्धम्मे अन्तरधायमानेति पटिपत्तिसद्धम्मे अन्तरधायमाने । पटिपत्तिसद्धम्मोपि हि पटिपत्तिपूरकेसु सत्तेसु असति अन्तरधायति नाम । आसवट्ठानीयाति आसवा तिट्ठन्ति एतेसूति आसवट्ठानीया । येसु दिट्ठधम्मिकसम्परायिका परूपवादविप्पटिसारवधबन्धनादयो चेव अपायदुक्खविसेसभूता च आसवा तिट्ठन्तियेव । यस्मा नेसं ते कारणं होन्तीति अत्थो । ते आसवट्ठानीया वीतिक्कमधम्मा याव न सङ्गे पातुभवन्ति, न ताव सत्था सावकानं सिक्खापदं पज्जपेतीति अयमेत्थ योजना ।

एवं अकालं दस्सेत्वा पुन कालं दस्सेतुं यतो च खो, भद्दालीति आदिमाह । तत्थ यतोति यदा, यस्मिं कालेति वुत्तं होति । सेसं वुत्तानुसारेनेव वेदितब्बं । अयं वा एत्थ सङ्केपत्थो — यस्मिं काले आसवट्ठानीया धम्माति सङ्गं गता वीतिक्कमदोसा सङ्गे पातुभवन्ति, तदा सत्था सावकानं सिक्खापदं पज्जपेति । कस्मा? तेसंयेव आसवट्ठानीयधम्मसङ्घातानं वीतिक्कमदोसानं पटिघाताय ।

एवं आसवट्ठानीयानं धम्मानं अनुप्पत्तिं सिक्खापदपज्जत्तिया अकालं, उप्पत्तिज्ज कालन्ति वत्त्वा इदानि तेसं धम्मानं अनुप्पत्तिकालज्ज उप्पत्तिकालज्ज दस्सेतुं “न ताव, भद्दालि, इधेकच्चे”ति आदिमाह । तत्थ महत्तन्ति महन्तभावं । सङ्घो हि याव न थेरनवमज्झिमानं वसेन महत्तं पत्तो होति, ताव सेनासनानि पहोन्ति, सासने एकच्चे आसवट्ठानीया धम्मा न

उपपज्जन्ति । महत्तं पत्ते पन ते उपपज्जन्ति, अथ सत्था सिक्खापदं पज्जपेति । तत्थ महत्तं पत्ते सङ्गे पज्जत्तसिक्खापदानि —

“यो पन भिक्खु अनुपसम्पन्नेन उत्तरिद्विरत्तितरत्तं सहसेय्यं कप्पेय्य पाचित्तियं (पाचि० ५१) । या पन भिक्खुनी अनुवस्सं वुट्ठापेय्य पाचित्तियं (पाचि० ११७१) । या पन भिक्खुनी एकवस्सं द्वे वुट्ठापेय्य पाचित्तियं”न्ति (पाचि० ११७५) ।

इमिना नयेन वेदितब्बानि ।

लाभग्गन्ति लाभस्स अग्गं । सङ्गो हि याव न लाभग्गपत्तो होति, न ताव लाभं पटिच्च आसवट्ठानीया धम्मा उपपज्जन्ति । पत्ते पन उपपज्जन्ति, अथ सत्था सिक्खापदं पज्जपेति —

“यो पन भिक्खु अचेलकस्स वा परिब्बाजकस्स वा परिब्बाजिकाय वा सहत्था खादनीयं वा भोजनीयं वा ददेय्य पाचित्तियं”न्ति (पाचि० २७०) ।

इदञ्चि लाभग्गपत्ते सङ्गे सिक्खापदं पज्जत्तं ।

यसग्गन्ति यसस्स अग्गं । सङ्गो हि याव न यसग्गपत्तो होति, न ताव यसं पटिच्च आसवट्ठानीया धम्मा उपपज्जन्ति । पत्ते पन उपपज्जन्ति, अथ सत्था सिक्खापदं पज्जपेति “सुरामेरयपाने पाचित्तियं”न्ति (पाचि० ३२७) । इदञ्चि यसग्गपत्ते सङ्गे सिक्खापदं पज्जत्तं ।

बाहुसच्चन्ति बहुस्सुतभावं । सङ्गो हि याव न बाहुसच्चपत्तो होति, न ताव आसवट्ठानीया धम्मा उपपज्जन्ति । बाहुसच्चपत्ते पन यस्मा एकं निकायं द्वे निकाये पज्जपि निकाये उग्गहेत्वा अयोनिस्सो उम्मुज्जमाना पुग्गला रसेन रसं संसन्देत्वा उद्धम्मं उब्बिनयं सत्थु सासनं दीपेन्ति, अथ सत्था — “यो पन भिक्खु एवं वदेय्य तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि (पाचि० ४१८)... पे०... समणुद्देशोपि चे एवं वदेय्या”ति आदिना (पाचि० ४२९) नयेन सिक्खापदं पज्जपेति ।

रत्तञ्जुतं पत्तोति एत्थ रत्तियो जानन्तीति रत्तञ्जू । अत्तनो पब्बजितदिवसतो पट्टाय बहू रत्तियो जानन्ति, चिरपब्बजिताति वुत्तं होति । रत्तञ्जूनं भावं रत्तञ्जुतं । तत्र रत्तञ्जुतं पत्ते सङ्गे उपसेनं वङ्गन्तपुत्तं आरब्ध सिक्खापदं पज्जत्तन्ति वेदितब्बं । सो हायस्मा ऊनदसवस्से भिक्खू उपसम्पादेन्ते दिस्वा एकवस्सो सद्धिविहारिकं उपसम्पादेसि । अथ भगवा सिक्खापदं पज्जपेसि — “न, भिक्खवे, ऊनदसवस्सेन उपसम्पादेतब्बो, यो उपसम्पादेय्य आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० ७५) । एवं पज्जत्ते सिक्खापदे पुन भिक्खू “दसवस्सम्हा दसवस्सम्हा”ति बाला अब्यत्ता उपसम्पादेन्ति । अथ भगवा अपरमि सिक्खापदं पज्जपेसि — “न, भिक्खवे, बालेन अब्यत्तेन उपसम्पादेतब्बो, यो उपसम्पादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि, भिक्खवे, व्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन दसवस्सेन वा अतिरेकदसवस्सेन वा उपसम्पादेतु”न्ति । इति रत्तञ्जुतं पत्तकाले द्वे सिक्खापदानि पज्जत्तानि ।

१४६. आजानीयसुसूपमं धम्मपरियायं देसेसिन्ति तरुणाजानीयउपमं कत्वा धम्मं देसयिं । तत्राति तस्मिं असरणे । न खो, भद्दालि, एसेव हेतूति न एस सिक्खाय अपरिपूरकारीभावोयेव एको हेतु ।

१४७. मुखाधाने कारणं कारेतीति खलीनबन्धादीहि मुखट्ठपने साधुकं गीवं पग्गणहापेतुं कारणं कारेति ।

विसूकायितानीति आदीहि विसेवनाचारं कथेसि । सब्बानेव हेतानि अज्जमज्जवेवचनानि । तस्मिं ठानेति तस्मिं विसेवनाचारे । परिनिब्बायतीति निब्बिसेवनो होति, तं विसेवनं जहतीति अत्थो । युगाधानेति युगट्ठपने युगस्स साधुकं गहणत्थं ।

अनुक्कमेति चत्तारोपि पादे एकप्पहारेनेव उक्खिपने च निक्खिपने च । परसेनाय हि आवाटे ठत्वा असिं गहेत्वा आगच्छन्तस्स अस्सस्स पादे छिन्दन्ति । तस्मिं समये एस एकप्पहारेनेव चत्तारोपि पादे उक्खिपिस्सतीति रज्जुबन्धनविधानेन एतं कारणं करोन्ति । मण्डलेति यथा अस्से निसिन्नोयेव भूमियं पतितं आवुधं गहेतुं सक्कोति, एवं करणत्थं मण्डले कारणं कारेति । खुरकासेति अग्गग्गखुरेहि पथवीकमने । रत्तिं ओक्कन्तकरणस्मिज्हि यथा पदसद्दो न सुय्यति, तदत्थं एकस्मिं ठाने सज्जं दत्वा अग्गग्गखुरेहियेव गमनं सिक्खापेन्ति । तं सन्धायेतं वुत्तं । जवेति सीघवाहने । “धावे”तिपि पाठो । अत्तनो पराजये सति पलायनत्थं, परं पलायन्तं अनुबन्धित्वा गहणत्थञ्च एतं कारणं कारेति । दवत्तेति दवत्ताय, युद्धकालस्मिज्हि हत्थीसु वा कोज्चनादं करोन्तेसु अस्सेसु वा हसन्तेसु रथेसु वा निघोसन्तेसु योधेसु वा उक्कुट्ठिं करोन्तेसु तस्स रवस्स अभायित्वा परसेनपवेसनत्थं अयं कारणा करीयति ।

राजगुणेति रज्जा जानितब्बगुणे । कूटकण्णरज्जो किर गुळवण्णो नाम अस्सो अहोसि । राजा पाचीनद्वारेन निक्खमित्वा चेतियपब्बतं गमिस्सामीति कलम्बनदीतीरं सम्पत्तो । अस्सो तीरे ठत्वा उदकं ओतरितुं न इच्छति, राजा अस्साचरियं आमन्तेत्वा — “अहो तथा अस्सो सिक्खापितो उदकं ओतरितुं न इच्छती”ति आह । आचरियो — “सुसिक्खापितो देव अस्सो, एवमस्स हि चित्तं ‘सचाहं उदकं ओतरिस्सामि, वालं तेमिस्सति, वाले तित्ते रज्जो अङ्गे उदकं पातेय्या’ति एवं तुम्हाकं सरीरे उदकपातनभयेन न ओतरति, वालं गण्हापेथा”ति आह । राजा तथा कारेसि । अस्सो वेगेन ओतरित्वा पारं गतो । एतदत्थं अयं कारणा करीयति । राजवंसेति अस्सराजवंसे । वंसो चेतो अस्सराजानं, तथारूपेन पहारेन छिन्नभिन्नसरीरापि अस्सारोहं परसेनाय अपातेत्वा बहि नीहरन्तियेव । एतदत्थं कारणं कारेतीति अत्थो ।

उत्तमे जवेति जवसम्पत्तियं, यथा उत्तमजवो होति, एवं कारणं कारेतीति अत्थो । उत्तमे हयेति उत्तमहयभावे, यथा उत्तमहयो होति, एवं कारणं कारेतीति अत्थो । तत्थ पकतिया उत्तमहयोव उत्तमहयकारणं अरहति, न अज्जो । उत्तमहयकारणाय एव च हयो उत्तमजवं पटिपज्जति, न अज्जोति ।

तत्रिदं वत्थु — एको किर राजा एकं सिन्धवपोतकं लभित्वा सिन्धवभावं अजानित्वाव इमं सिक्खापेहीति आचरियस्स अदासि । आचरियोपि तस्स सिन्धवभावं अजानन्तो तं मासखादकघोटकानं कारणासु उपनेति । सो अत्तनो अननुच्छविकत्ता कारणं न पटिपज्जति । सो तं दमेतुं असक्कोन्तो “कूटस्सो अयं महाराजा”ति विस्सज्जापेसि ।

अथेकदिवसं एको अस्साचरियपुब्बको दहरो उपज्झायस्स भण्डकं गहेत्वा गच्छन्तो तं परिखापिट्ठे चरन्तं दिस्वा — “अनग्घो, भन्ते, सिन्धवपोतको”ति उपज्झायस्स कथेसि । सचे राजा जानेय्य, मङ्गलस्सं नं करेय्याति । थेरो आह — “मिच्छादिट्ठिको, तात, राजा अप्पेव नाम बुद्धसासने पसीदेय्य रज्जो कथेही”ति । सो गन्त्वा, — “महाराज, अनग्घो सिन्धवपोतको अत्थी”ति कथेसि । तथा दिट्ठो, ताताति? आम, महाराजाति । किं लब्धुं वट्ठतीति? तुम्हाकं भुज्जनकसुवण्णथाले तुम्हाकं भुज्जनकभत्तं तुम्हाकं पिवनकरसो तुम्हाकं गन्धा तुम्हाकं मालाति । राजा सब्बं दापेसि । दहरो गाहापेत्वा अगमासि ।

अस्सो गन्धं घायित्वाव “मय्हं गुणजाननकआचरियो अत्थि मज्जे”ति सीसं उक्खिपित्वा ओलोकेन्तो अट्ठासि । दहरो

गन्त्वा “भत्तं भुज्जा”ति अच्छरं पहरि। अस्सो आगन्त्वा सुवण्णथाले भत्तं भुज्जि, रसं पिवि। अथ नं गन्धेहि विलिम्पित्वा राजपिळन्धनं पिळन्धित्वा “पुरतो पुरतो गच्छा”ति अच्छरं पहरि। सो दहरस्स पुरतो पुरतो गन्त्वा मङ्गलस्सट्ठाने अट्ठासि। दहरो — “अयं ते, महाराज, अनग्घो सिन्धवपोतको, इमिनाव नं नियामेन कतिपाहं पटिजग्गापेही”ति वत्वा निक्खमि।

अथ कतिपाहस्स अच्छयेन आगन्त्वा अस्सस्स आनुभावं पस्सिस्ससि, महाराजाति। साधु आचरिय कुहिं ठत्वा पस्सामाति? उय्यानं गच्छ, महाराजाति। राजा अस्सं गाहापेत्वा अगमासि। दहरो अच्छरं पहरित्वा “एतं रुक्खं अनुपरियाही”ति अस्सस्स सज्जं अदासि। अस्सो पक्खन्दित्वा रुक्खं अनुपरिगन्त्वा आगतो। राजा नेव गच्छन्तं न आगच्छन्तं अदस। दिट्ठो ते, महाराजाति? न दिट्ठो, ताताति। वलज्जकदण्डं एतं रुक्खं निस्साय ठपेथाति वत्वा अच्छरं पहरि “वलज्जकदण्डं गहेत्वा एही”ति। अस्सो पक्खन्दित्वा मुखेन गहेत्वा आगतो। दिट्ठं, महाराजाति। दिट्ठं, ताताति।

पुन अच्छरं पहरि “उय्यानस्स पाकारमत्थकेन चरित्वा एही”ति। अस्सो तथा अकासि। दिट्ठो, महाराजाति। न दिट्ठो, ताताति। रत्तकम्बलं आहारापेत्वा अस्सस्स पादे बन्धापेत्वा तथेव सज्जं अदासि। अस्सो उल्लङ्घित्वा पाकारमत्थकेन अनुपरियायि। बलवता पुरिसेन आविज्जनअलातगिसिखा विय उय्यानपाकारमत्थके पज्जायित्थ। अस्सो गन्त्वा समीपे ठितो। दिट्ठं, महाराजाति। दिट्ठं, ताताति। मङ्गलपोक्खरणिपाकारमत्थके अनुपरियाहीति सज्जं अदासि।

पुन “पोक्खरणिं ओतरित्वा पदुमपत्तेसु चारिकं चराही”ति सज्जं अदासि। पोक्खरणिं ओतरित्वा सब्बपदुमपत्ते चरित्वा अगमासि, एकं पत्तम्पि अनक्कन्तं वा फालितं वा छिन्दितं वा खण्डितं वा नाहोसि। दिट्ठं, महाराजाति। दिट्ठं, ताताति। अच्छरं पहरित्वा तं हत्थतलं उपनामेसि। धातूपत्थद्धो लङ्घित्वा हत्थतले अट्ठासि। दिट्ठं, महाराजाति? दिट्ठं, ताताति। एवं उत्तमहयो एव उत्तमकारणाय उत्तमजवं पटिपज्जति।

उत्तमे साखल्येति मुदुवाचाय। मुदुवाचाय हि, “तात, त्वं मा चिन्तयि, रज्जो मङ्गलस्सो भविस्ससि, राजभोजनादीनि लभिस्ससी”ति उत्तमहयकारणं कारेतब्बो। तेन वुत्तं “उत्तमे साखल्ये”ति। **राजभोग्गो**ति रज्जो उपभोगो। **रज्जो अङ्गन्तेव सङ्खं गच्छती**ति यत्थ कत्थचि गच्छन्तेन हत्थं विय पादं विय अनोहायेव गन्तब्बं होति। तस्मा अङ्गन्ति सङ्खं गच्छति, चतूसु वा सेनङ्गेसु एकं अङ्गं होति।

असेखाय सम्मादिट्ठियाति अरहत्तफलसम्मादिट्ठिया। सम्मासङ्कप्पादयोपि तंसम्पयुत्ताव। **सम्माजाणं** पुब्बे वुत्तसम्मादिट्ठियेव। ठपेत्वा पन अट्ठ फलङ्गानि सेसा धम्मा **विमुत्ती**ति वेदितब्बा। सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव। अयं पन देसना उग्घटितज्जूपुगलस्स वसेन अरहत्तनिकूटं गहेत्वा निट्ठापिताति।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

भद्दालिसुत्तवण्णना निट्ठिता।

६. लटुकिकोपमसुत्तवण्णना

१४८. एवं मे सुतन्ति लटुकिकोपमसुत्तं। तत्थ येन **सो वनसण्डो**ति अयम्पि महाउदायित्थेरो भगवता सद्भिंयेव पिण्डाय पविसित्वा सद्भिं पटिक्कमि। तस्मा येन सो भगवता उपसङ्कमन्तो वनसण्डो तेनुपसङ्कमीति वेदितब्बो। **अपहत्ता**ति

अपहारको । उपहत्ताति उपहारको । पटिसल्लाना वुड्डितोति फलसमापत्तितो वुड्डितो ।

१४९. यं भगवाति यस्मिं समये भगवा । इङ्गाति आणत्तियं निपातो । अज्जथत्तन्ति चित्तस्स अज्जथत्तं । तज्ज खो न भगवन्तं पटिच्च, एवरूपं पन पणीतभोजनं अलभन्ता कथं यापेस्सामाति एवं पणीतभोजनं पटिच्च अहोसीति वेदितब्बं । भूतपुब्बन्ति इमिना रत्तिभोजनस्स पणीतभावं दस्सेति । सूपेय्यन्ति सूपेन उपनेतब्बं मच्छमंसकळीरादि । समग्गा भुज्जिस्सामाति एकतो भुज्जिस्साम । सङ्घत्तियोति अभिसङ्घारिकखादनीयानि । सब्बा ता रत्तिन्ति सब्बा ता सङ्घत्तियो रत्तिंयेव होन्ति, दिवा पन अप्पा परित्ता थोकिका होन्तीति । मनुस्सा हि दिवा यागुकज्जियादीहि यापेत्वापि रत्तिं यथासत्ति यथापणीतमेव भुज्जन्ति ।

पुन भूतपुब्बन्ति इमिना रत्ति विकालभोजने आदीनवं दस्सेति । तत्थ अन्धकारतिमिसायन्ति बहलन्धकारे । माणवेहीति चोरेहि । कतकम्मेहीति कतचोरकम्मेहि । चोरा किर कतकम्मा यं नेसं देवतं आयाचित्वा कम्मं निप्फन्नं, तस्स उपहारत्थाय मनुस्से मारेत्वा गललोहितादीनि गणहन्ति । ते अज्जेसु मनुस्सेसु मारियमानेसु कोलाहला उप्पज्जिस्सन्ति, पब्बजितं परियेसन्तो नाम नत्थीति मज्जमाना भिक्खू गहेत्वा मारेन्ति । तं सन्धायेतं वुत्तं । अकतकम्मेहीति अटवितो गामं आगमनकाले कम्मनिप्फन्नत्थं पुरेतरं बलिकम्मं कातुकामेहि । असद्धम्मेन निमन्तेतीति “एहि भिक्खु अज्जेकरत्तिं इधेव भुज्जित्वा इध वसित्वा सम्पत्तिं अनुभवित्वा स्वे गमिस्ससी”ति मेथुनधम्मेन निमन्तेति ।

पुन भूतपुब्बन्ति इमिना अत्तना दिट्ठकारणं कथेति । विज्जन्तरिकायाति विज्जुविज्जोतनक्खणे । विस्सरमकासीति महासदमकासि । अभुम्मेति भूति वड्ढि, अभूति अवड्ढि, विनासो मय्हन्ति अत्थो । पिसाचो वत मन्ति पिसाचो मं खादितुं आगतो वत । आतुमारी मातुमारीति एत्थ आतूति पिता, मातूति माता । इदं वुत्तं होति — यस्स पिता वा माता वा अत्थि, तं मातापितरो अम्हाकं पुत्तकोति यथा तथा वा उप्पादेत्वा यंकिज्जि खादनीयभोजनीयं दत्वा एकस्मिं ठाने सयापेन्ति । सो एवं रत्तिं पिण्डाय न चरति । तुहं पन मातापितरो मता मज्जे, तेन एवं चरसीति ।

१५०. एवमेवाति एवमेव किज्जि आनिसंसं अपस्सन्ता निक्कारणेनेव । एवमाहंसूति गरहन्तो आह । तत्थ आहंसूति वदन्ति । किं पनिमस्साति इमस्स अप्पमत्तकस्स हेतु किं वत्तब्बं नाम, ननु अपस्सन्तेन विय असुणन्तेन विय भवितब्बन्ति । ओरमत्तकस्साति परित्तमत्तकस्स । अधिसल्लिखतेवायन्ति अयं समणो नवनीतं पिसन्तो विय पदुमनाळसुत्तं ककचेन ओक्कन्तन्तो विय अतिसल्लेखति, अतिवायामं करोति । सिक्खाकामाति सारिपुत्तमोग्गल्लानादयो विय सिक्खाकामा, तेसु च अप्पच्चयं उपट्ठपेन्ति । तेसज्हि एवं होति “सचे एते ‘अप्पमत्तकमेतं, हरथ भगवा’ति वदेय्युं, किं सत्था न हरेय्य । एवं पन अवत्वा भगवन्तं परिवारेत्वा निसिन्ना ‘एवं भगवा, साधु भगवा, पज्जपेथ भगवा’ति अतिरेकतरं उस्साहं पटिलभन्ती”ति । तस्मा तेसु अप्पच्चयं उपट्ठपेन्ति ।

तेसन्ति तेसं एकच्चानं मोघपुरिसानं । तन्ति तं अप्पमत्तकं पहातब्बं । थूलो कलिङ्गरोति गले बद्धं महाकटुं विय होति । लटुकिका सकुणिकाति चातकसकुणिका । सा किर रवसतं रवित्वा नच्चसतं नच्चित्वा सकिं गोचरं गणहाति । आकासतो भूमियं पतिट्ठितं पन नं दिस्वा वच्छपालकादयो कीळनत्थं पूतिलताय बन्धन्ति । तं सन्धायेतं वुत्तं । आगमेतीति उपेति । तज्जि तस्साति तं पूतिलताबन्धनं तस्सा अप्पसरीरताय चैव अप्पथामताय च बलवबन्धनं नाम, महन्तं नाळिकेररज्जु विय दुच्छिज्जं होति । तेसन्ति तेसं मोघपुरिसानं सद्धामन्दताय च पज्जामन्दताय च बलवं बन्धनं नाम, दुक्कटवत्थुमत्तकम्पि महन्तं पाराजिकवत्थु विय दुप्पजहं होति ।

१५१. सुक्कपक्खे पहातब्बस्साति किं इमस्स अप्पमत्तकस्स पहातब्बस्स हेतु भगवता वत्तब्बं अत्थि, यस्स नो भगवा पहाणमाह । ननु एवं भगवतो अधिप्पायं जत्वापि पहातब्बमेवाति अत्थो । **अप्पोस्सुक्काति** अनुस्सुक्का । **पन्नलोमाति** पतितलोमा, न तस्स पहातब्बभयेन उद्धगलोमा । **परदत्तवुत्ताति** परेहि दिन्नवुत्तिनो, परतो लब्धेन यापेन्ताति अत्थो । **मिगभूतेन चेतसा विहरन्तीति** अपच्चासीसनपक्खे ठिता हुत्वा विहरन्ति । मिगो हि पहारं लभित्वा मनुस्सावासं गन्त्वा भेसज्जं वा वणतेलं वा लभिस्सामीति अज्झासयं अकत्वा पहारं लभित्वाव अगामकं अरज्जं पविसित्वा पहेट्टानं हेट्टा कत्वा निपतित्वा फासुभूतकाले उट्ठा गच्छति । एवं मिगा अपच्चासीसनपक्खे ठिता । इदं सन्धाय वुत्तं “मिगभूतेन चेतसा विहरन्ती”ति । **तज्झि तस्साति** तं वरत्तबन्धनं तस्स हत्थिनागस्स महासरीरताय चैव महत्थामताय च दुब्बलबन्धनं नाम । पूतिलता विय सुच्छिज्जं होति । **तेसं तन्ति** तेसं तं कुलपुत्तानं सद्धामहन्तताय च पज्जामहन्तताय च महन्तं पाराजिकवत्थुपि दुक्कटवत्थुमत्तकं विय सुप्पजहं होति ।

१५२. दलिद्दोति दालिद्वियेन समन्नागतो । **अस्सकोति** निस्सको । **अनाळिहयोति** अनङ्गो । **अगारकन्ति** खुद्दकगेहं । **ओलुग्गविलुग्गन्ति** यस्स गेहयट्ठियो पिट्ठिवंसतो मुच्चित्वा मण्डले लगा, मण्डलतो मुच्चित्वा भूमियं लगा । **काकातिदायिन्ति** यत्थ किञ्चिदेव भुज्जिस्सामाति अन्तो निसिन्नकाले विसुं द्वारकिच्चं नाम नत्थि, ततो ततो काका पविसित्वा परिवारेन्ति । सूरकाका हि पलायनकाले च यथासम्मुखट्टानेनेव निक्खमित्वा पलायन्ति । **नपरमरूपन्ति** न पुज्जवन्तानं गेहं विय उत्तमरूपं । **खटोपिकाति** विलीवमज्जको । **ओलुग्गविलुग्गाति** ओणतुण्णता । **धज्जसमवापकन्ति** धज्जज्ज समवापकज्ज । तत्थ **धज्जं** नाम कुद्रूसको । **समवापकन्ति** लाबुबीजकुम्भण्डबीजकादि बीजजातं । **नपरमरूपन्ति** यथा पुज्जवन्तानं गन्धसालिबीजादि परिसुद्धं बीजं, न एवरूपं । **जायिकाति** कपणजाया । **नपरमरूपाति** पच्छिसीसा लम्बत्थनी महोदरा पिसाचा विय बीभच्छा । **सामज्जन्ति** समणभावो । **सो वतस्सं, योहन्ति** सो वताहं पुरिसो नाम अस्सं, यो केसमस्सुं ओहारेत्वा पब्बजेय्यन्ति ।

सो न सक्कुण्येय्याति सो एवं चिन्तेत्वापि गेहं गन्त्वा — “पब्बज्जा नाम लाभगरुका दुक्करा दुरासदा, सत्तपि अट्ठपि गामे पिण्डाय चरित्वा यथाधोतेनेव पत्तेन आगन्तब्बम्पि होति, एवं यापेतुं असक्कोन्तस्स मे पुन आगतस्स वसनट्टानं इच्छितब्बं, तिणवल्लिदब्बसम्भारा नाम दुस्समोधानिया, किन्ति करोमी”ति वीमंसति । अथस्स तं अगारकं वेजयन्तपासादो विय उपट्ठाति । अथस्स खटोपिकं ओलोकेत्वा — “मयि गते इमं विसङ्खरित्वा उद्धनालातं करिस्सन्ति, पुन अट्ठनिपादविलीवादीनि लद्धब्बानि होन्ति, किन्ति करिस्सामी”ति चिन्तेति । अथस्स सा सिरिसयनं विय उपट्ठाति । ततो धज्जकुम्भं ओलोकेत्वा — “मयि गते अयं घरणी इमं धज्जं तेन तेन सद्धिं भुज्जिस्सति । पुन आगतेन जीवितवुत्ति नाम लद्धब्बा होति, किन्ति करिस्सामी”ति चिन्तेति । अथस्स सा अट्ठतेळसानि कोट्टागारसतानि विय उपट्ठाति । ततो मातुगामं ओलोकेत्वा — “मयि गते इमं हत्थिगोपको वा अस्सगोपको वा यो कोचि पलोभेस्सति, पुन आगतेन भत्तपाचिका नाम लद्धब्बा होति, किन्ति करिस्सामी”ति चिन्तेति । अथस्स सा रूपिनी देवी विय उपट्ठाति । इदं सन्धाय “सो न सक्कुण्येय्या”तिआदि वुत्तं ।

१५३. निक्खगणानन्ति सुवण्णनिक्खसतानं । **चयोति** सन्तानतो कतसन्निचयो । **धज्जगणानन्ति** धज्जसकटसतानं ।

१५४. चत्तारोमे, उदायि, पुग्गलाति इध किं दस्सेति? हेट्टा “ते तज्जेव पजहन्ति, ते तज्जेव नप्पजहन्ती”ति पजहनका च अप्पजहनका च रासिवसेन दस्सिता, न पाटियेक्कं विभत्ता । इदानीं यथा नाम दब्बसम्भारत्थं गतो पुरिसो

पटिपाटिया रुक्खे छिन्दित्वा पुन निवत्तित्वा वङ्कञ्च पहाय कम्मे उपनेतब्बयुत्तकमेव गण्हाति, एवमेव अप्पजहनके छडुत्वा अब्बोहारिके कत्वा पजहनकपुग्गला चत्तारो होन्तीति दस्सेतुं इमं देसनं आरभि ।

उपधिपहानायाति खन्धुपधिकिलेसुपधिअभिसङ्खारुपधिकामगुणूपधीति इमेसं उपधीनं पहानाय । **उपधिपटिसंयुत्ताति** उपधिअनुधावनका । **सरसङ्कप्पाति** एत्थ सरन्ति धावन्तीति सरा । सङ्कप्पेन्तीति सङ्कप्पा । पदद्वयेनपि वितक्कायेव वुत्ता । **समुदाचरन्तीति** अभिभवन्ति अज्झोत्थरित्वा वत्तन्ति । **संयुत्तोति** किलेसेहि संयुत्तो । **इन्द्रियवेमत्तताति** इन्द्रियनानत्तता । **कदाचि करहचीति** बहुकालं वीतिवत्तेत्वा । **सतिसम्मोसाति** सतिसम्मोसेन । **निपातोति** अयोकटाहम्हि पतनं । एत्तावता “नप्पजहति, पजहति, खिप्पं पजहती”ति तयो रासयो दस्सिता । तेसु चत्तारो जना नप्पजहन्ति नाम, चत्तारो पजहन्ति नाम, चत्तारो खिप्पं पजहन्ति नाम ।

तत्थ पुथुज्जनो सोतापन्नो सकदागामी अनागामीति इमे चत्तारो जना नप्पजहन्ति नाम । पुथुज्जनादयो ताव मा पजहन्तु, अनागामी कथं न पजहतीति? सोपि हि यावदेवस्स भवलोभो अत्थि, ताव अहोसुखं अहोसुखन्ति अभिनन्दति । तस्मा नप्पजहति नाम । एतेयेव पन चत्तारो जना पजहन्ति नाम । सोतापन्नादयो ताव पजहन्तु, पुथुज्जनो कथं पजहतीति? आरद्धविपस्सको हि सतिसम्मोसेन सहसा किलेसे उप्पन्ने “मादिसस्स नाम भिक्खुनो किलेसो उप्पन्नो”ति संवेगं कत्वा वीरियं पग्गय्ह विपस्सनं वडुत्वा मग्गेन किलेसे समुग्घातेति । इति सो पजहति नाम । तेयेव चत्तारो खिप्पं पजहन्ति नाम । तत्थ इमस्मिं सुत्ते, महाहत्थिपदोपमे (म० नि० १.२८८ आदयो), इन्द्रियभावनेति (म० नि० ३.४५३ आदयो) इमेसु सुत्तेसु किञ्चापि ततियवारो गहितो, पज्जो पन दुतियवारेनेव कथितोति वेदितब्बो ।

उपधि दुक्खस्स मूलन्ति एत्थ पञ्च खन्धा उपधि नाम । तं दुक्खस्स मूलन्ति इति विदित्वा किलेसुपधिना निरुपधि होति, निग्गहणो नितण्होति अत्थो । **उपधिसङ्ख्ये विमुत्तोति** तण्हक्खये निब्बाने आरम्भणतो विमुत्तो ।

१५५. एवं चत्तारो पुग्गले वित्थारेत्वा इदानी ये पजहन्ति, ते “इमे नाम एत्तके किलेसे पजहन्ति” । ये नप्पजहन्ति, तेपि “इमे नाम एत्तके किलेसे नप्पजहन्ती”ति दस्सेतुं **पञ्च खो इमे उदायि कामगुणाति** आदिमाह । तत्थ **मिळ्हसुखन्ति** असुचिसुखं । **अनरियसुखन्ति** अनरियेहि सेवितसुखं । **भायितब्बन्ति** एतस्स सुखस्स पटिलाभतोपि विपाकतोपि भायितब्बं । **नेक्खम्मसुखन्ति** कामतो निक्खन्तसुखं । **पविवेकसुखन्ति** गणतोपि किलेसतोपि पविवित्तसुखं । **उपसमसुखन्ति** रागादिवूपसमत्थाय सुखं । **सम्बोधसुखन्ति** मग्गसङ्घातस्स सम्बोधस्स निब्बत्तनत्थाय सुखं । **न भायितब्बन्ति** एतस्स सुखस्स पटिलाभतोपि विपाकतोपि न भायितब्बं, भावेतब्बमेवेतं ।

१५६. **इज्जितस्मिं वदामीति** इज्जनं चलनं फन्दनन्ति वदामि । **किञ्च तत्थ इज्जितस्मिन्ति** किञ्च तत्थ इज्जितं । **इदं तत्थ इज्जितस्मिन्ति** ये एते अनिरुद्धा वितक्कविचारा, इदं तत्थ इज्जितं । दुतियततियज्झानेसुपि एसेव नयो । **अनिज्जितस्मिं वदामीति** इदं चतुत्थज्झानं अनिज्जनं अचलनं निप्फन्दनन्ति वदामि ।

अनलन्ति वदामीति अकत्तब्बआलयन्ति वदामि, तण्हालयो एत्थ न उप्पादेतब्बोति दस्सेति । अथ वा अनलं अपरियत्तं, न एत्तावता अलमेतन्ति सन्निट्ठानं कातब्बन्ति वदामि । **नेवसज्जानासज्जायतनस्सापीति** एवरूपायपि सन्ताय समापत्तिया पहानमेव वदामि । **अणुं वा थूलं वाति** खुद्दकं वा महन्तं वा अप्पसावज्जं वा महासावज्जं वा । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । देसना पन नेय्यपुग्गलस्स वसेन अरहत्तनिकूटेनेव निट्ठापिताति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

लट्ठिकोपमसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

७. चातुमसुत्तवण्णना

१५७. एवं मे सुतन्ति चातुमसुत्तं । तत्थ चातुमायन्ति एवंनामके गामे । पञ्चमत्तानि भिक्खुसतानीति अधुना पब्बजितानं भिक्खूनां पञ्च सतानि । थेरा किर चिन्तेसुं — “इमे कुलपुत्ता दसबलं अदिस्वाव पब्बजिता, एतेसं भगवन्तं दस्सेस्साम, भगवतो सन्तिके धम्मं सुत्वा अत्तनो अत्तनो यथाउपनिस्सयेन पतिट्ठहिस्सन्ती”ति । तस्मा ते भिक्खू गहेत्वा आगता । पटिसम्मोदमानाति “कच्चावुसो, खमनीय”न्तिआदिं पटिसन्थारकथं कुरुमाना । सेनासनानि पज्जापयमानाति अत्तनो अत्तनो आचरियुपज्झायाणं वसनट्ठानानि पुच्छित्वा द्वारवातपानानि विवरित्वा मज्जपीठकटसारकादीनि नीहरित्वा पप्फोटेत्वा यथाट्ठाने सण्ठापयमाना । पत्तचीवरानि पटिसामयमानाति, भन्ते, इदं मे पत्तं ठपेथ, इदं चीवरं, इदं थालकं, इदं उदकतुम्बं, इमं कत्तरयट्ठिन्ति एवं समणपरिक्खारे सङ्गोपयमाना ।

उच्चासद्वा महासद्वाति उद्धं उगगतत्ता उच्चं, पत्थटत्ता महन्तं अविनिब्भोगसद्वं करोन्ता । केवट्ठा मज्जे मच्छविलोपेति केवट्ठानं मच्छपच्छिठपितट्ठाने महाजनो सन्निपतित्वा — “इध अज्जं एकं मच्छं देहि, एकं मच्छफालं देहि, एतस्स ते महा दिन्नो, मय्हं खुद्दको”ति एवं उच्चासद्वं महासद्वं करोन्ति । तं सन्धायेतं वुत्तं । मच्छगहणत्थं जाले पक्खित्तेपि तस्मिं ठाने केवट्ठा चेव अज्जे च “पविट्ठो न पविट्ठो, गहितो न गहितो”ति महासद्वं करोन्ति । तम्पि सन्धायेतं वुत्तं । पणामेमीति नीहरामि । न वो मम सन्तिके वत्थब्बन्ति तुम्हे मादिसस्स बुद्धस्स वसनट्ठानं आगन्त्वा एवं महासद्वं करोथ, अत्तनो धम्मताय वसन्ता किं नाम सारुप्यं करिस्सथ, तुम्हादिसानं मम सन्तिके वसनकिच्चं नत्थीति दीपेति । तेसु एकभिक्खुपि “भगवा तुम्हे महासद्वमत्तकेन अम्हे पणामेथा”ति वा अज्जं वा किञ्चि वत्तुं नासक्खि, सब्बे भगवतो वचनं सम्पटिच्छन्ता “एवं, भन्ते,”ति वत्वा निक्खमिंसु । एवं पन तेसं अहोसि “मयं सत्थारं पस्सिस्साम, धम्मकथं सोस्साम, सत्थु सन्तिके वसिस्सामाति आगता । एवरूपस्स पन गरुनो सत्थु सन्तिकं आगन्त्वा महासद्वं करिम्हा, अम्हाकमेव दोसोयं, पणामितम्हा, न नो लद्धं भगवतो सन्तिके वत्थुं, न सुवण्णवण्णसरीरं ओलोकेतुं, न मधुरस्सरेन धम्मं सोतु”न्ति । ते बलवदोमनस्सजाता हुत्वा पक्कमिंसु ।

१५८. तेनुपसङ्कमिंसूति ते किर सक्या आगमनसमयेपि ते भिक्खू तत्थेव निसिन्ना पस्सिंसु । अथ नेसं एतदहोसि — “किं नु खो एते भिक्खू पविसित्वाव पटिनिवत्ता, जानिस्साम तं कारण”न्ति चिन्तेत्वा येन ते भिक्खू तेनुपसङ्कमिंसु । हन्दाति ववस्सगत्थे निपातो । कहं पन तुम्हेति तुम्हे इदानेव आगन्त्वा कहं गच्छथ, किं तुम्हाकं कोचि उपद्वो, उदाहु दसबलस्साति? तेसं पन भिक्खूनां, — “आवुसो, मयं भगवन्तं दस्सनाय आगता, दिट्ठो नो भगवा, इदानि अत्तनो वसनट्ठानं गच्छामा”ति किञ्चापि एवं वचनपरिहारो अत्थि, एवरूपं पन लेसकप्यं अकत्वा यथाभूतमेव आरोचेत्वा भगवता खो, आवुसो, भिक्खुसङ्गो पणामितोति आहंसु । ते पन राजानो सासने धुरवहा, तस्मा चिन्तेसुं — “द्वीहि अगगसावकेहि सद्धि पञ्चसु भिक्खुसतेसु गच्छन्तेसु भगवतो पादमूलं विगच्छिस्सति, इमेसं निवत्तनाकारं करिस्सामा”ति । एवं चिन्तेत्वा तेन हायस्मन्तोतिआदिमाहंसु । तेसुपि भिक्खूसु “मयं महासद्वमत्तकेन पणामिता, न मयं जीवितुं असक्कोन्ता पब्बजिता”ति एकभिक्खुपि पटिप्फरितो नाम नाहोसि, सब्बे पन समकंयेव, “एवमावुसो,”ति सम्पटिच्छिंसु ।

१५९. अभिनन्दतूति भिक्खुसङ्गस्स आगमनं इच्छन्तो अभिनन्दतु । अभिवदतूति एतु भिक्खुसङ्गोति एवं चित्तं

उष्पादेन्तो अभिवदतु। **अनुगगहितो**ति आमिसानुगहेन च धम्मानुगहेन च अनुगगहितो। **अञ्जथत्तन्ति** दसबलस्स दस्सनं न लभामाति पसादञ्जथत्तं भवेय्य। **विपरिणामो**ति पसादञ्जथत्तेन विब्भमन्तानं विपरिणामञ्जथत्तं भवेय्य। **बीजानं तरुणानन्ति** तरुणसस्सानं। **सिया अञ्जथत्तन्ति** उदकवारकाले उदकं अलभन्तानं मिलातभावेन अञ्जथत्तं भवेय्य, सुस्सित्वा मिलातभावं आपज्जनेन विपरिणामो भवेय्य। वच्छकस्स पन खीरपिपासाय सुस्सनं अञ्जथत्तं नाम, सुस्सित्वा कालकिरिया विपरिणामो नाम।

१६०. पसादितो भगवाति थेरो किर तत्थ निसिन्नोव दिब्बचक्खुना ब्रह्मानं आगतं अद्दस, दिब्बाय सोतधातुया च आयाचनसद्दं सुणि, चेतोपरियजाणेन भगवतो पसन्नभावं अञ्जासि। तस्मा — “कञ्चि भिक्खुं पेसेत्वा पक्कोसियमानानं गमनं नाम न फासुकं, याव सत्था न पेसेति, तावदेव गमिस्सामा”ति मञ्जमानो एवमाह। **अण्णोस्सुक्को**ति अञ्जेसु किच्चेसु अनुस्सुक्को हुत्वा। **दिट्ठधम्मसुखविहारन्ति** फलसमापत्तिविहारं अनुयुत्तो मञ्जे भगवा विहरितुकामो, सो इदानि यथारुचिया विहरिस्सतीति एवं मे अहोसीति वदति। **मयम्पि दानीति** मयं परं ओवदमाना विहारतो निक्कट्ठिता, किं अम्हाकं परोवादेन। इदानि मयम्पि दिट्ठधम्मसुखविहारेनेव विहरिस्सामाति दीपेति। थेरो इमस्मिं ठाने विरद्धो अत्तनो भारभावं न अञ्जासि। अयञ्हि भिक्खुसङ्घो द्विन्मि महाथेरानं भारो, तेन नं पटिसेधेन्तो भगवा **आगमेहीति** आदिमाह। महामोग्गल्लानत्थेरो पन अत्तनो भारभावं अञ्जासि। तेनस्स भगवा साधुकारं अदासि।

१६१. चत्तारिमानि, भिक्खवेति कस्मा आरभि? इमस्मिं सासने चत्तारि भयानि। यो तानि अभीतो होति, सो इमस्मिं सासने पतिट्ठातुं सक्कोति। इतरो पन न सक्कोतीति दस्सेतुं इमं देसनं आरभि। तत्थ **उदकोरोहन्तेति** उदकं ओरोहन्ते पुग्गले। **कुम्भीलभयन्ति** सुंसुमारभयं। **सुसुकाभयन्ति** चण्डमच्छभयं।

१६२. कोधुपायासस्सेतं अधिवचनन्ति यथा हि बाहिरं उदकं ओतिण्णो ऊमीसु ओसीदित्वा मरति, एवं इमस्मिं सासने कोधुपायासे ओसीदित्वा विब्भमति। तस्मा कोधुपायासो “ऊमिभय”न्ति वुत्तो।

१६३. ओदरिकत्तस्सेतं अधिवचनन्ति यथा हि बाहिरं उदकं ओतिण्णो कुम्भीलेन खादितो मरति, एवं इमस्मिं सासने ओदरिकत्तेन खादितो विब्भमति। तस्मा ओदरिकत्तं “कुम्भीलभय”न्ति वुत्तं।

१६४. अरक्खितेनेव कायेनाति सीसप्पचालकादिकरणेन अरक्खितकायो हुत्वा। **अरक्खिताय वाचायाति** दुट्ठुल्लभासनादिवसेन अरक्खितवाचो हुत्वा। **अनुपट्ठिताय सतियाति** कायगतासतिं अनुपट्ठापेत्वा। **असंवुत्तेहीति** अपिहितेहि। **पञ्चन्नेतं कामगुणानं अधिवचनन्ति** यथा हि बाहिरं उदकं ओतिण्णो आवट्टे निमुज्जित्वा मरति, एवं इमस्मिं सासने पब्बजितो पञ्चकामगुणावट्टे निमुज्जित्वा विब्भमति। तस्मा पञ्च कामगुणा “आवट्टभय”न्ति वुत्ता।

१६५. अनुद्धंसेतीति किलमेति मिलापेति। **रागानुद्धंसेनाति** रागानुद्धंसितेन। **मातुगामस्सेतं अधिवचनन्ति** यथा हि बाहिरं उदकं ओतिण्णो चण्डमच्छं आगम्म लद्धप्पहारो मरति, एवं इमस्मिं सासने मातुगामं आगम्म उप्पन्नकामरागो विब्भमति। तस्मा मातुगामो “सुसुकाभय”न्ति वुत्तो।

इमानि पन चत्तारि भयानि भायित्वा यथा उदकं अनोरोहन्तस्स उदकं निस्साय आनिसंसो नत्थि, उदकपिपासाय पिपासितो च होति रजोजल्लेन किलिडुसरीरो च, एवमेवं इमानि चत्तारि भयानि भायित्वा सासने अपब्बजन्तस्सापि इमं सासनं निस्साय आनिसंसो नत्थि, तण्हापिपासाय पिपासितो च होति किलेसरजेन संकिलिडुचित्तो च। यथा पन इमानि

चत्तारि भयानि अभायित्वा उदकं ओरोहन्तस्स वुत्तप्पकारो आनिसंसो होति, एवं इमानि अभायित्वा सासने पब्बजितस्सापि वुत्तप्पकारो आनिसंसो होति । थेरो पनाह — “चत्तारि भयानि भायित्वा उदकं अनोतरन्तो सोतं छिन्दित्वा परतीरं पापुणितुं न सक्कोति, अभायित्वा ओतरन्तो सक्कोति, एवमेवं भायित्वा सासने अपब्बजन्तोपि तण्हासोतं छिन्दित्वा निब्बानपारं दहुं न सक्कोति, अभायित्वा पब्बजन्तो पन सक्कोती”ति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । अयं पन देसना नेय्यपुगलस्स वसेन निट्ठापिताति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

चातुमसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

८. नळकपानसुत्तवण्णना

१६६. एवं मे सुतन्ति नळकपानसुत्तं । तत्थ नळकपानेति एवंनामके गामे । पुब्बे किर अम्हाकं बोधिसत्तो वानरयोनिं निब्बत्तो, महाकायो कपिराजा अनेकवानरसहस्सपरिवृतो पब्बतपादे विचरति । पञ्चवा खो पन होति महापुञ्जो । सो परिसं एवं ओवदति — “इमस्मिं पब्बतपादे ताता, विसफलानि नाम होन्ति, अमनुस्सपरिग्गहिता पोक्खरणिyo नाम होन्ति, तुम्हे पुब्बे खादितपुब्बानेव फलानि खादथ, पीतपुब्बानेव पानीयानि च पिवथ, एत्थ वो मं पटिपुच्छित्तब्बकिच्चं नत्थि, अखादितपुब्बानि पन फलानि अपीतपुब्बानि च पानीयानि मं अपुच्छित्वा मा खादित्थ मा पिवित्था”ति ।

ते एकदिवसं चरमाना अज्जं पब्बतपादं गन्त्वा गोचरं गहेत्वा पानीयं ओलोकेन्ता एकं अमनुस्सपरिग्गहितं पोक्खरणिं दिस्वा सहसा अपिवित्वा समन्ता परिवारेत्वा महासत्तस्स आगमनं ओलोकयमाना निसीदिसु । महासत्तो आगन्त्वा “किं ताता पानीयं न पिवथा”ति आह । तुम्हाकं आगमनं ओलोकेमाति । साधु ताताति समन्ता पदं परियेसमानो ओतिण्णपदंयेव अद्दस, न उत्तिण्णपदं, दिस्वा सपरिस्सयाति अज्जासि । तावदेव च तत्थ अभिनिब्बत्तअमनुस्सो उदकं द्वेधा कत्वा उट्ठासि सेतमुखो नीलकुच्छि रत्तहत्थपादो महादाठिको वङ्कदाठो विरूपो बीभच्छो उदकरक्खसो । सो एवमाह — “कस्मा पानीयं न पिवथ, मधुरं उदकं पिवथ, किं तुम्हे एतस्स वचनं सुणाथा”ति? महासत्तो आह — “त्वं इध अधिवत्थो अमनुस्सो”ति? आमाहन्ति । त्वं इध ओतिण्णे लभसीति? आम लभामि, तुम्हे पन सब्बे खादिस्सामीति । न सक्खिस्ससि, यक्खाति । पानीयं पन पिविस्सथाति? आम पिविस्सामाति । एवं सन्ते एकोपि वो न मुच्चिस्सतीति । पानीयज्च पिविस्साम, न च ते वसं गमिस्सामाति एकनळं आहरापेत्वा कोटियं गहेत्वा धमि, सब्बो एकच्छिद्दो अहोसि, तीरे निसीदित्वाव पानीयं पिवि, सेसवानरानं पाटियेक्के नळे आहरापेत्वा धमित्वा अदासि । सब्बे यक्खस्स पस्सन्तस्सेव पानीयं पिंविसु । वुत्तम्पि चेतं —

“दिस्वा पदमनुत्तिण्णं, दिस्वानो’ तरितं पदं ।

नळेन वारिं पिस्साम, नेव मं त्वं वधिस्ससी”ति ॥ (जा० १.१.२०) ।

ततो पट्टाय याव अज्जदिवसा तस्मिं ठाने नळा एकच्छिद्दाव होन्ति । इमिना हि सद्धिं इमस्मिं कप्पे चत्तारि कप्पट्टियपाटिहारियानि नाम — चन्दे ससबिम्बं, वट्टकजातकम्हि सच्चकिरियट्टाने अगिस्स गमनुपच्छेदो, घटिकारकुम्भकारस्स मातापितूनं वसनट्टाने देवस्स अवस्सनं, तस्सा पोक्खरणिया तीरे नळानं एकच्छिद्दभावोति । इति सा पोक्खरणी नळेन पानीयस्स पीतत्ता नळकपानाति नामं लभि । अपरभागे तं पोक्खरणिं निस्साय गामो पटिट्ठासि, तस्सापि

नळकपानन्तेव नामं जातं । तं सन्धाय वृत्तं “नळकपाने”ति । **पलासवने**ति किंसुकवने ।

१६७. तग्घ मयं, भन्तेति एकंसेनेव मयं, भन्ते, अभिरता । अज्जेपि ये तुम्हाकं सासने अभिरमन्ति, ते अम्हेहि सदिसाव हुत्वा अभिरमन्तीति दीपेन्ति ।

नेव राजाभिनीताति आदीसु एको रज्जो अपराधं कत्वा पलायति । राजा कुहिं, भो, असुकोति? पलातो देवाति । पलातद्धानेपि मे न मुच्चिस्सति, सचे पन पब्बजेय्य, मुच्चेय्याति वदति । तस्स कोचिदेव सुहदो गन्त्वा तं पवत्तिं आरोचेत्वा त्वं सचे जीवितुमिच्छसि, पब्बजाहीति । सो पब्बजित्वा जीवितं रक्खमानो चरति । अयं **राजाभिनीतो** नाम ।

एको पन चोरानं मूलं छिन्दन्तो चरति । चोरा सुत्वा “पुरिसानं अत्थिकभावं न जानाति, जानापेस्साम न”न्ति वदन्ति । सो तं पवत्तिं सुत्वा पलायति । चोरा पलातोति सुत्वा “पलातद्धानेपि नो न मुच्चिस्सति, सचे पन पब्बजेय्य, मुच्चेय्या”ति वदन्ति । सो तं पवत्तिं सुत्वा पब्बजति । अयं **चोराभिनीतो** नाम ।

एको पन बहुं इणं खादित्वा तेन इणेन अट्टो पीळितो तम्हा गामा पलायति । इणसामिका सुत्वा “पलातद्धानेपि नो न मुच्चिस्सति, सचे पन पब्बजेय्य, मुच्चेय्या”ति वदन्ति । सो तं पवत्तिं सुत्वा पब्बजति । अयं **इणट्टो** नाम ।

राजभयादीनं पन अज्जतरेन भयेन भीतो अट्टो आतुरो हुत्वा निक्खम्म पब्बजितो **भयट्टो** नाम । दुब्भिक्खादीसु जीवितुं असक्कोन्तो पब्बजितो **आजीविकापकतो** नाम, आजीविकाय पकतो अभिभूतोति अत्थो । इमेसु पन एकोपि इमेहि कारणेहि पब्बजितो नाम नत्थि, तस्मा “नेव राजाभिनीतो”ति आदिमाह ।

विवेकन्ति विविच्च विवित्तो हुत्वा । इदं वृत्तं होति — यं कामेहि च अकुसलधम्ममेहि च विवित्तेन पठमदुतियज्झानसङ्घातं पीतिसुखं अधिगन्तब्बं, सचे तं विविच्च कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्ममेहि पीतिसुखं नाधिगच्छति, अज्जं वा उपरि द्विन्नं ज्ञानानं चतुन्नज्ज मगगानं वसेन सन्ततरं सुखं नाधिगच्छति, तस्स इमे अभिज्झादयो चित्तं परियादाय तिट्ठन्तीति । तत्थ **अरती**ति अधिकुसलेसु धम्मेषु उक्कण्ठितता । **तन्दी**ति आलसियभावो । एवं यो पब्बजित्वा पब्बजितकिच्चं कातुं न सक्कोति, तस्स इमे सत्त पापधम्मा उप्पज्जित्वा चित्तं परियादियन्तीति दस्सेत्वा इदानीं यस्स ते धम्मा चित्तं परियादाय तिट्ठन्ति, सोयेव समणकिच्चम्पि कातुं न सक्कोतीति पुन **विवेकं अनुरुद्धा...पे०... अज्जं वा ततो सन्ततरन्ति** आह ।

एवं कण्हपक्खं दस्सेत्वा इदानीं तेनेव नयेन सुक्कपक्खं दस्सेतुं पुन **विवेकन्ति** आदिमाह । तस्सत्थो वृत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

१६८. सङ्घायाति जानित्वा । **एकन्ति** एकच्चं । **पटिसेवती**ति सेवितब्बयुत्तकं सेवति । सेसपदेसुपि एसेव नयो । **उपपत्तीसु ब्याकरोती**ति सप्पटिसन्धिके ताव ब्याकरोतु, अप्पटिसन्धिके कथं ब्याकरोतीति । अप्पटिसन्धिकस्स पुन भवे पटिसन्धि नत्थीति वदन्तो उपपत्तीसु ब्याकरोति नाम ।

जनकुहनत्थन्ति जनविम्हापनत्थं । **जनलपनत्थन्ति** महाजनस्स उपलापनत्थं । **न इति मं जनो जानातू**ति एवं मं महाजनो जानिस्सति, एवं मे महाजनस्स अन्तरे कित्तिसद्दो उग्गच्छिस्सतीति इमिनापि कारणेन न ब्याकरोतीति अत्थो । **उळारवेदा**ति महन्ततुट्ठिनी ।

१६९. सो खो पनस्स आयस्माति सो परिनिब्बुतो आयस्मा इमस्स ठितस्स आयस्मतो । **एवंसीलोति** आदीसु लोकियलोकुत्तरमिस्सकाव सीलादयो वेदितब्बो । **एवंधम्मोति** एत्थ पन समाधिपक्खिका धम्मा धम्माति अधिपेता । **फासुविहारो** होतीति तेन भिक्खुना पूरितपटिपत्तिं पूरेन्तस्स अरहत्तफलं सच्छिक्त्वा फलसमापत्तिविहारेन फासुविहारो होति, अरहत्तं पत्तुमसक्कोन्तस्स पटिपत्तिं पूरयमानस्स चरतोपि फासुविहारोयेव नाम होति । इमिना नयेन सब्बवारेसु अत्थो वेदितब्बोति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

नळकपानसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

९. गोलियानिसुत्तवण्णना

१७३. एवं मे सुतन्ति गोलियानिसुत्तं । तत्थ **पदसमाचारो**ति दुब्बलसमाचारो ओळारिकाचारो, पच्चयेसु सापेक्खो महारक्खितत्थेरो विय । तं किर उपट्ठाककुले निसिन्नं उपट्ठाको आह “असुकत्थेरस्स मे, भन्ते, चीवरं दिन्न”न्ति । साधु ते कतं तंयेव तक्केत्वा विहरन्तस्स चीवरं देन्तेनाति । तुम्हाकम्पि, भन्ते, दस्सामीति । साधु करिस्ससि तंयेव तक्केन्तस्साति आह । अयम्पि एवरूपो ओळारिकाचारो अहोसि । **सप्पतिस्सेनाति** सजेट्ठकेन, न अत्तानं जेट्ठकं कत्वा विहरितब्बं । **सेरिविहारेनाति** सच्छन्दविहारेन निरङ्कुसविहारेन ।

नानूपखज्जाति न अनुपखज्ज न अनुपविसित्वा । तत्थ यो द्वीसु महाथेरेसु उभतो निसिन्नेसु ते अनापुच्छित्त्वाव चीवरेन वा जाणुना वा घट्टेन्तो निसीदति, अयं अनुपखज्ज निसीदति नाम । एवं अकत्वा पन अत्तनो पत्तआसनसन्तिके ठत्वा निसीदावुसोति वुत्ते निसीदितब्बं । सचे न वदन्ति, निसीदामि, भन्तेति आपुच्छित्त्वा निसीदितब्बं आपुच्छितकालतो पट्टाय निसीदाति वुत्तेपि अवुत्तेपि निसीदितुं वट्टितयेव । **न पटिबाहिस्सामीति** एत्थ यो अत्तनो पत्तासनं अतिक्कमित्वा नवकानं पापुणनट्टाने निसीदति, अयं नवे भिक्खू आसनेन पटिबाहति नाम । तस्मिज्हि तथा निसिन्ने नवा भिक्खू “अम्हाकं निसीदितुं न देती”ति उज्झायन्ता तिट्ठन्ति वा आसनं वा परियेसन्ता आहिण्डन्ति । तस्मा अत्तनो पत्तासनेयेव निसीदितब्बं । एवं न पटिबाहति नाम ।

आभिसमाचारिकम्पि धम्मन्ति अभिसमाचारिकं वत्तपटिपत्तिमत्तम्पि । **नातिकालेनाति** न अतिपातो पविसितब्बं, न अतिदिवा पटिक्कमितब्बं, भिक्खुसङ्घेन सद्धियेव पविसितब्बञ्च निक्खमितब्बञ्च । अतिपातो पविसित्वा अतिदिवा निक्खमन्तस्स हि चेतियङ्गणबोधियङ्गणवत्तादीनि परिहायन्ति । कालस्सेव मुखं धोवित्वा मक्कटकसुत्तानि छिन्दन्तेन उस्सावबिन्दू निपातेन्तेन गामं पविसित्वा यागुं परियेसित्वा याव भिक्खाकाला अन्तोगामेयेव नानप्पकारं तिरच्छानकथं कथेन्तेन निसीदित्वा भत्तिकच्चं कत्वा दिवा निक्खम्म भिक्खूनां पादधोवनवेलाय विहारं पच्चागन्तब्बं होति । **न पुरेभत्तं पच्छाभत्तं कुलेसु चारित्तं आपज्जितब्बन्ति** “यो पन भिक्खु निमन्तितो सभत्तो समानो सन्तं भिक्खुं अनापुच्छा पुरेभत्तं वा पच्छाभत्तं वा कुलेसु चारित्तं आपज्जेय्य, अज्जत्र समया पाचित्तिय”न्ति (पाचि० २९९) इमं सिक्खापदं रक्खन्तेन तस्स विभङ्गे वुत्तं पुरेभत्तञ्च पच्छाभत्तञ्च चारित्तं न आपज्जितब्बं । **उद्धतो होति चपलोति** उद्धच्चपकतिको चेव होति चीवरमण्डन-पत्तमण्डन-सेनासनमण्डना इमस्स वा पूतिकायस्स केलायना मण्डनाति एवं वुत्तेन च तरुणदारकावचापल्येन समन्नागतो ।

पञ्चवता भवितव्यं चीवरकम्मादीसु इतिकत्तब्बेसु उपायपञ्चाय समन्नागतेन भवितव्यं । **अभिधम्मो** **अभिविनयेति** अभिधम्मपिटके चेव विनयपिटके च पाळिवसेन चेव अट्ठकथावसेन च योगो करणीयो । सव्वन्तिमेन हि परिच्छेदेन अभिधम्मो दुकतिकमातिहाहि सद्धिं धम्महृदयविभङ्गं विना न वट्ठति । विनये पन कम्माकम्मविनिच्छयेन सद्धिं सुविनिच्छितानि द्वे पातिमोक्खानि विना न वट्ठति ।

आरुप्पाति एत्तावता अट्ठपि समापत्तियो वुत्ता होन्ति । ता पन सव्वेन सव्वं असक्कोन्तेन सत्तसुपि योगो करणीयो, छसुपि... पे०... पञ्चसुपि । सव्वन्तिमेन परिच्छेदेन एकं कसिणे परिकम्मकम्मद्वानं पगुणं कत्वा आदाय विचरितव्वं, एत्तकं विना न वट्ठति । **उत्तरिमनुस्सधम्मो** इमिना सव्वेपि लोकुत्तरधम्मो दस्सेति । तस्मा अरहन्तेन हुत्वा विहातव्वं, अरहत्तं अनभिसम्भुणन्तेन अनागामिफले सकदागामिफले सोतापत्तिफले वा पतिट्ठातव्वं । सव्वन्तिमेन परियायेन एकं विपस्सनामुखं याव अरहत्ता पगुणं कत्वा आदाय विचरितव्वं । सेसं सव्वत्थ उत्तानमेव । इमं पन देसनं आयस्मा सारिपुत्तो नेय्यपुगलस्स वसेन आभिसमाचारिकवत्ततो पट्ठाय अनुपुब्बेन अरहत्तं पापेत्वा निट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

गोलियानिसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

१०. कीटागिरिसुत्तवण्णना

१७४. एवं मे सुतन्ति कीटागिरिसुत्तं । तत्थ **कासीसूति** एवंनामके जनपदे । **एथ तुम्हेपि, भिक्खवेति** एथ तुम्हेपि, भिक्खवे, इमे पञ्च आनिसंसंसे सम्पस्समाना अज्जत्रेव रत्तिभोजना भुज्जथ । इति भगवा रत्तिं विकालभोजनं, दिवा विकालभोजनन्ति इमानि द्वे भोजनानि एकप्पहारेन अजहापेत्वा एकस्मिं समये दिवा विकालभोजनमेव जहापेसि, पुन कालं अतिनामेत्वा रत्तिं विकालभोजनं जहापेन्तो एवमाह । कस्मा? इमानि हि द्वे भोजनानि वत्तमानानि वट्ठे आचिण्णानि समाचिण्णानि नदिं ओतिण्णउदकं विय अनुपक्खन्दानि, निवातेसु च घरेसु सुभोजनानि भुज्जित्वा वट्ठिता सुखुमाला कुलपुत्ता द्वे भोजनानि एकप्पहारेन पजहन्ता किलमन्ति । तस्मा एकप्पहारेन अजहापेत्वा भद्दालिसुत्ते दिवा विकालभोजनं जहापेसि, इध रत्तिं विकालभोजनं । जहापेन्तो पन न तज्जित्वा वा निग्गण्हित्वा वा, तेसं पहानपच्चया पन अप्पाबाधतज्ज सज्जानिस्सथाति एवं आनिसंसं दस्सेत्वाव जहापेसि । **कीटागिरीति** तस्स निगमस्स नामं ।

१७५. अस्सजिपुनव्वसुकाति अस्सजि च पुनव्वसुको च छसु छव्वगियेसु द्वे गणाचरिया । पण्डुको लोहितको मेत्तियो भुम्मजको अस्सजि पुनव्वसुकोति इमे छ जना **छव्वगिया** नाम । तेसु पण्डुकलोहितका अत्तनो परिसं गहेत्वा सावत्थियं वसन्ति, मेत्तियभुम्मजका राजगहे, इमे द्वे जना कीटागिरिस्मिं आवासिका होन्ति । **आवासिकाति** निबद्धवासिनो, तंनिबन्धा अकतं सेनासनं करोन्ति, जिण्णं पटिसङ्खरोन्ति, कते इस्सरा होन्ति । **कालिकन्ति** अनागते काले पत्तव्वं आनिसंसं ।

१७६. मया चेतं, भिक्खवेति इध किं दस्सेति? भिक्खवे, दिवसस्स तयो वारे भुज्जित्वा सुखवेदनंयेव उप्पादेन्तो न इमस्मिं सासने किच्चकारी नाम होति, एत्तका पन वेदना सेवितव्वा, एत्तका न सेवितव्वाति एतमत्थं दस्सेतुं इमं देसनं आरभि । **एवरूपं सुखवेदनं पजहथाति** इदञ्च गेहस्सितसोमनस्सवसेन वुत्तं, **उपसम्पज्ज विहरथाति** इदञ्च नेक्खम्मसितसोमनस्सवसेन । इतो परेसुपि द्वीसु वारेसु गेहस्सितनेक्खम्मसितानंयेव दोमनस्सानञ्च उपेक्खानञ्च वसेन

अत्थो वेदितब्बो ।

१८१. एवं सेवितब्बासेवितब्बवेदनं दस्सेत्वा इदानीं येसं अप्पमादेन किच्चं कत्तब्बं, येसञ्च न कत्तब्बं, ते दस्सेतुं नाहं, भिक्खवे, सब्बेसंयेवातिआदिमाह । तत्थ कतं तेसं अप्पमादेनाति तेसं यं अप्पमादेन कत्तब्बं, तं कतं । अनुलोमिकानीति पटिपत्तिअनुलोमानि कम्मट्ठानसप्पायानि, यत्थ वसन्तेन सक्का होन्ति मग्गफलानि पापुणितुं । इन्द्रियानि समन्नानयमानाति सद्भादीनि इन्द्रियानि समानं कुरुमाना ।

१८२. सत्तिमे, भिक्खवे, पुग्गलाति इध किं दस्सेति? येसं अप्पमादेन करणीयं नत्थि, ते द्वे होन्ति । येसं अत्थि, ते पज्जाति एवं सब्बेपि इमे सत्त पुग्गला होन्तीति इममत्थं दस्सेति ।

तत्थ उभतोभागविमुत्तोति द्वीहि भागेहि विमुत्तो । अरूपसमापत्तिया रूपकायतो विमुत्तो, मग्गेन नामकायतो । सो चतुन्नं अरूपसमापत्तीनं एकेकतो वुट्ठाय सङ्खारे सम्मसित्वा अरहत्तं पत्तानं चतुन्नं, निरोधा वुट्ठाय अरहत्तं पत्तअनागामिनो च वसेन पज्जविधो होति । पाळि पनेत्थ — “कतमो च पुग्गलो उभतोभागविमुत्तो, इधेकच्चो पुग्गलो अट्ठ विमोक्खे कायेन फुसित्वा विहरति, पज्जाय चस्स दिस्वा आसवा परिकखीणा होन्ती”ति (पु० प० २०८) एवं अभिधम्मे अट्ठविमोक्खलाभिनो वसेन आगता ।

पज्जाविमुत्तोति पज्जाय विमुत्तो । सो सुक्खविपस्सको, चतूहि ज्ञानेहि वुट्ठाय अरहत्तं पत्ता चत्तारो चाति इमेसं वसेन पज्जविधोव होति । पाळि पनेत्थ अट्ठविमोक्खपटिक्खेपवसेनेव आगता । यथाह — “न हेव खो अट्ठ विमोक्खे कायेन फुसित्वा विहरति, पज्जाय चस्स दिस्वा आसवा परिकखीणा होन्ति । अयं वुच्चति पुग्गलो पज्जाविमुत्तो”ति ।

फुट्ठन्तं सच्छिकरोतीति कायसक्खी । यो ज्ञानफस्सं पठमं फुसति, पच्छा निरोधं निब्बानं सच्छिकरोति, सो सोतापत्तिफलट्ठं आदिं कत्वा याव अरहत्तमग्गट्ठा छब्बिधो होन्तीति वेदितब्बो । तेनेवाह — “इधेकच्चो पुग्गलो अट्ठ विमोक्खे कायेन फुसित्वा विहरति, पज्जाय चस्स दिस्वा एकच्चे आसवा परिकखीणा होन्ति । अयं वुच्चति पुग्गलो कायसक्खी”ति ।

दिट्ठन्तं पत्तोति दिट्ठिप्पत्तो । तत्रिदं सङ्खेपलक्खणं — दुक्खा सङ्खारा, सुखो निरोधोति जातं होति दिट्ठं विदितं सच्छिकतं फुसितं पज्जायाति दिट्ठिप्पत्तो । वित्थारतो पनेसोपि कायसक्खि विय छब्बिधो होति । तेनेवाह — “इधेकच्चो पुग्गलो इदं दुक्खन्ति यथाभूतं पजानाति...पे०... अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदाति यथाभूतं पजानाति, तथागतप्पवेदिता चस्स धम्मा पज्जाय वोदिट्ठा होन्ति वोचरिता...पे०... अयं वुच्चति पुग्गलो दिट्ठिप्पत्तो”ति (पु० प० २०८) ।

सद्भाविमुत्तोति सद्भाय विमुत्तो । सोपि वुत्तनयेनेव छब्बिधो होति । तेनेवाह — “इधेकच्चो पुग्गलो इदं दुक्खन्ति — यथाभूतं पजानाति...पे०... अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदाति यथाभूतं पजानाति । तथागतप्पवेदिता चस्स धम्मा पज्जाय वोदिट्ठा होन्ति वोचरिता...पे०... नो च खो यथा दिट्ठिप्पत्तस्स । अयं वुच्चति पुग्गलो सद्भाविमुत्तो”ति (पु० प० २०८) । एतेसु हि सद्भाविमुत्तस्स पुब्बभागमग्गक्खणे सद्वहन्तस्स विय ओक्कप्पेन्तस्स विय अधिमुच्चन्तस्स विय च किलेसक्खयो होति, दिट्ठिप्पत्तस्स पुब्बभागमग्गक्खणे किलेसच्छेदकजाणं अदन्धं तिखिणं सूरं हुत्वा वहति । तस्मा यथा नाम नातितिखिणेन असिना कदलिं छिन्दन्तस्स छिन्नट्ठानं न मट्ठं होति, असि न सीघं वहति, सद्दो सुय्यति, बलवतरो वायामो कातब्बो होति, एवरूपा सद्भाविमुत्तस्स पुब्बभागमग्गभावना । यथा पन निसितअसिना कदलिं छिन्दन्तस्स छिन्नट्ठानं मट्ठं होति, असि सीघं

वहति, सद्दो न सुय्यति, बलववायामकिच्चं न होति, एवरूपा पञ्जाविमुत्तस्स पुब्बभागमग्गभावना वेदितब्बा ।

धम्मं अनुस्सरतीति **धम्मानुसारी** । धम्मोति पञ्जा, पञ्जापुब्बङ्गमं मग्गं भावेतीति अत्थो । **सद्धानुसारिहि** च एसेव नयो । उभो पनेते सोतापत्तिमग्गद्वायेव । वुत्तम्पि चेत्तं — “यस्स पुग्गलस्स सोतापत्तिफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नस्स पञ्चिन्द्रियं अधिमत्तं होति, पञ्जावाहिं पञ्जापुब्बङ्गमं अरियमग्गं भावेति । अयं वुच्चति पुग्गलो धम्मानुसारी”ति (पु० प० २०८) । तथा — “यस्स पुग्गलस्स सोतापत्तिफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नस्स सद्दिन्द्रियं अधिमत्तं होति, सद्धानुसारी”ति । अयमेत्थ सद्द्वेपो । वित्थारतो पनेसा उभतोभागविमुत्तादिकथा **विसुद्धिमग्गे** पञ्जाभावनाधिकारे वुत्ता । तस्मा तत्थ वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । या पनेसा एतेसं विभागदस्सनत्थं इध पाळि आगता, तत्थ यस्मा रूपसमापत्तिया विना अरूपसमापत्तियो नाम नत्थि, तस्मा आरुप्पाति वुत्तेपि अट्ठ विमोक्खा वुत्ताव होन्तीति वेदितब्बा ।

कायेन फुसित्वाति सहजातनामकायेन फुसित्वा । **पञ्जाय चस्स दिस्वा**ति पञ्जाय च एतस्स अरियसच्चधम्मे दिस्वा । **एकच्चे आसवा**ति पठममग्गादीहि पहातब्बा एकदेसआसवा । **तथागतप्पवेदिता**ति तथागतेन पवेदिता चतुसच्चधम्मा । **पञ्जाय वोदिट्ठा होन्ती**ति इमस्मिं ठाने सीलं कथितं, इमस्मिं समाधि, इमस्मिं विपस्सना, इमस्मिं मग्गो, इमस्मिं फलन्ति एवं अत्थेन अत्थे कारणेन कारणे चिण्णचरितत्ता मग्गपञ्जाय सुदिट्ठा होन्ति । **वोचरिता**ति विचरिता । **सद्दा निविट्ठा होती**ति ओकप्पनसद्दा पतिट्ठिता होति । **मत्तसो निज्झानं खमन्ती**ति मत्ताय ओलोकनं खमन्ति । **सद्दामत्तन्ति** सद्दायेव, इतरं तस्सेव वेवचनं

इति इमेसु अप्पमादेन करणीयेसु पुग्गलेसु तयो पटिविद्धमग्गफला सेखा । तेसु अनुलोमसेनासनं सेवमाना कल्याणमित्ते भजमाना इन्द्रियाणि समन्नानयमाना अनुपुब्बेन अरहत्तं गणहन्ति । तस्मा तेसं यथाठितोव पाळिअत्थो । अवसाने पन द्वे सोतापत्तिमग्गसमङ्गिनो । तेहि तस्स मग्गस्स अनुलोमसेनासनं सेवितं, कल्याणमित्ता भजिता, इन्द्रियाणि समन्नानीतानि । उपरि पन तिण्णं मग्गानं अत्थाय सेवमाना भजमाना समन्नानयमाना अनुपुब्बेन अरहत्तं पापुणिस्सन्तीति अयमेत्थ पाळिअत्थो ।

वितण्डवादी पन इममेव पाळिं गहेत्वा — “लोकुत्तरमग्गो न एकचित्तक्खणिको, बहुचित्तक्खणिको”ति वदति । सो वत्तब्बो — “यदि अज्जेन चित्तेन सेनासनं पटिसेवति, अज्जेन कल्याणमित्ते भजति, अज्जेन इन्द्रियाणि समन्नानेति, अज्जं मग्गचित्तन्ति सन्धाय त्वं ‘न एकचित्तक्खणिको मग्गो, बहुचित्तक्खणिको’ति वदसि, एवं सन्ते सेनासनं सेवमानो नीलोभासं पब्बतं पस्सति, वनं पस्सति, मिगपक्खीनं सद्दं सुणाति, पुप्फफलानं गन्धं घायति, पानीयं पिवन्तो रसं सायति, निसीदन्तो निपज्जन्तो फस्सं फुसति । एवं ते पज्जविज्जाणसमङ्गीपि लोकुत्तरधम्मसमङ्गीयेव भविस्सति । सचे पनेतं सम्पटिच्छसि, सत्थारा सद्दिं पटिविरुज्झसि । सत्थारा हि पज्जविज्जाणकाया एकन्तं अब्याकताव वुत्ता, तंसमङ्गिस्स कुसलाकुसलं पटिक्खित्तं, लोकुत्तरमग्गो च एकन्तकुसलो । तस्मा पजहेतं वाद”न्ति पज्जपेतब्बो । सचे पज्जति न उपगच्छति, “गच्छ पातोव विहारं पविसित्वा यागुं पिवाही”ति उय्योजेतब्बो ।

१८३. नाहं, भिक्खवे, आदिकेनेवाति अहं, भिक्खवे, पठममेव मण्डूकस्स उप्पतित्वा गमनं विय अज्जाराधनं अरहत्ते पतिट्ठानं न वदामि । **अनुपुब्बसिक्खा**ति करणत्थे पच्चत्तवचनं । परतो पदद्वयेपि एसेव नयो । **सद्दाजातो**ति ओकप्पनियसद्दाय जातसद्दो । **उपसङ्गमती**ति गरूनं समीपं गच्छति । **पयिरुपासती**ति सन्तिके निसीदति । **धारेती**ति साधुकं कत्वा धारेति । **छन्दो जायती**ति कत्तुकम्यताकुसलच्छन्दो जायति । **उस्सहती**ति वीरियं करोति । **तुलेती**ति अनिच्चं

दुखं अनत्ताति तुलयति । तुलयित्वा पदहतीति एवं तीरणविपस्सनाय तुलयन्तो मग्गपधानं पदहति । पहितत्तोति पेसितचित्तो । कायेन चेव परमसच्चन्ति नामकायेन निब्बानसच्चं सच्छिकरोति । पज्जाय चाति नामकायसम्पयुत्ताय मग्गपज्जाय पटिविज्झति पस्सति ।

इदानीं यस्मा ते सत्थु आगमनं सुत्वा पच्चुग्गमनमत्तम्पि न अकंसु, तस्मा तेसं चरियं गरहन्तो सापि नाम, भिक्खवे, सद्धा नाहोसीति आदिमाह । तत्थ कीवदूरेविमेति कित्तकं दूरे ठाने । योजनसतम्पि योजनसहस्सम्पि अपक्कन्ताति वत्तुं वट्टति, न पन किञ्चि आह । चतुप्पदं वेय्याकरणन्ति चतुसच्चव्याकरणं सन्धाय वुत्तं ।

१८४. यस्सुद्धिद्वस्साति यस्स उद्धिद्वस्स । योपि सो, भिक्खवे, सत्थाति बाहिरकसत्थारं दस्सेति । एवरूपीति एवंजातिका । पणोपणवियाति पणविया च ओपणविया च । न उपेतीति न होति । कयविककयकाले विय अग्घवड्डनहापनं न होतीति अत्थो । अयं गोणो किं अग्घति, वीसति अग्घतीति भणन्तो पणति नाम । न वीसति अग्घति, दस अग्घतीति भणन्तो ओपणति नाम । इदं पटिसेधेन्तो आह “पणोपणविया न उपेती”ति । इदानीं तं पणोपणवियं दस्सेतुं एवञ्च नो अस्स, अथ नं करेय्याम, न च नो एवमस्स, न नं करेय्यामाति आह ।

किं पन, भिक्खवेति, भिक्खवे, यं तथागतो सब्बसो आमिसेहि विसंसद्वो विहरति, एवं विसंसद्वस्स सत्थुनो एवरूपा पणोपणविया किं युज्जिस्सति? परियोगाहिय वत्ततोति परियोगाहित्वा उक्खिपित्वा गहेत्वा वत्तन्तस्स । अयमनुधम्मोति अयं सभावो । जानाति भगवा, नाहं जानामीति भगवा एकासनभोजने आनिसंसं जानाति, अहं न जानामीति मयि सद्धाय दिवसस्स तयो वारे भोजनं पहाय एकासनभोजनं भुज्जति । रुळहनीयन्ति रोहनीयं । ओजवन्तन्ति सिनेहवन्तं । कामं तचो चाति इमिना चतुरङ्गवीरियं दस्सेति । एत्थ हि तचो एकं अङ्गं, न्हारु एकं, अट्ठि एकं, मंसलोहितं एकन्ति एवं चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियं अधिद्वहित्वा अरहत्तं अप्पत्वा न वुट्ठहिस्सामीति एवं पटिपज्जतीति दस्सेति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । देसनं पन भगवा नेय्यपुग्गलस्स वसेन अरहत्तनिकूटेन निट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

कीटागिरिसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

दुतियवग्गवण्णना निट्ठिता ।

३. परिब्बाजकवग्गो

१. तेविज्जवच्छसुत्तवण्णना

१८५. एवं मे सुतन्ति तेविज्जवच्छसुत्तं । तत्थ एकपुण्डरीकेति पुण्डरीको वुच्चति सेतम्बरुक्खो, सो तस्मिं आरामे एको पुण्डरीको अत्थीति एकपुण्डरीको । एतदहोसीति तत्थ पविसितुकामताय अहोसि । चिरस्सं खो, भन्तेति पकतिया आगतपुब्बतं उपादाय । धम्मस्स चानुधम्मन्ति इध सब्बञ्जुतज्जाणं धम्मो नाम, महाजनस्स ब्याकरणं अनुधम्मो नाम । सेसं जीवकसुत्ते (म० नि० २.५१ आदयो) वुत्तनयमेव । न मे तेति अननुज्जाय ठत्वा अनुज्जम्पि पटिक्खिपति । “सब्बञ्जू सब्बदस्सावी अपरिसेसं जाणदस्सनं पटिजानाती”ति हि इदं अनुजानितब्बं सिया, — “चरतो च मे...पे०... पच्चुपट्ठित”न्ति

इदं पन नानुजानितब्बं । सब्बञ्जुतज्जाणेन हि आवज्जित्वा पजानाति । तस्मा अननुज्जाय ठत्वा अनुज्जम्पि पटिक्खपन्तो एवमाह ।

१८६. आसवानं खयाति एत्थ सकिं खीणानं आसवानं पुन खेपेतब्बाभावा यावदेवाति न वुत्तं । पुब्बेनिवासजाणेन चेत्थ भगवा अतीतजाननगुणं दस्सेति, दिब्बचक्खुजाणेन पच्चुप्पन्नजाननगुणं, आसवक्खयजाणेन लोकुत्तरगुणन्ति । इति इमाहि तीहि विज्जाहि सकलबुद्धगुणे संखिपित्वा कथेसि ।

गिहिसंयोजनन्ति गिहिबन्धनं गिहिपरिक्खारेसु निकन्तिं । **नत्थि खो वच्छाति** गिहिसंयोजनं अप्पहाय दुक्खस्सन्तकरो नाम नत्थि । येपि हि सन्ततिमहामत्तो उग्गसेनो सेट्ठिपुत्तो वीतसोकदारकोति गिहिलिङ्गे ठिताव अरहत्तं पत्ता, तेपि मग्गेन सब्बसङ्खारेसु निकन्तिं सुक्खापेत्वा पत्ता । तं पत्त्वा पन न तेन लिङ्गेन अट्ठंसु, गिहिलिङ्गं नामेतं हीनं, उत्तमगुणं धारेतुं न सक्कोति । तस्मा तत्थ ठितो अरहत्तं पत्त्वा तंदिवसमेव पब्बजति वा परिनिब्बाति वा । भूमदेवता पन तिट्ठन्ति । कस्मा? निलीयनोकासस्स अत्थिताय । सेसकामभवे मनुस्सेसु सोतापन्नादयो तयो तिट्ठन्ति, कामावचरदेवेसु सोतापन्ना सकदागामिनो च, अनागामिखीणासवा पनेत्थ न तिट्ठन्ति । कस्मा? तज्जि ठानं लळितजनस्स आवासो, नत्थि तत्थ तेसं पविवेकारहं पटिच्छन्नट्ठानञ्च । इति तत्थ खीणासवो परिनिब्बाति, अनागामी चवित्वा सुद्धावासे निब्बत्तति । कामावचरदेवतो उपरि पन चत्तारोपि अरिया तिट्ठन्ति ।

सोपासि कम्मवादीति सोपि कम्मवादी अहोसि, किरियम्पि न पटिबाहित्थ । तज्जि एकनवुतिकप्पमत्थके अत्तानंयेव गहेत्वा कथेति । तदा किर महासत्तो पासण्डपरिग्गण्हनत्थं पब्बजितो तस्सपि पासण्डस्स निप्फलभावं जानित्वा वीरियं न हापेसि, किरियवादी हुत्वा सग्गे निब्बत्तति । तस्मा एवमाह । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

तेविज्जवच्छसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

२. अग्गिवच्छसुत्तवण्णना

१८७. एवं मे सुतन्ति अग्गिवच्छसुत्तं । तत्थ **न खो अहन्ति** पठमवारे नाहं सस्सतदिट्ठिकोति वदति, दुतिये नाहं उच्छेददिट्ठिकोति । एवं अन्तानन्तिकादिवसेन सब्बवारेसु पटिक्खेपो वेदितब्बो । **होति च न च होतीति** अयं पनेत्थ एकच्चसस्सतवादो । **नेव होति न न होतीति** अयं अमराविक्खेपोति वेदितब्बो ।

१८९. सदुक्खन्ति किलेसदुक्खेन चेव विपाकदुक्खेन च सदुक्खं । **सविघातन्ति** तेसंयेव द्विन्नं वसेन सउपघातकं । **सउपायासन्ति** तेसंयेव वसेन सउपायासं । **सपरिळाहन्ति** तेसंयेव वसेन सपरिळाहं ।

किञ्चि दिट्ठिगतन्ति काचि एका दिट्ठिपि रुच्चित्वा खमापेत्वा गहिता अत्थीति पुच्छति । **अपनीतन्ति** नीहटं अपविद्धं । **दिट्ठन्ति** पज्जाय दिट्ठं । **तस्माति** यस्मा पज्जन्नं खन्धानं उदयवयं अद्दस, तस्मा । **सब्बमज्जितानन्ति** सब्बेसं तिण्णम्पि तण्हादिट्ठिमानमज्जितानं । **मथितानन्ति** तेसंयेव वेवचनं । इदानि तानि विभजित्वा दस्सेन्तो **सब्बअहंकार-ममंकार-मानानुसयानन्ति** आह । एत्थ हि अहंकारो दिट्ठि, ममंकारो तण्हा, मानानुसयो मानो । **अनुपादा विमुत्तोति** चतूहि उपादानेहि कञ्चि धम्मं अनुपादियित्वा विमुत्तो ।

१९०. न उपेतीति न युज्जति । एत्थ च “न उपपज्जती”ति इदं अनुजानितब्बं सिया । यस्मा पन एवं वुत्ते सो परिब्बाजको उच्छेदं गणहेय्य, उपपज्जतीति पन सस्सतमेव, उपपज्जति च न च उपपज्जतीति एकच्चसस्सतं, नेव उपपज्जति न न उपपज्जतीति अमराविकखेपं, तस्मा भगवा — “अयं अप्पतिट्ठो अनालम्बो होतु, सुखपवेसनट्ठानं मा लभतू”ति अननुज्जाय ठत्वा अनुज्जम्पि पटिक्खिपि । **अलन्ति समत्थं परियत्तं । धम्मोति पच्चयाकारधम्मो ।** **अज्जत्रयोगेनाति अज्जत्थ पयोगेन । अज्जत्राचरियकेनाति पच्चयाकारं अजानन्तानं अज्जेसं आचरियानं सन्तिके वसन्तेन ।**

१९१. तेन हि वच्छाति यस्मा त्वं सम्मोहमापादित्ति वदसि, तस्मा तंयेवेत्थ पटिपुच्छिस्सामि । **अनाहारो निब्बुतोति** अप्पच्चयो निब्बुतो ।

१९२. येन रूपेनाति येन रूपेन सत्तसङ्घातं तथागतं रूपीति पज्जापेय्य । **गम्भीरोति** गुणगम्भीरो । **अप्पमेय्योति** पमाणं गणितुं न सक्कुण्यो । **दुप्परियोगाळ्होति** दुओगाहो दुज्जानो । **सेय्यथापि महासमुद्दोति** यथा महासमुद्दो गम्भीरो अप्पमेय्यो दुज्जानो, एवमेव खीणासवोपि । तं आरब्भ उपपज्जतीति आदि सब्बं न युज्जति । कथं? यथा परिनिब्बुतं अग्गिं आरब्भ पुरत्थिमं दिसं गतोति आदि सब्बं न युज्जति, एवं ।

अनिच्चताति अनिच्चताय । **सारे पतिट्ठित्ति** लोकोत्तरधम्मसारे पतिट्ठितं । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

अग्गिवच्छसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

३. महावच्छसुत्तवण्णना

१९३. एवं मे सुतन्ति महावच्छसुत्तं । तत्थ **सहकथीति** सद्धिंवादो, बहुं मया तुम्हेहि सद्धिं कथितपुब्बन्ति कथं सारेति मेत्तिं घटेति । पुरिमानि हि द्वे सुत्तानि एतस्सेव कथितानि, संयुत्तके अब्बाकतसंयुत्तं (सं० नि० ४.४१६ आदयो) नाम एतस्सेव कथितं — “किं नु खो, भो गोतम, सस्सतो लोको इदमेव सच्चं मोघमज्जन्ति अब्बाकतमेत”न्ति एवं एकुत्तरनिकायेपि इमिना सद्धिं कथितं अत्थियेव । तस्मा एवमाह । सम्मासम्बुद्धोपि तस्स आगतागतस्स सङ्गहं कत्वा ओकासमकासियेव । कस्मा? अयज्झि सस्सतदिट्ठिको, सस्सतदिट्ठिका च सीधं लद्धिं न विस्सज्जेन्ति, वसातेलमक्खितपिलोतिका विय चिरेन सुज्जन्ति । पस्सति च भगवा — “अयं परिब्बाजको काले गच्छन्ते गच्छन्ते लद्धिं विस्सज्जेत्वा मम सन्तिके पब्बजित्वा छ अभिज्जायो सच्छिक्त्वा अभिज्जातसावको भविस्सती”ति । तस्मा तस्स आगतागतस्स सङ्गहं कत्वा ओकासमकासियेव । इदं पनस्स पच्छिमगमनं । सो हि इमस्मिं सुत्ते तरणं वा होतु अतरणं वा, यट्ठिं ओतरित्वा उदके पतमानो विय समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गन्त्वा पब्बजिस्सामीति सन्निट्ठानं कत्वा आगतो । तस्मा धम्मदेसनं याचन्तो **साधु मे भवं गोतमोति** आदिमाह । तस्स भगवा मूलवसेन संखित्तदेसनं, कम्मपथवसेन वित्थारदेसनं देसेसि । मूलवसेन चेत्य अतिसंखित्ता देसना, कम्मपथवसेन संखित्ता वित्थारसदिसा । बुद्धानं पन निप्परियायेन वित्थारदेसना नाम नत्थि । चतुवीसतिसमन्तपट्ठानम्पि हि सत्तपकरणे अभिधम्मपिटके च सब्बं संखित्तमेव । तस्मा मूलवसेनापि कम्मपथवसेनापि संखित्तमेव देसेसीति वेदितब्बो ।

१९४. तत्थ पाणातिपाता वेरमणी कुसलन्ति आदीसु पटिपाटिया सत्तधम्मा कामावचरा, अनभिज्झादयो तयो

चतुर्भूमिकापि वदन्ति ।

यतो खो, वच्छ, भिक्खुनोति किञ्चापि अनियमेत्वा वुत्तं, यथा पन जीवकसुत्ते च चङ्कीसुत्ते च, एवं इमस्मिं सुत्ते च अत्तानमेव सन्धायेतं भगवता वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

१९५. अत्थि पनाति किं पुच्छामीति पुच्छति? अयं किरस्स लब्धि — “तस्मिं तस्मिं सासने सत्थाव अरहा होति, सावको पन अरहत्तं पत्तुं समत्थो नत्थि । समणो च गोतमो ‘यतो खो, वच्छ, भिक्खुनो’ति एकं भिक्खुं कथेन्तो विय कथेति, अत्थि नु खो समणस्स गोतमस्स सावको अरहत्तप्पत्तो”ति । एतमत्थं पुच्छिस्सामीति पुच्छति । तत्थ तिट्ठतूति भवं ताव गोतमो तिट्ठतु, भवहि लोके पाकटो अरहाति अत्थो । तस्मिं ब्याकते उत्तरि भिक्खुनीआदीनं वसेन पञ्चं पुच्छि, भगवापिस्स ब्याकासि ।

१९६. आराधकोति सम्पादको परिपूरको ।

१९७. सेखाय विज्जाय पत्तब्बन्ति हेट्ठिमफलत्तयं पत्तब्बं । तं सब्बं मया अनुप्पत्तन्ति वदति । वितण्डवादी पनाह — “कतमे धम्मा सेक्खा? चत्तारो मग्गा अपरियापन्ना हेट्ठिमानि च तीणि सामञ्जफलानी”ति (ध० स० १०२३) वचनतो अरहत्तमग्गोपि अनेन पत्तोयेव । फलं पन अपत्तं, तस्स पत्तिया उत्तरि योगं कथापेतीति । सो एवं सज्जापेतब्बो —

“यो वे किलेसानि पहाय पञ्च,
परिपुण्णसेखो अपरिहानधम्मो ।
चेतोवसिप्पत्तो समाहितिन्द्रियो,
स वे ठितत्तोति नरो पवुच्चती”ति ॥ (अ० नि० ४.५) ।

अनागामिपुग्गलो हि एकन्तपरिपुण्णसेखो । तं सन्धाय “सेखाय विज्जाय पत्तब्ब”न्ति आह । मग्गस्स पन एकचित्तक्खणिकत्ता तत्थ ठितस्स पुच्छा नाम नत्थि । इमिना सुत्तेन मग्गोपि बहुचित्तक्खणिको होतूति चे । एतं न बुद्धवचनं, वुत्तगाथाय च अत्थो विरुज्झति । तस्मा अनागामिफले ठत्वा अरहत्तमग्गस्स विपस्सनं कथापेतीति वेदितब्बो । यस्मा पनस्स न केवलं सुद्धअरहत्तस्सेव उपनिस्सयो, छन्नम्पि अभिज्ज्ञानं उपनिस्सयो अत्थि, तस्मा भगवा — “एवमयं समथे कम्मं कत्वा पञ्च अभिज्ज्ञा निब्बत्तेस्सति, विपस्सनाय कम्मं कत्वा अरहत्तं पापुणिस्सति । एवं छळभिज्ज्ञो महासावको भविस्सती”ति विपस्सनामत्तं अकथेत्वा समथविपस्सना आचिक्खि ।

१९८. सति सतिआयतनेति सति सतिकारणे । किञ्चेत्थ कारणं? अभिज्ज्ञा वा अभिज्ज्ञापादकज्झानं वा अवसाने पन अरहत्तं वा कारणं अरहत्तस्स विपस्सना वाति वेदितब्बं ।

२००. परिचिण्णो मे भगवाति सत्त हि सेखा भगवन्तं परिचरन्ति नाम, खीणासवेन भगवा परिचिण्णो होति । इति सङ्खेपेन अरहत्तं ब्याकरोन्तो थेरो एवमाह । ते पन भिक्खू तमत्थं न जानिंसु, अजानन्ताव तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा । भगवतो आरोचेसुं । देवताति तेसं गुणानं लाभी देवता । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

महावच्छसुत्तवण्णना निड्ढिता ।

४. दीघनखसुत्तवण्णना

२०१. एवं मे सुतन्ति दीघनखसुत्तं । तत्थ सूकरखतायन्ति सूकरखताति एवंनामके लेणे । कस्सपबुद्धकाले किर तं लेणं एकस्मिं बुद्धन्तरे पथविया वड्डमानाय अन्तोभूमिगतं जातं । अथेकदिवसं एको सूकरो तस्स छदनपरियन्तसमीपे पंसुं खणि । देवे वुट्ठे पंसुधोतो छदनपरियन्तो पाकटो अहोसि । एको वनचरको दिस्वा — “पुब्बे सीलवन्तोहि परिभुत्तलेणेन भवितब्बं, पटिजग्गिस्सामि न”न्ति समन्ततो पंसुं अपनेत्वा लेणं सोधेत्वा कुट्टपरिक्खेपं कत्वा द्वारवातपानं योजेत्वा सुपरिनिड्ढित-सुधाकम्मचित्तकम्मरजतपट्टसदिसाय वालुकाय सन्थतपरिवेणं लेणं कत्वा मज्जपीठं पज्जापेत्वा भगवतो वसनत्थाय अदासि । लेणं गम्भीरं अहोसि ओतरित्वा अभिरुहितब्बं । तं सन्धायेतं वुत्तं ।

दीघनखोति तस्स परिब्बाजकस्स नामं । उपसङ्कमीति कस्मा उपसङ्कमि? सो किर थेरे अड्डमासपब्बजिते चिन्तेसि — “मय्हं मातुलो अज्जं पासण्डं गन्त्वा न चिरं तिड्ढति, इदानि पनस्स समणस्स गोतमस्स सन्निकं गतस्स अड्डमासो जातो । पवत्तिम्पिस्स न सुणामि, ओजवन्तं नु खो सासनं, जानिस्सामि न”न्ति गन्तुकामो जातो । तस्मा उपसङ्कमि । एकमन्तं ठितोति तस्मिं किर समये थेरो भगवन्तं बीजयमानो ठितो होति, परिब्बाजको मातुले हिरौत्तप्पेन ठितकोव पज्जं पुच्छि । तेन वुत्तं “एकमन्तं ठितो”ति ।

सब्बं मे नक्खमतीति सब्बा मे उपपत्तियो नक्खमन्ति, पटिसन्धियो नक्खमन्तीति अधिप्पायेन वदति । एत्तावतानेन “उच्छेदवादोहमस्मी”ति दीपितं होति । भगवा पनस्स अधिप्पायं मुञ्चित्वा अक्खरे ताव दोसं दस्सेन्तो यापि खो तेतिआदिमाह । तत्थ एसापि ते दिट्ठि नक्खमतीति एसापि ते पठमं रुच्चित्वा खमापेत्वा गहितदिट्ठि नक्खमतीति । एसा चे मे, भो गोतम, दिट्ठि खमेय्याति मय्हज्झि सब्बं नक्खमतीति दिट्ठि, तस्स मय्हं या एसा सब्बं मे नक्खमतीति दिट्ठि, एसा मे खमेय्य । यं तं “सब्बं मे नक्खमती”ति वुत्तं, तम्पिस्स तादिसमेव । यथा सब्बगहणेन गहितापि अयं दिट्ठि खमति, एवमेवं तम्पि खमेय्य । एवं अत्तनो वादे आरोपितं दोसं जत्वा तं परिहरामीति सज्जाय वदति, अत्थतो पनस्स “एसा दिट्ठि न मे खमती”ति आपज्जति । यस्स पनेसा न खमति न रुच्चति, तस्सायं ताव दिट्ठिया सब्बं मे न खमतीति दिट्ठि रुचितं । तेन हि दिट्ठिअक्खमेन अरुचितेन भवितब्बन्ति सब्बं खमतीति रुच्चतीति आपज्जति । न पनेस तं सम्पटिच्छति, केवलं तस्सापि उच्छेददिट्ठिया उच्छेदमेव गण्हाति । तेनाह भगवा अतो खो ते, अग्गिवेस्सन,...पे०... अज्जज्ज दिट्ठिं उपादियन्तीति । तत्थ अतोति पजहनकेसु निस्सक्कं, ये पजहन्ति, तेहि ये नप्पजहन्तीति वुच्चियन्ति, तेव बहुतराति अत्थो । बहू हि बहुतराति एत्थ हिकारो निपातमत्तं, बहू बहुतराति अत्थो । परतो तनू हि तनुतराति पदेपि एसेव नयो । ये एवमाहंसूति ये एवं वदन्ति । तज्जेव दिट्ठिं नप्पजहन्ति, अज्जज्ज दिट्ठिं उपादियन्तीति मूलदस्सनं नप्पजहन्ति, अपरदस्सनं उपादियन्ति ।

एत्थ च सस्सतं गहेत्वा तम्पि अप्पहाय उच्छेदं वा एकच्चसस्सतं वा गहेतुं न सक्का, उच्छेदम्पि गहेत्वा तं अप्पहाय सस्सतं वा एकच्चसस्सतं वा न सक्का गहेतुं, एकच्चसस्सतम्पि गहेत्वा तं अप्पहाय सस्सतं वा उच्छेदं वा न सक्का गहेतुं । मूलसस्सतं पन अप्पहाय अज्जं सस्सतमेव सक्का गहेतुं । कथं? एकस्मिज्झि समये “रूपं सस्सत”न्ति गहेत्वा अपरस्मिं समये “न सुद्धरूपमेव सस्सतं, वेदनापि सस्सता, विज्जाणम्पि सस्सत”न्ति गण्हाति । उच्छेदेपि एकच्चसस्सतेपि एसेव नयो । यथा च खन्धेसु, एवं आयतनेसुपि योजेतब्बं । इदं सन्धाय वुत्तं — “तज्जेव दिट्ठिं नप्पजहन्ति, अज्जज्ज दिट्ठिं उपादियन्ती”ति ।

दुतियवारे अतोति अप्पजहनकेसु निस्सक्कं, ये नप्पजहन्ति, तेहि, ये पजहन्तीति वुच्चियन्ति, तेव तनुतरा अप्पतराति अत्थो। तज्जेव दिट्ठिं पजहन्ति, अज्जज्ज दिट्ठिं न उपादियन्तीति तज्ज मूलदस्सनं पजहन्ति, अज्जज्ज दस्सनं न गणहन्ति। कथं? एकस्मिहि समये “रूपं सस्सत”न्ति गहेत्वा अपरस्मिं समये तत्थ आदीनवं दिस्वा “ओळारिकमेतं मय्हं दस्सन”न्ति पजहति “न केवलज्ज रूपं सस्सतन्ति दस्सनमेव ओळारिकं, वेदनापि सस्सता... पे०... विज्जाणाम्पि सस्सतन्ति दस्सनं ओळारिकमेवा”ति विस्सज्जेति। उच्छेदेपि एकच्चसस्सतेपि एसेव नयो। यथा च खन्धेसु, एवं आयतनेसुपि योजेतब्बं। एवं तज्ज मूलदस्सनं पजहन्ति, अज्जज्ज दस्सनं न गणहन्ति।

सन्तगिवेस्सनाति कस्मा आरभि? अयं उच्छेदलद्धिको अत्तनो लद्धिं निगूहति, तस्सा पन लद्धिया वण्णे वुच्चमाने अत्तनो लद्धिं पातुकरिस्सतीति तिस्सो लद्धियो एकतो दस्सेत्वा विभजितुं इमं देसनं आरभि।

सारागाय सन्तिकेति आदीसु रागवसेन वट्टे रज्जनस्स आसन्ना तण्हादिट्ठिसंयोजनेन वट्टसंयोजनस्स सन्तिके। **अभिनन्दनायाति** तण्हादिट्ठिवसेनेव गिलित्वा परियादियनस्स गहणस्स च आसन्नाति अत्थो। **असारागाय सन्तिकेति** आदीसु वट्टे अरज्जनस्स आसन्नाति आदिना नयेन अत्थो वेदितब्बो।

एत्थ च सस्सतदस्सनं अप्पसावज्जं दन्धविरागं, उच्छेददस्सनं महासावज्जं खिप्पविरागं। कथं? सस्सतवादी हि इधलोकं परलोकज्ज अत्थीति जानाति, सुकतदुक्कटानं फलं अत्थीति जानाति, कुसलं करोति, अकुसलं करोन्तो भायति, वट्टं अस्सादेति, अभिनन्दति। बुद्धानं वा बुद्धसावकानं वा सम्मुखीभूतो सीधं लद्धिं जहितुं न सक्कोति। तस्मा तं सस्सतदस्सनं अप्पसावज्जं दन्धविरागन्ति वुच्चति। उच्छेदवादी पन इधलोकपरलोकं अत्थीति जानाति, सुकतदुक्कटानं फलं अत्थीति जानाति, कुसलं न करोति, अकुसलं करोन्तो न भायति, वट्टं न अस्सादेति, नाभिनन्दति, बुद्धानं वा बुद्धसावकानं वा सम्मुखीभावे सीधं दस्सनं पजहति। पारमियो पूरेतुं सक्कोन्तो बुद्धो हुत्वा, असक्कोन्तो अभिनीहारं कत्वा सावको हुत्वा परिनिब्बायति। तस्मा उच्छेददस्सनं महासावज्जं खिप्पविरागन्ति वुच्चति।

२०२. सो पन परिब्बाजको एतमत्थं असल्लक्खेत्वा — “मय्हं दस्सनं संवण्णेति पसंसति, अब्बा मे सुन्दरं दस्सन”न्ति सल्लक्खेत्वा उक्कंसेति मे भवन्ति आदिमाह।

इदानी यस्मा अयं परिब्बाजको कज्जियेनेव तित्तकालाबु, उच्छेददस्सनेनेव पूरितो, सो यथा कज्जियं अप्पहाय न सक्का लाबुम्हि तेलफाणितादीनि पक्खिपितुं, पक्खित्तानिपि न गणहाति, एवमेवं तं लद्धिं अप्पहाय अभब्बो मग्गफलानं लाभाय, तस्मा लद्धिं जहापनत्थं **तत्रगिवेस्सनाति** आदि आरब्धं। **विग्गहोति** कलहो। **एवमेतासं दिट्ठीनं पहानं** होतीति एवं विग्गहादि आदीनवं दिस्वा तासं दिट्ठीनं पहानं होति। सो हि परिब्बाजको “किं मे इमिना विग्गहादिना”ति तं उच्छेददस्सनं पजहति।

२०५. अथस्स भगवा वमितकज्जिये लाबुम्हि सप्पिफाणितादीनि पक्खिपन्तो विय हृदये अमतोसधं पूरेस्सामीति विपस्सनं आचिक्खन्तो **अयं खो पन, अग्गिवेस्सन, कायोति** आदिमाह। तस्सत्थो वम्मिकसुत्ते वुत्तो। **अनिच्चतोति** आदीनिपि हेट्ठा वित्थारितानेव। **यो कायस्मिं कायछन्दोति** या कायस्मिं तण्हा। **स्नेहोति** तण्हास्नेहोव। **कायन्वयताति** कायानुगमनभावो, कायं अनुगच्छनककिलेसोति अत्थो।

एवं रूपकम्मट्ठानं दस्सेत्वा इदानी अरूपकम्मट्ठानं दस्सेन्तो **तिस्सो खोति** आदिमाह। पुन तासंयेव वेदनानं

असम्मिस्सभावं दस्सेन्तो यस्मिं, अग्गिवेस्सन, समयेतिआदिमाह । तत्रायं सङ्खेपत्थो — यस्मिं समये सुखादीसु एकं वेदनं वेदयति, तस्मिं समये अज्जा वेदना अत्तनो वारं वा ओकासं वा ओलोकयमाना निसिन्ना नाम नत्थि, अथ खो अनुप्पन्नाव होन्ति भिन्नउदकपुप्फुळा विय च अन्तरहिता वा । सुखापि खोतिआदि तासं वेदनानं चुण्णविचुण्णभावदस्सनत्थं वुत्तं ।

न केनचि संवदतीति तस्सतं गहेत्वा “सस्सतवादी अह”न्ति उच्छेदवादिनापि सद्धिं न संवदति, तमेव गहेत्वा “सस्सतवादी अह”न्ति एकच्चसस्सतवादिना सद्धिं न विवदति । एवं तयोपि वादा परिवत्तेत्वा योजेतब्बा । यच्च लोके वुत्तन्ति यं लोके कथितं वोहरितं, तेन वोहरति अपरामसन्तो किञ्चि धम्मं परामासग्गाहेन अग्गणहन्तो । वुत्तम्पि चेतं —

“यो होति भिक्खु अरहं कतावी,
खीणासवो अन्तिमदेहधारी ।
अहं वदामीतिपि सो वदेय्य,
ममं वदन्तीतिपि सो वदेय्य ।
लोके समज्जं कुसलो विदित्वा,
वोहारमत्तेन सो वोहरेय्या”ति ॥ (सं० नि० १.२५) ।

अपरम्पि वुत्तं — “इमा खो चित्त लोकसमज्जा लोकनिरुत्तियो लोकवोहारा लोकपज्जत्तियो, याहि तथागतो वोहरति अपरामस”न्ति (दी० नि० १.४४०) ।

२०६. अभिज्जापहानमाहाति सस्सतादीसु तेसं तेसं धम्मानं सस्सतं अभिज्जाय जानित्वा सस्सतस्स पहानमाह, उच्छेदं, एकच्चसस्सतं अभिज्जाय एकच्चसस्सतस्स पहानं वदति । रूपं अभिज्जाय रूपस्स पहानं वदतीतिआदिना नयेनेत्थ अत्थो वेदितब्बो ।

पटिसज्जिक्खतोति पच्चवेक्खन्तस्स । अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चीति अनुप्पादनिरोधेन निरुद्धेहि आसवेहि अग्गहेत्वाव चित्तं विमुच्चि । एत्तावता चेस परस्स वड्ढितं भत्तं भुज्जित्वा खुदं विनोदेन्तो विय परस्स आरब्बाय धम्मदेसनाय जाणं पेसेत्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तञ्चेव पत्तो, सावकपारमीजाणस्स च मत्थकं, सोळस च पज्जा पटिविज्जित्वा ठितो । दीघनखो पन सोतापत्तिफलं पत्त्वा सरणेसु पतिट्ठितो ।

भगवा पन इमं देसनं सूरिये धरमानेयेव निट्ठापेत्वा गिज्झकूटा ओरुह वेळुवनं गन्त्वा सावकसन्निपातमकासि, चतुरङ्गसमन्नागतो सन्निपातो अहोसि । तत्रिमानि अङ्गानि — माघनक्खत्तेन युत्तो पुण्णमउपोसथदिवसो, केनचि अनामन्तितानि हुत्वा अत्तनोयेव धम्मताय सन्निपतितानि अट्ठतेलसानि भिक्खुसतानि, तेसु एकोपि पुथुज्जनो वा सोतापन्न-सकदागामि-अनागामि-सुक्खविपस्सक-अरहन्तेसु वा अज्जतरो नत्थि, सब्बे छळभिज्जाव, एकोपि चेत्य सत्थकेन केसे छिन्दित्वा पब्बजितो नाम नत्थि, सब्बे एहिभिक्खुनोयेवाति ।

पपज्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

दीघनखसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

५. मागण्डियसुत्तवण्णना

२०७. एवं मे सुतन्ति मागण्डियसुत्तं । तत्थ अग्यागारेति अग्निहोमसालयं । तिणसन्थारकेति द्वे मागण्डिया मातुलो च भागिनेय्यो च । तेसु मातुलो पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो, भागिनेय्योपि सउपनिस्सयो नचिरस्सेव पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिस्सति । अथस्स भगवा उपनिस्सयं दिस्वा रमणीयं देवगब्भसदिसं गन्धकुटिं पहाय तत्थ छारिकतिणकचवरादीहि उक्लापे अग्यागारे तिणसन्थारकं पज्जापेत्वा परसङ्गहकरणत्थं कतिपाहं वसित्थ । तं सन्धायेतं वुत्तं । तेनुपसङ्गमीति न केवलं तंदिवसमेव, यस्मा पन तं अग्यागारं गामूपचारे दारकदारिकाहि ओकिण्णं अविवित्तं, तस्मा भगवा निच्चकालम्पि दिवसभागं तस्मिं वनसण्डे वीतिनामेत्वा सायं वासत्थाय तत्थ उपगच्छति ।

अद्दसा खो...पे०... तिणसन्थारकं पज्जत्तन्ति भगवा अज्जेसु दिवसेसु तिणसन्थारकं सङ्गरित्वा सज्जाणं कत्वा गच्छति, तंदिवसं पन पज्जपेत्वाव अगमासि । कस्मा? तदा हि पच्चूससमये लोकं ओलोकेत्वाव अद्दस — “अज्ज मागण्डियो इधागन्त्वा इमं तिणसन्थारकं दिस्वा भारद्वाजेन सद्धिं तिणसन्थारकं आरब्भ कथासल्लापं करिस्सति, अथाहं आगन्त्वा धम्मं देसेस्सामि, सो धम्मं सुत्वा मम सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिस्सति । परेसं सङ्गहकरणत्थमेव हि मया पारमियो पूरितो”ति तिणसन्थारकं पज्जपेत्वाव अगमासि ।

समणसेय्यानुरूपं मज्जेति इमं तिणसन्थारकं “समणस्स अनुच्छविका सेय्या”ति मज्जामि । न च असज्जतसमणस्स निवुत्थट्ठानमेतं । तथाहेत्थ हत्थेन आकट्ठितट्ठानं वा पादेन आकट्ठितट्ठानं वा सीसेन पहट्ठानं वा न पज्जायति, अनाकुलो अनाकिण्णो अभिन्नो छेकेन चित्तकारेण तूलिकाय परिच्छिन्दित्वा पज्जत्तो विय । सज्जतसमणस्स वसितट्ठानं, कस्स भो वसितट्ठानन्ति पुच्छति । भूनहुनोति हतवट्ठिनो मरियादकारकस्स । कस्मा एवमाह? छसु द्वारेसु वट्ठिपज्जापनलद्धिकत्ता । अयज्हि तस्स लद्धि — चक्खु ब्रूहेतब्बं वट्ठेतब्बं, अदिट्ठं दक्खितब्बं, दिट्ठं समतिक्कमितब्बं । सोतं ब्रूहेतब्बं वट्ठेतब्बं, असुतं सोतब्बं, सुतं समतिक्कमितब्बं । घानं ब्रूहेतब्बं वट्ठेतब्बं, अघायितं घायितब्बं, घायितं समतिक्कमितब्बं । जिह्वा ब्रूहेतब्बं वट्ठेतब्बा, अस्सायितं सायितब्बं, सायितं समतिक्कमितब्बं । कायो ब्रूहेतब्बो वट्ठेतब्बो, अफुट्ठं फुसितब्बं, फुट्ठं समतिक्कमितब्बं । मनो ब्रूहेतब्बो वट्ठेतब्बो, अविज्जातं विजानितब्बं, विज्जातं समतिक्कमितब्बं । एवं सो छसु द्वारेसु वट्ठिं पज्जपेति । भगवा पन —

“चक्खुना संवरो साधु, साधु सोतेन संवरो ।

घानेन संवरो साधु, साधु जिह्वाय संवरो ॥

कायेन संवरो साधु, साधु वाचाय संवरो ।

मनसा संवरो साधु, साधु सब्बत्थ संवरो ।

सब्बत्थ संवुतो भिक्खु, सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति ॥ (ध० प० ३६०-३६१) —

छसु द्वारेसु संवरं पज्जपेति । तस्मा सो “वट्ठिहतो समणो गोतमो मरियादकारको”ति मज्जमानो “भूनहुनो”ति आह ।

अरिये जाये धम्मे कुसलेति परिसुद्धे कारणधम्मे अनवज्जे । इमिना किं दस्सेति? एवरूपस्स नाम उगगतस्स पज्जातस्स यसस्सिनो उपरि वाचं भासमानेन वीमंसित्वा उपधारेत्वा मुखे आरक्खं ठपेत्वा भासितब्बो होति । तस्मा मा सहसा अभासि, मुखे आरक्खं ठपेहीति दस्सेति । एवज्जि नो सुत्ते ओचरतीति यस्मा अम्हाकं सुत्ते एवं आगच्छति, न मयं

मुखारुह्णिहच्छामतं वदाम, सुत्ते च नाम आगतं वदमाना कस्स भायेय्याम, तस्मा सम्मुखापि नं वदेय्यामाति अत्थो ।
अप्पोस्सुक्कोति मम रक्खनत्थाय अनुस्सुक्को अवावटो हुत्वाति अत्थो । **वुत्तोव नं वदेय्याति** मया वुत्तोव हुत्वा
 अपुच्छितोव कथं समुट्ठापेत्वा अम्बजम्बूआदीनि गहेत्वा विय अपूरयमानो मया कथितनियामेन भवं भारद्वाजो वदेय्य,
 वदस्सूति अत्थो ।

२०८. अस्सोसि खोति सत्था आलोकं वट्ठेत्वा दिब्बचक्खुना मागण्डियं तत्थ आगतं अद्दस, द्विन्नं जनानं
 भासमानानं दिब्बसोतेन सद्दम्पि अस्सोसि । **पटिसल्लाना वुट्ठितो**ति फलसमापत्तिया वुट्ठितो । **संविग्गो**ति पीतिसंवेगेन
 संविग्गो चलितो कम्पितो । तस्स किर एतदहोसि — “नेव मागण्डियेन समणस्स गोतमस्स आरोचितं, न मया । अम्हे
 मुञ्चित्वा अञ्जो एत्थ ततियोपि नत्थि, सुतो भविस्सति अम्हाकं सद्दो तिखिणसोतेन पुरिसेना”ति । अथस्स अब्भन्तरे पीति
 उप्पज्जित्वा नवनवुतिलोमकूपसहस्सानि उद्धग्गानि अकासि । तेन वुत्तं “संविग्गो लोमहट्ठजातो”ति । **अथ खो मागण्डियो**
परिब्बाजकोति परिब्बाजकस्स पभिन्नमुखं विय बीजं परिपाकगतं जाणं, तस्मा सन्निसीदितुं असक्कोन्तो आहिण्डमानो
 पुन सत्थु सन्तिकं आगन्त्वा एकमन्तं निसीदि । तं दस्सेतुं “अथ खो मागण्डियो”ति आदि वुत्तं ।

२०९. सत्था — “एवं किर त्वं, मागण्डिय, मं अवचा”ति अवत्ताव **चक्खुं खो, मागण्डियाति** परिब्बाजकस्स
 धम्मदेसनं आरभि । तत्थ वसनट्ठानट्ठेन रूपं चक्खुस्स आरामोति चक्खु **रूपारामं** । रूपे रतन्ति **रूपरतं** । रूपेन चक्खु
 आमोदितं पमोदितन्ति **रूपसमुदितं** । दन्तन्ति निब्बिसेवनं । गुत्तन्ति गोपितं । **रक्खितन्ति** ठपितरक्खं । **संवुतन्ति** पिहितं ।
संवरायाति पिधानत्थाय ।

२१०. परिचारितपुब्बोति अभिरमितपुब्बो । **रूपपरिळाहन्ति** रूपं आरब्ध उप्पज्जनपरिळाहं । **इमस्स पन ते,**
मागण्डिय, किमस्स वचनीयन्ति इमस्स रूपं परिगण्हित्वा अरहत्तप्पत्तस्स खीणासवस्स तथा किं वचनं वत्तब्बं अस्स,
 वुट्ठितो मरियादकारकोति इदं वत्तब्बं, न वत्तब्बन्ति पुच्छति । **न किञ्चि, भो गोतमाति, भो गोतम,** किञ्चि वत्तब्बं
 नत्थि । सेसद्वारेसुपि एसेव नयो ।

२११. इदानी यस्मा तथा पञ्चक्खन्धे परिगहेत्वा अरहत्तप्पत्तस्स खीणासवस्स किञ्चि वत्तब्बं नत्थि, अहञ्च
 पञ्चक्खन्धे परिगहेत्वा सब्बज्जुतं पत्तो, तस्मा अहम्पि ते न किञ्चि वत्तब्बोति दस्सेतुं **अहं खो पनाति** आदिमाह । **तस्स**
महं मागण्डियाति गिहिकाले अत्तनो सम्पत्तिं दस्सेन्तो आह । तत्थ **वस्सिको**ति आदीसु यत्थ सुखं होति वस्सकाले
 वसितुं, अयं वस्सिको । इतरेसुपि एसेव नयो । अयं पनेत्थ वचनत्थो — वस्सं वासो वस्सं, वस्सं अरहतीति **वस्सिको** ।
 इतरेसुपि एसेव नयो ।

तत्थ वस्सिको पासादो नातिउच्चो होति नातिनीचो, द्वारवातपानानिपिस्स नातितनूनि नातिबहूनि,
 भूमत्थरणपच्चत्थरणखज्जभोज्जानिपेत्थ मिस्सकानेव वट्ठन्ति । हेमन्तिके थम्भापि भित्तियोपि नीचा होन्ति, द्वारवातपानानि
 तनुकानि सुखुमच्छिद्धानि । उण्हपवेसनत्थाय भित्तिनियूहानि नीहरीयन्ति । भूमत्थरणपच्चत्थरणनिवासनपारुपानि पनेत्थ
 उण्हवीरियानि कम्बलादीनि वट्ठन्ति । खज्जभोज्जं सिनिद्धं कटुकसन्निस्सितञ्च । गिम्हिके थम्भापि भित्तियोपि उच्चा
 होन्ति । द्वारवातपानानि पनेत्थ बहूनि विपुलजालानि भवन्ति । भूमत्थरणादीनि दुकूलमयानि वट्ठन्ति, खज्जभोज्जानि
 मधुररससीतवीरियानि । वातपानसमीपेसु चेत्थ नव चाटियो ठपेत्वा उदकस्स पूरेत्वा नीलुप्पलादीहि सञ्छादेन्ति । तेसु तेसु
 पदेसेसु उदकयन्तानि करोन्ति, येहि देवे वस्सन्ते विय उदकधारा निक्खमन्ति ।

बोधिसत्तस्स पन अट्टसतसुवण्णघटे च रजतघटे च गन्धोदकस्स पूरेत्वा नीलुप्पलगच्छके कत्वा सयनं परिवारेत्वा ठपयिंसु । महन्तेसु लोहकटाहेसु गन्धकललं पूरेत्वा नीलुप्पलपदुमपुण्डरीकानि रोपेत्वा उतुग्गहणत्थाय तत्थ तत्थ ठपेसुं । सूरियरस्मीहि पुष्फानि पुष्फन्ति । नानाविधा भमरगणा पासादं पविसित्वा पुष्फेसु रसं गणहन्ता विचरन्ति । पासादो अतिसुगन्धो होति । यमकभित्तिया अन्तरे लोहनाळिं ठपेत्वा नवभूमिकपासादस्स उपरि आकासङ्गणे रतनमण्डपमत्थके सुखुमच्छिदकं जालं बद्धं अहोसि । एकस्मिं ठाने सुखमहिंसचम्मं पसारति । बोधिसत्तस्स उदककीळनवेलाय महिंसचम्मे पासाणगुळे खिपन्ति, मेघथनितसदो विय होति । हेट्ठा यन्तं परिवत्तेन्ति, उदकं अभिरुहित्वा जालमत्थके पतति, वस्सपतनसलिलं विय होति । तदा बोधिसत्तो नीलपटं निवासेति, नीलपटं पारुपति, नीलपसाधनं पसाधेति । परिवारापिस्स चत्तालीसनाटकसहस्सानि नीलवत्थाभरणानेव नीलविलेपनानि हुत्वा महापुरिसं परिवारेत्वा रतनमण्डपं गच्छन्ति । दिवसभागं उदककीळं कीळन्तो सीतलं उतुसुखं अनुभोति ।

पासादस्स चतूसु दिसासु चत्तारो सरा होन्ति । दिवाकाले नानावण्णसकुणगणा पाचीनसरतो वुट्ठाय विरवमाना पासादमत्थकेन पच्छिमसरं गच्छन्ति । पच्छिमसरतो वुट्ठाय पाचीनसरं, उत्तरसरतो दक्खिणसरं, दक्खिणसरतो उत्तरसरं गच्छन्ति, अन्तरवस्ससमयो विय होति । हेमन्तिकपासादो पन पञ्चभूमिको अहोसि, वस्सिकपासादो सत्तभूमिको ।

निप्पुरिसेहीति पुरिसविरहितेहि । न केवलञ्चेत्थ तूरियानेव निप्पुरिसानि, सब्बट्टानानिपि निप्पुरिसानेव । दोवारिकापि इत्थियोव, न्हापनादिपरिकम्मकरापि इत्थियोव । राजा किर — “तथारूपं इस्सरियसुखसम्पत्तिं अनुभवमानस्स पुरिसं दिस्वा परिसङ्का उप्पज्जति, सा मे पुत्तस्स मा अहोसी”ति सब्बकिच्चेसु इत्थियोव ठपेसि । **ताय रतिया रममानोति** इदं चतुत्थज्झानिकफलसमापत्तिरतिं सन्धाय वुत्तं ।

२१२. गहपति वा गहपतिपुत्तो वाति एत्थ यस्मा खत्तियानं सेतच्छत्तस्मियेव पत्थना होति, महा च नेसं पपञ्चो, ब्राह्मणा मन्तेहि अतित्ता मन्ते गवेसन्ता विचरन्ति, गहपतिनो पन मुद्दागणनमत्तं उग्गहितकालतो पट्ठाय सम्पत्तियेव अनुभवन्ति, तस्मा खत्तियब्राह्मणे अग्गहेत्वा “गहपति वा गहपतिपुत्तो वा”ति आह । **आवट्टेय्या**ति मानुसककामहेतु आवट्टो भवेय्याति अत्थो । **अभिवक्कन्ततराति** विसिद्धतरा । **पणीततराति** अतप्पकतरा । वुत्तम्पि चेत्तं —

“कुसग्गेनुदकमादाय, समुद्धे उदकं मिने ।

एवं मानुसका कामा, दिब्बकामान सन्तिके”ति ॥ (जा० २.२१.३८९) —

समधिगय्ह तिट्ठतीति दिब्बसुखं गणित्वा ततो विसिद्धतरा हुत्वा तिट्ठति ।

ओपम्मसंसन्दनं पनेत्थ एवं वेदितब्बं — गहपतिस्स पञ्चहि कामगुणेहि समङ्गीभूतकालो विय बोधिसत्तस्स तीसु पासादेसु चत्तालीससहस्सइत्थिमज्जे मोदनकालो, तस्स सुचरितं पूरेत्वा सग्गे निब्बत्तकालो विय बोधिसत्तस्स अभिनिक्खमनं कत्वा बोधिपल्लङ्के सब्बञ्जुतं पटिविद्धकालो, तस्स नन्दनवने सम्पत्तिं अनुभवनकालो विय तथागतस्स चतुत्थज्झानिकफलसमापत्तिरतिया वीतिवत्तनकालो, तस्स मानुसकानं पञ्चन्नं कामगुणानं अपत्थनकालो विय तथागतस्स चतुत्थज्झानिकफलसमापत्तिरतिया वीतिनामेन्तस्स हीनजनसुखस्स अपत्थनकालोति ।

२१३. सुखीति पठमं दुक्खितो पच्छा सुखितो अस्स । **सेरीति** पठमं वेज्जदुतियको पच्छा सेरी एकको भवेय्य । **सयंवसीति** पठमं वेज्जस्स वसे वत्तमानो वेज्जेन निसीदाति वुत्ते निसीदि, निपज्जाति वुत्ते निपज्जि, भुज्जाति वुत्ते भुज्जि,

पिवाति वृत्ते पिवि, पच्छा सयंवसी जातो । येन कामं गमोति पठमं इच्छितिच्छित्तद्वानं गन्तुं नालत्थ, पच्छा रोगे वूपसन्ते वनदस्सन-गिरिदस्सन-पब्बतदस्सनादीसुपि येनकामं गमो जातो, यत्थ यत्थेव गन्तुं इच्छति, तत्थ तत्थेव गच्छेय्य ।

एत्थापि इदं ओपम्मसंसन्दनं — पुरिसस्स कुट्टिकालो विय हि बोधिसत्तस्स अगारमज्झे वसनकालो, अङ्गारकपल्लं विय एकं कामवत्थु, द्वे कपल्लानि विय द्वे वत्थूनि, सक्कस्स पन देवरज्जो अट्ठुतेय्यकोटियानि अङ्गारकपल्लानि विय अट्ठुतियनाटककोटियो, नखेहि वणमुखानि तच्छेत्वा अङ्गारकपल्ले परितापनं विय वत्थुपटिसेवनं, भेसज्जं आगम्म अरोगकालो विय कामेसु आदीनवं नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा निक्खम्म बुद्धभूतकाले चतुत्थज्झानिकफलसमापत्तिरतिया वीतिवत्तनकालो, अज्जं कुट्टिपुरिसं दिस्वा अपत्थनकालो विय ताय रतिया वीतिनामेन्तस्स हीनजनरतिया अपत्थनकालोति ।

२१४. उपहतिन्द्रियोति किमिरकुट्टेन नाम उपहतकायप्पसादो । **उपहतिन्द्रियाति** उपहतपज्जिन्द्रिया । ते यथा सो उपहतकायिन्द्रियो कुट्टी दुक्खसम्फस्सस्मियेव अग्गिस्मिं सुखमिति विपरीतसज्जं पच्चलत्थ, एवं पज्जिन्द्रियस्स उपहतत्ता दुक्खसम्फस्सेवेव कामेसु सुखमिति विपरीतसज्जं पच्चलत्थुं ।

२१५. असुचितरानि चेवाति आदीसु पकतियाव तानि असुचीनि च दुग्गन्धानि च पूतीनि च, इदानि पन असुचितरानि चेव दुग्गन्धतरानि च पूतितरानि च होन्ति । **काचीति** तस्स हि परितापेन्तस्स च कण्डूवन्तस्स च पाणका अन्तो पविसन्ति, दुट्ठलोहितदुट्ठपुब्बा पग्घरन्ति । एवमस्स काचि अस्सादमत्ता होति ।

आरोग्यपरमाति गाथाय ये केचि धनलाभा वा यसलाभा वा पुत्तलाभा वा अत्थि, आरोग्यं तेसं परमं उत्तमं, नत्थि ततो उत्तरितरो लाभोति, आरोग्यपरमा लाभा । यंकिज्जि ज्ञानसुखं वा मग्गसुखं वा फलसुखं वा अत्थि, निब्बानं तत्थ परमं, नत्थि ततो उत्तरितरं सुखन्ति निब्बानं परमं सुखं । **अट्ठङ्गिको मग्गानन्ति** पुब्बभागमग्गानं पुब्बभागमग्गानेनेव अमतगामीनं अट्ठङ्गिको खेमो, नत्थि ततो खेमतरो अज्जो मग्गो । अथ वा **खेमं अमतगामिनन्ति** एत्थ खेमन्तिपि अमतन्तिपि निब्बानस्सेव नामं । यावता पुत्थुसमणब्राह्मणा परप्पवादा खेमगामिनो च अमतगामिनो चाति लद्धिवसेन गहिता, सब्बेसं तेसं खेमअमतगामीनं मग्गानं अट्ठङ्गिको परमो उत्तमोति अयमेत्थ अत्थो ।

२१६. आचरियपाचरियानन्ति आचरियानज्जेव आचरियाचरियानज्ज । **समेतीति** एकनाळिया मितं विय एकतुलाय तुलितं विय सदिसं होति निन्नानाकरणं । **अनोमज्जतीति** पाणिं हेट्ठा ओतारेन्तो मज्जति — “इदं तं, भो गोतम, आरोग्यं, इदं तं निब्बानं”न्ति कालेन सीसं कालेन उरं परिमज्जन्तो एवमाह ।

२१७. छेकन्ति सम्पन्नं । साहुळिचीरेनाति काळकेहि एळकलोमेहि कतथूलचीरेन । सङ्कारचोळकेनातिपि वदन्ति । **वाचं निच्छारेय्याति** कालेन दसाय कालेन अन्ते कालेन मज्जे परिमज्जन्तो निच्छारेय्य, वदेय्याति अत्थो । **पुब्बकेहेसाति** पुब्बकेहि एसा । विपस्सीपि हि भगवा...पे०... कस्सपोपि भगवा चतुपरिसमज्जे निसिन्नो इमं गाथं अभसि, “अत्थनिसिस्तगाथा”ति महाजनो उग्गणिह । सत्थरि परिनिब्बुते अपरभागे परिब्बाजकानं अन्तरं पविट्ठा । ते पोत्थकगतं कत्वा पदद्वयमेव रक्खितुं सक्खिंसु । तेनाह — **सा एतरहि अनुपुब्बेन पुत्थुज्जनगाथाति** ।

२१८. रोगोव भूतोति रोगभूतो । सेसपदेसुपि एसेव नयो । **अरियं चक्खुन्ति** परिसुद्धं विपस्सनाजाणज्जेव मग्गजाणज्ज । **पहोतीति** समत्थो । **भेसज्जं करेय्याति** उद्धंविरेचनं अधोविरेचनं अज्जनज्जाति भेसज्जं करेय्य ।

२१९. न चक्खूनि उप्पादेय्याति यस्स हि अन्तरा पित्तसेम्हादिपलिवेठेन चक्खुपसादो उपहतो होति, सो छेकं वेज्जं आगम्म सप्पायभेसज्जं सेवन्तो चक्खूनि उप्पादेति नाम । जच्चन्धस्स पन मातुकुच्छियंयेव विनट्ठानि, तस्मा सो न लभति । तेन वुत्तं “न चक्खूनि उप्पादेय्या”ति ।

२२०. दुतियवारे जच्चन्धोति जातकालतो पट्टाय पित्तादिपलिवेठेन अन्धो । अमुस्मिन्ति तस्मिं पुब्बे वुत्ते । अमित्ततोपि दहेय्याति अमित्तो मे अयन्ति एवं अमित्ततो ठपेय्य । दुतियपदेपि एसेव नयो । इमिना चित्तेनाति वट्टे अनुगतचित्तेन । तस्स मे उपादानपच्चयाति एकसन्धि द्विसङ्खेपो पच्चयाकारो कथितो, वट्टं विभावितं ।

२२१. धम्मानुधम्मन्ति धम्मस्स अनुधम्मं अनुच्छविकं पटिपदं । इमे रोगा गण्डा सल्लाति पञ्चकखन्धे दस्सेति । उपादाननिरोधाति विवट्टं दस्सेन्तो आह । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

मागण्डियसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

६. सन्दकसुत्तवण्णना

२२३. एवं मे सुतन्ति सन्दकसुत्तं । तत्थ पिलक्खगुहायन्ति तस्सा गुहाय द्वारे पिलक्खरुक्खो अहोसि, तस्मा पिलक्खगुहात्वेव सङ्खं गता । पटिसल्लाना वुट्ठितोति विवेकतो वुट्ठितो । देवकतसोब्भोति वस्सोदकेनेव तिन्नट्ठाने जातो महाउदकरहदो । गुहादस्सनायाति एत्थ गुहाति पंसुगुहा । सा उन्नमे उदकमुत्तट्ठाने अहोसि, एकतो उमङ्गं कत्वा खाणुके च पंसुञ्च नीहरित्वा अन्तो थम्भे उस्सापेत्वा मत्थके पदरच्छन्नगेहसङ्खेपेन कता, तत्थ ते परिब्बाजका वसन्ति । सा वस्साने उदकपुण्णा तिट्ठति, निदाघे तत्थ वसन्ति । तं सन्धाय “गुहादस्सनाया”ति आह । विहारदस्सनत्थज्झि अनमतग्गियं पच्चवेक्खित्वा समुद्वपब्बतदस्सनत्थं वापि गन्तुं वट्टतीति ।

उन्नादिनियाति उच्चं नदमानाय । एवं नदमानाय चस्सा उद्धङ्गमनवसेन उच्चो, दिसासु पत्थटवसेन महासद्दोति उच्चासद्दमहासद्दो, ताय उच्चासद्दमहासद्दाय । तेसं परिब्बाजकानं पातोव उट्ठाय कत्तब्बं नाम चेतियवत्तं वा बोधिवत्तं वा आचरियुपज्झायवत्तं वा योनिसोमनसिकारो वा नत्थि । तेन ते पातोव उट्ठाय बालातपे निसिन्ना, सायं वा कथाय फासुकत्थाय सन्निपतिता “इमस्स हत्थो सोभणो इमस्स पादो”ति एवं अञ्जमञ्जस्स हत्थपादादीनि वा आरब्भ इत्थिपुरिसदारकदारिकावण्णे वा अञ्जं वा कामस्सादभवस्सादादिवत्थुं आरब्भ कथं पट्टपेत्वा अनुपुब्बेन राजकथादिअनेकविधं तिरच्छानकथं कथेन्ति । सा हि अनिय्यानिकत्ता सग्गमोक्खमग्गानं तिरच्छानभूता कथाति तिरच्छानकथा । तत्थ राजानं आरब्भ “महासम्मतो मन्धाता धम्मासोको एवंमहानुभावो”तिआदिना नयेन पवत्ता कथा राजकथा । एस नयो चोरकथादीसु ।

तेसु “असुको राजा अभिरूपो दस्सनीयो”तिआदिना नयेन गेहस्सितकथाव तिरच्छानकथा होति । “सोपि नाम एवं महानुभावो खयं गतो”ति एवं पवत्ता पन कम्मट्ठानभावे तिट्ठति । चोरेसुपि “मूलदेवो एवंमहानुभावो, मेघमालो एवंमहानुभावो”ति तेसं कम्मं पटिच्च अहो सूरति गेहस्सितकथाव तिरच्छानकथा । युद्धेपि भारतयुद्धादीसु “असुकेन असुको एवं मारितो एवं विद्धो”ति कामस्सादवसेनेव कथा तिरच्छानकथा । “तेपि नाम खयं गता”ति एवं पवत्ता पन सब्बत्थ कथा कम्मट्ठानमेव होति । अपिच अन्नादीसु “एवं वण्णवन्तं गन्धवन्तं रसवन्तं फस्ससम्पन्नं खादिमह भुज्जिमह

पिविम्ह परिभुज्जिम्हा”ति कामस्सादवसेन कथेतुं न वट्ठति, सात्थकं पन कत्वा — “पुब्बे एवं वण्णादिसम्पन्नं अन्नं पानं वत्थं सयनं मालं गन्धं सीलवन्तानं अदम्ह, चेतिये पूजं अकरिम्हा”ति कथेतुं वट्ठति ।

जातिकथादीसुपि “अम्हाकं जातका सूरा समत्था”ति वा “पुब्बे मयं एवं विचित्रेहि यानेहि चरिम्हा”ति वा अस्सादवसेन वत्तुं न वट्ठति, सात्थकं पन कत्वा “तेपि नो जातका खयं गता”ति वा “पुब्बे मयं एवरूपा उपाहना सङ्घस्स अदम्हा”ति वा कथेतब्बा । **गामकथापि** सुनिविट्ठदुन्निविट्ठसुभिकखदुब्भिकखादिवसेन वा “असुकगामवासिनो सूरा समत्था”ति वा एवं अस्सादवसेन न वट्ठति, सात्थकं पन कत्वा सद्धा पसन्नाति वा खयवयं गताति वा वत्तुं वट्ठति । **निगमनगरजनपदकथासुपि** एसेव नयो । **इत्थिकथापि** वण्णसण्ठानादीनि पटिच्च अस्सादवसेन न वट्ठति, सद्धा पसन्ना खयं गताति एवमेव वट्ठति । **सूरकथापि** नन्दिमित्तो नाम योधो सूरौ अहोसीति अस्सादवसेनेव न वट्ठति, सद्धो पसन्नो अहोसि खयं गतोति एवमेव वट्ठति । **विसिखाकथापि** असुका विसिखा सुनिविट्ठा दुन्निविट्ठा सूरा समत्थाति अस्सादवसेनेव न वट्ठति, सद्धा पसन्ना खयं गता इच्चेवं वट्ठति ।

कुम्भट्टानकथाति कुम्भट्टानउदकतित्थकथा वा वुच्चति कुम्भदासिकथा वा । सापि “पासादिका नच्चितुं गायितुं छेका”ति अस्सादवसेन न वट्ठति, सद्धा पसन्नातिआदिना नयेनेव वट्ठति । **पुब्बपेतकथाति** अतीतजातिकथा । तत्थ वत्तमानजातिकथासदिसोव विनिच्छयो ।

नानत्तकथाति पुरिमपच्छिमकथाविमुत्ता अवसेसा नानासभावा निरत्थककथा । **लोकक्खायिकाति** अयं लोको केन निम्मितो, असुकेन नाम निम्मितो, काका सेता अट्ठीनं सेतत्ता, बका रत्ता लोहितस्स रत्तत्ताति एवमादिका लोकायतवितण्डसल्लापकथा ।

समुदक्खायिका नाम कस्मा समुदो सागरो, सागरदेवेन खणितत्ता सागरो, खतो मेति हत्थमुद्दाय निवेदितत्ता समुदोति एवमादिका निरत्थका समुदक्खायिककथा । इति भवो, इति अभवोति यं वा तं वा निरत्थकारणं वत्वा पवत्तितकथा **इतिभवाभवकथा** । एत्थ च भवोति सस्सतं, अभवोति उच्छेदं । भवोति वट्ठि, अभवोति हानि । भवोति कामसुखं, अभवोति अत्तकिलमथो । इति इमाय छब्बिधाय इतिभवाभवकथाय सद्धिं बात्तिसतिरच्छानकथा नाम होति । एवरूपिं तिरच्छानकथं कथेन्तिया निसिन्नो होति ।

ततो सन्दको परिब्बाजको ते परिब्बाजके ओलोकेत्वा — “इमे परिब्बाजका अतिविय अज्जमज्जं अगारवा अप्पतिस्सा, मयज्च समणस्स गोतमस्स पातुभावतो पट्ठाय सूरियुग्गमने खज्जोपनकूपमा जाता, लाभसक्कारोपि नो परिहीनो । सचे पन इमं ठानं समणो गोतमो गोतमसावको वा गिहिउपट्ठाकोपि वास्स आगच्छेय्य, अतिविय लज्जनीयं भविस्सति । परिसदोसो खो पन परिसजेट्ठकस्सेव उपरि आरोहती”ति इतो चितो च विलोकेन्तो थेरं अदस । तेन वुत्तं **अदसा खो सन्दको परिब्बाजको...पे०... तुण्ही अहेसुन्ति** ।

तत्थ **सण्ठपेसीति** सिक्खापेसि, वज्जमस्सा पटिच्छादेसि । यथा सुट्ठपिता होति, तथा नं ठपेसि । यथा नाम परिसमज्जं पविसन्तो पुरिसो वज्जपटिच्छादनत्थं निवासनं सण्ठपेति, पारुपनं सण्ठपेति, रजोकिण्णट्टानं पुज्छति, एवमस्सा वज्जपटिच्छादनत्थं “अप्पसद्दा भोन्तो”ति सिक्खापेन्तो यथा सुट्ठपिता होति, तथा नं ठपेसीति अत्थो । **अप्पसद्दकामाति** अप्पसद्दं इच्छन्ति, एकका निसीदन्ति, एकका तिट्ठन्ति, न गणसङ्गणिकाय यापेन्ति । **अप्पसद्दविनीताति** अप्पसद्देन निरवेन बुद्धेन विनीता । **अप्पसद्दस्स वण्णवादिनोति** यं ठानं अप्पसद्दं निस्सद्दं । तस्स वण्णवादिनो । **उपसङ्कमितब्बं मज्जेय्याति**

इथागन्तब्बं मज्जेय्य ।

कस्मा पनेस थेरस्स उपसङ्कमनं पच्चासीसतीति । अत्तनो वुद्धिं पत्थयमानो । परिब्बाजका किर बुद्धेसु वा बुद्धसावकेसु वा अत्तनो सन्निकं आगतेसु — “अज्ज अम्हाकं सन्निकं समणो गोतमो आगतो, सारिपुत्तो आगतो, न खो पनेते यस्स वा तस्स वा सन्निकं गच्छन्ति, पस्सथ अम्हाकं उत्तमभाव”न्ति अत्तनो उपट्ठाकानं सन्निके अत्तानं उक्खिपन्ति उच्चे ठाने ठपेन्ति । भगवतोपि उपट्ठाके गण्हितुं वायमन्ति । ते किर भगवतो उपट्ठाके दिस्वा एवं वदन्ति — “तुम्हाकं सत्था भवं गोतमोपि गोतमस्स सावकापि अम्हाकं सन्निकं आगच्छन्ति, मयं अज्जमज्जं समग्गा । तुम्हे पन अम्हे अक्खीहि पस्सितुं न इच्छथ, सामीचिकम्मं न करोथ, किं वो अम्हेहि अपरद्ध”न्ति । अप्पेकच्चे मनुस्सा — “बुद्धापि एतेसं सन्निकं गच्छन्ति, किं अम्हाक”न्ति ततो पट्ठाया ते दिस्वा नप्पमज्जन्ति । **तुण्ही अहेसुन्ति** सन्दकं परिवारेत्वा निस्सद्वा निसीदिंसु ।

२२४. स्वागतं भोतो आनन्दस्साति सुआगमनं भोतो आनन्दस्स । भवन्ते हि नो आगते आनन्दो होति, गते सोकोति दीपेति । **चिरस्सं खोति** पियसमुदाचारवचनमेतं । थेरो पन कालेन कालं परिब्बाजकारामं चारिकत्थाय गच्छतीति पुरिमगमनं गहेत्वा एवमाह । एवज्ज पन वत्वा न मानत्थद्दो हुत्वा निसीदि, अत्तनो पन आसना वुट्ठाया तं आसनं पप्फोटेत्वा थेरं आसनेन निमन्तेन्तो **निसीदतु भवं आनन्दो, इदमासनं पज्जत्तन्ति** आह ।

अन्तराकथा विप्पकताति निसिन्नानं वो आरम्भतो पट्ठाया याव ममागमनं एतस्मिं अन्तरे का नाम कथा विप्पकता, ममागमनपच्चया कतमा कथा परियन्तं न गताति पुच्छति ।

अथ परिब्बाजको “निरत्थककथाव एसा निस्सारा वट्ठसन्निस्सिता, न तुम्हाकं पुरतो वत्तब्बतं अरहती”ति दीपेन्तो **तिट्ठतेसा, भोति**आदिमाह । **नेसा भोतोति** सचे भवं सोतुकामो भविस्सति, पच्छापेसा कथा न दुल्लभा भविस्सति, अम्हाकं पनिमाय अत्थो नत्थि । भोतो पन आगमनं लभित्वा अज्जदेव सुकारणं कथं सोतुकामम्हाति दीपेति । ततो धम्मदेसनं याचन्तो **साधु वत भवन्तं ये वाति**आदिमाह । तत्थ **आचरियकेति** आचरियसमये । **अनस्सासिकानीति** अस्सासविरहितानि । **ससक्कन्ति** एकंसत्थे निपातो, विज्जू पुरिसो एकंसेनेव न वसेय्याति अत्थो । **वसन्तो च नाराधेय्याति** न सम्पादेय्य, न परिपूरेय्याति वुत्तं होति । **जायं धम्मं कुसलन्ति** कारणभूतं अनवज्जट्टेन कुसलं धम्मं ।

२२५. इथाति इमस्मिं लोके । **नत्थि दिन्नन्ति**आदीनि सालेय्यकसुत्ते (म० नि० १.४४०) वुत्तानि । **चातुमहाभूतिकोति** चतुमहाभूतमयो । **पथवी पथवीकायन्ति** अज्झत्तिका पथवीधातु बाहिरपथवीधातुं । **अनुपेतीति** अनुयाति । **अनुपगच्छतीति** तस्सेव वेवचनं, अनुगच्छतीतिपि अत्थो, उभयेनापि उपेति उपगच्छतीति दस्सेति । आपादीसुपि एसेव नयो । **इन्द्रियानीति** मनच्छट्ठानि इन्द्रियानि आकासं पक्खन्दन्ति । **आसन्दिपज्जमाति** निपन्नमज्जेन पज्जमा, मज्जो चेव, चत्तारो मज्जपादे गहेत्वा ठिता चत्तारो पुरिसा चाति अत्थो । **यावाळाहनाति** याव सुसाना । **पदानीति** अयं एवं सीलवा अहोसि, एवं दुस्सीलोतिआदिना नयेन पवत्तानि गुणपदानि । सरीरमेव वा एत्थ पदानीति अधिप्पेतं । **कापोतकानीति** कपोतकवण्णानि, पारावतपक्खवण्णानीति अत्थो ।

भस्सन्ताति भस्मन्ता, अयमेव वा पाळि । **आहुतियोति** यं पहेणकसक्कारादिभेदं दिन्नदानं, सब्बं तं छारिकावसानमेव होति, न ततो परं फलदायकं हुत्वा गच्छतीति अत्थो । **दत्तुपज्जत्तन्ति** दत्तूहि बालमनुस्सेहि पज्जत्तं । इदं वुत्तं होति — बालेहि अबुद्धीहि पज्जत्तमिदं दानं, न पण्डितेहि । बाला देन्ति, पण्डिता गण्हन्तीति दस्सेति । **अत्थिकवादन्ति** अत्थि दिन्नं दिन्नफलन्ति इमं अत्थिकवादयेव वदन्ति तेसं तुच्छं वचनं मुसाविलापो । **बाले च पण्डिते चाति** बाला च

पण्डिता च ।

अकतेन मे एत्थ कतन्ति मय्हं अकतेनेव समणकम्मेन एत्थ एतस्स समये कम्मं कतं नाम होति, अवुसितेनेव ब्रह्मचरियेन वुसितं नाम होति । एत्थाति एतस्मिं समणधम्मे । **समसमाति** अतिविय समा, समेन वा गुणेन समा । **सामञ्जं** पत्ताति समानभावं पत्ता ।

२२६. करतोतिआदीनि अपण्णकसुत्ते वुत्तानि । तथा नत्थि हेतूतिआदीनि ।

२२८. चतुत्थब्रह्मचरियवासे अकटाति अकता । **अकटविधाति** अकटविधाना, एवं करोहीति केनचि कारापिता न होन्तीति अत्थो । **अनिम्मिताति** इद्धियापि न निम्मिता । **अनिम्माताति** अनिम्मापिता । केचि अनिम्मितब्बाति पदं वदन्ति, तं नेव पाळियं, न अट्टकथायं सन्दिस्सति । **वज्झाति** वज्झपसुवज्झतालादयो विय अफला, कस्सचि अजनकाति अत्थो । एतेन पथवीकायादीनं रूपादिजनकभावं पटिक्खपति । पब्बतकूटा विय ठिताति **कूटट्टा** । **ईसिकट्टायिट्टिताति** मुञ्जे ईसिका विय ठिता । तत्रायमधिप्पायो — यमिदं जायतीति वुच्चति, तं मुञ्जतो ईसिका विय विज्जमानमेव निक्खमतीति । “**एसिकट्टायिट्टिता**” तिपि पाठो, सुनिखातो एसिकत्थम्भो निच्चलो तिट्ठति, एवं ठिताति अत्थो । उभयेनपि तेसं विनासाभावं दीपेति । **न इज्जन्तीति** एसिकत्थम्भो विय ठितत्ता न चलन्ति । **न विपरिणामेन्तीति** पकतिं न जहन्ति । **न अज्जमज्जं व्याबाधेन्तीति** अज्जमज्जं न उपहनन्ति । **नालन्ति** न समत्था ।

पथवीकायोति आदीसु पथवीयेव पथवीकायो, पथवीसमूहो वा । **तत्थाति** तेसु जीवसत्तमेसु कायेसु । **नत्थि हन्ता** वाति हन्तुं वा घातेतुं वा सोतुं वा सावेतुं वा जानितुं वा जानापेतुं वा समत्थो नाम नत्थीति दीपेति । **सत्तन्त्वेव कायानन्ति** यथा मुग्गरासिआदीसु पहटं सत्थं मुग्गरासिआदीनं अन्तरेन पविसति, एवं सत्तन्नं कायानं अन्तरेन छिद्देन विवरेन सत्थं पविसति । तत्थ “अहं इमं जीविता वोरोपेमी” ति केवलं सज्जामत्तमेव होतीति दस्सेति । **योनिपमुखसतसहस्सानीति** पमुखयोनीनं उत्तमयोनीनं चुद्धसतसहस्सानि अज्जानि च सट्ठिसतानि अज्जानि च छसतानि । **पञ्च च कम्मनो सतानीति** पञ्च कम्मसतानि च, केवलं तक्कमत्तकेन निरत्थकं दिट्ठिं दीपेति । **पञ्च च कम्मानि तीणि च कम्मानीति** आदीसुपि एसेव नयो । केचि पनाहु **पञ्च कम्मानीति** पञ्चिन्द्रियवसेन भणति । **तीणीति** कायकम्मादिवसेनाति । **कम्मे च अट्टकम्मे चाति** एत्थ पनस्स कायकम्मञ्च वचीकम्मञ्च कम्मन्ति लद्धि, मनोकम्मं उपट्टकम्मन्ति । **द्विट्ठिपटिपदाति** द्वासट्ठि पटिपदाति वदति । **द्वट्ठन्तरकप्पाति** एकस्मिं कप्पे चतुसट्ठि अन्तरकप्पा नाम होन्ति, अयं पन अज्जे द्वे अजानन्तो एवमाह । **छळाभिजातियो** अपण्णकसुत्ते वित्थारिता ।

अट्ट पुरिसभूमियोति मन्दभूमि खिड्डाभूमि वीमंसकभूमि उजुगतभूमि सेक्खभूमि समणभूमि जिनभूमि पन्नभूमीति इमा अट्ट पुरिसभूमियोति वदति । तत्थ जातदिवसतो पट्टाय सत्तदिवसे सम्बाधट्टानतो निक्खन्तत्ता सत्ता मन्दा होन्ति मोमूहा । अयं मन्दभूमीति वदति । ये पन दुग्गतितो आगता होन्ति, ते अभिण्हं रोदन्ति चेव विरवन्ति च । सुगतितो आगता तं अनुस्सरित्वा अनुस्सरित्वा हसन्ति । अयं खिड्डाभूमि नाम । मातापितूनं हत्थं वा पादं वा मज्जं वा पीठं वा गहेत्वा भूमियं पदनिक्खपनं वीमंसकभूमि नाम । पदसाव गन्तुं समत्थकालो उजुगतभूमि नाम । सिप्पानं सिक्खनकालो सेक्खभूमि नाम । घरा निक्खम्म पब्बजनकालो समणभूमि नाम । आचरियं सेवित्वा जाननकालो जिनभूमि नाम । भिक्खु च पन्नको जिनो न किञ्चि आहाति एवं अलाभिं समणं पन्नभूमीति वदति ।

एकूनपज्जास आजीवसतेति एकूनपज्जास आजीववुत्तिसतानि । **परिब्बाजकसतेति** परिब्बाजकपब्बज्जसतानि ।

नागावाससतेति नागमण्डलसतानि । वीसे इन्द्रियसतेति वीस इन्द्रियसतानि । तिंसे निरयसतेति तिंस निरयसतानि । रजोधातुयोति रजओकिरणद्वानानि । हत्थपिड्डिपादपिड्डादीनि सन्धाय वदति । सत्त सज्जीगब्भाति ओट्टगोणगद्रभअजपसुमिगमहिंसे सन्धाय वदति । असज्जीगब्भाति सालियवगोधुममुग्गकङ्कुवरककुद्रूसके सन्धाय वदति । निगण्ठिगब्भाति निगण्ठिम्हि जातगब्भा, उच्छुवेळुनळादयो सन्धाय वदति । सत्त देवाति बहू देवा, सो पन सत्ताति वदति । मानुसापि अनन्ता, सो सत्ताति वदति । सत्त पिसाचाति पिसाचा महन्ता, सत्ताति वदति ।

सराति महासरा । कण्णमुण्ड-रथकार-अनोतत्त-सीहपपातकुळिर-मुचलिन्द-कुणालदहे गहेत्वा वदति । पवुटाति गण्ठिका । पपाताति महापपाता । पपातसतानीति खुद्दकपपातसतानि । सुपिनाति महासुपिना । सुपिनसतानीति खुद्दकसुपिनसतानि । महाकप्पिनोति महाकप्पानं । एत्थ एकम्हा सरा वस्ससते वस्ससते कुसग्गेन एकं उदकबिन्दुं नीहरित्वा नीहरित्वा सत्तक्खत्तुं तम्हि सरे निरुदके कते एको महाकप्पोति वदति । एवरूपानं महाकप्पानं चतुरासीतिसतसहस्सानि खेपेत्वा बाला च पण्डिता च दुक्खस्सन्तं करोन्तीति अयमस्स लब्धि । पण्डितोपि किर अन्तरा सुज्झितुं न सक्कोति, बालोपि ततो उद्धं न गच्छति ।

सीलेनाति अचेलकसीलेन वा अज्जेन वा येन केनचि । वतेनाति तादिसेन वतेन । तपेनाति तपोकम्मेन । अपरिपक्वं परिपाचेति नाम यो “अहं पण्डितो”ति अन्तरा विसुज्झति । परिपक्वं फुस्स फुस्स ब्यन्तिं करोति नाम यो “अहं बालो”ति वुत्तपरिमाणं कालं अतिक्कमित्वा याति । हेवं नत्थीति एवं नत्थि । तज्झि उभयम्पि न सक्का कातुन्ति दीपेति । दोणमितेति दोणेन मितं विय । सुखदुक्खेति सुखदुक्खं । परियन्तकतेति वुत्तपरिमाणेन कालेन कतपरियन्तो । नत्थि हायनवड्डनेति नत्थि हायनवड्डनानि । न संसारो पण्डितस्स हायति, न बालस्स वड्डतीति अत्थो । उक्कंसावकंसेति उक्कंसावकंसा, हापनवड्डनानमेवेतं वेवचनं । इदानि तमत्थं उपमाय साधेन्तो सेय्यथापि नामातिआदिमाह । तत्थ सुत्तगुळेति वेठेत्वा कतसुत्तगुळं । निब्बेठियमानमेव पलेतीति पब्बते वा रुक्खग्गे वा ठत्वा खित्तं सुत्तपमाणेन निब्बेठियमानं गच्छति, सुत्ते खीणे तत्थ तिड्ढति न गच्छति । एवमेवं वुत्तकालतो उद्धं न गच्छतीति दस्सेति ।

२२९. किमिदन्ति किमिदं तव अज्जाणं, किं सब्बज्जु नाम त्वन्ति एवं पुट्ठो समानो नियतिवादे पक्खिपन्तो सुज्जं मे अगारन्तिआदिमाह ।

२३०. अनुस्सविको होतीति अनुस्सवनिस्सितो होति । अनुस्सवसच्चोति सवनं सच्चतो गहेत्वा ठितो । पिटकसम्पदायाति वग्गपण्णासकाय पिटकगन्थसम्पत्तिया ।

२३१. मन्दोति मन्दपज्जो । मोमूहोति अतिमूळहो । वाचाविकखेपं आपज्जतीति वाचाय विकखेपं आपज्जति । कीदिसं? अमराविकखेपं, अपरियन्तविकखेपन्ति अत्थो । अथ वा अमरा नाम मच्छजाति । सा उम्मुज्जननिम्मुज्जनादिवसेन उदके सन्धावमाना गहेतुं न सक्काति एवमेव अयम्पि वादो इतो चितो च सन्धावति, गाहं न उपगच्छतीति अमराविकखेपोति वुच्चति । तं अमराविकखेपं ।

एवन्तिपि मे नोतिआदीसु इदं कुसलन्ति पुट्ठो “एवन्तिपि मे नो”ति वदति, ततो किं अकुसलन्ति वुत्ते “तथातिपि मे नो”ति वदति, किं उभयतो अज्जथाति वुत्ते “अज्जथातिपि मे नो”ति वदति, ततो तिविधेनापि न होतीति ते लब्धीति वुत्ते “नोतिपि मे नो”ति वदति, ततो किं नो नोति ते लब्धीति वुत्ते “नो नोतिपि मे नो”ति विकखेपमापज्जति, एकस्मिम्पि पक्खे न तिड्ढति । निब्बिज्ज पक्कमतीति अत्तनोपि एस सत्था अवस्सयो भवितुं न सक्कोति, मय्हं किं सक्खिस्सतीति निब्बिन्दित्वा

पक्कमति । पुरिमेसुपि अनस्सासिकेसु एसेव नयो ।

२३४. सन्निधिकारकं कामे परिभुज्जितुन्ति यथा पुब्बे गिहिभूतो सन्निधिं कत्वा वत्थुकामे परिभुज्जति, एवं तिलतण्डुलसप्पिनवनीतादीनि सन्निधिं कत्वा इदानीं परिभुज्जितुं अभब्बोति अत्थो । ननु च खीणासवस्स वसनट्टाने तिलतण्डुलादयो पज्जायन्तीति । नो न पज्जायन्ति, न पनेस ते अत्तनो अत्थाय ठपेति, अफासुकपब्बजितादीनं अत्थाय ठपेति । अनागामिस्स कथन्ति । तस्सापि पच्च कामगुणा सब्बसोव पहीना, धम्मेन पन लद्धं विचारेत्वा परिभुज्जति ।

२३६. पुत्तमताय पुत्ताति सो किर इमं धम्मं सुत्वा आजीवका मता नामाति सज्जी हुत्वा एवमाह । अयज्जेत्थ अत्थो — आजीवका मता नाम, तेसं माता पुत्तमता होति, इति आजीवका पुत्तमताय पुत्ता नाम होन्ति । **समणे गोतमे**ति समणे गोतमे ब्रह्मचरियवासो अत्थि, अज्जत्थ नत्थीति दीपेति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपच्चसूदनिया मज्झिमानिकायडुकथाय

सन्दकसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

७. महासकुलुदायिसुत्तवण्णना

२३७. एवं मे सुतन्ति महासकुलुदायिसुत्तं । तत्थ **मोरनिवापेति** तस्मिं ठाने मोरानं अभयं घोसेत्वा भोजनं अदंसु । तस्मा तं ठानं **मोरनिवापोति** सङ्घं गतं । **अन्नभारोति** एकस्स परिब्बाजकस्स नामं । तथा **वरधरोति** । **अज्जे चाति** न केवलं इमे तयो, अज्जेपि अभिज्जाता बहू परिब्बाजका । **अप्पसद्वस्स वण्णवादीति** इध अप्पसद्वविनीतोति अवत्ताव इदं वुत्तं । कस्मा? न हि भगवा अज्जेन विनीतोति ।

२३८. पुरिमानीति हिय्योदिवसं उपादाय पुरिमानि नाम होन्ति, ततो परं पुरिमतरानि । **कुतूहलसालायन्ति** कुतूहलसाला नाम पच्चेकसाला नत्थि, यत्थ पन नानातित्थिया समणब्राह्मणा नानाविधं कथं पवत्तेन्ति, सा बहूनं — “अयं किं वदति, अयं किं वदती”ति कुतूहलुप्पत्तिट्ठानतो “कुतूहलसाला”ति वुच्चति । “कोतूहलसाला”तिपि पाठो । **लाभाति** ये एवरूपे समणब्राह्मणे दट्ठुं पज्जं पुच्छितुं धम्मकथं वा नेसं सोतुं लभन्ति, तेसं अङ्गमगधानं इमे लाभाति अत्थो ।

सङ्घिनोति आदीसु पब्बजितसमूहसङ्घातो सङ्घो एतेसं अत्थीति **सङ्घिनो** । स्वेव गणो एतेसं अत्थीति **गणिनो** । आचारसिक्खापनवसेन तस्स गणस्स आचरियाति **गणाचरिया** । **जाताति** पज्जाता पाकटा । यथाभुच्चगुणेहि चेव अयथाभूतगुणेहि च समुगगतो यसो एतेसं अत्थीति **यसस्सिनो** । पूरणादीनज्झि “अप्पिच्छो सन्तुट्ठो, अप्पिच्छताय वत्थम्पि न निवासेती”ति आदिना नयेन यसो समुगगतो, तथागतस्स “इतिपि सो भगवा”ति आदीहि यथाभूतगुणेहि । **तित्थकराति** लद्धिकरा । **साधुसम्मताति** इमे साधू सुन्दरा सप्पुरिसाति एवं सम्मता । **बहुजनस्साति** अस्सुतवतो चेव अन्धबालपुथुज्जनस्स विभाविनो च पण्डितजनस्स । तत्थ तित्थिया बालजनस्स एवं सम्मता, तथागतो पण्डितजनस्स । इमिना नयेन **पूरणो कस्सपो सङ्घीति** आदीसु अत्थो वेदितब्बो । भगवा पन यस्मा अट्ठतिंस आरम्मणानि विभजन्तो बहूनि निब्बानओतरणतित्थानि अकासि, तस्मा “तित्थकरो”ति वत्तुं वट्ठति ।

कस्मा पनेते सब्बेपि तत्थ ओसटाति? उपट्ठाकरक्खणत्थज्जेव लाभसक्कारत्थज्ज । तेसज्झि एवं होति — “अम्हाकं उपट्ठाका समणं गोतमं सरणं गच्छेय्युं, ते च रक्खिस्साम । समणस्स च गोतमस्स उपट्ठाके सक्कारं करोन्ते दिस्वा

अम्हाकम्पि उपट्ठाका अम्हाकं सक्कारं करिस्सन्ती'ति । तस्मा यत्थ यत्थ भगवा ओसरति, तत्थ तत्थ सब्बे ओसरन्ति ।

२३९. वादं आरोपेत्वाति वादे दोसं आरोपेत्वा । **अपक्कन्ताति**, अपगता, केचि दिसं पक्कन्ता, केचि गिहिभावं पत्ता, केचि इमं सासनं आगता । **सहितं मेति** मय्हं वचनं सहितं सिलिट्ठं, अत्थयुत्तं कारणयुत्तन्ति अत्थो । **असहितं तेति** तुय्हं वचनं असहितं । **अधिचिण्णं ते विपरावत्तन्ति** यं तुय्हं दीघरत्ताचिण्णवसेन सुप्पगुणं, तं मय्हं एकवचनेनेव विपरावत्तं विपरिवत्तित्वा ठितं, न किञ्चि जातन्ति अत्थो । **आरोपितो ते वादोति** मया तव वादे दोसो आरोपितो । **चर वादप्पमोक्खायाति** दोसमोचनत्थं चर विचर, तत्थ तत्थ गन्त्वा सिक्खाति अत्थो । **निब्बेठेहि वा सचे प्होसीति** अथ सयं प्होसि, इदनेव निब्बेठेहि । **धम्मक्कोसेनाति** सभावक्कोसेन ।

२४०. तं नो सोस्सामाति तं अम्हाकं देसितं धम्मं सुणिस्साम । **खुद्दमधुन्ति** खुद्दकमक्खिकाहि कतं दण्डकमधुं । **अनेलकन्ति** निद्वोसं अपगतमच्छिकण्डकं । **पीळेय्याति** ददेय्य । **पच्चासीसमानरूपोति** पूरेत्वा नु खो नो भोजनं दस्सतीति भाजनहत्थो पच्चासीसमानो पच्चुपट्ठितो अस्स । **सम्पयोजेत्वाति** अप्पमत्तकं विवादं कत्वा ।

२४१. इतरीतरेनाति लामकलामकेन । **पविवित्तोति** इदं परिब्बाजको कायविवेकमत्तं सन्धाय वदति, भगवा पन तीहि विवेकेहि विवित्तोव ।

२४२. कोसकाहारापीति दानपतीनं घरे अग्गभिक्खाठपनत्थं खुद्दकसरावा होन्ति, दानपतिनो अग्गभत्तं वा तत्थ ठपेत्वा भुज्जन्ति, पब्बजिते सम्पत्ते तं भत्तं तस्स देन्ति । तं सरावकं कोसकोति वुच्चति । तस्मा ये च एकेनेव भत्तकोसकेन यापेन्ति, ते कोसकाहाराति । **बेलुवाहाराति** बेलुवमत्तभत्ताहारा । **समतित्तिकन्ति** ओट्टवट्ठिया हेट्ठिमलेखासमं । **इमिना धम्मेनाति** इमिना अप्पाहारताधम्मेन । एत्थ पन सब्बाकारेनेव भगवा अनप्पाहारोति न वत्तब्बो । पधानभूमियं छब्बस्सानि अप्पाहारोव अहोसि, वेरज्जायं तयो मासे पत्थोदनेनेव यापेसि पालिलेय्यकवनसण्डे तयो मासे भिसमुळालेहेव यापेसि । इध पन एतमत्थं दस्सेति — “अहं एकस्मिं काले अप्पाहारो अहोसिं, मय्हं पन सावका धुतङ्गसमादानतो पट्टाय यावजीवं धुतङ्गं न भिन्दन्ती'ति । तस्मा यदि ते इमिना धम्मेन सक्करेय्युं, मया हि ते विसेसतरा । अज्जो चेव पन धम्मो अत्थि, येन मं ते सक्करोन्तीति दस्सेति । इमिना नयेन सब्बवारेसु योजना वेदितब्बा ।

पंसुकूलिकाति समादिन्नपंसुकूलिकङ्गा । **लूखचीवरधराति** सत्थसुत्तलूखानि चीवरानि धारयमाना । **नन्तकानीति** अन्तविरहितानि वत्थखण्डानि, यदि हि नेसं अन्तो भवेय्य, पिलोतिकाति सङ्घं गच्छेय्युं । **उच्चिनित्वाति** फालेत्वा दुब्बलट्ठानं पहाय थिरट्ठानमेव गहेत्वा । **अलाबुलोमसानीति** अलाबुलोमसदिससुत्तानि सुखुमानीति दीपेति । एत्तावता च सत्था चीवरसन्तोसेन असन्तुट्ठोति न वत्तब्बो । अतिमुत्तकसुसानतो हिस्स पुण्णदासिया पारुपित्वा पातितसाणपंसुकूलं गहणदिवसे उदकपरियन्तं कत्वा महापथवी अकम्पि । इध पन एतमत्थं दस्सेति — “अहं एकस्मियेव काले पंसुकूलं गण्हिं, मय्हं पन सावका धुतङ्गसमादानतो पट्टाय यावजीवं धुतङ्गं न भिन्दन्ती'ति ।

पिण्डपातिकाति अतिरेकलाभं पटिक्खित्वा समादिन्नपिण्डपातिकङ्गा । **सपदानचारिनोति** लोलुप्पचारं पटिक्खित्वा समादिन्नसपदानचारा । **उज्जासके वते रताति** उज्जाचरियसङ्घाते भिक्खूनं पकतिवते रता, उच्चनीचघरद्वारट्टायिनो हुत्वा कबरमिस्सकं भत्तं संहरित्वा परिभुज्जन्तीति अत्थो । **अन्तरघरन्ति** ब्रह्मायुसुत्ते उम्मारतो पट्टाय अन्तरघरं, इध इन्दखीलतो पट्टाय अधिप्पेतं । एत्तावता च सत्था पिण्डपातसन्तोसेन असन्तुट्ठोति न वत्तब्बो,

अप्पाहारताय वुत्तनियामेनेव पन सब्बं वित्थारेतब्बं । इध पन एतमत्थं दस्सेति — “अहं एकस्मिंयेव काले निमन्तनं न सादयिं, मय्हं पन सावका धुतङ्गसमादानतो पट्टाय यावजीवं धुतङ्गं न भिन्दन्ती”ति ।

रुक्खमूलिकाति छन्नं पटिक्खपित्वा समादिन्नरुक्खमूलिकङ्गा । **अब्भोकासिकाति** छन्नञ्च रुक्खमूलञ्च पटिक्खपित्वा समादिन्नअब्भोकासिकङ्गा । **अट्टमासेति** हेमन्तगिम्हिके मासे । अन्तोवस्से पन चीवरानुगहत्थं छन्नं पविसन्ति । एत्तावता च सत्था सेनासनसन्तोसेन असन्तुट्ठोति न वत्तब्बो, सेनासनसन्तोसो पनस्स छब्बस्सिकमहापधानेन च पालिलेय्यकवनसण्डेन च दीपेतब्बो । इध पन एतमत्थं दस्सेति — “अहं एकस्मिंयेव काले छन्नं न पाविसिं, मय्हं पन सावका धुतङ्गसमादानतो पट्टाय यावजीवं धुतङ्गं न भिन्दन्ती”ति ।

आरज्जिकाति गामन्तसेनासनं पटिक्खपित्वा समादिन्नआरज्जिकङ्गा । **सङ्खमज्जे ओसरन्तीति** अबद्धसीमाय कथितं, बद्धसीमायं पन वसन्ता अत्तनो वसनट्टानेयेव उपोसथं करोन्ति । एत्तावता च सत्था नो पविवित्तोति न वत्तब्बो, “इच्छामहं, भिक्खवे, अट्टमासं पटिसल्लियितु”न्ति (पारा० १६२; ५६५) एवज्झिस्स पविवेको पज्जायति । इध पन एतमत्थं दस्सेति “अहं एकस्मिंयेव तथारूपे काले पटिसल्लियिं, मय्हं पन सावका धुतङ्गसमादानतो पट्टाय यावजीवं धुतङ्गं न भिन्दन्ती”ति । **ममं सावकाति** मं सावका ।

२४४. सनिदानन्ति सप्पच्चयं । किं पन अप्पच्चयं निब्बानं न देसेतीति । नो न देसेति, सहेतुकं पन तं देसनं कत्वा देसेति, नो अहेतुकन्ति । **सप्पाटिहारियन्ति** पुरिमस्सेवेतं वेवचनं, सकारणन्ति अत्थो । **तं वताति** एत्थ **वताति** निपातमत्तं ।

२४५. अनागतं वादपथन्ति अज्ज ठपेत्वा स्वे वा पुनदिवसे वा अट्टमासे वा मासे वा संवच्छरे वा तस्स तस्स पज्हस्स उपरि आगमनवादपथं । **न दक्खतीति** यथा सच्चको निगण्ठो अत्तनो निग्गहणत्थं आगतकारणं विसेसेत्वा वदन्तो न अदस्स, एवं न दक्खतीति नेतं ठानं विज्जति । **सहधम्मनाति** सकारणेन । **अन्तरन्तरा कथं ओपातेय्युन्ति** मम कथावारं पच्छिन्दित्वा अन्तरन्तरे अत्तनो कथं पवेसेय्युन्ति अत्थो । **न खो पनाहं, उदायीति**, उदायि, अहं अम्बट्टुसोणदण्डकूटदन्तसच्चकनिगण्ठादीहि सद्धिं महावादे वत्तमानेपि — “अहो वत मे एकसावकोपि उपमं वा कारणं वा आहरित्वा ददेय्या”ति एवं सावकेसु अनुसासनिं न पच्चासीसामि । **ममयेवाति** एवरूपेसु ठानेसु सावका ममयेव अनुसासनिं ओवादं पच्चासीसन्ति ।

२४६. तेसाहं चित्तं आराधेमीति तेसं अहं तस्स पज्हस्स वेय्याकरणेन चित्तं गण्हामि सम्पादेमि परिपूरेमि, अज्जं पुट्ठो अज्जं न ब्याकरोमि, अम्बं पुट्ठो लबुजं विय लबुजं वा पुट्ठो अम्बं विय । एत्थ च “अधिसीले सम्भावेन्ती”ति वुत्तट्टाने बुद्धसीलं नाम कथितं, “अभिक्कन्ते जाणदस्सने सम्भावेन्ती”ति वुत्तट्टाने सब्बज्जुतज्जाणं, “अधिपज्जाय सम्भावेन्ती”ति वुत्तट्टाने ठानुप्पत्तिकपज्जा, “येन दुक्खेना”ति वुत्तट्टाने सच्चब्याकरणपज्जा । तत्थ सब्बज्जुतज्जाणञ्च सच्चब्याकरणपज्जञ्च ठपेत्वा अवसेसा पज्जा अधिपज्जं भजति ।

२४७. इदानि तेसं तेसं विसेसाधिगमानं पटिपदं आचिक्खन्तो **पुन चपरं उदायीति** आदिमाह । तत्थ **अभिज्जावोसानपारमिप्पत्ताति** अभिज्जावोसानसङ्घातञ्चेव अभिज्जापारमीसङ्घातञ्च अरहत्तं पत्ता ।

सम्मप्यधानेति उपायपधाने । **छन्दं जनेतीति** कत्तुकम्यताकुसलच्छन्दं जनेति । **वायमतीति** वायामं करोति । **वीरियं आरभतीति** वीरियं पवत्तेति । **चित्तं पग्गण्हातीति** चित्तं उक्खिपति । **पदहतीति** उपायपधानं करोति । **भावनाय**

पारिपूरियाति वड्डिया परिपूरणत्थं । अपिचेत्थ — “या ठिति, सो असम्मोसो...पे... यं वेपुल्लं, सा भावनापारिपूरी”ति (विभ० ४०६) एवं पुरिमं पुरिमस्स पच्छिमं पच्छिमस्स अत्थोतिपि वेदितब्बं ।

इमेहि पन सम्मपधानेहि किं कथितं? कस्सपसंयुत्तपरियायेन सावकस्स पुब्बभागपटिपदा कथिता । वुत्तज्हेतं तत्थ —

“चत्तारोमे, आवुसो, सम्मपधाना । कतमे चत्तारो? इधावुसो, भिक्खु, अनुप्पन्ना मे पापका अकुसला धम्मा उप्पज्जमाना अनत्थाय संवत्तेय्युन्ति आतप्पं करोति । उप्पन्ना मे पापका अकुसला धम्मा अप्पहीयमाना अनत्थाय संवत्तेय्युन्ति आतप्पं करोति । अनुप्पन्ना मे कुसला धम्मा अनुप्पज्जमाना अनत्थाय संवत्तेय्युन्ति आतप्पं करोति । उप्पन्ना मे कुसला धम्मा निरुज्जमाना अनत्थाय संवत्तेय्युन्ति आतप्पं करोती”ति (सं० नि० २.१४५) ।

एत्थ च पापका अकुसलाति लोभादयो वेदितब्बा । अनुप्पन्ना कुसला धम्माति समथविपस्सना चेव मग्गो च, उप्पन्ना कुसला नाम समथविपस्सनाव । मग्गो पन सकिं उप्पज्जित्वा निरुज्जमानो अनत्थाय संवत्तनको नाम नत्थि । सो हि फलस्स पच्चयं दत्त्वाव निरुज्जति । पुरिमस्मिम्पि वा समथविपस्सनाव गहेतब्बाति वुत्तं, तं पन न युत्तं ।

तत्थ “उप्पन्ना समथविपस्सना निरुज्जमाना अनत्थाय संवत्तन्ती”ति अत्थस्स आविभावत्थमिदं वत्थु — एको किर खीणासवत्थेरो “महाचेतियच्च महाबोधिच्च वन्दिस्सामी”ति समापत्तिलाभिना भण्डगाहकसामणेरेन सद्धिं जनपदतो महाविहारं आगन्त्वा विहारपरिवेणं पाविसि । सायन्हसमये महाभिक्खुसङ्घे चेतियं वन्दमाने चेतियं वन्दनत्थाय न निक्खमि । कस्मा? खीणासवानज्झि तीसु रतनेसु महन्तं गारवं होति । तस्मा भिक्खुसङ्घे वन्दित्वा पटिक्कमन्ते मनुस्सानं सायमासभुत्तवेलायं सामणेरेम्पि अजानापेत्वा “चेतियं वन्दिस्सामी”ति एककोव निक्खमि । सामणेरो — “किं नु खो थेरो अवेलाय एककोव गच्छति, जानिस्सामी”ति उपज्झायस्स पदानुपदिको निक्खमि । थेरो अनावज्जनेन तस्स आगमनं अजानन्तो दक्खिणद्वारेन चेतियङ्गणं आरुहि । सामणेरोपि अनुपदंयेव आरुळ्हो ।

महाथेरो महाचेतियं उल्लोकेत्वा बुद्धारम्भणं पीतिं गहेत्वा सब्बं चेतसो समन्नाहरित्वा हट्ठपहट्ठो चेतियं वन्दति । सामणेरो थेरस्स वन्दनाकारं दिस्वा “उपज्झायो मे अतिविय पसन्नचित्तो वन्दति, किं नु खो पुप्फानि लभित्वा पूजं करेय्या”ति चिन्तेसि । थेरो वन्दित्वा उट्ठाय सिरसि अज्जलिं ठपेत्वा महाचेतियं उल्लोकेत्वा ठितो । सामणेरो उक्कासित्वा अत्तनो आगतभावं जानापेसि । थेरो परिवत्तेत्वा ओलोकेन्तो “कदा आगतोसी”ति पुच्छि । तुम्हाकं चेतियं वन्दनकाले, भन्ते । अतिविय पसन्ना चेतियं वन्दित्थ किं नु खो पुप्फानि लभित्वा पूजेय्याथाति? आम सामणेरे इमस्मिं चेतिये विय अज्जत्र एत्तकं धातूनं निधानं नाम नत्थि, एवरूपं असदिसं महाथूपं पुप्फानि लभित्वा को न पूजेय्याति । तेन हि, भन्ते, अधिवासेथ, आहरिस्सामीति तावदेव ज्ञानं समापज्जित्वा इद्धिया हिमवन्तं गन्त्वा वण्णगन्धसम्पन्नपुप्फानि परिस्सावनं पूरेत्वा महाथेरे दक्खिणमुखतो पच्छिमं मुखं असम्पत्तेयेव आगन्त्वा पुप्फपरिस्सावनं हत्थे ठपेत्वा “पूजेथ, भन्ते,”ति आह । थेरो “अतिमन्दानि नो सामणेरे पुप्फानी”ति आह । गच्छथ, भन्ते, भगवतो गुणे आवज्जित्वा पूजेथाति ।

थेरो पच्छिममुखनिस्सितेन सोपाणेन आरुह्य कुच्छिवेदिकाभूमियं पुप्फपूजं कातुं आरद्धो । वेदिकाभूमियं परिपुण्णानि पुप्फानि पतित्वा दुतियभूमियं जण्णुपमाणेन ओधिना पूरयिंसु । ततो ओतरित्वा पादपिट्टिकपन्तिं पूजेसि । सापि परिपूरि । परिपुण्णभावं जत्वा हेट्ठिमतले विकिरन्तो अगमासि । सब्बं चेतियङ्गणं परिपूरि । तस्मिं परिपुण्णे “सामणेरे पुप्फानि न खीयन्ती”ति आह । परिस्सावनं, भन्ते, अधोमुखं करोथाति । अधोमुखं कत्वा चालेसि, तदा पुप्फानि खीणानि । परिस्सावनं सामणेरेस्स दत्त्वा सद्धिं हत्थिपाकारेन चेतियं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा चतूसु ठानेसु वन्दित्वा परिवेणं गच्छन्तो चिन्तेसि

— “याव महिद्धिको वतायं सामणोरो, सक्खिस्सति नु खो इमं इद्धानुभावं रक्खितु”न्ति । ततो “न सक्खिस्सती”ति दिस्वा सामणेरमाह — “सामणेर त्वं इदानी महिद्धिको, एवरूपं पन इद्धि नासेत्वा पच्छिमकाले काणपेसकारिया हत्थेन मद्धितकज्जियं पिविस्ससी”ति । दहरकभावस्स नामेस दोसोयं, सो उपज्झायस्स कथायं संविज्जित्वा — “कम्मट्ठानं मे, भन्ते, आचिक्खथा”ति न याचि, अम्हाकं उपज्झायो किं वदतीति तं पन असुणन्तो विय अगमासि ।

थेरो महाचेतियञ्च महाबोधिञ्च वन्दित्वा सामणेरं पत्तचीवरं गाहापेत्वा अनुपुब्बेन कुटेळितस्समहाविहारं अगमासि । सामणोरो उपज्झायस्स पदानुपदिको हुत्वा भिक्खाचारं न गच्छति, “कतरं गामं पविसथ, भन्ते,”ति पुच्छित्वा पन “इदानी मे उपज्झायो गामद्वारं पत्तो भविस्सती”ति जत्वा अत्तनो च उपज्झायस्स च पत्तचीवरं गहेत्वा आकासेन गन्त्वा थेरस्स पत्तचीवरं दत्वा पिण्डाय पविसति । थेरो सब्बकालं ओवदति — “सामणेर मा एवमकासि, पुथुज्जनिद्धि नाम चला अनिबद्धा, असप्पायं रूपादिआरम्मणं लभित्वा अप्पमत्तकेनेव भिज्जति, सन्ताय समापत्तिया परिहीनाय ब्रह्मचरियवासो सन्थम्भितुं न सक्कोती”ति । सामणोरो “किं कथेति मय्हं उपज्झायो”ति सोतुं न इच्छति, तथेव करोति । थेरो अनुपुब्बेन चेतियवन्दनं करोन्तो कम्मुबिन्दुविहारं नाम गतो । तत्थ वसन्तेपि थेरे सामणोरो तथेव करोति ।

अथेकदिवसं एका पेसकारधीता अभिरूपा पठमवये ठिता कम्मबिन्दुगामतो निक्खमित्वा पदुमस्सरं ओरुद्ध गायमाना पुष्फानि भज्जति । तस्मिं समये सामणोरो पदुमस्सरमत्थकेन गच्छति, गच्छन्तो पन सिलेसिकाय काणमच्छिका विय तस्सा गीतसद्दे बज्झि । तावदेवस्स इद्धि अन्तरहिता, छिन्नपक्खकाको विय अहोसि । सन्तसमापत्तिबलेन पन तत्थेव उदकपिट्ठे अपतित्वा सिम्बलितूलं विय पतमानं अनुपुब्बेन पदुमसरतीरे अट्ठासि । सो वेगेन गन्त्वा उपज्झायस्स पत्तचीवरं दत्वा निवत्ति । महाथेरो “पगेवेतं मया दिट्ठं, निवारियमानोपि न निवत्तिस्सती”ति किञ्चि अवत्वा पिण्डाय पाविसि ।

सामणोरो गन्त्वा पदुमसरतीरे अट्ठासि तस्सा पच्चुत्तरणं आगमयमानो । सापि सामणेरं आकासेन गच्छन्तञ्च पुन आगन्त्वा ठितञ्च दिस्वा “अद्धा एस मं निस्साय उक्कण्ठितो”ति जत्वा “पटिक्कम सामणोरा”ति आह । सो पटिक्कमि । इतरा पच्चुत्तरित्वा साटकं निवासेत्वा तं उपसङ्गमित्वा “किं, भन्ते,”ति पुच्छि । सो तमत्थं आरोचेसि । सा बहूहि कारणेहि घरावासे आदीनवं ब्रह्मचरियवासे आनिसंसञ्च दस्सेत्वा ओवदमानापि तस्स उक्कण्ठं विनोदेतुं असक्कोन्ती — “अयं मम कारणा एवरूपाय इद्धिया परिहीनो, न दानि युत्तं परिच्चाजितु”न्ति इधेव तिट्ठाति वत्वा घरं गन्त्वा मातापितूनं तं पवत्ति आरोचेसि । तेपि आगन्त्वा नानप्पकारं ओवदमाना वचनं अगगण्हन्तं आहंसु — “त्वं अम्हे उच्चकुलाति सल्लक्खेसि, मयं पेसकारा । सक्खिस्ससि पेसकारकम्मं कातु”न्ति सामणोरो आह — “उपासक गिहिभूतो नाम पेसकारकम्मं वा करेय्य नळकारकम्मं वा, किं इमिना साटकमत्तेन लोभं करोथा”ति । पेसकारो उदरे बद्धसाटकं दत्वा घरं नेत्वा धीतरं अदासि ।

सो पेसकारकम्मं उगगण्हित्वा पेसकारेहि सद्धिं सालाय कम्मं करोति । अज्जेसं इत्थियो पातोव भत्तं सम्पादेत्वा आहरिंसु, तस्स भरिया न ताव आगच्छति । सो इतरेसु कम्मं विस्सज्जेत्वा भुज्जमानेसु तसरं वट्टेन्तो निसीदि । सा पच्छा अगमासि । अथ नं सो “अतिचिरेन आगतासी”ति तज्जेसि । मातुगामो च नाम अपि चक्कवत्तिराजानं अत्तनि पटिबद्धचित्तं जत्वा दासं विय सल्लक्खेति । तस्मा सा एवमाह — “अज्जेसं घरे दारुपण्णलोणादीनि सन्निहितानि, बाहिरतो आहरित्वा दायका पेसनतकारकापि अत्थि, अहं पन एकिकाव, त्वम्पि मय्हं घरे इदं अत्थि इदं नत्थीति न जानासि । सचे इच्छसि, भुज्ज, नो चे इच्छसि, मा भुज्जा”ति । सो “न केवलञ्च उस्सूरे भत्तं आहरसि, वाचायपि मं घट्टेसी”ति कुज्झित्वा अज्जं पहरणं अपस्सन्तो तमेव तसरदण्डकं तसरतो लुज्जित्वा खिपि । सा तं आगच्छन्तं दिस्वा ईसकं परिवत्ति । तसरदण्डकस्स च कोटि नाम तिखिणा होति, सा तस्सा परिवत्तमानाय अक्खिक्कोटियं पविसित्वा अट्ठासि । सा उभोहि हत्थेहि वेगेन अक्खिं

अगगहेसि, भिन्नद्वानतो लोहितं पग्घरति । सो तस्मिं काले उपज्झायस्स वचनं अनुस्सरि — “इदं सन्धाय मं उपज्झायो ‘अनागते काले काणपेसकारिया हत्थेहि मद्धितकज्जियं पिविस्ससी’ति आह, इदं थेरेन दिट्ठं भविस्सति, अहो दीघदस्सी अय्यो”ति महासद्देन रोदितुं आरभि । तमेनं अज्जे — “अलं, आवुसो, मा रोदि, अक्खि नाम भिन्नं न सक्का रोदनेन पटिपाकतिकं कातु”न्ति आहंसु । सो “नाहमेतमत्थं रोदामि, अपिच खो इमं सन्धाय रोदामी”ति सब्बं पटिपाटिया कथेसि । एवं उप्पन्ना समथविपस्सना निरुज्झमाना अनत्थाय संवत्तन्ति ।

अपरम्पि वत्थु — तिसमत्ता भिक्खू कल्याणिमहाचेतियं वन्दित्वा अटविमग्गेन महामग्गं ओतरमाना अन्तरामग्गे झामखेत्ते कम्मं कत्वा आगच्छन्तं एकं मनुस्सं अद्दसंसु । तस्स सरीरं मसिमक्खितं विय अहोसि । मसिमक्खितंयेव एकं कासावं कच्छं पीळेत्वा निवत्थं, ओलोकियमानो झामखाणुको विय खायति । सो दिवसभागे कम्मं कत्वा उपडुज्झायमानानं दारूनं कलापं उक्खिपित्वा पिट्ठियं विप्पकिण्णेहि केसेहि कुम्मग्गेन आगन्त्वा भिक्खूनं सम्मुखे अट्ठसि । सामणेरा दिस्वा अज्जमज्जं ओलोकयमाना, — “आवुसो, तुय्हं पिता तुय्हं महापिता तुय्हं मातुलो”ति हसमाना गन्त्वा “कोनामो त्वं उपासका”ति नामं पुच्छिंसु । सो नामं पुच्छितो विप्पटिसारी हुत्वा दारुकलापं छट्ठेत्वा वत्थं संविधाय निवासेत्वा महाथेरे वन्दित्वा “तिट्ठथ ताव, भन्ते,”ति आह । महाथेरा अट्ठंसु ।

दहरसामणेरा आगन्त्वा महाथेरानं सम्मुखापि परिहासं करोन्ति । उपासको आह — “भन्ते, तुम्हे मं पस्सित्वा परिहसथ, एत्तकेनेव मत्थकं पत्तम्हाति मा सल्लक्खेथ । अहम्पि पुब्बे तुम्हादिसोव समणो अहोसिं । तुम्हाकं पन चित्तेकग्गतामत्तकम्पि नत्थि, अहं इमस्मिं सासने महिद्धिको महानुभावो अहोसिं, आकासं गहेत्वा पथविं करोमि, पथविं आकासं । दूरं गण्हित्वा सन्तिकं करोमि, सन्तिकं दूरं । चक्कवाळसतसहस्सं खणेन विनिविज्झामि । हत्थे मे पस्सथ, इदानी मक्कटहत्थसदिसा, अहं इमेहेव हत्थेहि इध निसिन्नोव चन्दिमसूरिये परामसिं । इमेसंयेव पादानं चन्दिमसूरिये पादकथलिकं कत्वा निसीदिं । एवरूपा मे इद्धि पमादेन अन्तरहिता, तुम्हे मा पमज्जित्थ । पमादेन हि एवरूपं ब्यसनं पापुणन्ति । अप्पमत्ता विहरन्ता जातिजरामरणस्स अन्तं करोन्ति । तस्मा तुम्हे मज्जेव आरम्मणं करित्वा अप्पमत्ता होथ, भन्ते,”ति तज्जेत्वा ओवादमदासि । ते तस्स कथेन्तस्सेव संवेगं आपज्जित्वा विपस्समाना तिसजना तत्थेव अरहत्तं पापुणिंसूति । एवम्पि उप्पन्ना समथविपस्सना निरुज्झमाना अनत्थाय संवत्तन्तीति वेदितब्बा ।

अनुप्पन्नानं पापकानन्ति चेत्थ “अनुप्पन्नो वा कामासवो न उप्पज्जती”ति आदीसु वुत्तनयेन अत्थो वेदितब्बो । **उप्पन्नानं पापकानन्ति** एत्थ पन चतुब्बिधं उप्पन्नं वत्तमानुप्पन्नं भुत्वाविगतुप्पन्नं, ओकासकतुप्पन्नं, भूमिलद्धुप्पन्नन्ति । तत्थ ये किलेसा विज्जमाना उप्पादादिसमङ्गिनो, इदं **वत्तमानुप्पन्नं** नाम । कम्मे पन जविते आरम्मणरसं अनुभवित्वा निरुद्धविपाको भुत्वा विगतं नाम । कम्मं उप्पज्जित्वा निरुद्धं भवित्वा विगतं नाम । तदुभयम्पि **भुत्वाविगतुप्पन्नन्ति** सङ्खं गच्छति । कुसलाकुसलं कम्मं अज्जस्स कम्मस्स विपाकं पटिबाहित्वा अत्तनो विपाकस्स ओकासं करोति, एवं कते ओकासे विपाको उप्पज्जमानो ओकासकरणतो पट्ठाय उप्पन्नोति सङ्खं गच्छति । इदं **ओकासकतुप्पन्नं** नाम । पच्चक्खन्धा पन विपस्सनाय भूमि नाम । ते अतीतादिभेदा होन्ति । तेसु अनुसयितकिलेसा पन अतीता वा अनागता वा पच्चुप्पन्ना वाति न वत्तब्बा । अतीतखन्धेसु अनुसयितापि हि अप्पहीनाव होन्ति, अनागतखन्धेसु, पच्चुप्पन्नखन्धेसु अनुसयितापि अप्पहीनाव होन्ति । इदं **भूमिलद्धुप्पन्नं** नाम । तेनाहु पोराणा — “तासु तासु भूमीसु असमुग्धातितकिलेसा भूमिलद्धुप्पन्नाति सङ्खं गच्छन्ती”ति ।

अपरम्पि चतुब्बिधं उप्पन्नं समुदाचारुप्पन्नं, आरम्मणाधिगहितुप्पन्नं, अविक्खम्भितुप्पन्नं असमुग्धातितुप्पन्नन्ति ।

तत्थ सम्पति वत्तमानंयेव **समुदाचारुप्पन्नं** नाम । सकिं चक्खूनि उम्मीलेत्वा आरम्भणे निमित्ते गहिहे अनुस्सरितानुस्सरितक्खणे किलेसा नुप्पज्जिस्सन्तीति न वत्तब्बा । कस्मा? आरम्भणस्स अधिगहितत्ता । यथा किं? यथा खीररुक्खस्स कुठारिया आहताहतट्टाने खीरं न निक्खमिस्सतीति न वत्तब्बं, एवं । इदं **आरम्भणाधिगहितुप्पन्नं** नाम । समापत्तिया अविक्खम्भिता किलेसा पन इमस्मिं नाम ठाने नुप्पज्जिस्सन्तीति न वत्तब्बा । कस्मा? अविक्खम्भितत्ता । यथा किं? यथा सचे खीररुक्खे कुठारिया आहनेय्युं, इमस्मिं नाम ठाने खीरं न निक्खमेय्याति न वत्तब्बं, एवं । इदं **अविक्खम्भितुप्पन्नं** नाम । मग्गेन असमुग्घातितकिलेसा पन भवग्गे निब्बत्तस्सापि उप्पज्जन्तीति पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं । इदं **असमुग्घातितुप्पन्नं** नाम ।

इमेसु उप्पन्नेसु वत्तमानुप्पन्नं भुत्वाविगतुप्पन्नं ओकासकतुप्पन्नं समुदाचारुप्पन्नन्ति चतुब्बिधं उप्पन्नं न मग्गवज्झं, भूमिलद्धुप्पन्नं आरम्भणाधिगहितुप्पन्नं अविक्खम्भितुप्पन्नं असमुग्घातितुप्पन्नन्ति चतुब्बिधं मग्गवज्झं । मग्गो हि उप्पज्जमानो एते किलेसे पजहति । सो ये किलेसे पजहति, ते अतीता वा अनागता वा पच्चुप्पन्ना वाति न वत्तब्बा । वुत्तम्पि चेत्तं —

“हज्जि अतीते किलेसे पजहति, तेन हि खीणं खेपेति, निरुद्धं निरोधेति, विगतं विगमेति अत्थङ्गतं अत्थङ्गमेति । अतीतं यं नत्थि, तं पजहति । हज्जि अनागते किलेसे पजहति, तेन हि अजातं पजहति, अनिब्बत्तं, अनुप्पन्नं, अपातुभूतं पजहति । अनागतं यं नत्थि, तं पजहति, हज्जि पच्चुप्पन्ने किलेसे पजहति, तेन हि रत्तो रागं पजहति, दुट्ठो दोसं, मूळ्हो मोहं, विनिबद्धो मानं, परामट्ठो दिट्ठिं, विक्खेपगतो उद्धच्चं, अनिट्ठङ्गतो विचिकिच्छं, थामगतो अनुसयं पजहति । कण्हसुक्कधम्मा युगनद्धा सममेव वत्तन्ति । संकिलेसिका मग्गभावना होति...पे०... तेन हि नत्थि मग्गभावना, नत्थि फलसच्छिकिरिया, नत्थि किलेसप्पहानं, नत्थि धम्माभिसमयोति । अत्थि मग्गभावना...पे०... अत्थि धम्माभिसमयोति । यथा कथं विय, सेय्यथापि तरुणो रुक्खो अजातफलो...पे०... अपातुभूतायेव न पातुभवन्ती”ति ।

इति पाळियं अजातफलरुक्खो आगतो, जातफलरुक्खेन पन दीपेतब्बं । यथा हि सफलो तरुणम्बरुक्खो, तस्स फलानि मनुस्सा परिभुज्जेय्युं, सेसानि पातेत्वा पच्छियो पूरेय्युं । अथज्जो पुरिसो तं फरसुना छिन्देय्य, तेनस्स नेव अतीतानि फलानि नासितानि होन्ति, न अनागतपच्चुप्पन्नानि नासितानि । अतीतानि हि मनुस्सेहि परिभुत्तानि, अनागतानि अनिब्बत्तानि, न सक्का नासेतुं । यस्मिं पन समये सो छिन्नो, तदा फलानियेव नत्थीति पच्चुप्पन्नानिपि अनासितानि । सचे पन रुक्खो अच्छिन्नो, अथस्स पथवीरसज्ज आपोरसज्ज आगम्म यानि फलानि निब्बत्तेय्युं, तानि नासितानि होन्ति । तानि हि अजातानेव न जायन्ति, अनिब्बत्तानेव न निब्बत्तन्ति, अपातुभूतानेव न पातुभवन्ति, एवमेव मग्गो नापि अतीतादिभेदे किलेसे पजहति, नापि न पजहति । येसज्हि किलेसानं मग्गेन खन्धेसु अपरिज्जातेसु उप्पत्ति सिया, मग्गेन उप्पज्जित्वा खन्धानं परिज्जातत्ता ते किलेसा अजाताव न जायन्ति, अनिब्बत्ताव न निब्बत्तन्ति, अपातुभूताव न पातुभवन्ति, तरुणपुत्ताय इत्थिया पुन अविजायनत्थं, ब्याधितानं रोगवूपसमनत्थं पीतभेसज्जेहि चापि अयमत्थो विभावेतब्बो । एवं मग्गो ये किलेसे पजहति, ते अतीता वा अनागता वा पच्चुप्पन्ना वाति न वत्तब्बा, न च मग्गो किलेसे न पजहति । ये पन मग्गो किलेसे पजहति, ते सन्धाय “उप्पन्नानं पापकान”न्तिआदि वुत्तं ।

न केवलज्ज मग्गो किलेसेयेव पजहति, किलेसानं पन अप्पहीनत्ता ये च उप्पज्जेय्युं उपादिन्नकक्खन्धा, तेपि पजहतियेव । वुत्तम्पि चेत्तं — “सोतापत्तिमग्गजाणेन अभिसङ्खारविज्जाणस्स निरोधेन सत्त भवे ठपेत्वा अनमतग्गे संसारे ये उप्पज्जेय्युं नामज्ज रूपज्ज, एत्थेते निरुज्झन्ती”ति (चूळनि० ६) वित्थारो । इति मग्गो उपादिन्नअनुपादिन्नतो वुट्ठाति ।

भववसेन पन सोतापत्तिमग्गो अपायभवतो वुट्ठाति, सकदागामिमग्गो सुगतिभवेकदेसतो, अनागामिमग्गो सुगतिकामभवतो, अरहत्तमग्गो रूपारूपभवतो वुट्ठाति । सब्बभवेहि वुट्ठातियेवातिपि वदन्ति ।

अथ मग्गकखणे कथं अनुप्पन्नानं उप्पादाय भावना होति, कथं वा उप्पन्नानं ठितियाति । मग्गप्पवत्तियायेव । मग्गो हि पवत्तमानो पुब्बे अनुप्पन्नपुब्बत्ता अनुप्पन्नो नाम वुच्चति । अनागतपुब्बञ्चि ठानं आगन्त्वा अननुभूतपुब्बं वा आरम्मणं अनुभवित्वा वत्तारो भवन्ति “अनागतद्वानं आगतम्हा, अननुभूतं आरम्मणं अनुभवामा”ति । या चस्स पवत्ति, अयमेव ठिति नामाति ठितिया भावेतीतिपि वत्तुं वट्ठति ।

इद्धिपादेसु सङ्खेपकथा चेतोखिलसुत्ते (म० नि० १.१८५ आदयो) वुत्ता । उपसममानं गच्छति, किलेसूपसमत्थं वा गच्छतीति **उपसमगामी** । सम्बुज्झमाना गच्छति, मग्गसम्बोधत्थाय वा गच्छतीति **सम्बोधगामी** ।

विवेकनिस्सितादीनि सब्बासवसंवरे वुत्तानि । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनायं बोधिपक्खियकथा **विसुद्धिमग्गे** वुत्ता ।

२४८. विमोक्खकथायं **विमोक्खे**ति केनट्ठेन विमोक्खा, अधिमुच्चनट्ठेन । को पनायं अधिमुच्चनट्ठो नाम? पच्चनीकधम्मोहि च सुट्ठु मुच्चनट्ठो, आरम्मणे च अभिरतिवसेन सुट्ठु मुच्चनट्ठो, पितुअङ्के विस्सट्ठङ्गपच्चङ्गस्स दारकस्स सयनं विय अनिग्गहितभावेन निरासङ्कताय आरम्मणे पवत्तीति वुत्तं होति । अयं पनत्थो पच्छिमविमोक्खे नत्थि, पुरिमेसु सब्बेसु अत्थि । **रूपी रूपानि पस्सतीति** एत्थ अज्झत्तकेसादीसु नीलकसिणादिवसेन उप्पादितं रूपज्झानं रूपं, तदस्स अत्थीति **रूपी** । **बहिद्धा रूपानि पस्सतीति** बहिद्धापि नीलकसिणादीनि रूपानि ज्ञानचक्खुना पस्सति । इमिना अज्झत्त बहिद्धावत्थुकेसु कसिणेसु उप्पादितज्झानस्स पुग्गलस्स चत्तारिपि रूपावचरज्झानानि दस्सितानि ।

अज्झत्तं अरूपसज्जीति अज्झत्तं न रूपसज्जी, अत्तनो केसादीसु अनुप्पादितरूपावचरज्झानोति अत्थो । इमिना बहिद्धा परिकम्मं कत्वा बहिद्धाव उप्पादितज्झानस्स रूपावचरज्झानानि दस्सितानि । **सुभन्तेव अधिमुत्तो** होतीति इमिना सुविसुद्धेसु नीलादीसु वण्णकसिणेसु ज्ञानानि दस्सितानि । तत्थ किञ्चापि अन्तोअप्पनायं सुभन्ति आभोगो नत्थि, यो पन सुविसुद्धं सुभकसिणं आरम्मणं कत्वा विहरति, सो यस्मा सुभन्ति अधिमुत्तो होतीति वत्तब्बतं आपज्जति, तस्मा एवं देसना कता । पटिसम्भिदामग्गे पन “कथं सुभन्तेव अधिमुत्तो होतीति विमोक्खो । इध भिक्खु मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति...पे०... मेत्ताय भावितत्ता सत्ता अप्पटिकूला होन्ति । करुणासहगतेन, मुदितासहगतेन, उपेक्खासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति...पे०... उपेक्खाय भावितत्ता सत्ता अप्पटिकूला होन्ति । एवं सुभन्तेव अधिमुत्तो होतीति विमोक्खो”ति (पटि० म० १.२१२) वुत्तं ।

सब्बसो रूपसज्जानन्तिआदीसु यं वत्तब्बं, तं सब्बं **विसुद्धिमग्गे** वुत्तमेव । अयं **अट्ठमो विमोक्खो**ति अयं चतुन्नं खन्धानं सब्बसो विस्सट्ठत्ता विमुत्तत्ता अट्ठमो उत्तमो विमोक्खो नाम ।

२४९. अभिभायतनकथायं **अभिभायतनानीति** अभिभवनकारणानि । किं अभिभवन्ति? पच्चनीकधम्मोपि आरम्मणानिपि । तानि हि पटिपक्खभावेन पच्चनीकधम्मो अभिभवन्ति, पुग्गलस्स जाणुत्तरिताय आरम्मणानि । **अज्झत्तं रूपसज्जी**तिआदीसु पन अज्झत्तरूपे परिकम्मवसेन अज्झत्तं रूपसज्जी नाम होति । अज्झत्तच्च नीलपरिकम्मं करोन्तो केसे वा पित्ते वा अक्खितारकाय वा करोति, पीतपरिकम्मं करोन्तो मेदे वा छविया वा हत्थतलपादतलेसु वा अक्खीनं

पीतद्वाने वा करोति, लोहितपरिकम्पं करोन्तो मंसे वा लोहिते वा जिह्वाय वा अक्खीनं रत्तद्वाने वा करोति, ओदातपरिकम्पं करोन्तो अट्ठिम्हि वा दन्ते वा नखे वा अक्खीनं सेतद्वाने वा करोति । तं पन सुनीलं सुपीतकं सुलोहितकं सुओदातं न होति, असुविसुद्धमेव होति ।

एको बहिद्धा रूपानि पस्सतीति यस्सेतं परिकम्पं अज्झत्तं उप्पन्नं होति, निमित्तं पन बहिद्धा, सो एवं अज्झत्तं परिकम्पस्स बहिद्धा च अप्पनाय वसेन — “अज्झत्तं रूपसज्जी एको बहिद्धा रूपानि पस्सती”ति वुच्चति । **परित्तानीति** अवट्ठितानि । **सुवण्णदुब्बण्णानीति** सुवण्णानि वा होन्तु दुब्बण्णानि वा, परित्तवसेनेव इदमभिभायतनं वुत्तन्ति वेदितब्बं । **तानि अभिभुय्याति** यथा नाम सम्पन्नगहणिको कटच्छुमत्तं भत्तं लभित्वा “किमेत्थ भुज्जितब्बं अत्थी”ति सङ्कट्ठित्वा एककबळमेव करोति, एवमेवं जाणुत्तरिको पुग्गलो विसदजाणो — “किमेत्थ परित्तके आरम्मणे समापज्जितब्बं अत्थि, नायं मम भारो”ति तानि रूपानि अभिभवित्वा समापज्जति, सह निमित्तुप्पादेनेवेत्थ अप्पनं पापेतीति अत्थो । **जानामि पस्सामीति** इमिना पनस्स आभोगो कथितो, सो च खो समापत्तितो वुट्ठितस्स, न अन्तोसमापत्तियं । **एवंसज्जी होतीति** आभोगसज्जायपि झानसज्जायपि एवंसज्जी होती । अभिभवसज्जा हिस्स अन्तोसमापत्तियं अत्थि, आभोगसज्जा पन समापत्तितो वुट्ठितस्सेव ।

अप्पमाणानीति वट्ठितप्पमाणानि, महन्तानीति अत्थो । **अभिभुय्याति** एत्थ पन यथा महग्घसो पुरिसो एकं भत्तवट्ठितकं लभित्वा “अज्जापि होतु, अज्जापि होतु, किमेसा मय्हं करिस्सती”ति तं न महन्ततो पस्सति, एवमेव जाणुत्तरो पुग्गलो विसदजाणो “किमेत्थ समापज्जितब्बं, नयिदं अप्पमाणं, न मय्हं चित्तेकग्गताकरणे भारो अत्थी”ति तानि अभिभवित्वा समापज्जति, सह निमित्तुप्पादेनेवेत्थ अप्पनं पापेतीति अत्थो ।

अज्झत्तं अरूपसज्जीति अलाभिताय वा अनत्थिकताय वा अज्झत्तरूपे परिकम्पसज्जाविरहितो । **एको बहिद्धा रूपानि पस्सतीति** यस्स परिकम्पमि निमित्तमि बहिद्धाव उप्पन्नं, सो एवं बहिद्धा परिकम्पस्स चेव अप्पनाय च वसेन — “अज्झत्तं अरूपसज्जी एको बहिद्धा रूपानि पस्सती”ति वुच्चति । सेसमेत्थ चतुत्थाभिभायतने वुत्तनयमेव । इमेसु पन चतूसु परित्तं वितक्कचरितवसेन आगतं, अप्पमाणं मोहचरितवसेन, सुवण्णं दोसचरितवसेन, दुब्बण्णं रागचरितवसेन । एतेसज्हि एतानि सप्पायानि । सा च नेसं सप्पायता वित्थारतो **विसुद्धिमग्गे**चरियनिदेसे वुत्ता ।

पञ्चमअभिभायतनादीसु **नीलानीति** सब्बसङ्गाहिकवसेन वुत्तं । **नीलवण्णानीति** वण्णवसेन । **नीलनिदस्सनानीति** निदस्सनवसेन । अपज्जायमानविवरानि असम्भिन्नवण्णानि एकनीलानेव हुत्वा दिस्सन्तीति वुत्तं होति । **नीलनिभासानीति** इदं पन ओभासवसेन वुत्तं, नीलोभासानि नीलपभायुत्तानीति अत्थो । एतेन नेसं सुविसुद्धतं दस्सेति । विसुद्धवण्णवसेनेव हि इमानि चत्तारि अभिभायतनानि वुत्तानि । **उमापुप्फन्ति** एतज्हि पुप्फं सिनिद्धं मुदुं दिस्समानमि नीलमेव होति । गिरिकण्णिकपुप्फादीनि पन दिस्समानानि सेतधातुकानि होन्ति । तस्मा इदमेव गहितं, न तानि । **बाराणसेय्यकन्ति** बाराणसियं भवं । तत्थ किर कप्पासोपि मुदु, सुत्तकन्तिकायोपि तन्तवायापि छेका, उदकमि सुचि सिनिद्धं, तस्मा वत्थं उभतोभागविमट्ठं होति, द्वीसु पस्सेसु मट्ठं मुदु सिनिद्धं खायति । **पीतानीति** आदीसु इमिनाव नयेन अत्थो वेदितब्बो । “नीलकसिणं उग्गहन्तो नीलस्मिं निमित्तं गण्हाति पुप्फस्मिं वा वत्थस्मिं वा वण्णधातुया वा”ति आदिकं पनेत्थ कसिणकरणच्चेव परिकम्पञ्च अप्पनाविधानञ्च सब्बं **विसुद्धिमग्गे** वित्थारतो वुत्तमेव ।

अभिज्जावोसानपारमिप्पत्ताति इतो पुब्बेसु सतिपट्टानादीसु ते धम्मे भावेत्वा अरहत्तप्पत्ताव अभिज्जावोसानपारमिप्पत्ता नाम होन्ति, इमेसु पन अट्ठसु अभिभायतनेसु चिण्णवसीभावायेव अभिज्जावोसानपारमिप्पत्ता

नाम ।

२५०. कसिणकथायं सकलद्वेन **कसिणानि**, तदारम्मणानं धम्मनं खेत्तद्वेन अधिद्वानद्वेन वा **आयतनानि** । उद्धन्ति उपरि गगनतलाभिमुखं । **अधोति** हेट्ठा भूमितलाभिमुखं । **तिरियन्ति** खेत्तमण्डलमिव समन्ता परिच्छिन्दित्वा । एकच्चो हि उद्धमेव कसिणं वट्ठेति, एकच्चो अधो, एकच्चो समन्ततो । तेन तेन कारणेन एवं पसारेति आलोकमिव रूपदस्सनकामो । तेन वुत्तं — “पथवीकसिणमेको सज्जानाति उद्धं अधोतिरिय”न्ति । **अद्वयन्ति** दिसा अनुदिसासु अद्वयं । इदं पन एकस्स अज्जभावानुपगमनत्थं वुत्तं । यथा हि उदकं पविट्ठस्स सब्बदिसासु उदकमेव होति अनज्जं, एवमेवं पथवीकसिणं पथवीकसिणमेव होति, नत्थि तस्स अज्जो कसिणसम्भेदोति । एस नयो सब्बत्थ । **अप्पमाणन्ति** इदं तस्स तस्स फरणअप्पमाणवसेन वुत्तं । तज्झि चेतसा फरन्तो सकलमेव फरति, अयमस्स आदि, इदं मज्झन्ति पमाणं गणहातीति । **विज्जाणकसिणन्ति** चेत्य कसिणुग्घाटिमाकासे पवत्तं विज्जाणं । तत्थ कसिणवसेन कसिणुग्घाटिमाकासे, कसिणुग्घाटिमाकासवसेन तत्थ पवत्तविज्जाणे उद्धं अधोतिरियता वेदितब्बा । अयमेत्थ सङ्खेपो । कम्मद्वानभावाननयेन पनेतानि पथवीकसिणादीनि वित्थारतो **विसुद्धिमग्गे** वुत्तानेव । इधापि चिण्णवसिभावेनेव अभिज्जावोसानपारमिप्पत्ता होन्तीति वेदितब्बा । तथा इतो अनन्तरेसु चतूसु ज्ञानेसु । यं पनेत्थ वत्तब्बं, तं महाअस्सपुरसुत्ते वुत्तमेव ।

२५१. विपस्सनाजाणे पन रूपीति आदीनमत्थो वुत्तोयेव । **एत्थ सितमेत्थ पटिबद्धन्ति** एत्थ चातुमहाभूतिके काये निस्सितज्ज पटिबद्धज्ज । **सुभोति** सुन्दरो । **जातिमाति** सुपरिसुद्ध आकरसमुद्धितो । **सुपरिकम्मकतोति** सुद्ध कतपरिकम्मो अपनीतपासाणसक्खरो । **अच्छोति** तनुच्छवि । **विप्पसन्नोति** सुद्ध विप्पसन्नो । **सब्बाकारसम्पन्नोति** धोवन वेधनादीहि सब्बेहि आकारेहि सम्पन्नो । **नीलन्ति** आदीहि वण्णसम्पत्तिं दस्सेति । तादिसज्झि आवुत्तं पाकटं होति ।

एवमेव खोति एत्थ एवं उपमासंसन्दनं वेदितब्बं — मणि विय हि करजकायो । आवुत्तसुत्तं विय विपस्सनाजाणं । चक्खुमा पुरिसो विय विपस्सनालाभी भिक्खु । हत्थे करित्वा पच्चवेक्खतो “अयं खो मणी”ति मणिनो आविभूतकालो विय विपस्सनाजाणं अभिनीहरित्वा निस्सिन्नस्स भिक्खुनो चातुमहाभूतिककायस्स आविभूतकालो । “तत्रिदं सुत्तं आवुत्त”न्ति सुत्तस्स आविभूतकालो विय विपस्सनाजाणं अभिनीहरित्वा निस्सिन्नस्स भिक्खुनो तदारम्मणानं फस्सपज्जमकानं वा सब्बचित्तचेतसिकानं वा विपस्सनाजाणस्सेव वा आविभूतकालोति ।

किं पनेतं जाणस्स आविभूतं, पुगलस्साति । जाणस्स, तस्स पन आविभावत्ता पुगलस्स आविभूताव होन्ति । इदज्ज विपस्सनाजाणं मग्गस्स अनन्तरं, एवं सन्तोपि यस्मा अभिज्जावारे आरद्धे एतस्स अन्तरावारो नत्थि, तस्मा इधेव दस्सितं । यस्मा च अनिच्चादिवसेन अकतसम्मसनस्स दिब्बाय सोतधातुया भेरवसद्वं सुणन्तो पुब्बेनिवासानुस्सतिया भेरवे खन्धे अनुस्सरतो दिब्बेन चक्खुना भेरवरूपं पस्सतो भयसन्तासो उप्पज्जति, न अनिच्चादिवसेन कतसम्मसनस्स, तस्मा अभिज्जापत्तस्स भयविनोदकहेतुसम्पादनत्थमपि इदं इधेव दस्सितं । इधापि अरहत्तवसेनेव अभिज्जावोसानपारमिप्पत्तता वेदितब्बा ।

२५३. मनोमयिद्वयं चिण्णवसिताय । तत्थ **मनोमयन्ति** मनेन निब्बत्तं । **सब्बङ्गपच्चङ्गिन्ति** सब्बेहि अङ्गेहि च पच्चङ्गेहि च समन्नागतं । **अहीनिन्द्रियन्ति** सण्ठानवसेन अविकलिन्द्रियं । इद्धिमता निम्मितरूपज्झि सचे इद्धिमा ओदातो, तम्पि ओदातं । सचे अविद्धकण्णो, तम्पि अविद्धकण्णन्ति एवं सब्बाकारेहि तेन सदिसमेव होति । **मुज्जम्हा ईसिकन्ति** आदि उपमत्तयम्पि तं सदिसभावदस्सनत्थमेव वुत्तं । मुज्जसदिसा एव हि तस्स अन्तो ईसिका होति । कोससदिसोयेव असि, वट्ठाय कोसिया वट्ठं असिमेव पक्खिपन्ति, पत्थटाय पत्थटं ।

करणडाति इदम्पि अहिकञ्चुकस्स नामं, न विलीवकरणडकस्स । अहिकञ्चुको हि अहिना सदिसोव होति । तत्थ किञ्चापि “पुरिसो अहिं करणडा उद्धरेय्या”ति हत्थेन उद्धरमानो विय दस्सितो, अथ खो चित्तेनेवस्स उद्धरणं वेदितब्बं । अयञ्हि अहि नाम सजातियं ठितो, कट्टन्तरं वा रुक्खन्तरं वा निस्साय, तचतो सरीरनिक्कट्टनपयोगसङ्घातेन थामेन, सरीरं खादमानं विय पुराणतचं जिगुच्छन्तोति इमेहि चतूहि कारणेहि सयमेव कञ्चुकं जहाति, न सक्का ततो अञ्जेन उद्धरितुं । तस्मा चित्तेन उद्धरणं सन्धाय इदं वुत्तन्ति वेदितब्बं । इति मुज्जादिसदिसं इमस्स भिक्खुनो सरीरं, ईसिकादिसदिसं निमित्तरूपन्ति इदमेत्थ ओपम्मसंसन्दनं । निम्मानविधानं पनेत्थ परतो च इद्विविधादिपञ्चअभिज्जाकथा सब्बाकारेन **विसुद्धिमग्गे** वित्थारिताति तत्थ वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । उपमामत्तमेव हि इध अधिकं ।

तत्थ छेककुम्भकारादयो विय इद्विविधजाणलाभी भिक्खु दट्ठब्बो । सुपरिकम्मकतमत्तिकादयो विय इद्विविधजाणं दट्ठब्बं । इच्छितिच्छितभाजनविकतिआदिकरणं विय तस्स भिक्खुनो विकुब्बनं दट्ठब्बं । इधापि चिण्णवसितावसेनेव अभिज्जावोसानपारमिप्पत्तता वेदितब्बा । तथा इतो परासु चतूसु अभिज्जासु ।

२५५. तत्थ दिब्बसोतधातुउपमायं **सङ्खधमो**ति सङ्खधमको । **अप्पकसिरेनेवा**ति निहुक्खेनेव । **विज्जापेय्या**ति जानापेय्य । तत्थ एवं चातुदिसा विज्जापेन्ते सङ्खधमके “सङ्खसद्दो अय”न्ति ववत्थापेन्तानं सत्तानं तस्स सङ्खसद्दस्स आविभूतकालो विय योगिनो दूरसन्तिकभेदानं दिब्बानञ्चेव मानुसकानञ्च सद्धानं आविभूतकालो दट्ठब्बो ।

२५६. चेतोपरियजाण-उपमायं **दहरो**ति तरुणो । **युवा**ति योब्बनेन समन्नागतो । **मण्डनकजातिको**ति युवापि समानो न अलसियो किलिद्ववत्थसरीरो, अथ खो मण्डनकपकतिको, दिवसस्स द्वे तयो वारे न्हायित्वा सुद्धवत्थ-परिदहन-अलङ्कारकरणसीलोति अत्थो । **सकणिकन्ति** काळतिलकवङ्क-मुखदूसिपीळकादीनं अञ्जतरेन सदोसं । तत्थ यथा तस्स मुखनिमित्तं पच्चवेक्खतो मुखदोसो पाकटो होति, एवं चेतोपरियजाणाय चित्तं अभिनीहरित्वा निसिन्नस्स भिक्खुनो परेसं सोळसविधं चित्तं पाकटं होतीति वेदितब्बं । पुब्बेनिवासउपमादीसु यं वत्तब्बं, तं सब्बं महाअस्सपुरे वुत्तमेव ।

२५९. अयं खो उदायि पञ्चमो धम्मोति एकूनवीसति पब्बानि पटिपदावसेन एकं धम्मं कत्वा पञ्चमो धम्मोति वुत्तो । यथा हि अट्ठकनागरसुत्ते (म० नि० २.१७ आदयो) एकादस पब्बानि पुच्छावसेन एकधम्मो कतो, एवमिध एकूनवीसति पब्बानि पटिपदावसेन एको धम्मो कतोति वेदितब्बानि । इमेसु च पन एकूनवीसतिया पब्बेसु पटिपाटिया अट्ठसु कोट्टासेसु विपस्सनाजाणे च आसवक्खयजाणे च अरहत्तवसेन अभिज्जावोसानपारमिप्पत्तता वेदितब्बा, सेसेसु चिण्णवसिभाववसेन । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

महासकुलुदायिसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

८. समणमुण्डिकसुत्तवण्णना

२६०. एवं मे सुतन्ति समणमुण्डिकसुत्तं । तत्थ **उग्गाहमानो**ति तस्स परिब्बाजकस्स नामं । **सुमनो**ति पकतिनामं । किञ्चि किञ्चि पन उग्गाहितुं उग्गाहेतुं समत्थताय उग्गाहमानोति नं सज्जानन्ति । समयं पवदन्ति एत्थाति **समयप्पवादकं** । तस्मिं किर ठाने चङ्गीतारुक्खपोक्खरसातिप्पभुतयो ब्राह्मणा निगण्ठाचेलकपरिब्बाजकादयो च पब्बजिता सन्निपतित्वा अत्तनो अत्तनो समयं पवदन्ति कथेन्ति दीपेन्ति, तस्मा सो आरामो समयप्पवादकोति वुच्चति । स्वेव तिन्दुकाचीरसङ्घाताय

तिम्बरूसकरुक्खपन्तिया परिक्खित्तत्ता **तिन्दुकाचीरं** । यस्मा पनेत्थ पठमं एका साला अहोसि, पच्छा महापुज्जं पोडुपादपरिब्बाजकं निस्साय बहू साला कता, तस्मा तमेव एकं सालं उपादाय लद्धनामवसेन **एकसालकोति** वुच्चति । मल्लिकाय पन पसेनदिरज्जो देविया उय्यानभूतो सो पुप्फफलसञ्चन्नो आरामोति कत्वा **मल्लिकाय आरामोति** सङ्गं गतो । तस्मिं समयप्पवादके तिन्दुकाचीरे एकसालके मल्लिकाय आरामे । **पटिवसतीति** वासफासुताय वसति । **दिवा दिवस्साति** दिवसस्स दिवा नाम मज्झन्हातिक्कमो, तस्मिं दिवसस्सपि दिवाभूते अतिक्कन्तमत्ते मज्झन्हिके निक्खमीति अत्थो । **पटिसल्लीनोति** ततो ततो रूपादिगोचरतो चित्तं पटिसंहरित्वा लीनो, ज्ञानरतिसेवनवसेन एकीभावं गतो । **मनोभावनीयानन्ति** मनवड्डनकानं, ये आवज्जतो मनसिकरोतो चित्तं विनीवरणं होति उन्नमति वड्डति । **यावताति** यत्तका । **अयं तेसं अज्जतरोति** अयं तेसं अब्भन्तरो एको सावको । **अप्पेव नामाति** तस्स उपसङ्कमनं पत्थयमानो आह । पत्थनाकारणं पन सन्दकसुत्ते वुत्तमेव ।

२६१. एतदवोचाति दन्दपज्जो अयं गहपति, धम्मकथाय नं सङ्गण्हित्वा अत्तनो सावकं करिस्सामीति मज्जमानो एतं “चतूहि खो”ति आदिवचनं अवोच । तत्थ **पज्जयेमीति** दस्सेमि ठपेमि । **सम्पन्नकुसलन्ति** परिपुण्णकुसलं । **परमकुसलन्ति** उत्तमकुसलं । **अयोज्झन्ति** वादयुद्धेन युज्झित्वा चालेतुं असक्कुण्यं अचलं निक्कम्पं थिरं । **न करोतीति** अकरणमत्तमेव वदति, एत्थ पन संवरप्पहानं वा पटिसेवनप्पहानं वा न वदति । सेसपदेसुपि एसेव नयो ।

नेव अभिनन्दीति तित्थिया नाम जानित्वापि अजानित्वापि यं वा तं वा वदन्तीति मज्जमानो नाभिनन्दि । **न पटिक्कोसीति** सासनस्स अनुलोमं विय पसन्नाकारं विय वदतीति मज्जमानो न पटिसेधेति ।

२६२. यथा उग्गाहमानस्साति यथा तस्स वचनं, एवं सन्ते उत्तानसेय्यको कुमारो अयोज्झसमणो थिरसमणो भविस्सति, मयं पन एवं न वदामाति दीपेति । **कायोतिपि न होतीति** सककायो परकायोतिपि विसेसजाणं न होति । **अज्जत्र फन्दितमत्ताति** पच्चत्थरणे वलिसम्फस्सेन वा मङ्गुलदट्टेन वा कायफन्दनमत्तं नाम होति । तं ठपेत्वा अज्जं कायेन करणकम्पं नाम नत्थि । तम्पि च किलेससहगतचित्तेनेव होति । **वाचातिपि न होतीति** मिच्छावाचा सम्मावाचातिपि नानत्तं न होति । **रोदितमत्ताति** जिघच्छापिपासापरेतस्स पन रोदितमत्तं होति । तम्पि किलेससहगतचित्तेनेव । **सङ्कप्पोति** मिच्छासङ्कप्पो सम्मासङ्कप्पोतिपि नानत्तं न होति । **विकूजितमत्ताति** विकूजितमत्तं रोदनहसितमत्तं होति । दहरकुमारकान्हि चित्तं अतीतारम्मणं पवत्तति, निरयतो आगता निरयदुक्खं सरित्वा रोदन्ति, देवलोकतो आगता हसन्ति, तम्पि किलेससहगतचित्तेनेव होति । **आजीवोति** मिच्छाजीवो सम्माजीवोतिपि नानत्तं न होति । **अज्जत्र मातुथज्जाति** थज्जचोरदारका नाम होन्ति, मातरि खीरं पायन्तिया अपिवित्वा अज्जविहितकाले पिड्डिपस्सेन आगन्त्वा थज्जं पिवन्ति । एत्तकं मुज्चित्वा अज्जो मिच्छाजीवो नत्थि । अयम्पि किलेससहगतचित्तेनेव होतीति दस्सेति ।

२६३. एवं परिब्बाजकवादं पटिक्खित्वा इदानि सयं सेक्खभूमियं मातिकं ठपेन्तो **चतूहि खो अहन्ति** आदिमाह । तत्थ **समधिगग्घ तिड्ढतीति** विसेसेत्वा तिड्ढति । **न कायेन पाप कम्मन्ति** आदीसु न केवलं अकरणमत्तमेव, भगवा पन एत्थ संवरप्पहानपटिसङ्घा पज्जपेति । तं सन्थायेवमाह । **न चेव सम्पन्नकुसलन्ति** आदि पन खीणासवं सन्थाय वुत्तं ।

इदानि असेक्खभूमियं मातिकं ठपेन्तो **दसहि खो अहन्ति** आदिमाह । तत्थ तीणि पदानि निस्साय द्वे पठमचतुक्का ठपिता, एकं पदं निस्साय द्वे पच्छिमचतुक्का । अयं सेक्खभूमियं मातिका ।

२६४. इदानि तं विभजन्तो कतमे च थपति अकुसलसीलाति आदिमाह । तत्थ **सरागन्ति** अट्ठविधं

लोभसहगतचित्तं । **सदोसन्ति** पटिघसम्पयुत्तचित्तद्वयं । **समोहन्ति** विचिकिच्छुद्धचसहगतचित्तद्वयम्पि वट्टति, सब्बाकुसलचित्तानिपि । मोहो सब्बाकुसले उप्पज्जतीति हि वुत्तं । **इतोसमुद्धानाति** इतो सरागादिचित्ततो समुद्धानं उप्पत्ति एतेसन्ति इतोसमुद्धाना ।

कुहन्ति कतरं ठानं पापुणित्वा अपरिसेसा निरुज्झन्ति । **एत्थेतेति** सोतापत्तिफले भुम्मं । पातिमोक्खसंवरसीलज्झि सोतापत्तिफले परिपुण्णं होति, तं ठानं पत्वा अकुसलसीलं असेसं निरुज्झति । अकुसलसीलन्ति च दुस्सीलस्सेतं अधिवचनन्ति वेदितब्बं ।

अकुसलानं सीलानं निरोधाय पटिपन्नोति एत्थ याव सोतापत्तिमग्गा निरोधाय पटिपन्नो नाम होति, फलपत्ते पन ते निरोधिता नाम होन्ति ।

२६५. वीतरागन्ति आदीहि अट्ठविधं कामावचरकुसलचित्तमेव वुत्तं । एतेन हि कुसलसीलं समुद्धानाति ।

सीलवा होतीति सीलसम्पन्नो होति गुणसम्पन्नो च । **नो च सीलमयोति** अलमेत्तावता, नत्थि इतो किञ्चि उत्तरि करणीयन्ति एवं सीलमयो न होति । **यत्थस्स** तेति अरहत्तफले भुम्मं । अरहत्तफलज्झि पत्वा अकुसलसीलं असेसं निरुज्झति ।

निरोधाय पटिपन्नोति एत्थ याव अरहत्तमग्गा निरोधाय पटिपन्नो नाम होति, फलपत्ते पन ते निरोधिता नाम होन्ति ।

२६६. कामसज्जादीसु कामसज्जा अट्ठलोभसहगतचित्तसहजाता, इतरा द्वे दोमनस्ससहगतचित्तद्वयेन सहजाता ।

पठमं ज्ञानन्ति अनागामिफलपठमज्झानं । **एत्थेतेति** अनागामिफले भुम्मं । अनागामिफलज्झि पत्वा अकुसलसङ्कप्पा अपरिसेसा निरुज्झन्ति ।

निरोधाय पटिपन्नोति एत्थ याव अनागामिमग्गा निरोधाय पटिपन्नो नाम होति, फलपत्ते पन ते निरोधिता नाम होन्ति । नेक्खम्मसज्जादयो हि तिस्सोपि अट्ठकामावचरकुसलसहजातसज्जाव ।

२६७. एत्थेतेति अरहत्तफले भुम्मं । दुतियज्झानिकं अरहत्तफलज्झि पापुणित्वा कुसलसङ्कप्पा अपरिसेसा निरुज्झन्ति । **निरोधाय पटिपन्नोति** एत्थ याव अरहत्तमग्गा निरोधाय पटिपन्नो नाम होति, फलपत्ते पन ते निरोधिता नाम होन्ति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

समणमुण्डिकसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

९. चूळसकुलुदायिसुत्तवण्णना

२७०. एवं मे सुतन्ति चूळसकुलुदायिसुत्तं । तत्थ **यदा पन, भन्ते, भगवाति** इदं परिब्बाजको धम्मकथं सोतुकामो भगवतो धम्मदेसनाय सालयभावं दस्सेन्तो आह ।

२७१. तंयेवेत्थ पटिभातूति सचे धम्मं सोतुकामो, तुयेवेत्थ एको पज्जो एकं कारणं उपट्ठातु। **यथा मं पटिभासेय्याति** येन कारणेन मम धम्मदेसना उपट्ठहेय्य, एतेन हि कारणेन कथाय समुट्ठिताय सुखं धम्मं देसेतुन्ति दीपेति। **तस्स मय्हं, भन्तेति** सो किर तं दिस्वा — “सचे भगवा इध अभविस्सा, अयमेतस्स भासितस्स अत्थोति दीपसहस्सं विय उज्जलापेत्वा अज्ज मे पाकटं अकरिस्सा”ति दसबलंयेव अनुस्सरि। तस्मा **तस्स मय्हं, भन्तेति** आदिमाह। तत्थ **अहो नूनाति** अनुस्सरणत्थे निपातद्वयं। तेन तस्स भगवन्तं अनुस्सरन्तस्स एतदहोसि “अहो नून भगवा अहो नून सुगतो”ति। **यो इमेसन्ति** यो इमेसं धम्मानं। **सुकुसलोति** सुट्ठ कुसलो निपुणो छेको। सो भगवा अहो नून कथेय्य, सो सुगतो अहो नून कथेय्य, तस्स हि भगवतो पुब्बेनिवासजाणस्स अनेकानि कप्पकोटिसहस्सानि एकङ्गणानि पाकटानीति, अयमेत्थ अधिप्पायो।

तस्स वाहं पुब्बन्तं आरब्भाति यो हि लाभी होति, सो “पुब्बे त्वं खत्तियो अहोसि, ब्राह्मणो अहोसी”ति वुत्ते जानन्तो सक्कच्चं सुस्सूसति। अलाभी पन — “एवं भविस्सति एवं भविस्सती”ति सीसकम्पमेत्तमेव दस्सेति। तस्मा एवमाह — “तस्स वाहं पुब्बन्तं आरब्भ पज्जस्स वेय्याकरणेन चित्तं आराधेय्य”न्ति।

सो वा मं अपरन्तन्ति दिब्बचक्खुलाभिन्नो हि अनागतंसजाणं इज्झति, तस्मा एवमाह। इतरं पुब्बे वुत्तनयमेव।

धम्मं ते देसेस्सामीति अयं किर अतीते देसियमानेपि न बुज्झिस्सति, अनागते देसियमानेपि न बुज्झिस्सति। अथस्स भगवा सण्हसुखुमं पच्चयाकारं देसेतुकामो एवमाह। किं पन तं बुज्झिस्सतीति? एतं पगेव न बुज्झिस्सति, अनागते पनस्स वासनाय पच्चयो भविस्सतीति दिस्वा भगवा एवमाह।

पंसुपिसाचकन्ति असुचिद्वाने निब्बत्तपिसाचं। सो हि एकं मूलं गहेत्वा अदिस्समानकायो होति। तत्रिदं वत्थु — एका किर यक्खिनी द्वे दारके थूपारामद्वारे निसीदापेत्वा आहारपरियेसनत्थं नगरं गता। दारका एकं पिण्डपातिकत्थेरं दिस्वा आहंसु, — “भन्ते, अम्हाकं माता अन्तो नगरं पविट्ठा, तस्सा वदेय्याथ ‘यं वा तं वा लद्धकं, गहेत्वा सीघं गच्छ, दारका ते जिघच्छित्तं सन्धारेतुं न सक्कोन्ती”ति। तमहं कथं पस्सिस्सामीति? इदं, भन्ते, गण्हथाति एकं मूलखण्डं अदंसु। थेरस्स अनेकानि यक्खसहस्सानि पज्जायिंसु, सो दारकेहि दिन्नसज्जाणेन तं यक्खिनिं अदस विरूपं बीभच्छं केवलं वीथियं गब्भमलं पच्चासीसमानं। दिस्वा तमत्थं कथेसि। कथं मं त्वं पस्ससीति वुत्ते मूलखण्डं दस्सेसि, सा अच्छिन्दित्वा गण्हि। एवं पंसुपिसाचका एकं मूलं गहेत्वा अदिस्समानकाया होन्ति। तं सन्धायेस “पंसुपिसाचकम्पि न पस्सामी”ति आह। **न पक्खायतीति** न दिस्सति न उपट्ठाति।

२७२. दीघापि खो ते एसति उदायि एसा तव वाचा दीघापि भवेय्य, एवं वदन्तस्स वस्ससतम्पि वस्ससहस्सम्पि पवत्तेय्य, न च अत्थं दीपेय्याति अधिप्पायो। **अप्पाटिहीरकतन्ति** अनिय्यानिकं अमूलकं निरत्थकं सम्पज्जतीति अत्थो।

इदानि तं वण्णं दस्सेन्तो **सेय्यथापि, भन्तेति** आदिमाह। तत्थ **पण्डुकम्बले निक्खित्तोति** विसभागवण्णे रत्तकम्बले उपितो। **एवंवण्णो अत्ता होतीति** इदं सो सुभकिण्हदेवलोके निब्बत्तकखन्धे सन्धाय — “अम्हाकं मतकाले अत्ता सुभकिण्हदेवलोके खन्धा विय जोतेती”ति वदति।

२७३. अयं इमेसं उभिन्नन्ति सो किर यस्मा मणिस्स बहि आभा न निच्छरति, खज्जोपनकस्स अङ्गुलद्वङ्गुलचतुरङ्गुलमत्तं निच्छरति, महाखज्जोपनकस्स पन खळमण्डलमत्तम्पि निच्छरतियेव, तस्मा एवमाह।

विद्धेति उब्बिद्धे, मेघविगमेन दूरीभूतेति अत्थो । विगतवलाहकेति अपगतमेघे । देवेति आकासे । ओसधितारकाति सुक्कतारका । सा हि यस्मा तस्सा उदयतो पट्टाय तेन सज्जाणेन ओसधानि गणहन्तिपि पिवन्तिपि, तस्मा “ओसधितारका”ति वुच्चति । अभिदो अट्टरत्तसमयन्ति अभिन्ने अट्टरत्तसमये । इमिना गगनमज्झे ठितचन्दं दस्सेति । अभिदो मज्झन्हिकेपि एसेव नयो ।

अतो खोति ये अनुभोन्ति, तेहि बहुतरा, बहू चेव बहुतरा चाति अत्थो । आभा नानुभोन्तीति ओभासं न वळज्जन्ति, अत्तनो सरीरोभासेनेव आलोकं फरित्वा विहरन्ति ।

२७४. इदानीं यस्मा सो “एकन्तसुखं लोकं पुच्छिस्सामी”ति निसिन्नो, पुच्छामूळो पन जातो, तस्मा नं भगवा तं पुच्छं सरापेत्तो किं पन, उदायि, अत्थि एकन्तसुखो लोकोतिआदिमाह । तत्थ आकारवतीति कारणवती । अज्जरं वा पन तपोगुणन्ति अचेलकपाळिं सन्धायाह, सुरापानविरतीति अत्थो ।

२७५. कतमा पन सा, भन्ते, आकारवती पटिपदा एकन्तसुखस्साति कस्मा पुच्छति? एवं किरस्स अहोसि — “मयं सत्तानं एकन्तसुखं वदाम, पटिपदं पन कालेन सुखं कालेन दुक्खं वदाम । एकन्तसुखस्स खो पन अत्तनो पटिपदायपि एकन्तसुखाय भवितव्वं । अम्हाकं कथा अनिय्यानिका, सत्थु कथाव निय्यानिका”ति । इदानीं सत्थारंयेव पुच्छित्वा जानिस्सामीति तस्मा पुच्छति ।

एत्थ मयं अनस्सामाति एतस्मिं कारणे मयं अनस्साम । कस्मा पन एवमाहंसु? ते किर पुब्बे पच्चसु धम्मेषु पतिट्टाय कसिणपरिकम्मं कत्वा ततियज्झानं निब्बत्तेत्वा अपरिहीनज्झाना कालं कत्वा सुभकिणहेसु निब्बत्तन्तीति जानन्ति, गच्छन्ते गच्छन्ते पन काले कसिणपरिकम्मम्पि न जानिंसु, ततियज्झानम्पि निब्बत्तेतुं नासक्खिंसु । पच्च पुब्बभागधम्मे पन “आकारवती पटिपदा”ति उगगहेत्वा ततियज्झानं “एकन्तसुखो लोको”ति उगगहिंसु । तस्मा एवमाहंसु । उत्तरितरन्ति इतो पच्चहि धम्महि उत्तरितरं पटिपदं वा ततियज्झानतो उत्तरितरं एकन्तसुखं लोकं वा न जानामाति वुत्तं होति । अप्पसद्वे कत्वाति एकप्पहारेनेव महासद्वं कातुं आरद्धे निस्सद्वे कत्वा ।

२७६. सच्छिकिरियाहेतूति एत्थ द्वे सच्छिकिरिया पटिलाभसच्छिकिरिया च पच्चक्खसच्छिकिरिया च । तत्थ ततियज्झानं निब्बत्तेत्वा अपरिहीनज्झानो कालं कत्वा सुभकिणहलोके तेसं देवानं समानायुवण्णो हुत्वा निब्बत्तति, अयं पटिलाभसच्छिकिरिया नाम । चतुत्थज्झानं निब्बत्तेत्वा इद्धिविकुब्बनेन सुभकिणहलोकं गन्त्वा तेहि देवेहि सद्धिं सन्तिट्ठति सल्लपति साकच्छं आपज्जति, अयं पच्चक्खसच्छिकिरिया नाम । तासं द्विन्नम्पि ततियज्झानं आकारवती पटिपदा नाम । तज्झि अनुप्पादेत्वा नेव सक्का सुभकिणहलोके निब्बत्तितुं, न चतुत्थज्झानं उप्पादेतुं । इति दुविधम्पेतं सच्छिकिरियं सन्धाया — “एतस्स नून, भन्ते, एकन्तसुखस्स लोकस्स सच्छिकिरियाहेतू”ति आह ।

२७७. उदज्जनिकोति उदकवारको । अन्तरायमकासीति यथा पब्बज्जं न लभति, एवं उपद्दुतमकासि यथा तं उपनिस्सयविपन्नं । अयं किर कस्सपबुद्धकाले पब्बजित्वा समणधम्ममकासि । अथस्स एको सहायको भिक्खु सासने अनभिरतो, “आवुसो, विब्भमिस्सामी”ति आरोचेसि । सो तस्स पत्तचीवरे लोभं उप्पादेत्वा गिहिभावाय वण्णं अभासि । इतरो तस्स पत्तचीवरं दत्वा विब्भमि । तेनस्स कम्मुना इदानीं भगवतो सम्मुखा पब्बज्जाय अन्तरायो जातो । भगवता पनस्स पुरिमसुत्तं अतिरेकभाणवारमत्तं, इदं भाणवारमत्तन्ति एत्तकाय तन्तिया धम्मो कथितो, एकदेसनायपि मग्गफलपटिवेधो न जातो, अनागते पनस्स पच्चयो भविस्सतीति भगवा धम्मं देसेति । अनागते पच्चयभावज्जस्स दिस्वा भगवा धरमानो एकं

भिक्षुम्पि मेत्ताविहारिहि एतदगो न ठपेसि । पस्सति हि भगवा — “अनागते अयं मम सासने पब्बजित्वा मेत्ताविहारीनं अगो भविस्सती”ति ।

सो भगवति परिनिब्बुते धम्मासोकराजकाले पाटलिपुत्ते निब्बत्तित्वा पब्बजित्वा अरहत्तप्पत्तो **अस्सगुत्तथेरो** नाम हुत्वा मेत्ताविहारीनं अगो अहोसि । थेरस्स मेत्तानुभावेन तिरच्छानगतापि मेत्तचित्तं पटिलभिसु, थेरो सकलजम्बुदीपे भिक्षुसङ्घस्स ओवादाचरियो हुत्वा वत्तनिसेनासने आवसि, तिसयोजनमत्ता अटवी एकं पधानघरं अहोसि । थेरो आकासे चम्मखण्डं पथरित्वा तत्थ निसिन्नो कम्मट्ठानं कथेसि । गच्छन्ते गच्छन्ते काले भिक्षाचारम्पि अगन्त्वा विहारे निसिन्नो कम्मट्ठानं कथेसि, मनुस्सा विहारमेव गन्त्वा दानमदंसु । धम्मासोकराजा थेरस्स गुणं सुत्वा दड्ढुकामो तिकखत्तुं पहिणि । थेरो भिक्षुसङ्घस्स ओवादं दम्मीति एकवारम्पि न गतोति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायड्ढकथाय

चूळसकुलुदायिसुत्तवण्णना निड्ढिता ।

१०. वेखनससुत्तवण्णना

२७८. **एवं मे सुतन्ति वेखनससुत्तं** । तत्थ **वेखनसो**ति अयं किर सकुलुदायिस्स आचरियो, सो “सकुलुदायी परिब्बाजको परमवण्णपज्हे पराजितो”ति सुत्वा “मया सो साधुकं उग्गहापितो, तेनापि साधुकं उग्गहितं, कथं नु खो पराजितो, हन्दाहं सयं गन्त्वा समणं गोतमं परमवण्णपज्हं पुच्छित्वा जानिस्सामी”ति राजगहतो पञ्चचत्तालीसयोजनं सावत्थिं गन्त्वा येन भगवा, तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा पन ठितकोव भगवतो सन्तिके उदानं उदानेसि । तत्थ पुरिमसदिसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

२८०. **पञ्च खो इमे**ति कस्मा आरभि? अगारियोपि एकच्चो कामगरुको कामाधिमुत्तो होति, एकच्चो नेक्खम्मगरुको नेक्खम्माधिमुत्तो होति । पब्बजितोपि च एकच्चो कामगरुको कामाधिमुत्तो होति, एकच्चो नेक्खम्मगरुको नेक्खम्माधिमुत्तो होति । अयं पन कामगरुको कामाधिमुत्तो होति । सो इमाय कथाय कथियमानाय अत्तनो कामाधिमुत्तत्तं सल्लक्खेस्सति, एवमस्सायं देसना सप्पाया भविस्सतीति इमं देसनं आरभि । **कामगगसुखन्ति** निब्बानं अधिप्पेतं ।

२८१. **पापितो भविस्सतीति** अजाननभावं पापितो भविस्सति । **नामकंयेव सम्पज्जतीति** निरत्थकवचनमत्तमेव सम्पज्जति । **तिट्ठतु पुब्बन्तो तिट्ठतु अपरन्तो**ति यस्मा तुहं अतीतकथाय अनुच्छविकं पुब्बेनिवासजाणं नत्थि, अनागतकथाय अनुच्छविकं दिब्बचक्खुजाणं नत्थि, तस्मा उभयम्पेतं तिट्ठतूति आह । **सुत्तबन्धनेहीति** सुत्तमयबन्धनेहि । तस्स हि आरक्खत्थाय हत्थपादेसु चेव गीवाय च सुत्तकानि बन्धन्ति । तानि सन्धायेतं वुत्तं । महल्लककाले पनस्स तानि सयं वा पूतीनि हुत्वा मुञ्चन्ति, छिन्दित्वा वा हरन्ति ।

एवमेव खोति इमिना इदं दस्सेति — दहरस्स कुमारस्स सुत्तबन्धनानं अजाननकालो विय अविज्जाय पुरिमाय कोटिया अजाननं, न हि सक्का अविज्जाय पुरिमकोटि जातुं, मोचनकाले जाननसदिसं पन अरहत्तमग्गेन अविज्जाबन्धनस्स पमोक्खो जातोति जाननं । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायड्ढकथाय

वेखनससुत्तवण्णना निड्डिता ।

ततियवग्गवण्णना निड्डिता ।

४. राजवग्गो

१. घटिकारसुत्तवण्णना

२८२. एवं मे सुतन्ति घटिकारसुत्तं । तत्थ सितं पात्वाकासीति महामग्गेन गच्छन्तो अज्जतरं भूमिप्पदेसं ओलोकेत्वा — “अत्थि नु खो मया चरियं चरमानेन इमस्मिं ठाने निवुत्थपुब्ब”न्ति आवज्जन्तो अद्दस — “कस्सपबुद्धकाले इमस्मिं ठाने वेगळिङ्गं नाम गामनिगमो अहोसि, अहं तदा जोतिपालो नाम माणवो अहोसि, मय्हं सहायो घटिकारो नाम कुम्भकारो अहोसि, तेन सद्धिं मया इध एकं सुकारणं कत्तं, तं भिक्खुसङ्घस्स अपाकटं पटिच्छन्नं, हन्द नं भिक्खुसङ्घस्स पाकटं करोमी”ति मग्गा ओक्कम्म अज्जतरस्मिं पदेसे ठितकोव सितपातुकम्ममकासि, अग्गग्गदन्ते दस्सेत्वा मन्दहसितं हसि । यथा हि लोकियमनुस्सा उरं पहरन्ता — “कुहं कुह”न्ति हसन्ति, न एवं बुद्धा, बुद्धानं पन हसितं हट्ठपहट्ठाकारमत्तमेव होति ।

हसितज्च नामेतं तेरसहि सोमनस्ससहगतचित्तेहि होति । तत्थ लोकियमहाजनो अकुसलतो चतूहि, कामावचरकुसलतो चतूहीति अट्ठहि चित्तेहि हसति, सेक्खा अकुसलतो दिट्ठिसम्पयुत्तानि द्वे अपनेत्वा छहि चित्तेहि हसन्ति, खीणासवा चतूहि सहेतुककिरियचित्तेहि एकेन अहेतुककिरियचित्तेनाति पज्चहि चित्तेहि हसन्ति । तेसुपि बलवारम्मणे आपाथगते द्वीहि जाणसम्पयुत्तचित्तेहि हसन्ति, दुब्बलारम्मणे दुहेतुकचित्तद्वयेन च अहेतुकचित्तेन चाति तीहि चित्तेहि हसन्ति । इमस्मिं पन ठाने किरियाहेतुकमनोविज्जाणधातुसोमनस्ससहगतचित्तं भगवतो हट्ठपहट्ठाकारमत्तं हसितं उप्पादेसि ।

तं पनेतं हसितं एवं अप्पमत्तकम्पि थेरस्स पाकटं अहोसि । कथं? तथारूपे हि काले तथागतस्स चतूहि दाठाहि चतुद्दीपिकमहामेघमुखतो सतेरताविज्जुलता विय विरोचमाना महातालक्खन्धपमाणा रस्मिवट्ठियो उट्ठहित्वा तिक्खत्तुं सीसवरं पदक्खिणं कत्वा दाठग्गेसुयेव अन्तरधायन्ति । तेन सज्जाणेन आयस्सा आनन्दो भगवतो पच्छतो गच्छमानोपि सितपातुभावं जानाति ।

भगवन्तं एतदवोचाति — “एत्थ किर कस्सपो भगवा भिक्खुसङ्घं ओवदि, चतुसच्चप्पकासनं अकासि, भगवतोपि एत्थ निसीदितुं रुचिं उप्पादेस्सामि, एवमयं भूमिभागो द्वीहि बुद्धेहि परिभुत्तो भविस्सति, महाजनो गन्धमालादीहि पूजेत्वा चेतियट्ठानं कत्वा परिचरन्तो सग्गमग्गपरायणो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा एतं “तेन हि, भन्ते,”तिआदिवचनं अवोच ।

२८३. मुण्डकेन समणकेनाति मुण्डं मुण्डोति, समणं वा समणोति वत्तुं वट्ठति, अयं पन अपरिपक्कजाणत्ता ब्राह्मणकुले उग्गहितवोहारवसेनेव हीळेन्तो एवमाह । सोत्तिसिनानिन्ति सिनानत्थाय कतसोत्तिं । सोत्ति नाम कुरुविन्दपासाणचुण्णानि लाखाय बन्धित्वा कतगुळिककलापका वुच्चति, यं सन्धाय — “तेन खो पन समयेन छब्बगिया भिक्खू कुरुविन्दकसुत्तिया नहायन्ती”ति (चूळव० २४३) वुत्तं । तं उभोसु अन्तेसु गहेत्वा सरीरं घंसन्ति । एवं सम्माति यथा एतरहिपि मनुस्सा “चेतियवन्दनाय गच्छाम, धम्मस्सवनत्थाय गच्छामा”ति वुत्ता उस्साहं न करोन्ति, “नटसमज्जादिदस्सनत्थाय गच्छामा”ति वुत्ता पन एकवचनेनेव सम्पटिच्छन्ति, तथेव सिन्हायितुन्ति वुत्ते एकवचनेन

सम्पटिच्छन्तो एवमाह ।

२८४. जोतिपालं माणवं आमन्तेसीति एकपस्से अरियपरिहारेण पठमतरं न्हायित्वा पच्चुत्तरित्वा ठितो तस्स महन्तेन इस्सरियपरिहारेण न्हायन्तस्स न्हाणपरियोसानं आगमेत्वा तं निवत्थनिवासनं केसे वोदके कुरुमानं आमन्तेसि । अयन्ति आसन्नत्ता दस्सेन्तो आह । **ओवट्टिकं विनिवट्टेत्वा**ति नागबलो बोधिसत्तो “अपेहि सम्मा”ति ईसकं परिवत्तमानोव तेन गहितगहणं विस्सज्जापेत्वाति अत्थो । **केसेसु परामसित्वा एतदवोचाति** सो किर चिन्तेसि — “अयं जोतिपालो पज्जवा, सकिं दस्सनं लभमानो तथागतस्स दस्सनेपि पसीदिस्सति, धम्मकथायपि पसीदिस्सति, पसन्नो च पसन्नाकारं कातुं सक्खिस्सति, मित्ता नाम एतदत्थं होन्ति, यंकिञ्चि कत्वा मम सहायं गहेत्वा दसबलस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति । तस्मा नं केसेसु परामसित्वा एतदवोच ।

इत्तरजच्चोति अज्जजातिको, मया सद्धिं असमानजातिको, लामकजातिकोति अत्थो । **न वतिदन्ति** इदं अम्हाकं गमनं न वत ओरकं भविस्सति न खुदकं, महन्तं भविस्सति । अयञ्हि न अत्तनो थामेन गण्णि, सत्थु थामेन गण्णीति गहणस्मिंयेव निट्ठं अगमासि । **यावतादोहिपीति** एत्थ दोकारहिकारपिकारा निपाता, यावतुपरिमन्ति अत्थो । इदं वुत्तं होति — “वाचाय आलपनं ओवट्टिकाय गहणञ्च अतिक्कमित्वा याव केसग्गहणम्पि तत्थ गमनत्थं पयोगो कत्तब्बो”ति ।

२८५. धम्मिया कथायाति इध सतिपटिलाभत्थाय पुब्बेनिवासपटिसंयुत्ता धम्मी कथा वेदितब्बा । तस्स हि भगवा, — “जोतिपाल, त्वं न लामकट्ठानं ओतिण्णसत्तो, महाबोधिपल्लङ्के पन सब्बज्जुतज्जाणं पत्थेत्वा ओतिण्णोसि, तादिसस्स नाम पमादविहारो न युत्तो”ति आदिना नयेन सतिपटिलाभाय धम्मं कथेसि । परसमुद्दवासीथेरा पन वदन्ति — “जोतिपाल, यथा अहं दसपारमियो पूरेत्वा सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झित्वा वीसतिसहस्सभिक्षुपरिवारो लोके विचरामि, एवमेवं त्वम्पि दसपारमियो पूरेत्वा सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झित्वा समणगणपरिवारो लोके विचरिस्ससि । एवरूपेण नाम तथा पमादं आपज्जितुं न युत्त”न्ति यथास्स पब्बज्जाय चित्तं नमति, एवं कामेसु आदीनवं नेक्खम्मे च आनिसंसं कथेसीति ।

२८६. अलत्थ खो, आनन्द,...पे०... पब्बज्जं अलत्थ उपसम्पदन्ति पब्बजित्वा किमकासि? यं बोधिसत्तेहि कत्तब्बं । बोधिसत्ता हि बुद्धानं सम्मुखे पब्बजन्ति । पब्बजित्वा च पन इत्तरसत्ता विय पतितसिङ्गा न होन्ति, चतुपरिसुद्धिसीले पन सुपटिद्वाय तेपिटकं बुद्धवचनं उग्गण्हित्वा तेरस धुतङ्गानि समादाय अरज्जं पविसित्वा गतपच्चागतवत्तं पूरयमाना समणधम्मं करोन्ता विपस्सनं वट्ठेत्वा याव अनुलोमजाणं आहच्च तिट्ठन्ति, मग्गफलत्थं वायामं न करोन्ति । जोतिपालोपि तथेव अकासि ।

२८७. अट्ठमासुपसम्पन्नेति कुलदारकञ्चि पब्बाजेत्वा अट्ठमासम्पि अवसित्वा गते मातापितूनं सोको न वूपसम्मति, सोपि पत्तचीवरगहणं न जानाति, दहरभिक्षुसामणेरहि सद्धिं विस्सासो न उप्पज्जति, थेरेहि सद्धिं सिनेहो न पतिट्ठाति, गतगतट्ठाने अनभिरति उप्पज्जति । एत्तकं पन कालं निवासे सति मातापितरो पस्सितुं लभन्ति । तेन तेसं सोको तनुभावं गच्छति, पत्तचीवरगहणं जानाति, सामणेरदहरभिक्षूहि सद्धिं विस्सासो जायति, थेरेहि सद्धिं सिनेहो पतिट्ठाति, गतगतट्ठाने अभिरमति, न उक्कण्ठति । तस्मा एत्तकं वसितुं वट्ठतीति अट्ठमासं वसित्वा पक्कामि ।

पण्डुपुटकस्स सालिनोति पुटके कत्वा सुक्खापितस्स रत्तसालिनो । तस्स किर सालिनो वप्पकालतो पट्ठाया अयं परिहारो — केदारा सुपरिकम्मकता होन्ति, तत्थ बीजानि पतिट्ठापेत्वा गन्धोदकेन सिञ्चिंसु, वप्पकाले वितानं विय उपरि वत्थकिलज्जं बन्धित्वा परिपक्ककाले वीहिसीसानि छिन्दित्वा मुट्ठिमत्ते पुटके कत्वा योत्तबद्धे वेहासंयेव सुक्खापेत्वा

गन्धचुण्णानि अत्थरित्वा कोट्टकेसु पूरेत्वा ततिये वस्से विवरिंसु । एवं तिवस्सं परिवुत्थस्स सुगन्धरत्तसालिनो अपगतकाळके सुपरिसुद्धे तण्डुले गहेत्वा खज्जकविकतिम्पि भत्तम्पि पटियादियिंसु । तं सन्धाय वुत्तं **पणीतं खादनीयं भोजनीयं...पे०... कालं आरोचापेसीति ।**

२८८. अधिवुट्ठो मेति किं सन्धाय वदति? वेगळिङ्गतो निक्खमनकाले घटिकारो अत्तनो सन्तिके वस्सावासं वसनत्थाय पटिज्जं अगगहेसि, तं सन्धाय वदति । **अहुदेव अज्जथत्तं अहु दोमनस्सन्ति** तेमासं दानं दातुं, धम्मज्ज सोतुं, इमिना च नियामेन वीसति भिक्खुसहस्सानि पटिजगितुं नालत्थन्ति अलाभं आरब्ध चित्तज्जथत्तं चित्तदोमनस्सं अहोसि, न तथागतं आरब्ध । कस्मा? सोतापन्नत्ता । सो किर पुब्बे ब्राह्मणभत्तो अहोसि । अथेकस्मिं समये पच्चन्ते कुपिते वूपसमनत्थं गच्छन्तो उरच्छदं नाम धीतरमाह — “अम्म अम्हाकं देवे मा पमज्जी”ति । ब्राह्मणा तं राजधीतरं दिस्वा विसज्जिनो अहेसुं । के इमे चाति वुत्ते तुम्हाकं भूमिदेवाति । भूमिदेवा नाम एवरूपा होन्तीति निट्ठुभित्वा पासादं अभिरुहि । सा एकदिवसं वीथि ओलोकेन्ती ठिता कस्सपस्स भगवतो अगगसावकं दिस्वा पक्कोसापेत्वा पिण्डपातं दत्वा अनुमोदनं सुणमानायेव सोतापन्ना हुत्वा “अज्जेपि भिक्खू अत्थी”ति पुच्छित्वा “सत्था वीसतिया भिक्खुसहस्सेहि सद्धिं इसिपतने वसती”ति च सुत्वा निमन्तेत्वा दानं अदासि ।

राजा पच्चन्तं वूपसमेत्वा आगतो । अथ नं पठमतरमेव ब्राह्मणा आगन्त्वा धीतु अवण्णं वत्वा परिभिन्दिंसु । राजा पन धीतु जातकालेयेव वरं अदासि । तस्सा “सत्त दिवसानि रज्जं दातब्ब”न्ति वरं गण्हिंसु । अथस्सा राजा सत्त दिवसानि रज्जं निव्यातेसि । सा सत्थारं भोजयमाना राजानं पक्कोसापेत्वा बहिसाणियं निसीदापेसि । राजा सत्थु अनुमोदनं सुत्वाव सोतापन्नो जातो । सोतापन्नस्स च नाम तथागतं आरब्ध आघातो नत्थि । तेन वुत्तं — “न तथागतं आरब्धा”ति ।

यं इच्छति तं हरतूति सो किर भाजनानि पचित्वा कयविककयं न करोति, एवं पन वत्वा दारुत्थाय वा मत्तिकत्थाय वा पलालत्थाय वा अरज्जं गच्छति । महाजना “घटिकारेन भाजनानि पक्कानी”ति सुत्वा परिसुद्धतण्डुललोणदधितेलफाणितादीनि गहेत्वा आगच्छन्ति । सचे भाजनं महग्घं होति, मूलं अप्पं, यं वा तं वा दत्वा गण्हामाति तं न गण्हन्ति । धम्मिको वाणिजो मातापितरो पटिजगति, सम्मासम्बुद्धं उपट्ठहति, बहु नो अकुसलं भविस्सतीति पुन गन्त्वा मूलं आहरन्ति । सचे पन भाजनं अप्पग्घं होति, आभत्तं मूलं बहु, धम्मिको वाणिजो, अम्हाकं पुज्जं भविस्सतीति यथाभत्तं घरसामिका विय साधुकं पटिसामेत्वा गच्छन्ति । एवंगुणो पन कस्मा न पब्बजतीति । रज्जो वचनपथं पच्छिन्दन्तो अन्धे जिण्णे मातापितरो पोसेतीति आह ।

२८९. को नु खोति कुहिं नु खो । **कुम्भियाति** उक्खलितो । **परियोगाति** सूपभाजनतो । **परिभुज्जाति** भुज्ज । कस्मा पनेते एवं वदन्ति? घटिकारो किर भत्तं पचित्वा सूपं सम्पादेत्वा मातापितरो भोजेत्वा सयम्पि भुज्जित्वा भगवतो वड्डमानकं भत्तसूपं पट्टपेत्वा आसनं पज्जपेत्वा आधारकं उपट्टपेत्वा उदकं पच्चुपट्टपेत्वा मातापितूनं सज्जं दत्वा अरज्जं गच्छति । तस्मा एवं वदन्ति । **अभिविस्सत्थोति** अतिविस्सत्थो । **पीतिसुखं न विजहतीति** न निरन्तरं विजहति, अथ खो रत्तिभागे वा दिवसभागे वा गामे वा अरज्जे वा यस्मिं यस्मिं खणे — “सदेवके नाम लोके अगगपुग्गलो मय्हं गेहं पविसित्वा सहत्थेन आमिसं गहेत्वा परिभुज्जति, लाभा वत मे”ति अनुस्सरति, तस्मिं तस्मिं खणे पच्चवण्णा पीति उप्पज्जति । तं सन्धाय एवं वुत्तं ।

२९०. कळोपियाति पच्छितो । किं पन भगवा एवमकासीति । पच्चयो धम्मिको, भिक्खूनं पत्ते भत्तसदिसो, तस्मा एवमकासि । सिक्खापदपज्जत्तिपि च सावकानयेव होति, बुद्धानं सिक्खापदवेला नाम नत्थि । यथा हि रज्जो उय्याने

पुष्पफलानि होन्ति, अञ्जेसं तानि गणहन्तानं निगहं करोन्ति, राजा यथारुचिया परिभुञ्जति, एवंसम्पदमेतं । परसमुद्वासीथेरा पन “देवता किर पटिग्गहेत्वा अदंसू”ति वदन्ति ।

२९१. हरथ, भन्ते, हरथ भद्रमुखाति अम्हाकं पुत्तो “कुहिं गतोसी”ति वुत्ते — “दसबलस्स सन्तिक”न्ति वदति, कुहिं नु खो गच्छति, सत्थु वसनट्टानस्स ओवस्सकभावम्पि न जानातीति पुत्ते अपराधसज्जिनो गहणे तुड्ढिच्चा एवमाहंसु ।

तेमासं आकासच्छदनं अट्टासीति भगवा किर चतुन्नं वस्सिकानं मासानं एकं मासं अतिक्कमित्वा तिणं आहरापेसि, तस्मा एवमाह । अयं पनेत्थ पदत्थो — आकासं छदनमस्साति **आकासच्छदनं** । न **देवोतिवस्सी**ति केवलं नातिवस्सि, यथा पनेत्थ पकतिया च निब्बकोसस्स उदकपातट्टानब्भन्तरे एकम्पि उदकबिन्दु नातिवस्सि, एवं घनछदनगेहब्भन्तरे विय न वातातपापि आबाधं अकंसु, पकतिया उतुफरणमेव अहोसि । अपरभागे तस्मिं निगमे छट्ठितेपि तं ठानं अनोवस्सकमेव अहोसि । मनुस्सा कम्मं करोन्ता देवे वस्सन्ते तत्थ साटके ठपेत्वा कम्मं करोन्ति । याव कप्पुट्टाना तं ठानं तादिसमेव भविस्सति । तच्च खो पन न तथागतस्स इट्ठानुभावेन, तेसंयेव पन गुणसम्पत्तिया । तेसज्हि — “सम्मासम्बुद्धो कत्थ न लभेय्य, अम्हाकं नाम द्विन्नं अन्धकानं निवेसनं उत्तिणं कारेसी”ति न तप्पच्चया दोमनस्सं उदपादि — “सदेवके लोके अग्गपुग्गलो अम्हाकं निवेसना तिणं आहरापेत्वा गन्धकुटिं छादापेसी”ति पन तेसं अनप्पकं बलवसोमनस्सं उदपादि । इति तेसंयेव गुणसम्पत्तिया इदं पाटिहारियं जातन्ति वेदितब्बं ।

२९२. तण्डुलवाहसतानीति एत्थ द्वे सकटानि एको वाहोति वेदितब्बो । **तदुपियच्च सूपेय्यन्ति** सूपत्थाय तदनुरूपं तेलफाणितादिं । वीसतिभिक्षुसहस्सस्स तेमासत्थाय भत्तं भविस्सतीति किर सज्जाय राजा एत्तकं पेसेसि । **अलं मे रज्जोव होतू**ति कस्मा पटिक्खिपि? अधिगतअप्पिच्छताय । एवं किरस्स अहोसि — “नाहं रज्जा दिट्ठपुब्बो, कथं नु खो पेसेसी”ति । ततो चिन्तेसि — “सत्था बाराणसिं गतो, अट्ठा सो रज्जो वस्सावासं याचियमानो मय्हं पटिज्जातभावं आरोचेत्वा मम गुणकथं कथेसि, गुणकथाय लद्धलाभो पन नटेन नच्चित्वा लद्धं विय गायकेन गायित्वा लद्धं विय च होति । किं मय्हं इमिना, कम्मं कत्वा उप्पन्नेन मातापितूनम्पि सम्मासम्बुद्धस्सपि उपट्टानं सक्का कातु”न्ति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

घटिकारसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

२. रट्टपालसुत्तवण्णना

२९३. एवं मे सुतन्ति रट्टपालसुत्तं । तत्थ **थुल्लकोट्टिकन्ति** थुल्लकोट्ठं परिपुण्णकोट्टागारं । सो किर जनपदो निच्चसस्सो सदा बीजभण्डं निक्खमति, खलभण्डं पविसति । तेन तस्मिं निगमे कोट्टा निच्चपूराव होन्ति । तस्मा सो थुल्लकोट्टिकन्तेव सङ्खं गतो ।

२९४. रट्टपालोति कस्मा रट्टपालो? भिन्नं रट्ठं सन्धारेतुं पालेतुं समत्थोति रट्टपालो । कदा पनस्सेतं नामं उप्पन्नन्ति । पदुमुत्तरसम्मासम्बुद्धकाले । इतो हि पुब्बे सतसहस्सकप्पमत्थके वस्ससतसहस्सायुकेसु मनुस्सेसु पदुमुत्तरो नाम सत्था उप्पज्जित्वा भिक्षुसतसहस्सपरिवारो लोकहिताय चारिकं चरि, यं सन्धाय वुत्तं —

“नगरं हंसवती नाम, आनन्दो नाम खत्तियो ।

सुजाता नाम जनिका, पदुमुत्तरस्स सत्थुनो”ति ॥ (बु० वं० १२.१९) ।

पदुमुत्तरे पन अनुप्पन्ने एव हंसवतिया द्वे कुटुम्बिका सद्धा पसन्ना कपणद्धिकयाचकादीनं दानं पट्टपयिंसु । तदा पब्बतवासिनो पञ्चसता तापसा हंसवतिं अनुप्पन्ता । ते द्वेपि जना तापसगणं मज्झे भिन्दित्वा उपट्ठहिंसु । तापसा किञ्चिकालं वसित्वा पब्बतपादमेव गता । द्वे सङ्घत्थेरा ओहीयिंसु । तदा तेसं ते यावजीवं उपट्ठानं अकंसु । तापसेसु भुज्जित्वा अनुमोदनं करोन्तेसु एको सक्कभवनस्स वण्णं कथेसि, एको भूमिन्धरनागराजभवनस्स ।

कुटुम्बिकेसु एको सक्कभवनं पत्थनं कत्वा सक्को हुत्वा निब्बत्तो, एको नागभवने पालितनागराजा नाम । तं सक्को अत्तनो उपट्ठानं आगतं दिस्वा नागयोनिं अभिरमसीति पुच्छि । सो नाभिरमामीति आह । तेन हि पदुमुत्तरस्स भगवतो दानं दत्त्वा इमस्मिं ठाने पत्थनं करोहि, उभो सुखं वसिस्सामाति । नागराजा सत्थारं निमन्तेत्वा भिक्खुसतसहस्सपरिवारस्स भगवतो सत्ताहं महादानं ददमानो पदुमुत्तरस्स दसबलस्स पुत्तं उपरेवतं नाम सामणेरे दिस्वा सत्तमे दिवसे बुद्धप्पमुखस्स सङ्घस्स दिब्बवत्थानि दत्त्वा सामणेस्स ठानन्तरं पत्थेसि । भगवा अनागतं ओलोकेत्वा — “अनागते गोतमस्स नाम बुद्धस्स पुत्तो राहुलकुमारो भविस्सती”ति दिस्वा “समिज्झिस्सति ते पत्थना”ति कथेसि । नागराजा तमत्थं सक्कस्स कथेसि । सक्को तस्स वचनं सुत्वा तथेव सत्ताहं दानं दत्त्वा भिन्नं रट्ठं सन्धारेतुं पालेतुं समत्थकुले निब्बत्तित्वा सद्धापब्बजितं रट्ठपालं नाम कुलपुत्तं दिस्वा — “अहमि अनागते लोकस्मिं तुम्हादिसे बुद्धे उप्पन्ने भिन्नं रट्ठं सन्धारेतुं पालेतुं समत्थकुले निब्बत्तित्वा अयं कुलपुत्तो विय सद्धापब्बजितो रट्ठपालो नाम भवेय्य”न्ति पत्थनमकासि । सत्था समिज्जनकभावं जत्वा इमं गाथमाह —

“सराजिकं चातुवण्णं, पोसेतुं यं प्होस्सति ।

रट्ठपालकुलं नाम, तत्थ जायिस्सते अय”न्ति ॥ —

एवं पदुमुत्तरसम्मासम्बुद्धकाले तस्सेतं नामं उप्पन्नन्ति वेदितव्वं ।

एतदहोसीति किं अहोसि? **यथा यथा खोति** आदि । तत्रायं सङ्केपकथा — अहं खो येन येन कारणेन भगवता धम्मं देसितं आजानामि, तेन तेन मे उपपरिक्खतो एवं होति — “यदेतं सिक्खत्तयब्रह्मचरियं एकदिवसमि अखण्डं कत्वा चरिमकचित्तं पापेतब्बताय एकन्तपरिपुण्णं चरितव्वं, एकदिवसमि च किलेसमलेन अमलीनं कत्वा चरिमकचित्तं पापेतब्बताय एकन्तपरिसुद्धं, सङ्खलिखितं विलिखितसङ्खसदिसं धोतसङ्खसप्पटिभागं कत्वा चरितव्वं, नयिदं सुकरं अगारं अज्झावसता अगारमज्झे वसन्तेन एकन्तपरिपुण्णं...पे०... चरितुं, यन्नूनाहं केसज्ज मस्सुज्ज ओहारेत्वा कासायरसपीतताय कासायानि ब्रह्मचरियं चरन्तानं अनुच्छविकानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा निक्खमित्वा अनगारियं पब्बजेय्य”न्ति ।

अचिरपक्वन्तेसु थुल्लकोट्टिकेसु ब्राह्मणगहपतिकेसु येन भगवा तेनुपसङ्कमीति रट्ठपालो अनुट्ठितेसु तेसु न भगवन्तं पब्बज्जं याचि । कस्मा? तत्थस्स बहू जातिसालोहिता मितामच्चा सन्ति, ते — “त्वं मातापितूनं एकपुत्तको, न लब्भा तथा पब्बजितु”न्ति बाहायमि गहेत्वा आकट्ठेय्युं, ततो पब्बज्जाय अन्तरायो भविस्सतीति सहेव परिसाय उट्ठहित्वा थोकं गन्त्वा पुन केनचि सरीरकिच्चलेसेन निवत्तित्वा भगवन्तं उपसङ्गम्म पब्बज्जं याचि । तेन वुत्तं — “अथ खो रट्ठपालो कुलपुत्तो अचिरपक्वन्तेसु थुल्लकोट्टिकेसु...पे०... पब्बाजेतु मं भगवा”ति । भगवा पन यस्मा राहुलकुमारस्स पब्बजिततो पभुति मातापितूहि अननुज्जातं पुत्तं न पब्बाजेति, तस्मा नं पुच्छि **अनुज्जातोसि पन त्वं, रट्ठपाल, मातापितूहि...पे०...**

पब्बज्जायाति ।

२९५. अम्मताताति एत्थ **अम्माति** मातरं आलपति, **ताताति** पितरं । **एकपुत्तकोति** एकोव पुत्तको, अज्जो कोचि जेट्ठो वा कनिट्ठो वा नत्थि । एत्थ च एकपुत्तोति वत्तब्बे अनुकम्पावसेन एकपुत्तकोति वुत्तं । **पियोति** पीतिजनको । **मनापोति** मनवट्ठनको । **सुखेधितोति** सुखेन एधितो, सुखसंवट्ठितोति अत्थो । **सुखपरिभतोति** सुखेन परिभतो, जातकालतो पभुति धातीहि अट्ठतो अट्ठं आहरित्वा धारियमानो अस्सकरथकादीहि बालकीळनकेहि कीळयमानो सादुरसभोजनं भोजयमानो सुखेन परिहटो । **न त्वं, तात रट्ठपाल, कस्सचि दुक्खस्स जानासीति** त्वं, तात रट्ठपाल अप्पमत्तकम्पि कलभागं दुक्खस्स न जानासि न सरसीति अत्थो । **मरणेनपि ते मयं अकामका विना भविस्सामाति** सचेपि तव अम्हेसु जीवमानेसु मरणं भवेय्य, तेन ते मरणेनपि मयं अकामका अनिच्छका न अत्तनो रुचिया विना भविस्साम, तथा वियोगं पापुणिस्सामाति अत्थो । **किं पन मयं तन्ति** एवं सन्ते किं पन किं नाम तं कारणं, येन मयं तं जीवन्तं अनुजानिस्साम । अथ वा **किं पन मयं तन्ति** केन पन कारणेन मयं तं जीवन्तं अनुजानिस्सामाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो ।

२९६. तत्थेवाति यत्थ नं ठितं मातापितरो नानुजानिंसु, तत्थेव ठाने । **अनन्तरहितायाति** केनचि अत्थरणेन अनत्थताय । **परिचारेहीति** गन्धब्बनटनाटकादीनि पच्चुपट्ठपेत्वा तत्थ सहायकेहि सद्धिं यथासुखं इन्द्रियाणि चारेहि सज्जारेहि, इतो चितो च उपनेहीति वुत्तं होति । अथ वा **परिचारेहीति** गन्धब्बनटनाटकादीनि पच्चुपट्ठपेत्वा सहायकेहि सद्धिं लळ उपलळ रम, कीळस्सूतिपि वुत्तं होति । **कामे परिभुज्जन्तोति** अत्तनो पुत्तदारेहि सद्धिं भोगे भुज्जन्तो । **पुज्जानि करोन्तोति** बुद्धज्ज धम्मज्ज सङ्गज्ज आरब्भ दानप्पदानादीनि सुगतिमगगसंसोधकानि कुसलकम्मानि करोन्तो । **तुण्ही अहोसीति** कथानुप्पबन्धविच्छेदनत्थं निरालापसल्लापो अहोसि ।

अथस्स मातापितरो तिकखत्तुं वत्वा पटिवचनम्पि अलभमाना सहायके पक्कोसापेत्वा “एस वो सहायको पब्बजितुकामो, निवारेथ न”न्ति आहंसु । तेपि तं उपसङ्गमित्वा तिकखत्तुं अवोचुं, तेसम्पि तुण्ही अहोसि । तेन वुत्तं — **अथ खो रट्ठपालस्स कुलपुत्तस्स सहायका...पे०... तुण्ही अहोसीति** । अथस्स सहायकानं तिकखत्तुं वत्वा एतदहोसि — “सचे अयं पब्बज्जं अलभमानो मरिस्सति, न कोचि गुणो लब्धति । पब्बजितं पन नं मातापितरोपि कालेन कालं पस्सिस्सन्ति, मयम्पि पस्सिस्साम, पब्बज्जापि च नामेसा भारिया, दिवसे दिवसे मत्तिकापत्तं गहेत्वा पिण्डाय चरितब्बं, एकसेय्यं एकभत्तं ब्रह्मचरियं अतिदुक्करं, अयज्ज सुखुमालो नागरिकजातियो, सो तं चरितुं असक्कोन्तो पुन इधेव आगमिस्सति, हन्दस्स मातापितरो अनुजानापेस्सामा”ति । ते तथा अकंसु । मातापितरोपि नं “पब्बजितेन च पन ते मातापितरो उदस्सेतब्बा”ति इमं कतिकं कत्वा अनुजानिंसु । तेन वुत्तं — “अथ खो रट्ठपालस्स कुलपुत्तस्स सहायका येन रट्ठपालस्स कुलपुत्तस्स मातापितरो...पे०... अनुज्जातोसि मातापितूहि...पे०... उदस्सेतब्बा”ति । तत्थ **उदस्सेतब्बाति** उद्धं दस्सेतब्बा, यथा तं कालेन कालं पस्सन्ति, एवं आगन्त्वा अत्तानं दस्सेतब्बा ।

२९९. बलं गहेत्वाति सप्पायभोजनानि भुज्जन्तो उच्छादनादीहि च कायं परिहरन्तो कायबलं जनेत्वा मातापितरो वन्दित्वा अस्सुमुखं जातिपरिवट्टं पहाय येन भगवा तेनुपसङ्गमि...पे०... पब्बाजेतु मं, भन्ते, भगवाति । भगवा समीपे ठितं अज्जतरं भिक्खुं आमन्तेसि — “तेन हि भिक्खु रट्ठपालं पब्बाजेहि चेव उपसम्पादेहि चा”ति । साधु, भन्तेति खो सो भिक्खु भगवतो पटिस्सुत्वा रट्ठपालं कुलपुत्तं जिनदत्तियं सद्धिविहारिकं लद्धा पब्बाजेसि चेव उपसम्पादेसि च । तेन वुत्तं — “अलत्थ खो रट्ठपालो कुलपुत्तो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, अलत्थ उपसम्पद”न्ति ।

पहितत्तो विहरन्तोति द्वादस संवच्छरानि एवं विहरन्तो । नेय्यपुगलो हि अयमायस्मा, तस्मा पुज्जवा

अभिनीहारसम्पन्नोपि समानो “अज्ज अज्जेव अरहत्त”न्ति समणधम्मं करोन्तोपि द्वादसमे वस्से अरहत्तं पापुणि ।

येन भगवा तेनुपसङ्कमीति मय्हं मातापितरो पब्बज्जं अनुजानमाना — “तया कालेन कालं आगन्त्वा अम्हाकं दस्सनं दातब्ब”न्ति वत्त्वा अनुजानिंसु, दुक्करकारिका खो पन मातापितरो, अहज्ज येनज्झासयेन पब्बजितो, सो मे मत्थकं पत्तो, इदानीं भगवन्तं आपुच्छित्वा अत्तानं मातापितूनं दस्सेस्सामीति चिन्तेत्वा आपुच्छितुकामो उपसङ्कमि ।
मनसाकासीति “किं नु खो रट्टपाले गते कोचि उपदवो भविस्सती”ति मनसि अकासि । ततो “भविस्सती”ति जत्वा “सक्खिस्सति नु खो रट्टपालो तं मद्वितु”न्ति ओलोकेन्तो तस्स अरहत्तसम्पत्तिं दिस्वा “सक्खिस्सती”ति अज्जासि । तेन वुत्तं — **यथा भगवा अज्जासि...पे०... कालं मज्जसीति** ।

मिगचीरेति एवंनामके उय्याने । तज्हि रज्जा — “अकाले सम्पत्तपब्बजितानं दिन्नमेव इदं, यथासुखं परिभुज्जन्तू”ति एवमनुज्जातमेव अहोसि, तस्मा थेरो — “मम आगतभावं मातापितूनं आरोचेस्सामि, ते मे पादधोवनउण्होदकपादमखनतेलादीनि पेसिस्सन्ती”ति चित्तमि अनुष्णादेत्वा उय्यानमेव पाविसि । **पिण्डाय पाविसीति** दुतियदिवसे पाविसि ।

मज्झिमायाति सत्तद्वारकोट्टकस्स घरस्स मज्झिमे द्वारकोट्टके । **उल्लिखापेतीति** कप्पकेन केसे पहरापेति ।
एतदवोचाति — “इमे समणका अम्हाकं पियपुत्तकं पब्बाजेत्वा चोरानं हत्थे निक्खिपित्वा विय एकदिवसमि न दस्सापेन्ति, एवं फरुसकारका एते पुन इमं ठानं उपसङ्कमितब्बं मज्जन्ति, एत्तोव निकट्ठितब्बा एते”ति चिन्तेत्वा एतं “इमेहि मुण्डकेही”तिआदिवचनं अवोच । **जातिदासीति** जातकानं दासी । **आभिदोसिकन्ति** पारिवासिकं एकरत्तातिक्कन्तं पूतिभूतं । तत्थायं पदत्थो — पूतिभावदोसेन अभिभूतोति अभिदोसो, अभिदोसोव आभिदोसिको । एकरत्तातिक्कन्तस्सेव नामसज्जा एसा यदिदं आभिदोसिकोति, तं **आभिदोसिकं** । **कुम्मासन्ति** यवकुम्मासं । **छट्टेतुकामा** होतीति यस्मा अन्तमसो दासकम्मकारानं गोरूपानमि अपरिभोगारहो, तस्मा नं कचवरं विय बहि छट्टेतुकामा होति । **सचेतन्ति** सचे एतं । **भगिनीति** अरियवोहारेन अत्तनो धातिं जातिदासिं आलपति । **छट्टनीयधम्मन्ति** छट्टेतब्बसभावं । इदं वुत्तं होति — “भगिनि एतं सचे बहि छट्टनीयधम्मं निस्सट्टपरिग्गहं, इध मे पत्ते आकिराही”ति । किं पन एवं वत्तुं लब्भति, विज्जति वा पयुत्तवाचा वा न होतीति । न होति । कस्मा? निस्सट्टपरिग्गहत्ता । यज्हि छट्टनीयधम्मं निस्सट्टपरिग्गहं, यत्थ सामिका अनालया होन्ति, तं सब्बं “देथ आहरथ आकिरथा”ति वत्तुं वट्ठति । तेनेव हि अयमायस्मा अगगअरियवंसिको समानोपि एवमाह ।

हत्थानन्ति भिक्खागहणत्थं पत्तं उपनामयतो मणिबन्धतो पभुति द्विन्नमि हत्थानं । **पादानन्ति** निवासनन्ततो पट्टाय द्विन्नमि पादानं । **सरस्साति** सचे तं भगिनीति वाचं निच्छारयतो सरस्स च । **निमित्तं अगगहेसीति** हत्थपिट्ठिआदीनि ओलोकयमाना — “पुत्तस्स मे रट्टपालस्स विय सुवण्णकच्छपिट्ठिसदिसा इमा हत्थपादपिट्ठियो, हरितालवट्ठियो विय सुवट्ठिता अङ्गुलियो, मधुरो सरो”ति गिहिकाले सल्लक्खितपुब्बं आकारं अगगहेसि सज्जानि सल्लक्खेसि । तस्स हायस्मतो द्वादसवस्सानि अरज्जावासज्जेव पिण्डियालोपभोजनज्ज परिभुज्जन्तस्स अज्जादिसो सरीरवण्णो अहोसि, तेन नं सा जातिदासी दिस्वाव न सज्जानि, निमित्तं पन अगगहेसीति ।

३००. रट्टपालस्स मातरं एतदवोचाति थेरस्स अङ्गपच्चङ्गानि सण्ठापेत्वा थज्जं पायेत्वा संवट्ठितधातीपि समाना पब्बजित्वा महाखीणासवभावप्पत्तेन सामिपुत्तेन सद्धिं — “त्वं नु खो, मे भन्ते, पुत्तो रट्टपालो”तिआदिवचनं वत्तुं अविसहन्ती वेगेन घरं पविसित्वा रट्टपालस्स मातरं एतदवोच । **यग्घेति** आरोचनत्थे निपातो । **सचे जे सच्चन्ति** एत्थ जेति आलपने निपातो । एवज्हि तस्मिं देसे दासिजनं आलपन्ति, तस्मा “त्वज्हि, भोति दासि, सचे सच्चं भणसी”ति एवमेत्थ

अत्थो दट्टब्बो ।

उपसङ्कमीति कस्मा उपसङ्कमि? महाकुले इत्थियो बहि निक्खमन्ता गरहं पापुणन्ति, इदञ्च अच्चायिककिच्चं, सेट्टिस्स नं आरोचेस्सामीति चिन्तेति । तस्मा उपसङ्कमि । **अञ्जतरं कुट्टमूलन्ति** तस्मिं किर देसे दानपतीनं घरेसु साला होन्ति, आसनानि चेत्थ पञ्जत्तानि होन्ति, उपट्ठापितं उदककञ्जियं । तत्थ पब्बजिता पिण्डाय चरित्वा निसीदित्वा भुञ्जन्ति । सचे इच्छन्ति, दानपतीनमि सन्तकं गणहन्ति । तस्मा तमि अञ्जतरस्स कुलस्स ईदिसाय सालाय अञ्जतरं कुट्टमूलन्ति वेदितब्बं । न हि पब्बजिता कपणमनुस्सा विय असारुप्पे ठाने निसीदित्वा भुञ्जन्तीति ।

अत्थि नाम ताताति एत्थ अत्थीति विज्जमानत्थे, **नामाति** पुच्छनत्थे मञ्जनत्थे वा निपातो । इदञ्चि वुत्तं होति — अत्थि नु खो, तात रट्टपाल, अम्हाकं धनं, ननु मयं निद्धनाति वत्तब्बा, येसं नो त्वं ईदिसे ठाने निसीदित्वा आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससि । तथा अत्थि नु खो, तात रट्टपाल, अम्हाकं जीवितं, ननु मयं मताति वत्तब्बा, येसं नो त्वं ईदिसे ठाने निसीदित्वा आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससि । तथा अत्थि मञ्जे, तात रट्टपाल, तव अब्भन्तरे सासनं निस्साय पटिलब्धो समणगुणो, यं त्वं सुभोजनरससंवट्ठितोपि इमं जिगुच्छनेय्यं आभिदोसिकं कुम्मासं अमतामिव निब्बिकारो परिभुज्जिस्ससीति । सो पन गहपति दुक्खाभितुन्नताय एतमत्थं परिपुण्णं कत्वा वत्तुमसक्कोन्तो — “अत्थि नाम, तात रट्टपाल, आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससी”ति एत्तकमेव अवच । अक्खरचिन्तका पनेत्थ इदं लक्खणं वदन्ति — अनोकप्पनामरिसनत्थवसेनेतं अत्थिसद्दे उपपदे “परिभुज्जिस्ससी”ति अनागतवचनं कतं । तस्सायमत्थो — “अत्थि नाम...पे०... परिभुज्जिस्ससि, इदं पच्चक्खमि अहं न सद्दहामि न मरिसयामी”ति । इदं एत्तकं वचनं गहपति थेरस्स पत्तमुखवट्ठियं गहेत्वा ठितकोव कथेसि । थेरोपि पितरि पत्तमुखवट्ठियं गहेत्वा ठितेयेव तं पूतिकुम्मासं परिभुज्जि सुनखवन्तसदिसं पूतिकुक्कुटण्डमिव भिन्नट्टाने पूतिकं वायन्तं । पुथुज्जनेन किर तथारूपं कुम्मासं परिभुज्जितुं न सक्का । थेरो पन अरियिद्धियं ठत्वा दिब्बोजं अमतरसं परिभुज्जमानो विय परिभुज्जित्वा धमकरणेन उदकं गहेत्वा पत्तञ्च मुखञ्च हत्थपादे च धोवित्वा **कुतो नो गहपतीति** आदिमाह ।

तत्थ **कुतो नोति** कुतो नु । **नेव दानन्ति** देय्यधम्मवसेन नेव दानं अलत्थम्ह । **न पच्चक्खानन्ति** “किं, तात रट्टपाल, कच्चि ते खमनीयं, कच्चिसि अप्पकिलमथेन आगतो, न ताव तात गेहे भत्तं सम्पादियती”ति एवं पटिसन्धारवसेन पच्चक्खानमि न अलत्थम्ह । कस्मा पन थेरो एवमाह? पितु अनुग्गहेन । एवं किरस्स अहोसि — “यथा एस मं वदति, अञ्जेपि पब्बजिते एवं वदति मञ्जे । बुद्धसासने च पत्तन्तरे पदुमं विय भस्माछन्नो अग्गि विय फेग्गुपटिच्छन्नो चन्दनसारो विय सुत्तिकापटिच्छन्नं मुत्तरतनं विय वलाहकपटिच्छन्नो चन्दिमा विय मादिसानं पटिच्छन्नगुणानं भिक्खूनं अन्तो नत्थि, तेसुपि न एवरूपं वचनं पवत्तेस्सति, संवरे ठस्सती”ति अनुग्गहेन एवमाह ।

एहि ताताति तात तुय्हं घरं मा होतु, एहि घरं गमिस्सामाति वदति । **अलन्ति** थेरो उक्कट्टुएकासनिकताय पटिक्खिपन्तो एवमाह । **अधिवासेसीति** थेरो पन पकतिया उक्कट्टुसपदानचारिको स्वातनायभिक्खं नाम नाधिवासेति, मातु अनुग्गहेन पन अधिवासेसि । मातु किरस्स थेरं अनुस्सरित्वा महासोको उप्पज्जि, रोदनेनेव पक्कक्खि विय जाता, तस्मा थेरो “सचाहं तं अपस्सित्वा गमिस्सामि, हृदयमिस्सा फालेय्या”ति अनुग्गहेन अधिवासेसि । **कारापेत्वाति** एकं हिरञ्जस्स, एकं सुवण्णस्साति द्वे पुज्जे कारापेत्वा । कीवमहन्ता पन पुज्जा अहेसुन्ति । यथा ओरतो ठितो पुरिसो पारतो ठितं मज्झिमप्पमाणं पुरिसं न पस्सति, एवंमहन्ता ।

३०१. इदं ते ताताति कहापणपुज्जञ्च सुवण्णपुज्जञ्च दस्सेन्तो आह । **मत्तिकन्ति** मातितो आगतं, इदं ते

मातामहिया मातु इमं गेहं आगच्छन्तिया गन्धमालादीनं अत्थाय दिन्नं धनन्ति अत्थो । **अज्जं पेत्तिकं अज्जं पितामहन्ति** यं पन ते पितु च पितामहानज्ज सन्तकं, तं अज्जयेव, निहितज्ज पयुत्तज्ज अतिविय बहु । एत्थ च “पितामह”न्ति तद्धितलोपं कत्वा वुत्तन्ति वेदितब्बं । “पेतामह”न्ति वा पाठो । **सक्का ततोनिदानन्ति** धनहेतु धनपच्चया । तं तं धनं रक्खन्तस्स च राजादीनं वसेन धनपरिक्खयं पापुणन्तस्स कस्सचि उप्पज्जमानसोकादयो सन्थाय एवमाह । एवं वुत्ते सेट्ठि गहपति — “अहं इमं उप्पब्बाजेस्सामीति आनेसिं, सो दानि मे धम्मकथं कातुं आरद्धो, अयं न मे वचनं करिस्सती”ति उट्ठाय गन्त्वा अस्स ओरोधानं द्वारं विवरापेत्वा — “अयं वो सामिको, गच्छथ यं किञ्चि कत्वा नं गण्हितुं वायमथा”ति उय्योजेसि । सुवये ठिता नाटकित्थियो निक्खमित्वा थेरं परिवारयिंसु, तासु द्वे जेट्ठकित्थियो सन्थाय **पुराणदुतियिकाति**आदि वुत्तं । **पच्चेकं पादेसु गहेत्वा**ति एकेकम्हि पादे नं गहेत्वा ।

कीदिसा नाम ता अय्यपुत्त अच्छरायोति कस्मा एवमाहंसु? तदा किर सम्बहुले खत्तियकुमारेपि ब्राह्मणकुमारेपि सेट्ठिपुत्तेपि महासम्पत्तियो पहाय पब्बजन्ते दिस्वा पब्बज्जागुणं अजानन्ता कथं समुट्ठापेन्ति “कस्मा एते पब्बजन्ती”ति । अथज्जे वदन्ति “देवच्छरादेवनाटकानं कारणा”ति । सा कथा वित्थारिका अहोसि । तं गहेत्वा सब्बा एवमाहंसु । अथ थेरो पटिक्खपन्तो **न खो मयं भगिनी**तिआदिमाह । **समुदाचरती**ति वोहरति वदति । **तत्थेव मुच्छिता पपत्तिसूति** तं भगिनिवादेन समुदाचरन्तं दिस्वा “मयं अज्ज आगमिस्सति, अज्ज आगमिस्सती”ति द्वादस वस्सानि बहि न निक्खन्ता, एतं निस्साय नो दारका न लद्धा, येसं आनुभावेन जीवेय्याम, इतो चम्हा परिहीना अज्जतो च । अयं लोको नाम अत्तनोव चिन्तेसि, तस्मा तापि “इदानी मयं अनाथा जाता”ति अत्तनोव चिन्तयमाना — “अनत्थिको दानि अम्हेहि अयं, सो अम्हे पजापतियो समाना अत्तना सद्धिं एकमातुकुच्छिया सयितदारिका विय मज्जती”ति समुप्पन्नबलवसोका हुत्वा तस्मिंयेव पदेसे मुच्छिता पपत्तिसु, पतिताति अत्थो ।

मा नो विहेठेथाति मा अम्हे धनं दस्सेत्वा मातुगामे च उय्योजेत्वा विहेठयित्थ, विहेसा हेसा पब्बजितानन्ति । कस्मा एवमाह? मातापितूनं अनुगगहेन । सो किर सेट्ठि — “पब्बजितलिङ्गं नाम किलिडुं, पब्बज्जावेसं हारेत्वा न्हायित्वा तयो जना एकतो भुज्जिस्सामा”ति मज्जमानो थेरस्स भिक्खं न देति । थेरो — “मादिसस्स खीणासवस्स आहारन्तरायं कत्वा एते बहुं अपुज्जं पसवेय्यु”न्ति तेसं अनुगगहेन एवमाह ।

३०२. गाथा अभासीति गाथायो अभासि । तत्थ **पस्साति** सन्तिके ठितजनं सन्थाय वदति । **चित्तन्ति** चित्तविचित्तं । **बिम्बन्ति** अत्तभावं । **अरुकायन्ति** नवन्नं वणमुखानं वसेन वणकायं । **समुस्सितन्ति** तीणि अट्टिसतानि नवहि न्हारुसतेहि बन्धित्वा नवहि मंसपेसिसतेहि लिम्पित्वा समन्ततो उस्सितं । **आतुरन्ति** जरातुरताय रोगातुरताय किलेसातुरताय च निच्चातुरं । **बहुसङ्कप्पन्ति** परेसं उप्पन्नपत्थनासङ्कप्पेहि बहुसङ्कप्पं । इत्थीनज्हि काये पुरिसानं सङ्कप्पा उप्पज्जन्ति, तेसं काये इत्थीनं । सुसाने छड्डितकळेवरभूतम्पि चेतं काककुललादयो पत्थयन्तियेवाति बहुसङ्कप्पो नाम होति । **यस्स नत्थि धुवं ठिती**ति यस्स कायस्स मायामरीचिफेणपिण्ड उदकपुप्फुळादीनं विय एकंसेनेव ठिति नाम नत्थि, भिज्जनधम्मताव नियता ।

तचेन ओनद्धन्ति अल्लमनुस्सचम्मेन ओनद्धं । **सह वत्थेभि सोभती**ति गन्धादीहि मणिकुण्डलेहि च चित्तकतम्पि रूपं वत्थेहि सहेव सोभति, विना वत्थेहि जेगुच्छं होति अनोलोकनक्खमं ।

अलत्तककताति अलत्तकेन रज्जिता । **चुण्णकमक्खितन्ति** सासपकक्केन मुखपीळकादीनि नीहरित्वा लोणमत्तिकाय दुट्ठलोहितं विलियापेत्वा तिलपिट्ठेन लोहितं पसादेत्वा हलिदिया वण्णं सम्पादेत्वा चुण्णकगण्डिकाय मुखं पहरन्ति, तेनेस अतिविय विरोचति । तं सन्थायेतं वुत्तं ।

अट्टापदकताति रसोदकेन मक्खित्वा नलाटपरियन्ते आवत्तनपरिवत्ते कत्वा अट्टपदकरचनाय रचिता । अञ्जनीति अञ्जननाळिका ।

ओदहीति ठपेसि । पासन्ति वाकराजालं । नासदाति न घट्टयि । निवापन्ति निवापसुत्ते वुत्तनिवापतिणसदिसभोजनं । कन्दन्तेति विरवमाने परिदेवमाने । इमाय हि गाथाय थेरो मातापितरो मिगलुहके विय कत्वा दस्सेसि, अवसेसजातके मिगलुहकपरिसं विय, हिरञ्जसुवण्णं वाकराजालं विय, अत्तना भुत्तभोजनं निवापतिणं विय, अत्तानं महामिगं विय कत्वा दस्सेसि । यथा हि महामिगो यावदत्थं निवापतिणं खादित्वा पानीयं पिवित्वा गीवं उक्खिपित्वा दिसं ओलोकेत्वा “इमं नाम ठानं गतस्स सोत्थि भविस्सती”ति मिगलुहकानं परिदेवन्तानयेव वाकरं अघट्टयमानोव उप्पतित्वा अरञ्जं पविसित्वा घनच्छायस्स छत्तस्स विय गुम्बस्स हेट्ठा मन्दमन्देन वातेन बीजयमानो आगतमग्गं ओलोकेन्तो तिट्ठति, एवमेव थेरो इमा गाथा भासित्वा आकासेनेव गन्त्वा मिगचीरे पच्चुपट्ठासि ।

कस्मा पन थेरो आकासेन गतोति । पिता किरस्स सेट्ठि सत्तसु द्वारकोट्टकेसु अग्गळं दापेत्वा मल्ले आणापेसि — “सचे निक्खमित्वा गच्छति, हत्थपादेसु नं गहेत्वा कासायानि हरित्वा गिहिवेसं गण्हापेथा”ति । तस्मा थेरो — “एते मादिसं महाखीणासवं हत्थे वा पादे वा गहेत्वा अपुञ्जं पसवेय्युं, तं नेसं मा अहोसी”ति चिन्तेत्वा आकासेन अगमासि । परसमुद्वासित्थेरानं पन — “ठितकोव इमा गाथा भासित्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा रञ्जो कोरब्बस्स मिगचीरे पच्चुपट्ठासी”ति अयं वाचनामग्गोयेव ।

३०३. मिगवोति तस्स उय्यानपालस्स नामं । सोधेन्तोति उय्यानमग्गं समं कारेत्वा अन्तोउय्याने तच्छितब्बयुत्तट्ठानानि तच्छापेन्तो सम्मज्जितब्बयुत्तानि ठानानि सम्मज्जापेन्तो वालुकाओकिरण-पुष्पविकिरण-पुण्णघटट्ठपन-कदलिक्खन्धठपनादीनि च करोन्तोति अत्थो । येन राजा कोरब्बो तेनुपसङ्कमीति अम्हाकं राजा सदा इमस्स कुलपुत्तस्स वण्णं कथेसि, पस्सितुकामो एतं, आगतभावं पनस्स न जानाति, महा खो पनायं पण्णाकारो, गन्त्वा रञ्जो आरोचेस्सामीति चिन्तेत्वा येन राजा कोरब्बो तेनुपसङ्कमि ।

कित्तयमानो अहोसीति सो किर राजा थेरं अनुस्सरित्वा बलमज्झेपि नाटकमज्झेपि — “दुक्करं कतं कुलपुत्तेन ताव महन्तं सम्पत्तिं पहाय पब्बजित्वा पुननिवत्तित्वा अनपलोकेन्तेना”ति गुणं कथेसि, तं गहेत्वा अयं एवमाह । **विस्सज्जेथाति** वत्त्वाति ओरोधमहामत्तबलकायादीसु यस्स यं अनुच्छविकं, तस्स तं दापेत्वाति अत्थो । **उस्सटाय उस्सटायति** उस्सिताय उस्सिताय, महामत्तमहारट्टिकादीनं वसेन उग्गतुग्गतमेव परिसं गहेत्वा उपसङ्कमीति अत्थो । **इध भवं रट्टपालो हत्थत्थरे निसीदतूति** हत्थत्थरो तनुको बहलपुष्पादिगुणं कत्वा अत्थतो अभिलक्खितो होति, तादिसे अनापुच्छित्वा निसीदितुं न युत्तन्ति मज्जमानो एवमाह ।

३०४. पारिजुञ्जानीति पारिजुञ्जभावा परिकखया । **जिण्णोति** जराजिण्णो । **वुट्ठोति** वयोवुट्ठो । **महल्लकोति** जातिमहल्लको । **अद्धगतोति** अद्धानं अतिक्कन्तो । **वयोअनुप्पत्तोति** पच्छिमवयं अनुप्पत्तो । **पब्बजतीति** धुरविहारं गन्त्वा भिक्खू वन्दित्वा, — “भन्ते, मया दहरकाले बहं कुसलं कतं, इदानि महल्लकोम्हि, महल्लकस्स चेसा पब्बज्जा नाम, चेत्तियङ्गणं सम्मज्जित्वा अप्पहरितं कत्वा जीविस्सामि, पब्बाजेथ मं, भन्ते,”ति कारुञ्जं उप्पादेन्तो याचति, थेरा अनुकम्पाय पब्बाजेन्ति । तं सन्धायेतं वुत्तं । दुतियवारेपि एसेव नयो ।

अप्पाबाधोति अरोगो । **अप्पातङ्कोति** निहुक्खो । **समवेपाकिनियाति** समविपाचनिया । **गहणियाति**

कम्मजतेजोधातुया । तत्थ यस्स भुत्तभुत्तो आहारो जीरति, यस्स वा पन पुटभत्तं विय तथेव तिट्ठति, उभोपेते न समवेपाकिनिया गहणिया समन्नागता । यस्स पन भुत्तकाले भत्तच्छन्दो उप्पज्जतेव, अयं समवेपाकिनिया समन्नागतो ।
नातिसीताय नच्चुण्हायाति तेनेव कारणेन नातिसीताय नच्चुण्हाय । **अनुपुब्बेनाति** राजानो वा हरन्तीति आदिना अनुक्कमेन । दुतियवारे राजभयचोरभयछातकभयादिना अनुक्कमेन ।

३०५. धम्मद्देसा उद्दिट्ठाति धम्मनिद्देसा उद्दिट्ठा । **उपनिय्यतीति** जरामरणसन्तिकं गच्छति, आयुक्खयेन वा तत्थ निय्यति । **अद्भुवोति** ध्रुवद्वानविरहितो । **अताणोति** तायितुं समत्थेन विरहितो । **अनभिस्सरोति** असरणो अभिसरित्वा अभिगन्त्वा अस्सासेतुं समत्थेन विरहितो । **अस्सकोति** निस्सको सकभण्डविरहितो । **सब्बं पहाय गमनीयन्ति** सकभण्डन्ति सल्लक्खितं सब्बं पहाय लोकेन गन्तब्बं । **तण्हादासोति** तण्हाय दासो ।

३०६. हत्थिस्मिन्ति हत्थिसिप्पे । **कतावीति** कतकरणीयो, सिक्खितसिक्खो पगुणसिप्पोति अत्थो । एस नयो सब्बत्थ । **ऊरुबलीति** ऊरुबलसम्पन्नो । यस्स हि फलकञ्च आवुधञ्च गहेत्वा परसेनं पविसित्वा अभिन्नं भिन्दतो भिन्नं सन्धारयतो परहत्थगतं रज्जं आहरितुं ऊरुबलं अत्थि, अयं ऊरुबली नाम । **बाहुबलीति** बाहुबलसम्पन्नो । सेसं पुरिमसदिसमेव । **अलमत्तोति** समत्थअत्तभावो ।

परियोधाय वत्तिस्सन्तीति उप्पन्नं उप्पदवं ओधाय अवत्थरित्वा वत्तिस्सन्तीति सल्लक्खेत्वा गहिता ।

संविज्जति खो, भो रट्टपाल, इमस्मिं राजकुले पहूतं हिरञ्जसुवण्णन्ति इदं सो राजा उपरि धम्मद्देसस्स कारणं आहरन्तो आह ।

अथापरं एतदवोचाति एतं “पस्सामि लोके”ति आदिना नयेन चतुन्नं धम्मद्देसानं अनुगीतिं अवोच ।

३०७. तत्थ भिय्योव कामे अभिपत्थयन्तीति एकं लभित्वा द्वे पत्थयन्ति, द्वे लभित्वा चत्तारोति एवं उत्तरुत्तरि वत्थुकामकिलेसकामे पत्थयन्तियेव ।

पसव्हाति सपत्तगणं अभिभवित्वा । **ससागरन्तन्ति** सद्धिं सागरन्तेन । **ओरं समुद्दस्साति** यं समुद्दस्स ओरतो सकरट्ठं, तेन अतित्तरूपोति अत्थो । **न हत्थीति** न हि अत्थि ।

अहो वता नोति अहो वत नु, अयमेव वा पाठो । **अमराति चाहूति** अमरं इति च आहु । इदं वुत्तं होति — यं मतं जाती परिवारेत्वा कन्दन्ति, तं — “अहो वत अम्हाकं भाता मतो, पुत्तो मतो”ति आदीनिपि वदन्ति ।

फुसन्ति फस्सन्ति मरणफस्सं फुसन्ति । **तथेव फुट्ठोति** यथा बालो, धीरोपि तथेव मरणफस्सेन फुट्ठो, अफुट्ठो नाम नत्थि, अयं पन विसोसो । **बालो च बाल्या वधितोव सेतीति** बालो बालभावेन मरणफस्सं आगम्म वधितोव सेति अभिहतोव सयति । अकतं वत मे कल्याणन्ति आदिविप्पटिसारवसेन चलति वेधति विप्फन्दति । **धीरो च न वेधतीति** धीरो सुगतिनिमित्तं पस्सन्तो न वेधति न चलति ।

याय वोसानं इधाधिगच्छतीति याय पज्जाय इमस्मिं लोके सब्बकिच्चवोसानं अरहत्तं अधिगच्छति, साव धनतो उत्तमतरा । **अव्योसितत्ताति** अपरियोसितत्ता, अरहत्तपत्तिया, अभावेनाति अत्थो । **भवाभवेसूति** हीनप्पणीतेसु भवेसु ।

उपेति गब्भञ्च परञ्च लोकन्ति तेसु पापं करोन्तेसु यो कोचि सत्तो परम्पराय संसारं आपज्जित्वा गब्भञ्च परञ्च लोकं उपेति । तस्सप्यपज्जोति तस्स तादिसस्स अप्यपज्जस्स अज्जो अप्यपज्जो अभिसद्वहन्तो ।

सकम्मुना हज्जतीति अत्तना कतकम्मवसेन “कसाहिपि तालेती”ति आदीहि कम्मकारणाहि हज्जति । पेच्च परम्हि लोकेति इतो गन्त्वा परम्हि अपायलोके ।

विरूपरूपेणाति विविधरूपेन, नानासभावेनाति अत्थो । कामगुणेषूति दिट्ठधम्मिकसम्परायिकेसु सब्बकामगुणेषु आदीनवं दिस्वा । दहराति अन्तमसो कललमत्तभावं उपादाय तरुणा । वुड्ढाति वस्ससतातिक्कन्ता । अपण्णकं सामञ्जमेव सेय्योति अविरुद्धं अद्वज्जगामिं एकन्तनिय्यानिकं सामञ्जमेव “सेय्यो, उत्तरितरञ्च पणीततरञ्चा”ति उपधारेत्वा पब्बजितोस्मि महाराजाति । तस्मा यं त्वं वदसि — “किं दिस्वा वा सुत्वा वा”ति, इदं दिस्वा च सुत्वा च पब्बजितोस्मीति मं धारेहीति देसनं निट्ठापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

रट्ठपालसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

३. मघदेवसुत्तवण्णना

३०८. एवं मे सुतन्ति मघदेवसुत्तं । तत्थ मघदेवअम्बवनेति पुब्बे मघदेवो नाम राजा तं अम्बवनं रोपेसि । तेसु रुक्खेसु पलुज्जमानेसु अपरभागे अज्जेपि राजानो रोपेसुंयेव । तं पन पठमवोहारवसेन मघदेवम्बवनन्तेव सङ्खं गतं । सितं पात्वाकासीति सायन्हसमये विहारचारिकं चरमानो रमणीयं भूमिभागं दिस्वा — “वसितपुब्बं नु खो मे इमस्मिं ओकासे”ति आवज्जन्तो — “पुब्बे अहं मघदेवो नाम राजा हुत्वा इमं अम्बवनं रोपेसिं, एत्थेव पब्बजित्वा चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तिं । तं खो पनेतं कारणं भिक्खुसङ्घस्स अपाकटं, पाकटं करिस्सामी”ति अग्गगदन्ते दस्सेन्तो सितं पातु अकासि ।

धम्मो अस्स अत्थीति धम्मिको । धम्मेन राजा जातोति धम्मराजा । धम्मे ठितोति दसकुसलकम्मपथधम्मे ठितो । धम्मं चरतीति समं चरति । तत्र ब्राह्मणगहपतिकेसूति योपि सो पुब्बराजूहि ब्राह्मणानं दिन्नपरिहारो, तं अहापेत्वा पकतिनियामेनेव अदासि, तथा गहपतिकानं । तं सन्थायेतं वुत्तं । पक्खस्साति इमिना पाटिहारिकपक्खोपि सङ्गहितो । अट्ठमीउपोसथस्स हि पच्चुग्गमनानुग्गमनवसेन सत्तमियञ्च नवमियञ्च, चातुदसपन्नरसानं पच्चुग्गमनानुग्गमनवसेन तेरसियञ्च पाटिपदे चाति इमे दिवसा पाटिहारिकपक्खाति वेदितब्बा । तेसुपि उपोसथं उपवसि ।

३०९. देवदूताति देवोति मच्चु, तस्स दूताति देवदूता । सिरस्मिहि पलितेसु पातुभूतेसु मच्चुराजस्स सन्तिके ठितो विय होति, तस्मा पलितानि मच्चुदेवस्स दूताति वुच्चन्ति । देवा विय दूतातिपि देवदूता । यथा हि अलङ्कृतपटियत्ताय देवताय आकासे ठत्वा “असुकदिवसे मरिस्सती”ति वुत्ते तं तथेव होति, एवं सिरस्मिं पलितेसु पातुभूतेसु देवताब्याकरणसदिसमेव होति । तस्मा पलितानि देवसदिसा दूताति वुच्चन्ति । विसुद्धिदेवानं दूतातिपि देवदूता । सब्बबोधिसत्ता हि जिण्णब्याधितमतपब्बजिते दिस्वाव संवेगमापज्जित्वा निक्खम्म पब्बजन्ति । यथाह —

“जिण्णञ्च दिस्वा दुखितञ्च ब्याधितं,

मतञ्च दिस्वा गतमायुसङ्ख्यं ।
कासायवत्थं पब्बजितञ्च दिस्वा,
तस्मा अहं पब्बजितोमिह राजा”ति ॥

इमिना परियायेन पलितानि विसुद्धिदेवानं दूतत्ता देवदूताति वुच्चन्ति ।

कप्पकस्स गामवरं दत्त्वाति सतसहस्सुट्ठानकं जेट्ठकगामं दत्त्वा । कस्मा अदासि? संविग्गमानसत्ता । तस्स हि अञ्जलिस्मिं ठपितानि पलितानि दिस्वाव संवेगो उप्पज्जति । अञ्जानि चतुरासीतिवस्ससहस्सानि आयु अत्थि, एवं सन्तोपि मच्चुराजस्स सन्तिके ठितं विय अत्तानं मञ्जमानो संविग्गो पब्बज्जं रोचेति । तेन वुत्तं —

“सिरे दिस्वान पलितं, मघदेवो दिसम्पति ।
संवेगं अलभी धीरो, पब्बज्जं समरोचयी”ति ॥

अपरम्पि वुत्तं —

“उत्तमङ्गरुहा मय्हं, इमे जाता वयोहरा ।
पातुभूता देवदूता, पब्बज्जासमयो ममा”ति ॥

पुरिसयुगेति वंससम्भवे पुरिसे । **केसमस्सुं ओहारेत्वा**ति तापसपब्बज्जं पब्बजन्तापि हि पठमं केसमस्सुं ओहारेत्वा पब्बजन्ति, ततो पट्टाय वड्ढिते केसे बन्धित्वा जटाकलापधरा हुत्वा विचरन्ति । बोधिसत्तोपि तापसपब्बज्जं पब्बजि । पब्बजितो पन अनेसनं अननुयुज्जित्वा राजगेहतो आहटभिक्षाया यापेन्तो ब्रह्मविहारं भावेसि । तस्मा सो **मेत्तासहगतेनाति**आदि वुत्तं ।

कुमारकीळितं कीळीति अङ्केन अङ्कं परिहरियमानो कीळि । मालाकलापं विय हि नं उक्खिपित्वाव विचरिंसु । **रञ्जो मघदेवस्स पुत्तो... पे०... पब्बजीति** इमस्स पब्बजितदिवसे पञ्च मङ्गलानि अहेसुं । मघदेवरञ्जो मतकभत्तं, तस्स रञ्जो पब्बजितमङ्गलं, तस्स पुत्तस्स छत्तुस्सापनमङ्गलं, तस्स पुत्तस्स उपरज्जमङ्गलं, तस्स पुत्तस्स नामकरणमङ्गलन्ति एकस्मिंयेव समये पञ्च मङ्गलानि अहेसुं, सकलजम्बुदीपतले उन्नङ्गलमहोसि ।

३११. पुत्तपुत्तकाति पुत्ता च पुत्तपुत्ता चाति एवं पवत्ता तस्स परम्परा । **पच्छिमको अहोसीति** पब्बज्जापच्छिमको अहोसि । बोधिसत्तो किर ब्रह्मलोके निब्बत्तो — “पवत्तति नु खो तं मया मनुस्सलोके निहतं कल्याणवत्त”न्ति आवज्जन्तो अद्दस — “एत्तकं अब्धानं पवत्तति, इदानि न पवत्तिस्सती”ति । न खो पनाहं मय्हं पवेणिया उच्छिज्जितुं दस्सामीति अत्तनो वंसे जातरञ्जोयेव अगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा अत्तनो वंसस्स नेमिं घटेन्तो विय निब्बत्तो, तेनेवस्स निमीति नामं अहोसि । इति सो पब्बजितराजूनं सब्बपच्छिमको हुत्वा पब्बजितोति पब्बज्जापच्छिमको अहोसि । गुणेहि पन अतिरेकतरो । तस्स हि सब्बराजूहि अतिरेकतरा द्वे गुणा अहेसुं । चतूसु द्वारेसु सतसहस्सं सतसहस्सं विस्सज्जेत्वा देवसिकं दानं अदासि, अनुपोसथिकस्स च दस्सनं निवारेसि । अनुपोसथिकेसु हि राजानं पस्सिस्सामाति गतेसु दोवारिको पुच्छति “तुम्हे उपोसथिका नो वा”ति । ये अनुपोसथिका होन्ति, ते निवारेति “अनुपोसथिकानं राजा दस्सनं न देती”ति । “मयं जनपदवासिनो काले भोजनं कुहिं लभिस्सामा”तिपि तत्थ वचनोकासो नत्थि । चतूसु द्वारेसु राजङ्गणे च अनेकानि

भक्तचाटिसहस्सानि पटियत्तानेव होन्ति । तस्मा महाजनो इच्छितिच्छितद्वाने मस्सुं कारेत्वा न्हायित्वा वत्थानि परिवत्तेत्वा यथारुचितं भोजनं भुञ्जित्वा उपोसथङ्गानि अधिद्वाय रज्जो गेहद्वारं गच्छति । दोवारिकेन “उपोसथिका तुम्हे”ति पुच्छितपुच्छिता “आम आमा”ति वदन्ति । तेन हि आगच्छथाति पवेसेत्वा रज्जो दस्सेति । इति इमेहि द्वीहि गुणोहि अतिरेकतरो अहोसि ।

३१२. देवानं तावतिसानन्ति तावतिसभवने निब्बत्तदेवानं । ते किर देवा विदेहरट्टे मिथिलनगरवासिनो रज्जो ओवादे ठत्वा पञ्च सीलानि रक्खित्वा उपोसथकम्मं कत्वा तत्थ निब्बत्ता रज्जो गुणकथं कथेन्ति । ते सन्धाय वुत्तं “देवानं तावतिसान”न्ति ।

निसिन्नो होतीति पासादवरस्स उपरिगतो दानञ्च सीलञ्च उपपरिक्खमानो निसिन्नो होती । एवं किरस्स अहोसि — “दानं नु खो महन्तं उदाहु सीलं, यदि दानं महन्तं, अज्झोत्थरित्वा दानमेव दस्सामि । अथ सीलं, सीलमेव पूरिस्सामी”ति । तस्स “इदं महन्तं इदं महन्त”न्ति निच्छितुं असक्कोन्तस्सेव सक्को गन्त्वा पुरतो पातुरहोसि । तेन वुत्तं **अथ खो, आनन्द, ...पे०... सम्मुखे पातुरहोसीति** । एवं किरस्स अहोसि — “रज्जो कङ्कुा उपपन्ना, तस्स कङ्कुच्छेदनत्थं पज्जञ्च कथेस्सामि, इधागमनत्थाय पटिज्जञ्च गण्हिस्सामी”ति । तस्मा गन्त्वा सम्मुखे पातुरहोसि । राजा अदिट्ठपुब्बं रूपं दिस्वा भीतो अहोसि लोमहट्टजातो । अथ नं सक्को — “मा भायि, महाराज, विस्सत्थो पज्जं पुच्छ, कङ्कुं ते पटिविनोदेस्सामी”ति आह ।

राजा —

“पुच्छामि तं महाराज, सब्बभूतानमिस्सर ।
दानं वा ब्रह्मचरियं वा, कतमं सु महप्फल”न्ति ॥ —

पज्जं पुच्छि । सक्को — “दानं नाम किं, सीलमेव गुणविसिद्धताय महन्तं । अहज्झि पुब्बे, महाराज, दसवस्ससहस्सानि दसन्नं जटिलसहस्सानं दानं दत्वा पेत्तिविसयतो न मुत्तो, सीलवन्ता पन मय्हं दानं भुञ्जित्वा ब्रह्मलोके निब्बत्ता”ति वत्त्वा इमा गाथा अवोच —

“हीनेन ब्रह्मचरियेन, खत्तिये उपपज्जति ।
मज्झिमेन च देवत्तं, उत्तमेन विसुज्झति ॥

न हेते सुलभा काया, याचयोगेन केनचि ।
ये काये उपपज्जन्ति, अनागारा तपस्सिनो”ति ॥ (जा० २.२२.४२९-४३०) ।

एवं रज्जो कङ्कुं विनोदेत्वा देवलोकगमनाय पटिज्जागहणत्थं **लाभा ते महाराजाति** आदिमाह । तत्थ **अविकम्पमानोति** अभायमानो । **अधिवासेसीति** अहं महाजनं कुसलं समादपेमि, पुज्जवन्तानं पन वसनद्वानं दिस्वा आगतेन मनुस्सपथे सुखं कथेतुं होतीति अधिवासेसि ।

३१३. एवं भदन्तवाति एवं होतु भदकं तव वचनन्ति वत्त्वा । **योजेत्वाति** एकस्मिंयेव युगे सहस्सअस्साजानीये योजेत्वा । तेसं पन पाटियेक्कं योजनकिच्चं नत्थि, मनं आगम्म युत्तायेव होन्ति । सो पन दिब्बरथो दियड्ढयोजनसतिको होति, नद्धितो पट्टाय रथसीसं पज्जासयोजनानि, अक्खबन्धो पण्णासयोजनानि, अक्खबन्धतो पट्टाय पच्छाभागो

पण्णासयोजनानि, सब्बो सत्तवण्णरतनमयो। देवल्लोको नाम उद्धं, मनुस्सल्लोको अधो, तस्मा हेट्ठामुखं रथं पेसेसीति न सल्लक्खेतब्बं। यथा पन पकतिमगं पेसेति, एवमेव मनुस्सानं सायमासभते निट्ठिते चन्देन सद्धिं युगनद्धं कत्वा पेसेसि, यमकचन्दा उट्ठिता विय अहेसुं। महाजनो दिस्वा “यमकचन्दा उगता”ति आह। आगच्छन्ते आगच्छन्ते न यमकचन्दा, एकं विमानं, न विमानं, एको रथोति। रथोपि आगच्छन्तो आगच्छन्तो पकतिरथप्पमाणोव, अस्सापि पकतिअस्सप्पमाणाव अहेसुं। एवं रथं आहरित्वा रज्जो पासादं पदक्खिणं कत्वा पाचीनसीहपज्जरट्ठाने रथं निवत्तेत्वा आगतमग्गाभिमुखं कत्वा सीहपज्जरे ठत्वाव आरोहनसज्जं ठपेसि।

अभिरुह महाराजाति राजा — “दिब्बयानं मे लद्ध”न्ति न तावदेव अभिरुहि, नागरानं पन ओवादं अदासि “पस्सथ ताता, यं मे सक्केन देवरज्जा दिब्बरथो पेसितो, सो च खो न जातिगोत्तं वा कुलप्पदेसं वा पटिच्च पेसितो, मय्हं पन सीलाचारगुणे पसीदित्वा पेसितो। सचे तुम्हेपि सीलं रक्खिस्सथ, तुम्हाकम्पि पेसेस्सति, एवं रक्खितुं युत्तं नामेतं सीलं। नाहं देवल्लोकं गन्त्वा चिरायिस्सामि, अप्पमत्ता होथा”ति महाजनं ओवदित्वा पज्जसु सीलेसु पतिट्ठापेत्वा रथं अभिरुहि। ततो मातलि सङ्गाहको “अहम्पि महाराजस्स ममानुच्छविकं करिस्सामी”ति आकासम्हि द्वे मग्गे दस्सेत्वा **अपिच महाराजातिआदिमाह**।

तत्थ **कतमेनाति**, महाराज, इमेसु मग्गेसु एको निरयं गच्छति, एको देवल्लोकं, तेसु तं कतमेन नेमि। **येनाति** येन मग्गेन गन्त्वा यत्थ पापकम्मन्ता पापकानं कम्मनं विपाकं पटिसंवेदियन्ति, तं ठानं सक्का होति पस्सितुन्ति अत्थो। दुतियपदेपि एसेव नयो। जातकेपि —

“केन तं नेमि मग्गेन, राजसेट्ठ दिसम्पति।

येन वा पापकम्मन्ता, पुज्जकम्मा च ये नरा”ति॥ (जा० २.२२.४५०) —

गाथाय अयमेवत्थो। तेनेवाह —

“निरये ताव पस्सामि, आवासे पापकम्मिनं।

ठानानि लुद्धकम्मनं, दुस्सीलानज्ज या गती”ति॥ (जा० २.२२.४५१)।

उभयेनेव मं मातलि नेहीति मातलि द्वीहि मग्गेहि मं नेहि, अहं निरयं पस्सितुकामो देवल्लोकम्पीति। पठमं कतमेन नेमीति। पठमं निरयमग्गेन नेहीति। ततो मातलि अत्तनो आनुभावेन राजानं पज्जदस महानिरये दस्सेसि। वित्थारकथा पनेत्थ —

“दस्सेसि मातलि रज्जो, दुग्गं वेतरणिं नदिं।

कुथितं खारसंयुत्तं, तत्तं अगिसिखूपम”न्ति॥ (जा० २.२२.४५२) —

जातके वुत्तनयेन वेदितब्बा। निरयं दस्सेत्वा रथं निवत्तेत्वा देवल्लोकाभिमुखं गन्त्वा बीरणीदेवधीताय सोणदिन्नदेवपुत्तस्स गणदेवपुत्तानज्ज विमानानि दस्सेन्तो देवल्लोकं नेसि। तत्रापि वित्थारकथा —

“यदि ते सुता बीरणी जीवलोके,

आमायदासी अहु ब्राह्मणस्स।

सा पत्तकाले अतिथिं विदित्वा,
माताव पुत्तं सकिमाभिनन्दी ।
संयमा संविभागा च,
सा विमानस्मि मोदती”ति ॥ (जा० २.२२.५०७) —

जातके वुत्तनयेनेव वेदितब्बा ।

एवं गच्छतो पन तस्स रथनेमि वट्टिया चित्तकूटद्वारकोट्टकस्स उम्मारो पहतमत्तेव देवनगरे कोलाहलं अहोसि । सक्कं देवराजानं एककंयेव ओहाय देवसङ्घो महासत्तं पच्चुगगमनमकासि, तं देवतानं आदरं दिस्वा सक्को चित्तं सन्धारेतुं असक्कोन्तो — “अभिरम, महाराज, देवेसु देवानुभावेना”ति आह । एवं किरस्स अहोसि — “अयं राजा अज्ज आगन्त्वा एकदिवसेनेव देवगणं अत्तनो अभिमुखमकासि । सचे एकं द्वे दिवसे वसिस्सति, न मं देवा ओलोकेस्सन्ती”ति । सो उसूयमानो, “महाराज, तुहं इमस्मिं देवलोके वसितुं पुज्जं नत्थि, अज्जेसं पुज्जेन वसाही”ति इमिना अधिप्पायेन एवमाह । बोधिसत्तो — “नासक्खि जरसक्को मनं सन्धारेतुं, परं निस्साय लद्धं खो पन याचित्वा लद्धभण्डकं विय होती”ति पटिक्खिपन्तो अलं मारिसातिआदिमाह । जातकेपि वुत्तं —

“यथा याचितकं यानं, यथा याचितकं धनं ।
एवंसम्पदमेवे तं, यं परतो दानपच्चया ।
न चाहमेतमिच्छामि, यं परतो दानपच्चया”ति ॥ (जा० २.२२.५८५-५८६) —

सब्बं वत्तब्बं । बोधिसत्तो पन मनुस्सत्तभावेन कतिवारे देवलोकं गतोति । चत्तारो — मन्थातुराजकाले साधिनराजकाले गुत्तिलवीणावादककाले निमिमहाराजकालेति । सो मन्थातुकाले देवलोके असङ्ख्येय्यं कालं वसि, तस्मिञ्चि वसमानेयेव छत्तिस सक्का चविंसु । साधिनराजकाले सत्ताहं वसि, मनुस्सगणनाय सत्त वस्ससतानि होन्ति । गुत्तिलवीणावादककाले च निमिराजकाले च मुहुत्तमत्तं वसि, मनुस्सगणनाय सत्त दिवसानि होन्ति ।

३१४. तत्थेव मिथिलं पटिनेसीति पटिनेत्वा पकतिसिरिगब्भेयेव पतिट्ठापेसि ।

३१५. कळारजनकोति तस्स नामं । कळारदन्तताय पन कळारजनकोति वुत्तो । **न सो अगारस्मा अनगारियं पब्बजीति** एत्तकमत्तमेव न अकासि, सेसं सब्बं पाकतिकमेव अहोसि ।

३१६. समुच्छेदो होतीति एत्थ कल्याणवत्तं को समुच्छिन्दति, केन समुच्छिन्नं, को पवत्तेति, केन पवत्तितं नाम होतीति अयं विभागो वेदितब्बो । तत्थ सीलवा भिक्खु “न सक्का मया अरहत्तं लद्धु”न्ति वीरियं अकरोन्तो समुच्छिन्दति । दुस्सीलेन समुच्छिन्नं नाम होति । सत्त सेखा पवत्तेन्ति । खीणासवेन पवत्तितं नाम होति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

मघदेवसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

४. मधुरसुत्तवण्णना

३१७. एवं मे सुतन्ति मधुरसुतं । तत्थ महाकच्चाणेति गिहिकाले उज्जेनिकरज्जो पुरोहितपुत्तो अभिरूपो दस्सनीयो पासादिको सुवण्णवण्णो च । मधुरायन्ति एवंनामके नगरे । गुन्दावनेति कण्हकगुन्दावने । अवन्तिपुत्तोति अवन्तिरट्ठे रज्जो धीताय पुत्तो । वुद्धो चेव अरहा चाति दहरं अरहन्तम्पि न तथा सम्भावेन्ति यथा महल्लकं, थेरो पन वुद्धो चेव अहोसि अरहा च । ब्राह्मणा, भो कच्चाणाति सो किर राजा ब्राह्मणलद्धिको, तस्मा एवमाह । ब्राह्मणोव सेट्ठो वण्णोति आदीसु जातिगोत्तादीनं पज्जापनट्ठाने ब्राह्मणाव सेट्ठाति दस्सेति । हीनो अज्जो वण्णोति इतरे तयो वण्णा हीना लामकाति वदति । सुक्कोति पण्डरो । कण्होति काळको । सुज्झन्तीति जातिगोत्तादिपज्जापनट्ठानेसु सुज्झन्ति । ब्रह्मणो पुत्ताति महाब्रह्मणो पुत्ता । ओरसा मुखतो जाताति उरे वसित्वा मुखतो निक्खन्ता, उरे कत्वा संवद्धिताति वा ओरसा । ब्रह्मजाति ब्रह्मतो निब्बत्ता । ब्रह्मनिम्मिताति ब्रह्मणा निम्मिता । ब्रह्मदायादाति ब्रह्मणो दायादा । घोसोयेव खो एसोति वोहारमत्तमेवेतं ।

३१८. इज्जेय्याति समिज्जेय्य, यत्तकानि धनादीनि पत्थेय्य, तत्तकेहिस्स मनोरथो पूरेय्याति अत्थो । खत्तियोपिस्सास्साति खत्तियोपि अस्स इस्सरियसम्पत्तस्स पुब्बुट्ठायी अस्स । नेसं एत्थ किज्जीति न एतेसं एत्थ किज्जि ।

३२२. आसनेन वा निमन्तेय्यामाति निसिन्नासनं पण्फोटेत्वा इध निसीदाति वदेय्याम । अभिनिमन्तेय्यामपि नन्ति अभिहरित्वा तं निमन्तेय्याम । तत्थ दुविधो अभिहारो वाचाय चेव कायेन च । “तुम्हाकं इच्छितिच्छितक्खणे ममं चीवरादीहि वदेय्याथ येनत्थो”ति वदन्तो हि वाचाय अभिहरित्वा निमन्तेति नाम । चीवरादिवेकल्लं सल्लक्खेत्वा “इदं गण्हा”ति तानि देन्तो पन कायेन अभिहरित्वा निमन्तेति नाम । तदुभयम्पि सन्धाय “अभिनिमन्तेय्यामपि न”न्ति आह । रक्खावरणगुत्तिन्ति रक्खासङ्घातज्जेव आवरणसङ्घातज्ज गुत्तिं । या पनेसा आवुधहत्थे पुरिसे ठपेन्तेन रक्खा, सा धम्मिका नाम संविहिता न होति । यथा पन अवेलाय कट्टहारिकापण्णहारिकादयो विहारं न पविसन्ति, मिगलुट्ठकादयो विहारसीमाय मिगे वा मच्छे वा न गणहन्ति, एवं संविदहन्तेन धम्मिका नाम संविहिता होति । तं सन्धायाह “धम्मिक”न्ति ।

एवं सन्तेति एवं चतुन्नम्पि वण्णानं पब्बजितानं पब्बजितसक्कारेन समे समाने । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

मधुरसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

५. बोधिराजकुमारसुत्तवण्णना

३२४. एवं मे सुतन्ति बोधिराजकुमारसुतं । तत्थ कोकनदोति कोकनदं वुच्चति पदुमं । सो च मङ्गलपासादो ओलोकनकपदुमं दस्सेत्वा कतो, तस्मा कोकनदोति सङ्खं लभि ।

३२५. याव पच्छिमसोपानकळेवराति एत्थ पच्छिमसोपानकळेवरन्ति पठमं सोपानफलकं वुत्तं । अद्दसा खोति ओलोकनकत्थंयेव द्वारकोट्टके ठितो अद्दस । भगवा तुण्ही अहोसीति “किस्स नु खो अत्थाय राजकुमारेन अयं महासक्कारो कतो”ति आवज्जन्तो पुत्तपत्थनाय कतभावं अज्जासि । सो हि राजकुमारो अपुत्तको, सुतज्जानेन अहोसि — “बुद्धानं किर अधिकारं कत्वा मनसा इच्छितं लभन्ती”ति । सो — “सचाहं पुत्तं लभिस्सामि, सम्मासम्बुद्धो मम चेलप्पटिकं अक्कमिस्सति । नो चे लभिस्सामि, न अक्कमिस्सती”ति पत्थनं कत्वा सन्थरापेसि । अथ भगवा “निब्बत्तिस्सति नु खो एतस्स पुत्तो”ति आवज्जेत्वा “न निब्बत्तिस्सती”ति अद्दस ।

पुब्बे किर सो एकस्मिं दीपे वसमानो समच्छन्देन सकुणपोतके खादि । सचस्स मातुगामो अज्जोव भवेय्य, पुत्तं लभेय्य । उभोहि पन समानच्छन्देहि हुत्वा पापकम्मं कतं, तेनस्स पुत्तो न निब्बत्तिस्सतीति अज्जासि । दुस्से पन अक्कन्ते — “बुद्धानं अधिकारं कत्वा पत्थितपत्थितं लभन्तीति लोके अनुस्सवो, मया च महाअभिनीहारो कतो, न च पुत्तं लभामि, तुच्छं इदं वचन”न्ति मिच्छागहणं गणहेय्य । तित्थियापि — “नत्थि समणानं अकत्तब्बं नाम, चेलप्पटिकं मद्दन्ता आहिण्डन्ती”ति उज्जायेय्युं । एतरहि च अक्कमन्तेसु बहू भिक्खू परचित्तविदुनो, ते भब्बं जानित्वा अक्कमिस्सन्ति, अभब्बं जानित्वा न अक्कमिस्सन्ति । अनागते पन उपनिस्सयो मन्दो भविस्सति, अनागतं न जानिस्सन्ति । तेसु अक्कमन्तेसु सचे पत्थितं इज्झिस्सति, इच्चेतं कुसलं । नो चे इज्झिस्सति, — “पुब्बे भिक्खुसङ्घस्स अभिनीहारं कत्वा इच्छितिच्छितं लभन्ति, तं इदानि न लभन्ति । तेयेव मज्जे भिक्खू पटिपत्तिपूरका अहेसुं, इमे पटिपत्तिं पूरेतुं न सक्कोन्ती”ति मनुस्सा विप्पटिसारिनो भविस्सन्तीति इमेहि कारणेहि भगवा अक्कमितुं अनिच्छन्तो तुण्ही अहोसि । सिक्खापदं पज्जपेसि “न, भिक्खवे, चेलप्पटिका अक्कमितब्बा”ति (चूळव० २६८) । मङ्गलत्थाय पज्जत्तं अनक्कमन्तेसु पन अक्कमनत्थाय अनुपज्जत्तिं ठपेसि — “गिही, भिक्खवे, मङ्गलिका, अनुजानामि, भिक्खवे, गिहीनं मङ्गलत्थाया”ति (चूळव० २६८) ।

३२६. पच्छिमं जनतं तथागतो अनुकम्पतीति इदं थेरो वुत्तेसु कारणेसु ततियं कारणं सन्धायाह । **न खो सुखेन सुखन्ति** कस्मा आह? कामसुखल्लिकानुयोगसज्जी हुत्वा सम्मासम्बुद्धो न अक्कमि, तस्मा अहमि सत्थारा समानच्छन्दो भविस्सामीति मज्जमानो एवमाह ।

३२७. सो खो अहन्ति आदि “याव रत्तिया पच्छिमे यामे”ति ताव महासच्चके (म० नि० १.३६४ आदयो) वुत्तनयेन वेदितब्बं । ततो परं याव पज्जवगियानं आसवक्खया पासरासिसुत्ते (म० नि० १.२७२ आदयो) वुत्तनयेन वेदितब्बं ।

३४३. अङ्कुसगग्गे सिप्पेति अङ्कुसगहणसिप्पे । **कुसलो अहन्ति** छेको अहं । कस्स पनायं सन्तिके सिप्पं उग्गण्हीति? पितु सन्तिके, पितापिस्स पितु सन्तिकेव उग्गण्णि । कोसम्बियं किर परन्तपराजा नाम रज्जं कारेसि । राजमहेसी गरुभारा आकासतले रज्जा सद्धिं बालातपं तप्पमाना रत्तकम्बलं पारुपित्वा निसिन्ना होति, एको हत्थिलिङ्गसकुणो “मंसपेसी”ति मज्जमानो गहेत्वा आकासं पक्खन्दि । सा “छुड्डेय्य म”न्ति भयेन निस्सद्वा अहोसि, सो तं पब्बतपादे रुक्खविटपे ठपेसि । सा पाणिस्सरं करोन्ती महासद्धमकासि । सकुणो पलायि, तस्सा तत्थेव गम्भवुद्धानं अहोसि । तियामरत्तिं देवे वस्सन्ते कम्बलं पारुपित्वा निसीदि । ततो च अविदूरे तापसो वसति । सो तस्सा सद्देन अरुणे उग्गते रुक्खमूलं आगतो जातिं पुच्छित्वा निस्सेणं बन्धित्वा ओतारेत्वा अत्तनो वसनद्धानं नेत्वा यागुं पायेसि । दारकस्स मेघउतुज्ज पब्बतउतुज्ज गहेत्वा जातत्ता उदेनोति नामं अकासि । तापसो फलाफलानि आहरित्वा द्वेपि जने पोसेसि ।

सा एकदिवसं तापसस्स आगमनवेलाय पच्चुग्गमनं कत्वा इत्थिकुत्तं दस्सेत्वा तापसं सीलभेदं आपादेसि । तेसं एकतो वसन्तानं काले गच्छन्ते परन्तपराजा कालं अकासि । तापसो रत्तिभागे नक्खत्तं ओलोकेत्वा रज्जो मतभावं जत्वा — “तुहं राजा मतो, पुत्तो ते किं इध वसितुं इच्छति, उदाहु पेत्तिके रज्जे छत्तं उस्सापेतु”न्ति पुच्छि । सा पुत्तस्स आदितो पट्टाय सब्बं पवत्ति आचिक्खित्वा छत्तं उस्सापेतुकामतज्जस्स जत्वा तापसस्स आरोचेसि । तापसो च हत्थिगन्थसिप्पं जानाति, कुतोनेन लद्धं? सक्कस्स सन्तिका । पुब्बे किरस्स सक्को उपद्धानं आगन्त्वा “केन किलमथा”ति पुच्छि । सो “हत्थिपरिस्सयो अत्थी”ति आरोचेसि । तस्स सक्को हत्थिगन्थज्जेव वीणकज्ज दत्वा “पलापेतुकामताय सति इमं तन्तिं वादेत्वा इमं सिलोकं वदेय्याथ, पक्कोसितुकामताय सति इमं सिलोकं वदेय्याथा”ति आह । तापसो तं सिप्पं कुमारस्स अदासि । सो एकं वटरुक्खं अभिरुहित्वा हत्थीसु आगतेसु तन्तिं वादेत्वा सिलोकं वदति, हत्थी भीता पलायिंसु ।

सो सिप्पस्स आनुभावं जत्वा पुनदिवसे पक्कोसनसिप्पं पयोजेसि । जेट्ठकहत्थी आगन्त्वा खन्धं उपनामेसि । सो तस्स खन्धगतो युद्धसमत्थे तरुणहत्थी उच्चिनित्वा कम्बलञ्च मुद्दिकञ्च गहेत्वा मातापितरो वन्दित्वा निक्खन्तो अनुपुब्बेन तं तं गामं पविसित्वा — “अहं रज्जो पुत्तो, सम्पत्तिं अत्थिका आगच्छन्तू”ति जनसङ्ग्रहं कत्वा नगरं परिवारेत्वा — “अहं रज्जो पुत्तो, मय्हं छत्तं देथा”ति असद्वहन्तानं कम्बलञ्च मुद्दिकञ्च दस्सेत्वा छत्तं उस्सापेसि । सो हत्थिवित्तको हुत्वा “असुकट्ठाने सुन्दरो हत्थी अत्थी”ति वुत्ते गन्त्वा गणहाति । चण्डपज्जोतो “तस्स सन्तिके सिप्पं गण्हिस्सामी”ति कट्ठहत्थिं पयोजेत्वा तस्स अन्तो योधे निसीदापेत्वा तं हत्थिं गहणत्थाय आगतं गण्हित्वा तस्स सन्तिके सिप्पं गहणत्थाय धीतरं उय्योजेसि । सो ताय सद्धिं संवासं कप्पेत्वा तं गहेत्वा अत्तनो नगरंयेव अगमासि । तस्सा कुच्छियं उप्पन्नो अयं बोधिराजकुमारो अत्तनो पितु सन्तिके सिप्पं उग्गण्हि ।

३४४. पधानियङ्गानीति पधानं वुच्चति पदहनभावो, पधानमस्स अत्थीति पधानियो । पधानियस्स भिक्खुनो अङ्गानीति पधानियङ्गानि । **सद्धोति** सद्धाय समन्नागतो । सा पनेसा आगमनसद्धा अधिगमसद्धा ओकप्पनसद्धा पसादसद्धाति चतुब्बिधा । तत्थ सब्बज्जुबोधिसत्तानं सद्धा अभिनीहारतो पट्ठाय आगतत्ता **आगमनसद्धा** नाम । अरियसावकानं पटिवेधेन अधिगतत्ता **अधिगमसद्धा** नाम । बुद्धो धम्मो सद्धोति वुत्ते अचलभावेन ओकप्पनं **ओकप्पनसद्धा** नाम । पसादुप्पत्ति **पसादसद्धा** नाम, इध पन ओकप्पनसद्धा अधिप्पेता । **बोधिन्ति** चतुमग्गजाणं । तं सुप्पटिविद्धं तथागतेनाति सद्वहति, देसनासीसमेव चेतं, इमिना पन अङ्गेन तीसुपि रतनेसु सद्धा अधिप्पेता । यस्स हि बुद्धादीसु पसादो बलवा, तस्स पधानं वीरियं इज्झति ।

अप्पाबाधोति अरोगो । **अप्पातङ्कोति** निहुक्खो । **समवेपाकिनियाति** समविपाचनिया । **गहणियाति** कम्मजतेजोधातुया । **नातिसीताय नाच्चुण्हायाति** अतिसीतगहणिको हि सीतभीरू होति, अच्चुण्हगहणिको उण्हभीरू, तेसं पधानं न इज्झति । मज्झिमगहणिकस्स इज्झति । तेनाह “मज्झिमाय पधानक्खमाया”ति । **यथाभूतं अत्तानं आविकत्ताति** यथाभूतं अत्तनो अगुणं पकासेता । **उदयत्थगामिनियाति** उदयञ्च अत्थञ्च गन्तुं परिच्छिन्दितुं समत्थाय, एतेन पज्जासलक्खणपरिग्गाहिकं उदयब्बयजाणं वुत्तं । **अरियायाति** परिसुद्धाय । **निब्बेधिकायाति** अनिब्बिद्धपुब्बे लोभक्खन्धादयो निब्बिज्झितुं समत्थाय । **सम्मादुक्खक्खयगामिनियाति** तदङ्गवसेन किलेसानं पहीनत्ता यं दुक्खं खीयति, तस्स दुक्खस्स खयगामिनिया । इति सब्बेहिपि इमेहि पदेहि विपस्सनापज्जाव कथिता । दुप्पज्जस्स हि पधानं न इज्झति । इमानि च पञ्च पधानियङ्गानि लोकियानेव वेदितव्वानि ।

३४५. सायमनुसिट्ठो पातो विसेसं अधिगमिस्सतीति अत्थङ्गते सूरिये अनुसिट्ठो अरुणुग्गमने विसेसं अधिगमिस्सति । **पातमनुसिट्ठो सायन्ति** अरुणुग्गमने अनुसिट्ठो सूरियत्थङ्गमनवेलायं । अयञ्च पन देसना नेय्यपुग्गलवसेन वुत्ता । दन्धपज्जो हि नेय्यपुग्गलो सत्तहि दिवसेहि अरहत्तं पापुणाति, तिक्खपज्जो एकदिवसेन, सेसदिवसे मज्झिमपज्जावसेन वेदितव्वं । **अहो बुद्धो अहो धम्मो अहो धम्मस्स स्वाक्खातताति** यस्मा बुद्धधम्मनं उळारताय धम्मस्स च स्वाक्खातताय पातो कम्मट्ठानं कथापेत्वा सायं अरहत्तं पापुणाति, तस्मा पसंसन्तो एवमाह । **यत्र हि नामाति** विम्वयत्थे निपातो ।

३४६. कुच्छिमतीति आपन्नसत्ता । **यो मे अयं, भन्ते, कुच्छिगतोति** किं पनेवं सरणं गहितं होतीति । न होति । अचित्तकसरणगमनं नाम नत्थि, आरक्खो पनस्स पच्चुपट्ठितोव होति । अथ नं यदा महल्लककाले मातापितरो, — “तात, कुच्छिगतमेव तं सरणं गण्हापयिम्हा”ति सारेन्ति, सो च सल्लक्खेत्वा “अहं सरणं गतो उपासको”ति सति उप्पादेति, तदा

सरणं गहितं नाम होति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

बोधिराजकुमारसुत्तवण्णना निद्धिता ।

६. अङ्गुलिमालसुत्तवण्णना

३४७. एवं मे सुतन्ति अङ्गुलिमालसुत्तं । तत्थ अङ्गुलीनं मालं धारेतीति कस्मा धारेति? आचरियवचनेन । तत्रायं अनुपुब्बिकथा —

अयं किर कोसलरज्जो पुरोहितस्स मन्ताणिया नाम ब्राह्मणिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । ब्राह्मणिया रत्तिभागे गब्भवुट्ठानं अहोसि । तस्स मातुकुच्छितो निक्खमनकाले सकलनगरे आवुधानि पज्जलिसु, रज्जो मङ्गलसकुन्तोपि सिरिसयने ठपिता असिलट्टिपि पज्जलि । ब्राह्मणो निक्खमित्वा नक्खत्तं ओलोकेन्तो चोरनक्खत्तेन जातोति रज्जो सन्तिकं गन्त्वा सुखसेय्यभावं पुच्छि ।

राजा “कुतो, मे आचरिय, सुखसेय्या? मय्हं मङ्गलावुधं पज्जलि, रज्जस्स वा जीवितस्स वा अन्तरायो भविस्सति मज्जे”ति । मा भायि, महाराज, मय्हं घरे कुमारो जातो, तस्सानुभावेन न केवलं तुय्हं निवेसने, सकलनगरेपि आवुधानि पज्जलितानीति । किं भविस्सति आचरियाति? चोरो भविस्सति महाराजाति । किं एकचोरको, उदाहु रज्जदूसको चोरोति? एकचोरको देवाति । एवं वत्वा च पन रज्जो मनं गण्हितुकामो आह — “मारेथ नं देवा”ति । एकचोरको समानो किं करिस्सति? करीससहस्सखेत्ते एकसालिसीसं विय होति, पटिजग्गथ नन्ति । तस्स नामग्गहणं गण्हन्ता सयने ठपितमङ्गलअसिलट्टि, छदने ठपिता सरा, कप्पासपिचुम्हि ठपितं तालवण्टकरणसत्थकन्ति एते पज्जलन्ता किञ्चि न हिंसिंसु, तस्मा अहिंसकोति नामं अकंसु । तं सिप्पुग्गहणकाले तक्कसीलं पेसयिंसु ।

सो धम्मन्तेवासिको हुत्वा सिप्पं पट्टपेसि । वत्तसम्पन्नो किंकारपटिस्सावी मनापचारी पियवादी अहोसि । सेसअन्तेवासिका बाहिरका अहेसुं । ते — “अहिंसकमाणवकस्स आगतकालतो पट्टाय मयं न पज्जायाम, कथं नं भिन्देय्यामा”ति? निसीदित्वा मन्तयन्ता — “सब्बेहि अतिरेकपज्जत्ता दुप्पज्जोति । न सक्का वत्तुं, वत्तसम्पन्नत्ता दुब्बत्तोति । न सक्का वत्तुं, जातिसम्पन्नत्ता दुज्जातोति न सक्का वत्तुं, किन्ति करिस्सामा”ति? ततो एकं खरमन्तं मन्तयिंसु “आचरियस्स अन्तरं कत्वा नं भिन्दिस्सामा”ति तयो रासी हुत्वा पठमं एकच्चे आचरियं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा अट्ठंसु । किं ताताति? इमस्मिं गेहे एका कथा सुय्यतीति । किं ताताति? अहिंसकमाणवो तुम्हाकं अन्तरे दुब्भतीति मज्जामाति । आचरियो सन्तज्जेत्वा — “गच्छथ वसला, मा मे पुत्तं मय्हं अन्तरे परिभिन्दथा”ति निट्ठुभि । ततो इतरे, अथ इतरेहि तयोपि कोट्ठासा आगन्त्वा तथेव वत्वा — “अम्हाकं असदहन्ता उपपरिक्खित्वा जानाथा”ति आहंसु ।

आचरियो सिनेहेन वदन्ते दिस्वा “अत्थि मज्जे सन्थवो”ति परिभिज्जित्वा चिन्तेसि “घातेमि न”न्ति । ततो चिन्तेसि — “सचे घातेस्सामि ‘दिसापामोक्खो आचरियो अत्तनो सन्तिकं सिप्पुग्गहणत्थं आगते माणवके दोसं उप्पादेत्वा जीविता वोरोपेती”ति । पुन कोचि सिप्पुग्गहणत्थं न आगमिस्सति, एवं मे लाभो परिहायिस्सति, अथ नं सिप्पस्स परियोसानुपचारोति वत्वा जङ्घसहस्सं घातेहीति वक्खामि । अवस्सं एत्थ एको उट्ठाय तं घातेस्सती”ति ।

अथ नं आह — “एहि तात जङ्घसहस्सं घातेहि, एवं ते सिप्पस्स उपचारो कतो भविस्सती”ति । मयं अहिंसककुले जाता, न सक्का आचरियाति । अलब्धुपचारं सिप्पं फलं न देति ताताति । सो पञ्चावुधं गहेत्वा आचरियं वन्दित्वा अटविं पविट्ठो । अटविं पविसनट्ठानेपि अटविमज्झेपि अटवितो निक्खमनट्ठानेपि ठत्वा मनुस्से घातेति । वत्थं वा वेठनं वा न गण्हाति । एको द्वेति गणितमत्तमेव करोन्तो गच्छति, गणनम्पि न उग्गण्हाति । पकतियापि पज्जवा एस, पाणातिपातिनो पन चित्तं न पतिट्ठाति, तस्मा अनुक्कमेन गणनम्पि न सल्लक्खेसि, एकेकं अङ्गुलिं छिन्दित्वा ठपेति । ठपितट्ठाने अङ्गुलियो विनस्सन्ति, ततो विज्झित्वा अङ्गुलीनं मालं कत्वा धारेसि, तेनेव चस्स अङ्गुलिमालोति सङ्घा उदपादि । सो सब्बं अरज्जं निस्सज्चारमकासि, दारुआदीनं अत्थाय अरज्जं गन्तुं समत्थो नाम नत्थि ।

रत्तिभागे अन्तोगामम्पि आगन्त्वा पादेन पहरित्वा द्वारं उग्घातेति । ततो सयितेयेव मारेत्वा एको एकोति गहेत्वा गच्छति । गामो ओसरित्वा निगमे अट्ठासि, निगमो नगरे । मनुस्सा तियोजनतो पट्ठाय घरानि पहाय दारके हत्थेसु गहेत्वा आगम्म सावत्थिं परिवारेत्वा खन्धावारं बन्धित्वा राजङ्गणे सन्निपतित्वा — “चोरो, ते देव, विजिते अङ्गुलिमालो नामा”ति आदीनि वदन्ता कन्दन्ति । भग्गवो “महं पुत्तो भविस्सती”ति जत्वा ब्राह्मणिं आह — भोति अङ्गुलिमालो नाम चोरो उप्पन्नो, सो न अज्जो, तव पुत्तो अहिंसककुमारो । इदानी राजा तं गण्हितुं निक्खमिस्सति, किं कत्तब्बन्ति? गच्छ सामि, पुत्तं मे गहेत्वा एहीति । नाहं भदे उस्सहामि, चतूसु हि जनेसु विस्सासो नाम नत्थि, चोरो मे पुराणसहायोति अविस्सासनीयो, साखा मे पुराणसन्थताति अविस्सासनीया, राजा मं पूजेतीति अविस्सासनीयो, इत्थी मे वसं गताति अविस्सासनीयाति । मातु हदयं पन मुदुकं होति । तस्मा अहं पन गन्त्वा महं पुत्तं आनेस्सामीति निक्खन्ता ।

तंदिवसज्च भगवा पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो अङ्गुलिमालं दिस्वा — “मयि गते एतस्स सोत्थि भविस्सति । अगामके अरज्जे ठितो चतुप्पदिकं गाथं सुत्वा मम सन्तिके पब्बजित्वा छ अभिज्जा सच्छिकरिस्सति । सचे न गमिस्सामि, मातरि अपरज्झित्वा अनुद्धरणीयो भविस्सति, करिस्सामिस्स सङ्गह”न्ति पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पिण्डाय पविसित्वा कतभत्तकिच्चो तं सङ्गण्हितुकामो विहारा निक्खमि । एतमत्थं दस्सेतुं “अथ खो भगवा”ति आदि वुत्तं ।

३४८. सङ्गरित्वा सङ्गरित्वाति सङ्केतं कत्वा वग्गवग्गा हुत्वा । **हत्थत्थं गच्छन्तीति** हत्थे अत्थं विनासं गच्छन्ति । किं पन ते भगवन्तं सज्जानित्वा एवं वदन्ति असज्जानित्वाति? असज्जानित्वा । अज्जातकवेसेन हि भगवा एककोव अगमासि । चोरोपि तस्मिं समये दीघरत्तं दुब्भोजनेन च दुक्खसेय्याय च उक्कण्ठितो होति । कित्तका पनानेन मनुस्सा मारिताति? एकेनूनसहस्सं । सो पन इदानी एकं लभित्वा सहस्सं पूरेस्सतीति सज्जी हुत्वा यमेव पठमं पस्सामि, तं घातेत्वा गणनं पूरेत्वा सिप्पस्स उपचारं कत्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा न्हायित्वा वत्थानि परिवत्तेत्वा मातापितरो पस्सिस्सामीति अटविमज्झतो अटविमुखं आगन्त्वा एकमन्तं ठितोव भगवन्तं अदस । एतमत्थं दस्सेतुं “अदसा खो”ति आदि वुत्तं ।

इद्धाभिसङ्कारं अभिसङ्कासीति महापथविं उम्मियो उट्टपेन्तो विय संहरित्वा अपरभागे अक्कमति, ओरभागे वलियो निक्खमन्ति, अङ्गुलिमालो सरक्खेपमत्तं मुञ्चित्वा गच्छति । भगवा पुरतो महन्तं अङ्गणं दस्सेत्वा सयं मज्जे होति, चोरो अन्ते । सो “इदानी नं पापुणित्वा गण्हिस्सामी”ति सब्बथामेन धावति । भगवा अङ्गणस्स पारिमन्ते होति, चोरो मज्जे । सो “एत्थ नं पापुणित्वा गण्हिस्सामी”ति वेगेन धावति । भगवा तस्स पुरतो मातिकं वा थलं वा दस्सेति, एतेनुपायेन तीणि योजनानि गहेत्वा अगमासि । चोरो किलमि, मुखे खेळो सुस्सि, कच्छेहि सेदा मुच्चिंसु । अथस्स “अच्छरियं वत भो”ति एतदहोसि । **मिगम्पीति** मिगं कस्मा गण्हाति? छातसमये आहारत्थं । सो किर एकं गुम्बं घट्टेत्वा मिगे उट्ठापेति । ततो चित्तरुचियं मिगं अनुबन्धन्तो गण्हित्वा पचित्वा खादति । **पुच्छेय्यन्ति** येन कारणेनायं गच्छन्तोव ठितो नाम, अहज्ज ठितोव

अड्डितो नाम, यन्नूनाहं इमं समणं तं कारणं पुच्छेय्यन्ति अत्थो ।

३४९. निधायाति यो विहिंसनत्थं भूतेसु दण्डो पवत्तयितब्बो सिया, तं निधाय अपनेत्वा मेत्ताय खन्तिया पटिसङ्घाय अविहिंसाय सारणीयधम्मोसु च ठितो अहन्ति अत्थो । **तुवमड्डितोसीति** पाणेषु असज्जतत्ता एत्तकानि पाणसहस्सानि घातेन्तस्स तव मेत्ता वा खन्ति वा पटिसङ्घा वा अविहिंसा वा सारणीयधम्मो वा नत्थि, तस्मा तुवं अड्डितोसि, इदानि इरियापथेन ठितोपि निरये धाविस्ससि, तिरच्छानयोनियं पेत्तिविसये असुरकाये वा धाविस्ससीति वुत्तं होति ।

ततो चोरो — “महा अयं सीहनादो, महन्तं गज्जितं, न इदं अज्जस्स भविस्सति, महामायाय पुत्तस्स सिद्धत्थस्स समणरज्जो एतं गज्जितं, दिट्ठो वतम्हि मज्जे तिखिणचक्खुना सम्मासम्बुद्धेन, सङ्गहकरणत्थं मे भगवा आगतो”ति चिन्तेत्वा **चिरस्सं वत** मेतिआदिमाह । तत्थ **महितो**ति देवमनुस्सादीहि चतुपच्चयपूजाय पूजितो । **पच्चुपादीति** चिरस्सं कालस्स अच्चयेन मय्हं सङ्गहत्थाय इमं महावनं पटिपज्जि । **पहाय पापन्ति** पजहित्वा पापं ।

इत्वेवाति एवं वत्वायेव । **आवुधन्ति** पज्चावुधं । **सोब्भेति** समन्ततो छिन्ने । **पपातेति** एकतो छिन्ने । **नरकेति** फलितद्वाने । इध पन तीहिपि इमेहि पदेहि अरज्जमेव वुत्तं । **अकिरीति** खिपि छुट्टेसि ।

तमेहि भिक्खूति तदा अवोचाति भगवतो इमं पब्बाजेन्तो कुहिं सत्थकं लभिस्सामि, कुहिं पत्तचीवरन्ति परियेसनकिच्चं नत्थि, कम्मं पन ओलोकेसि । अथस्स पुब्बे सीलवन्तानं अट्ठपरिक्खारभण्डकस्स दिन्नभावं जत्वा दक्खिणहत्थं पसारेत्वा — “एहि भिक्खु स्वाक्खातो धम्मो, चर ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया”ति आह । सो सह वचनेनेव इद्धिमयपत्तचीवरं पटिलभि । तावदेवस्स गिहिलिङ्गं अन्तरधायि, समणलिङ्गं पातुरहोसि ।

“तिचीवरज्ज पत्तो च, वासि सूचि च बन्धनं ।

परिस्सावनेन अट्टेते, युत्तयोगस्स भिक्खुनो”ति ॥ —

एवं वुत्ता अट्ठ परिक्खारा सरीरपटिबद्धाव हुत्वा निब्बत्तिंसु । **एसेव तस्स अहु भिक्खुभावोति** एस एहिभिक्खुभावो तस्स उपसम्पन्नभिक्खुभावो अहोसि, न हि एहिभिक्खूनं विसुं उपसम्पदा नाम अत्थि ।

३५०. पच्छासमणेनाति भण्डग्गाहकेन पच्छासमणेन, तेनेव अत्तनो पत्तचीवरं गाहापेत्वा तं पच्छासमणं कत्वा गतोति अत्थो । मातापिस्स अट्ठउसभमत्तेन ठानेन अन्तरिता, — “तात, अहिंसक कत्थ ठितोसि, कत्थ निसिन्नोसि, कुहिं गतोसि? मया सद्धिं न कथेसि ताता”ति वदन्ती आहिण्डित्वा अपस्समाना एत्तोव गता ।

पज्जमत्तेहि अस्ससतेहीति सचे चोरस्स पराजयो भविस्सति, अनुबन्धित्वा नं गण्हिस्सामि । सचे मय्हं पराजयो भविस्सति, वेगेन पलायिस्सामीति सल्लहुकेन बलेन निक्खमि । **येन आरामोति** कस्मा आरामं अगमासि? सो किर चोरस्स भायति, चित्तेन गन्तुकामो न गच्छति, गरहाभयेन निक्खमि । तेनस्स एतदहोसि — “सम्मासम्बुद्धं वन्दित्वा निसीदिस्सामि, सो पुच्छिस्सति ‘कस्मा बलं गहेत्वा निक्खन्तोसी’ति । अथाहं आरोचेस्सामि, भगवा हि मं न केवलं सम्परायिकेनेव अत्थेन सङ्गण्हाति, दिट्ठधम्मिकेनपि सङ्गण्हातियेव । सो सचे मय्हं जयो भविस्सति, अधिवासेस्सति । सचे पराजयो भविस्सति ‘किं ते, महाराज, एकं चोरं आरब्ध गमनेना’ति वक्खति । ततो मं जनो एवं सज्जानिस्सति — ‘राजा चोरं गहेतुं निक्खन्तो, सम्मासम्बुद्धेन पन निवत्तितो’ति” गरहमोक्खं सम्पस्समानो अगमासि ।

कुतो पनस्साति कस्मा आह? अपि नाम भगवा तस्स उपनिस्सयं ओलोकेत्वा तं आनेत्वा पब्बाजेय्याति भगवतो परिगणहनत्थं आह । रज्जोति न केवलं रज्जोयेव भयं अहोसि, अवसेसोपि महाजनो भीतो फलकावुधानि छुट्टेत्वा सम्मुखसम्मुखद्वानेव पलायित्वा नगरं पविसित्वा द्वारं पिधाय अट्टालके आरुह्य ओलोकेन्तो अट्टासि । एवञ्च अवोच — “अङ्गुलिमालो ‘राजा मय्हं सन्तिकं आगच्छती’ति जत्वा पठमतं आगन्त्वा जेतवने निसिन्नो, राजा तेन गहितो, मयं पन पलायित्वा मुत्ता’ति । नत्थि ते इतो भयन्ति अयज्झि इदानीं कुन्थकिपिल्लिकं जीविता न वोरोपेति, नत्थि ते इमस्स सन्तिका भयन्ति अत्थो ।

कथं गोत्तोति? कस्मा पुच्छति? पब्बजितं दारुणकम्मेन उप्पन्ननामं गहेत्वा वोहरितुं न युत्तं, मातापितूनं गोत्तवसेन नं समुदाचरिस्सामीति मज्जमानो पुच्छि । परिक्रारानन्ति एतेसं अत्थाय अहं उस्सुक्कं करिस्सामीति अत्थो । कथेन्तोयेव च उदरे बद्धसाटकं मुञ्चित्वा थेरस्स पादमूले ठपेसि ।

३५१. आरज्जिकोतिआदीनि चत्तारि धुतङ्गानि पाळियं आगतानि । थेरेन पन तेरसपि समादिन्नानेव अहेसुं, तस्मा अलन्ति आह । यज्झि मयं, भन्तेति किं सन्धाय वदति? “हत्थिम्मि धावन्तं अनुबन्धित्वा गणहामी’ति आगतद्वाने रज्जा पेसितहत्थादयो सो एवं अगगहेसि । राजापि — “हत्थीहियेव नं परिक्रिपित्वा गणहथ, अस्सेहेव, रथेहेवा’ति एवं अनेकवारं बहू हत्थादयो पेसेसि । एवं गतेसु पन तेसु — “अहं अरे अङ्गुलिमालो’ति तस्मिं उट्ठाय सद्धं करोन्ते एकोपि आवुधं परिवत्तेतुं नासक्खि, सब्बेव कोट्टेत्वा मारेसि । हत्थी अरज्जहत्थी, अस्सा अरज्जअस्सा, रथापि तत्थेव भिज्जन्तीति इदं सन्धाय राजा एवं वदति ।

पिण्डाय पाविसीति न इदं पठमं पाविसि । इत्थिदस्सनदिवसं सन्धाय पनेतं वुत्तं । देवसिकम्पि पनेस पविसतेव, मनुस्सा च नं दिस्वा उत्तसन्तिपि पलायन्तिपि द्वारम्पि थकेन्ति, एकच्चे अङ्गुलिमालोति सुत्वाव पलायित्वा अरज्जं वा पविसन्ति, घरं वा पविसित्वा द्वारं थकेन्ति । पलायितुं असक्कोन्ता पिड्ढिं दत्वा तिड्ढन्ति । थेरो उळ्ळुङ्गयागुम्पि कटच्छुभिकखम्पि न लभति, पिण्डपातेन किलमति । बहि अलभन्तो नगरं सब्बसाधारणन्ति नगरं पविसति । येन द्वारेन पविसति, तत्थ अङ्गुलिमालो आगतोति कूटसहस्सानं भिज्जनकारणं होति । एतदहोसीति कारुज्जप्पत्तिया अहोसि । एकेन ऊनमनुस्ससहस्सं घातेन्तस्स एकदिवसम्पि कारुज्जं नाहोसि, गब्भमूळ्हाय इत्थिया दस्सनमत्तेनेव कथं उप्पन्नन्ति? पब्बज्जाबलेन, पब्बज्जाबलज्झि एतं ।

तेन हीति यस्मा ते कारुज्जं उप्पन्नं, तस्माति अत्थो । अरियाय जातियाति, अङ्गुलिमाल, एतं त्वं मा गण्णि, नेसा तव जाति । गिहिकालो एस, गिही नाम पाणम्पि हनन्ति, अदिन्नादानादीनिपि करोन्ति । इदानीं पन ते अरिया नाम जाति । तस्मा त्वं “यतो अहं, भगिनि, जातो’ति सचे एवं वत्तुं कुक्कुच्चायसि, तेन हि “अरियाय जातिया’ति एवं विसेसेत्वा वदाहीति उय्योजेसि ।

तं इत्थि एतदवोचाति इत्थीनं गब्भवुट्ठानट्ठानं नाम न सक्का पुरिसेन उपसङ्कमितुं । थेरो किं करोसीति? अङ्गुलिमालत्थेरो सच्चकिरियं कत्वा सोत्थिकरणत्थाय आगतोति आरोचापेसि । ततो ते साणिया परिक्रिपित्वा थेरस्स बहिसाणियं पीठकं पज्जापेसुं । थेरो तत्थ निसीदित्वा — “यतो अहं भगिनि सब्बज्जुबुद्धस्स अरियाय जातिया जातो’ति सच्चकिरियं अकासि, सह सच्चवचनेनेव धमकरणतो मुत्तउदकं विय दारको निक्खमि । मातापुत्तानं सोत्थि अहोसि । इमञ्च पन परित्तं न किञ्चि परिस्सयं न मदति, महापरित्तं नामेतन्ति वुत्तं । थेरेन निसीदित्वा सच्चकिरियकतद्वाने पीठकं अकंसु । गब्भमूळ्हं तिरच्छानगतित्थिम्पि आनेत्वा तत्थ निसज्जापेन्ति, तावदेव सुखेन गब्भवुट्ठानं होति । या दुब्बला होति

न सक्का आनेतुं, तस्सा पीठकधोवनउदकं नेत्वा सीसे सिञ्चन्ति, तद्ध्वण्येव गब्भवुट्ठानं होति, अञ्जम्पि रोगं वूपसमेति । याव कप्पा तिट्ठनकपाटिहारियं किरेतं ।

किं पन भगवा थेरं वेज्जकम्मं कारापेसीति? न कारापेसि । थेरञ्चि दिस्वा मनुस्सा भीता पलायन्ति । थेरो भिक्खाहारेन किलमति, समणधम्मं कातुं न सक्कोति । तस्स अनुगहेन सच्चकिरियं कारेसि । एवं किरस्स अहोसि — “इदानीं किर अङ्गुलिमालत्थेरो मेत्तचित्तं पटिलभित्वा सच्चकिरियाय मनुस्सानं सोत्थिभावं करोतीति मनुस्सा थेरं उपसङ्गमितब्बं मज्जिस्सन्ति, ततो भिक्खाहारेन अकिलमन्तो समणधम्मं कातुं सक्खिस्सती”ति अनुगहेन सच्चकिरियं कारेसि । न हि सच्चकिरिया वेज्जकम्मं होति । थेरस्सापि च “समणधम्मं करिस्सामी”ति मूलकम्मट्ठानं गहेत्वा रत्तिट्ठानदिवाट्ठाने निसिन्नस्स चित्तं कम्मट्ठानाभिमुखं न गच्छति, अटवियं ठत्वा मनुस्सानं घातितट्ठानमेव पाकटं होति । “दुग्गतोमिह, खुद्दकपुत्तोमिह, जीवितं मे देहि सामीति मरणभीतानं वचनाकारो च हत्थपादविकारो च आपाथं आगच्छति, सो विप्पटिसारी हुत्वा ततोव उट्ठाय गच्छति, अथस्स भगवा तं जातिं अब्बोहारिकं कत्वावायं विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हिस्सतीति अरियाय जातिया सच्चकिरियं कारेसि । एको वूपकट्ठोतिआदि वत्थसुत्ते (म० नि० १.८०) वित्थारितं ।

३५२. अञ्जेनपि लेट्ठु खित्तोति काकसुनखसूकरादीनां पटिक्कमापनत्थाय समन्ता सरक्खेपमत्ते ठाने येन केनचि दिसाभागेन खित्तो आगन्त्वा थेरस्सेव काये पतति । कित्तके ठाने एवं होति? गण्ठिकं पटिमुञ्चित्वा पिण्डाय चरित्वा पटिनिवत्तेत्वा याव गण्ठिकपटिमुक्कट्ठानं आगच्छति, ताव होति । **भिन्नेन सीसेना**ति महाचम्मं छिन्दित्वा याव अट्टिमरियादा भिन्नेन ।

ब्राह्मणाति खीणासवभावं सन्धाय आह । **यस्स खो त्वं, ब्राह्मण, कम्मस्स विपाकेना**ति इदं सभागदिट्ठधम्मवेदनीयकम्मं सन्धाय वुत्तं । कम्मञ्चि करियमानमेव तयो कोट्ठासे पूरेति । सत्तसु चित्तेसु कुसला वा अकुसला वा पठमजवनचेतना **दिट्ठधम्मवेदनीयकम्मं** नाम होति । तं इमस्मिंयेव अत्तभावे विपाकं देति । तथा असक्कोन्तं अहोसिकम्मं, नाहोसि कम्मविपाको, न भविस्सति कम्मविपाको, नत्थि कम्मविपाकोति इमस्स तिकस्स वसेन **अहोसिकम्मं** नाम होति । अत्थसाधिका सत्तमजवनचेतना **उपपज्जवेदनीयकम्मं** नाम । तं अनन्तरे अत्तभावे विपाकं देति । तथा असक्कोन्तं वुत्तनयेनेव तं अहोसिकम्मं नाम होति । उभिन्नमन्तरे पञ्चजवनचेतना **अपरापरियवेदनीयकम्मं** नाम होति । तं अनागते यदा ओकासं लभति, तदा विपाकं देति । सति संसारप्पवत्तिया अहोसिकम्मं नाम न होति । थेरस्स पन उपपज्जवेदनीयञ्च अपरापरियवेदनीयञ्चाति इमानि द्वे कम्मानि कम्मक्खयकरेन अरहत्तमग्गेन समुग्घाटितानि, दिट्ठधम्मवेदनीयं अत्थि । तं अरहत्तप्पत्तस्सापि विपाकं देतियेव । तं सन्धाय भगवा “यस्स खो त्वं”न्तिआदिमाह । तस्मा **यस्स खो**ति एत्थ यादिसस्स खो त्वं, ब्राह्मण, कम्मस्स विपाकेनाति एवं अत्थो वेदितब्बो ।

अब्भा मुत्तोति देसनासीसमत्तमेतं, अब्भा महिका धूमो रजो राहूति इमेहि पन उपक्विलेसेहि मुत्तो चन्दिमा इध अधिप्पेतो । यथा हि एवं निरुपक्विलेसो चन्दिमा लोकं पभासेति, एवं पमादक्विलेसविमुत्तो अप्पमत्तो भिक्खु इमं अत्तनो खन्धायतनधातुलोकं पभासेति, विहतक्विलेसन्धकारं करोति ।

कुसलेन पिधीयतीति मग्गकुसलेन पिधीयति अप्पटिसन्धिकं करीयति । **युज्जति बुद्धसासने**ति बुद्धसासने कायेन वाचाय मनसा च युत्तप्पयुत्तो विहरति । इमा तिससो थेरस्स उदानगाथा नाम ।

दिसा हि मेति इदं किर थेरो अत्तनो परित्ताणाकारं करोन्तो आह । तत्थ **दिसा हि मेति** मम सपत्ता । ये मं एवं

उपवदन्ति — “यथा मयं अङ्गुलिमालेन मारितानं जातकानं वसेन दुक्खं वेदियाम, एवं अङ्गुलिमालोपि वेदियतू”ति, ते मय्हं दिसा चतुसच्चधम्मकथं सुणन्तूति अत्थो । **युञ्जन्तूति** कायवाचामनेहि युत्तप्पयुत्ता विहरन्तु । **ये धम्ममेवादपयन्ति सन्तो**ति ये सन्तो सप्पुरिसा धम्मंयेव आदपेन्ति समादपेन्ति गणहापेन्ति, ते मनुजा मय्हं सपत्ता भजन्तु सेवन्तु पयिरुपासन्तूति अत्थो ।

अविरोधप्पसंसीनन्ति अविरोधो वुच्चति मेत्ता, मेत्तापसंसकानन्ति अत्थो । **सुणन्तु धम्मं कालेनाति खणे खणे** खन्तिमेत्तापटिसङ्घासारणीयधम्मं सुणन्तु । **तज्ज अनुविधीयन्तूति** तज्ज धम्मं अनुकरोन्तु पूरेन्तु ।

न हि जातु सो ममं हिंसेति यो मय्हं दिसो, सो मं एकंसेनेव न हिंसेय्य । **अज्जं वा पन किञ्चि नन्ति** न केवलं मं, अज्जम्पि पन कज्चि पुगलं मा हिंसन्तु मा विहेठेन्तु । **पप्पुय्य परमं सन्तिन्ति** परमं सन्तिभूतं निब्बानं पापुणित्वा । **रक्खेय्य तसथावरेति तसा** वुच्चन्ति सतण्हा, **थावरा** नित्तण्हा । इदं वुत्तं होति — यो निब्बानं पापुणाति, सो सब्बं तसथावरं रक्खितुं समत्थो होति । तस्मा मय्हम्पि दिसा निब्बानं पापुणन्तु, एवं मं एकंसेनेव न हिंसिस्सन्तीति । इमा तिस्सो गाथा अत्तनो परितं कातुं आह ।

इदानी अत्तनोव पटिपत्तिं दीपेन्तो **उदकज्हि नयन्ति नेत्तिकाति** आह । तत्थ **नेत्तिकाति** ये मातिकं सोधेत्वा बन्धितब्बद्धाने बन्धित्वा उदकं नयन्ति । **उसुकाराति** उसुकारका । **नमयन्तीति** तेलकज्जिकेन मक्खेत्वा कुक्कुळे तापेत्वा उन्नतुन्नतद्धाने नमेन्ता उजुं करोन्ति । **तेजनन्ति** कण्ठं । तज्जि इस्सासो तेजं करोति, परज्ज तज्जेति, तस्मा तेजनन्ति वुच्चति । **अत्तानं दमयन्तीति** यथा नेत्तिका उजुमग्गेन उदकं नयन्ति, उसुकारा तेजनं, तच्छका च दारुं उजुं करोन्ति, एवमेवं पण्डिता अत्तानं दमेन्ति उजुकं करोन्ति निब्बिसेवनं करोन्ति ।

तादिनाति इट्ठानिट्ठादीसु निब्बिकारेन — “पज्जहाकारेहि भगवा तादी, इट्ठानिट्ठे तादी, वन्तावीति तादी, चत्तावीति तादी, तिण्णावीति तादी, तन्निद्वेसाति तादी”ति (महानि० ३८; १९२) एवं तादिलक्खणप्पत्तेन सत्थारा । **भवनेत्तीति** भवरज्जु, तण्हायेतं नामं । ताय हि गोणा विय गीवाय रज्जुया, सत्ता हृदये बद्धा तं तं भवं नीयन्ति, तस्मा भवनेत्तीति वुच्चति । **फुट्ठो कम्मविपाकेनाति** मग्गचेतनाय फुट्ठो । यस्मा हि मग्गचेतनाय कम्मं पच्चति विपच्चति ड्हति, परिक्खयं गच्छति, तस्मा सा कम्मविपाकोति वुत्ता । ताय हि फुट्ठत्ता एस **अणणो** निक्किलेसो जातो, न दुक्खवेदनाय अणणो । **भुज्जामीति** चेत्थ थेय्यपरिभोगो इणपरिभोगो दायज्जपरिभोगो सामिपरिभोगोति चत्तारो परिभोगा वेदितब्बा । तत्थ दुस्सीलस्स परिभोगो थेय्यपरिभोगो नाम । सो हि चत्तारो पच्चये थेनेत्वा भुज्जति । वुत्तम्पि चेतं “थेय्याय वो, भिक्खवे, रट्ठपिण्डो भुत्तो”ति (पारा० १९५) । सीलवतो पन अपच्चवेक्खणपरिभोगो इणपरिभोगो नाम । सत्तन्नं सेक्खानं परिभोगो दायज्जपरिभोगो नाम । खीणासवस्स परिभोगो सामिपरिभोगो नाम । इध किलेसइणानं अभावं सन्धाय “अणणो”ति वुत्तं । “अनिणो”तिपि पाठो । सामिपरिभोगं सन्धाय “भुज्जामि भोजन”न्ति वुत्तं ।

कामरतिसन्थवन्ति दुविधेसुपि कामेसु तण्हारतिसन्थवं मा अनुयुज्जथ मा करित्थ । **नयिदं दुम्मन्तितं ममाति** यं मया सम्मासम्बुद्धं दिस्वा पब्बजिस्सामीति मन्तितं, तं मम मन्तितं न दुम्मन्तितं । **संविभत्तेसु धम्मेसूति** अहं सत्थाति एवं लोके उप्पन्नेहि ये धम्मा संविभत्ता, तेसु धम्मेसु यं सेट्ठं निब्बानं, तदेव अहं उपगमं उपगतो सम्पत्तो, तस्मा मय्हं इदं आगमनं स्वागतं नाम गतन्ति । **तिस्सो विज्जाति** पुब्बेनिवासदिब्बचक्खुआसवक्खयपज्जा । **कतं बुद्धस्स सासनन्ति** यं बुद्धस्स सासने कत्तब्बकिच्चं अत्थि, तं सब्बं मया कतं । तीहि विज्जाहि नवहि च लोकुत्तरधम्मेहि देसनं मत्थकं पापेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

अङ्गुलिमालसुत्तवण्णना निड्डिता ।

७. पियजातिकसुत्तवण्णना

३५३. एवं मे सुतन्ति पियजातिकसुत्तं । तत्थ नेव कम्मन्ता पटिभन्तीति न सब्बेन सब्बं पटिभन्ति, पकतिनियामेन पन न पटिभन्ति । दुतियपदेपि एसेव नयो । एत्थ च न पटिभातीति न रुच्चति । आळाहनन्ति सुसानं । अज्जथत्तन्ति विवण्णताय अज्जथाभावो । इन्द्रियानि नाम मनोविज्जेय्या धम्मा, पतिट्ठितोकासं पन सन्धाय इदं वुत्तं । पियजातिकाति पियतो जायन्ति । पियप्पभाविकाति पियतो पभवन्ति ।

३५५. सचे तं, महाराजाति तस्स अत्थं असल्लक्खयमानापि सत्थरि सद्भाय एवं वदति । चर पिरेति अपेहि अम्हाकं परे, अनज्झत्तिकभूतेति अत्थो । अथ वा चर पिरेति परतो गच्छ, मा इध तिट्ठातिपि अत्थो ।

३५६. द्विधा छेत्वाति असिना द्वे कोट्टासे करोन्तो छिन्दित्वा । अत्तानं उप्फालेसीति तेनेव असिना अत्तनो उदरं फालेसि । यदि हि तस्स सा अप्पिया भवेय्य, इदानि अज्जं मातुगामं गण्हिस्सामीति अत्तानं न घातेय्य । यस्मा पनस्स सा पिया अहोसि, तस्मा परलोकेपि ताय सद्धिं समङ्गिभावं पत्थयमानो एवमकासि ।

३५७. पिया ते वजिरीति एवं किरस्सा अहोसि — “सचाहं, भूतपुब्बं, महाराज, इमिस्सायेव सावत्थियं अज्जतरिस्सा इत्थिया”ति आदिकथं कथेय्यं, “को ते एवं अकासि, अपेहि नत्थि एत”न्ति मं पटिसेधेय्य, वत्तमानेनेव नं सज्जापेस्सामी”ति चिन्तेत्वा एवमाह । विपरिणामज्जथाभावाति एत्थ मरणवसेन विपरिणामो, केनचि सद्धिं पलायित्वा गमनवसेन अज्जथाभावो वेदितब्बो ।

वासभायाति वासभा नाम रज्जो एका देवी, तं सन्धायाह ।

पिया ते अहन्ति कस्मा सब्बपच्छा आह? एवं किरस्सा अहोसि — “अयं राजा मय्हं कुपितो, सचाहं सब्बपठमं ‘पिया ते अह’न्ति पुच्छेय्यं, ‘न मे त्वं पिया, चर पिरे’ति वदेय्य, एवं सन्ते कथा पतिट्ठानं न लभिस्सती”ति कथाय पतिट्ठानत्थं सब्बपच्छा पुच्छि । कासिकोसलेसु छड्डितभावेन विपरिणामो, पटिराजूनं हत्थगमनवसेन अज्जथाभावो वेदितब्बो ।

आचमेहीति आचमनोदकं देहि । आचमित्वा हत्थपादे धोवित्वा मुखं विक्खालेत्वा सत्थारं नमस्सितुकामो एवमाह । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

पियजातिकसुत्तवण्णना निड्डिता ।

८. बाहितिकसुत्तवण्णना

३५८. एवं मे सुतन्ति बाहितिकसुत्तं । तत्थ एकपुण्डरीकं नागन्ति एवंनामकं हत्थिं । तस्स किर फासुकानं उपरि

तालफलमत्तं पण्डरङ्गानं अत्थि, तेनस्स एकपुण्डरीकोति नामं अकंसु । **सिरिवड्ढं महामत्तन्ति** पच्चेकहत्थिं अभिरुहित्वा कथाफासुकत्थं सद्धिं गच्छन्तं एवंनामकं महामत्तं । **आयस्मानोति** एत्थ **नोति** पुच्छाय निपातो । महामत्तो धेरस्स सङ्घाटिपत्तधारणाकारं सल्लक्खेत्वा “एवं, महाराजा”ति आह ।

३५९. ओपारम्भोति उपारम्भं दोसं आरोपनारहो । किं पुच्छामीति राजा पुच्छति । सुन्दरिवत्थुस्मिं उप्पन्नमिदं सुत्तं, तं पुच्छामीति पुच्छति । **यज्झि मयं, भन्तेति**, भन्ते, यं मयं विज्जूहीति इदं पदं गहेत्वा पज्जेन परिपूरेतुं नासक्खिम्हा, तं कारणं आयस्मता एवं वदन्तेन परिपूरितं ।

३६०. अकुसलोति अकोसल्लसम्भूतो । **सावज्जोति** सदोसो । **सव्यावज्जोति** सदुक्खो । **दुक्खविपाकोति** इध निस्सन्दविपाको कथितो । **तस्साति** तस्स एवं अत्तव्याबाधादीनं अत्थाय पवत्तकायसमाचारस्स ।

सब्बाकुसलधम्मपहीनो खो, महाराज, तथागतो कुसलधम्मसमन्नागतोति एत्थ सब्बेसंयेव अकुसलानं धम्मानं पहानं वण्णेतीति । आम वण्णेतीति वुत्ते यथा पुच्छा, तथा अत्थो वुत्तो भवेय्य । एवं व्याकरणं पन न भारियं । अप्पहीनअकुसलोपि हि पहानं वण्णेय्य, भगवा पन पहीनाकुसलताय यथाकारी तथावादीति दस्सेतुं एवं व्याकासि । सुक्कपक्खेपि एसेव नयो ।

३६२. बाहितिकाति बाहितिरट्ठे उट्ठितवत्थस्सेतं नामं । **सोळससमा आयामेनाति** आयामेन समसोळसहत्था । **अट्ठसमा वित्थारेनाति** वित्थारेन समअट्ठहत्था ।

३६३. भगवतो पादासीति भगवतो निर्यातेसि । दत्त्वा च पन गन्धकुटियं वितानं कत्वा बन्धि । ततो पट्टाय गन्धकुटि भिज्जोसोमत्ताय सोभि । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । नेय्यपुगलस्स पन वसेन अयं देसना निट्ठिताति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

बाहितिकसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

९. धम्मचेतियसुत्तवण्णना

३६४. एवं मे सुतन्ति धम्मचेतियसुत्तं । तत्थ **मेदाळुपन्ति** नामेतं तस्स, तस्स हि निगमस्स मेदवण्णा पासाणा किरेत्य उस्सन्ना अहेसुं, तस्मा मेदाळुपन्ति सद्धं गतं । सेनासनं पनेत्थ अनियतं, तस्मा न तं वुत्तं । **नगरकन्ति** एवंनामकं सक्क्यानं निगमं । **केनचिदेव करणीयेनाति** न अज्जेन करणीयेन, अयं पन बन्धुलसेनापतिं सद्धिं द्वत्तिसाय पुत्तेहि एकदिवसेनेव गणहत्थाति आणापेसि, तंदिवसज्जस्स भरियाय मल्लिकाय पञ्चहि भिक्खुसत्तेहि सद्धिं भगवा निमन्तितो, बुद्धप्पमुखे भिक्खुसद्धे घरं आगन्त्वा निसिन्नमत्ते “सेनापति कालङ्कतो”ति सासनं आहरित्वा मल्लिकाय अदंसु । सा पण्णं गहेत्वा मुखसासनं पुच्छि । “रज्जा अय्ये सेनापति सद्धिं द्वत्तिसाय पुत्तेहि एकप्पहारेनेव गहापितो”ति आरोचेसुं । महाजनगतं मा करित्थाति ओवट्टिकाय पण्णं कत्वा भिक्खुसद्धं परिविसि । तस्मिं समये एका सप्पिचाटि नीहरिता, सा उम्मारे आहच्च भिन्ना, तं अपनेत्वा अज्जं आहरापेत्वा भिक्खुसद्धं परिविसि ।

सत्था कतभत्तकिच्चो कथासमुट्ठापनत्थं — “सप्पिचाटिया भिन्नपच्चया न चिन्तेतब्ब”न्ति आह । तस्मिं समये

मल्लिका पण्णं नीहरित्वा भगवतो पुरतो ठपेत्वा — “भगवा इमं द्वत्तिसाय पुत्तेहि सद्धिं सेनापतिनो मतसासनं, अहं एतम्पि न चिन्तयामि, सप्पिचाटिपच्चया किं चिन्तेय्यामी”ति आह । भगवा — “मल्लिके, मा चिन्तयि, अनमतगगे संसारे नाम वत्तमानानं होति एत”न्ति अनिच्चतादिपटिसंयुत्तं धम्मकथं कत्वा अगमासि । मल्लिका द्वत्तिससुणिसायो पक्कोसापेत्वा ओवादं अदासि । राजा मल्लिकं पक्कोसापेत्वा “सेनापतिनो अम्हाकं अन्तरे भिन्नदोसो अत्थि नत्थी”ति पुच्छि । नत्थि सामीति । सो तस्सा वचनेन तस्स निदोसभावं जत्वा विप्पटिसारी बलवदोमनस्सं उप्पादेसि । सो — “एवरूपं नाम अदोसकारकं मं सम्भावयित्वा आगतं सहायकं विनासेसि”न्ति ततो पट्टाय पासादे वा नाटकेसु वा रज्जसुखेसु वा चित्तस्सादं अलभमानो तत्थ तत्थ विचरितुं आरब्धो । एतदेव किच्चं अहोसि । इदं सन्धाय वुत्तं “केनचिदेव करणीयेना”ति ।

दीघं कारायनन्ति दीघकारायनो नाम बन्धुलसेनापतिस्स भागिनेय्यो “एतस्स मे मातुलो अदोसकारको निक्कारणेन घातितो”ति रज्जा सेनापतिद्वाने ठपितो । तं सन्धयेतं वुत्तं । **महच्चा राजानुभावेनाति** महता राजानुभावेन, धरणितलं भिन्दन्तो विय सागरं परिवत्तेन्तो विय विचित्तवेससोभेन महता बलकायेनाति अत्थो । **पासादिकानीति** दस्सनेनेव सह रज्जनकानि । **पसादनीयानीति** तस्सेव वेवचनं । अथ वा **पासादिकानीति** पसादजनकानि । **अप्पसद्धानीति** निस्सद्धानि । **अप्पनिग्घोसानीति** अविभावितत्थेन निग्घोसेन रहितानि । **विजनवातानीति** विगतजनवातानि । **मनुस्सराहस्सेय्यकानीति** मनुस्सानं रहस्सकम्मानुच्छविकानि, रहस्समन्तं मन्तेन्तानं अनुरूपानीति अत्थो । **पटिसल्लानसारुप्पानीति** निलीयनभावस्स एकीभावस्स अनुच्छविकानि । **यत्थ सुदं मयन्ति** न तेन तत्थ भगवा पयिरुपासितपुब्बो, तादिसेसु पन पयिरुपासितपुब्बो, तस्मा यादिसेसु सुदं मयन्ति अयमेत्थ अत्थो ।

अत्थि, महाराजाति पण्डितो सेनापति “राजा भगवन्तं ममायती”ति जानाति, सो सचे मं राजा “कहं भगवा”ति वदेय्य, अदन्धायन्तेन आचिक्खितुं युत्तन्ति चरपुरिसे पयोजेत्वा भगवतो निवासनद्वानं जत्वाव विहरति । तस्मा एवमाह । **आरामं पाविसीति** बहिनिगमे खन्धावारं बन्धापेत्वा कारायनेन सद्धिं पाविसि ।

३६६. विहारोति गन्धकुटिं सन्धायाहंसु । **आळिन्दन्ति** पमुखं । **उक्कासित्वाति** उक्कासितसदं कत्वा । **अग्गळन्ति** कवाटं । **आकोटेहीति** अग्गनखेन ईसकं कुज्जिकच्छिद्दसमीपे कोटेहीति वुत्तं होति । द्वारं किर अतिउपरि अमनुस्सा, अतिहेट्ठा दीघजातिका कोटेन्ति । तथा अकोटेत्वा मज्झे छिद्दसमीपे कोटेतब्बं, इदं द्वारकोट्टकवत्तन्ति दीपेन्ता वदन्ति । **तत्थेवाति** भिक्खूहि वुत्तद्वानेयेव । **खग्गच्च उण्हीसज्जाति** देसनामत्तमेतं,

वालबीजनिमुण्हीसं, खग्गं छत्तज्जुपाहनं ।

ओरुह्हा राजा यानम्हा, ठपयित्वा पटिच्छदन्ति ॥ —

आगतानि पन पज्चपि राजककुधभण्डानि अदासि । कस्मा पन अदासीति । अतिगरुनो सम्मासम्बुद्धस्स सन्तिकं उद्धतवेसेन गन्तुं न युत्तन्ति च, एककोव उपसङ्कमित्वा अत्तनो रुचिवसेन सम्मोदिस्सामि चाति । पज्चसु हि राजककुधभण्डेसु निवत्तितेसु त्वं निवत्ताति वत्तब्बं न होति, सब्बे सयमेव निवत्तन्ति । इति इमेहि द्वीहि कारणेहि अदासि । **रहायतीति** रहस्सं करोति निगूहति । अयं किरस्स अधिप्पायो “पुब्बेपि अयं राजा समणेन गोतमेन सद्धिं चतुक्कण्णमन्तं मन्तेत्वा मय्हं मातुलं सद्धिं द्वत्तिसाय पुत्तेहि गण्हापेसि, इदानिपि चतुक्कण्णमन्तं मन्तेतुकामो, कच्चि नु खो मं गण्हापेस्सती”ति । एवं कोपवसेनस्स एतदहोसि ।

विवरि भगवा द्वारन्ति न भगवा उट्टाय द्वारं विवरि, विवरतूति पन हत्थं पसारेसि । ततो — “भगवा तुम्हेहि अनेकेसु

कप्पकोटीसु दानं ददमानेहि न सहत्था द्वारविवरणकम्मं कतं”न्ति सयमेव द्वारं विवटं । तं पन यस्मा भगवतो मनेन विवटं, तस्मा “विवरि भगवा द्वार”न्ति वत्तुं वट्टति । **विहारं पविसित्वा**ति गन्धकुटिं पविसित्वा । तस्मिं पन पविट्टमत्तेयेव कारायनो पच्च राजककुधभण्डानि गहेत्वा खन्धावारं गन्त्वा विटटूभं आमन्तेसि “छत्तं सम्म उस्सापेही”ति । मय्हं पिता किं गतोति? पितरं मा पुच्छ, सचे त्वं न उस्सापेसि, तं गण्हित्वा अहं उस्सापेमीति । “उस्सापेमि सम्मा”ति सम्पटिच्छि । कारायनो रज्जो एकं अस्सञ्च असिञ्च एकमेव च परिचारिकं इत्थिं ठपेत्वा — “सचे राजा जीवितेन अत्थिको, मा आगच्छतू”ति विटटूभस्स छत्तं उस्सापेत्वा तं गहेत्वा सावत्थिमेव गतो ।

३६७. धम्मन्वयोति पच्चक्खजाणसङ्घातस्स धम्मस्स अनुनयो अनुमानं, अनुबुद्धीति अत्थो । इदानी येनस्स धम्मन्वयेन “सम्मासम्बुद्धो भगवा”तिआदि होति, तं दस्सेतुं **इध पनाहं, भन्ते**तिआदिमाह । तत्थ **आपाणकोटि**कन्ति पाणोति जीवितं, तं मरियादं अन्तो करित्वा, मरणसमयेपि चरन्तियेव, तं न वीतिक्कमन्तीति वुत्तं होति । “अपाणकोटिक”न्तिपि पाठो, आजीवितपरियन्तन्ति अत्थो । यथा एकच्चे जीवितहेतु अतिक्कमन्ता पाणकोटिकं कत्वा चरन्ति, न एवन्ति अत्थो । **अयम्पि खो मे, भन्ते**ति बुद्धसुबुद्धताय धम्मस्वाक्खातताय सङ्घसुप्पटिपन्नताय च एतं एवं होति, एवहि मे, भन्ते, अयं भगवति धम्मन्वयो होतीति दीपेति । एसेव नयो सब्बत्थ ।

३६९. न विय मज्जे चक्खुं बन्धन्तेति चक्खुं अबन्धन्ते विय । अपासादिकज्झि दिस्वा पुन ओलोकनकिच्चं न होति, तस्मा सो चक्खुं न बन्धति नाम । पासादिकं दिस्वा पुनप्पुनं ओलोकनकिच्चं होति, तस्मा सो चक्खुं बन्धति नाम । इमे च अपासादिका, तस्मा एवमाह । **बन्धुकरोगो नो**ति कुलरोगो । अम्हाकं कुले जाता एवरूपा होन्तीति वदन्ति । **उळारन्ति** महेसक्खं । **पुब्बेनापरन्ति** पुब्बतो अपरं विसेसं । तत्थ कसिणपरिकम्मं कत्वा समापत्तिं निब्बत्तेन्तो उळारं पुब्बे विसेसं सज्जानाति नाम, समापत्तिं पदट्टानं कत्वा विपस्सनं वट्टेत्वा अरहत्तं गण्हन्तो उळारं पुब्बतो अपरं विसेसं सज्जानाति नाम ।

३७०. घातेतायं वा घातेतुन्ति घातेतब्बयुत्तकं घातेतुं । **जापेतायं वा जापेतुन्ति** धनेन वा जापेतब्बयुत्तकं जापेतुं जानितुं अधनं कातुं । **पब्बाजेतायं वा पब्बाजेतुन्ति** रट्टतो वा पब्बाजेतब्बयुत्तकं पब्बाजेतुं ।

३७३. इसिदत्तपुराणाति इसिदत्तो च पुराणो च । तेसु एको ब्रह्मचारी, एको सदारसन्तुट्ठो । **ममभत्ता**ति मम सन्तकं भत्तं एतेसन्ति ममभत्ता । **ममयाना**ति मम सन्तकं यानं एतेसन्ति ममयाना । **जीविकाय दाता**ति जीवितवुत्तिं दाता । **वीमंसमानो**ति उपपरिक्खमानो । तदा किर राजा निहं अनोक्कन्तोव ओक्कन्तो विय हुत्वा निपज्जि । अथ ते थपतयो “कतरस्मिं दिसाभागे भगवा”ति पुच्छित्वा “असुकस्मिं नामा”ति सुत्वा मन्तयिंसु — “येन सम्मासम्बुद्धो, तेन सीसे कते राजा पादतो होति । येन राजा, तेन सीसे कते सत्था पादतो होति, किं करिस्सामा”ति? ततो नेसं एतदहोसि — “राजा कुप्पमानो यं अम्हाकं देति, तं अच्छिन्देय्य । न खो पन मयं सक्कोम जानमाना सत्थारं पादतो कातु”न्ति राजानं पादतो कत्वा निपज्जिंसु । तं सन्धाय अयं राजा एवमाह ।

३७४. पक्कामीति गन्धकुटितो निक्खमित्वा कारायनस्स ठितट्टानं गतो, तं तत्थ अदिस्वा खन्धावारट्टानं गतो, तत्थापि अज्जं अदिस्वा तं इत्थिं पुच्छि । सा सब्बं पवत्तिं आचिक्खि । राजा — “न इदानी मया एककेन तत्थ गन्तब्बं, राजगहं गन्त्वा भागिनेय्येन सद्धिं आगन्त्वा मय्हं रज्जं गण्हिस्सामी”ति राजगहं गच्छन्तो अन्तरामग्गे कणाजकभत्तञ्चेव भुज्जि, बहलउदकञ्च पिवि । तस्स सुखुमालपकतिकस्स आहारो न सम्मा परिणामि । सो राजगहं पापुणन्तोपि विकाले द्वारेसु पिहितेसु पापुणि । “अज्ज सालायं सयित्वा स्वे मय्हं भागिनेय्यं पस्सिस्सामी”ति बहिनगरे सालाय निपज्जि । तस्स रत्तिभागे उट्टानानि पवत्तिंसु, कतिपयवारे बहि निक्खमि । ततो पट्टाय पदसा गन्तुं असक्कोन्तो तस्सा इत्थिया अङ्गे

निपज्जित्वा बलवपच्चूसे कालमकासि । सा तस्स मतभावं जत्वा — “द्वीसु रज्जेसु रज्जं कारेत्वा इदानीं परस्स बहिनगरे अनाथसालाय अनाथकालकिरियं कत्वा निपन्नो मय्हं सामि कोसलराजा”ति आदीनि वदमाना उच्चासदेन परिदेवितुं आरभि । मनुस्सा सुत्वा रज्जो आरोचेसुं । राजा आगन्त्वा दिस्वा सज्जानित्वा आगतकारणं जत्वा महापरिहारेन सरीरकिच्चं करित्वा “विटटूभं गण्हिस्सामी”ति भेरिं चरापेत्वा बलकायं सन्निपातेसि । अमच्चा पादेसु पतित्वा — “सचे, देव, तुम्हाकं मातुलो अरोगो अस्स, तुम्हाकं गन्तुं युत्तं भवेय्य, इदानीं पन विटटूभोपि तुम्हे निस्साय छत्तं उस्सापेतुं अरहतियेवा”ति सज्जापेत्वा निवारेसुं ।

धम्मचेतियानीति धम्मस्स चित्तीकारवचनानि । तीसु हि रतनेसु यत्थ कत्थचि चित्तीकारे कते सब्बत्थ कतोयेव होति, तस्मा भगवति चित्तीकारे कते धम्मोपि कतोव होतीति भगवा “धम्मचेतियानी”ति आह । **आदिब्रह्मचरियकानीति** मग्गब्रह्मचरियस्स आदिभूतानि, पुब्बभागपटिपत्तिभूतानीति अत्थो । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

धम्मचेतियसुत्तवण्णना निड्डिता ।

१०. कण्णकत्थलसुत्तवण्णना

३७५. एवं मे सुतन्ति कण्णकत्थलसुत्तं । तत्थ उरुज्जायन्ति उरुज्जाति तस्स रट्टस्सपि नगरस्सपि एतदेव नामं, भगवा उरुज्जानगरं उपनिस्साय विहरति । **कण्णकत्थले मिगदायेति** तस्स नगरस्स अविदूरे कण्णकत्थलं नाम एको रमणीयो भूमिभागो अत्थि, सो मिगानं अभयत्थाय दिन्नत्ता मिगदायोति वुच्चति, तस्मिं कण्णकत्थले मिगदाये । **केनचिदेव करणीयेनाति** न अज्जेन, अनन्तरसुत्ते वुत्तकरणीयेनेव । **सोमा च भगिनी सकुला च भगिनीति** इमा द्वे भगिनियो रज्जो पजापतियो । **भत्ताभिहारेति** भत्तं अभिहरणट्टाने । रज्जो भुज्जनट्टानज्हि सब्बापि ओरोधा कटच्छुआदीनि गहेत्वा राजानं उपट्ठातुं गच्छन्ति, तापि तथेव अगमंसु ।

३७६. किं पन, महाराजाति कस्मा एवमाह? रज्जो गरहपरिमोचनत्थं । एवज्हि परिसा चिन्तेय्य — “अयं राजा आगच्छमानोव मातुगामानं सासनं आरोचेति, मयं अत्तनो धम्मताय भगवन्तं दट्ठुं आगतोति मज्जाम, अयं पन मातुगामानं सासनं गहेत्वा आगतो, मातुगामदासो मज्जे, एस पुब्बेपि इमिनाव कारणेन आगच्छती”ति । पुच्छितो पन सो अत्तनो आगमनकारणं कथेस्सति, एवमस्स अयं गरहा न उप्पज्जिस्सतीति गरहमोचनत्थं एवमाह ।

३७८. अब्भुदाहासीति कथेसि । **सकिदेव सब्बं उस्सति सब्बं दक्खितीति** यो एकावज्जनेन एकचित्तेन अतीतानागतपच्चुप्पन्नं सब्बं उस्सति वा दक्खितीति वा, सो नत्थीति अत्थो । एकेन हि चित्तेन अतीतं सब्बं जानिस्सामीति आवज्जित्वापि अतीतं सब्बं जानितुं न सक्का, एकदेसमेव जानाति । अनागतपच्चुप्पन्नं पन तेन चित्तेन सब्बेनेव सब्बं न जानातीति । एस नयो इतरेसु । एवं एकचित्तवसेनायं पज्जो कथितो । **हेतुरूपन्ति** हेतुसभावं कारणजातिकं । **सहेतुरूपन्ति** सकारणजातिकं । **सम्परायिकाहं, भन्तेति** सम्परायगुणं अहं, भन्ते, पुच्छामि ।

३७९. पज्जिमानीति इमस्मिं सुत्ते पज्ज पधानियङ्गानि लोकुत्तरमिस्सकानि कथितानि । कथिनङ्गणवासीचूळसमुद्धत्येरो पन “तुम्हाकं, भन्ते, किं रुच्चती”ति वुत्ते “मय्हं लोकुत्तरानेवाति रुच्चती”ति आह । **पधानवेमत्तन्ति** पधाननानत्तं । अज्जादिसमेव हि पुथुज्जनस्स पधानं, अज्जादिसं सोतापन्नस्स, अज्जादिसं

सकदागामिनो, अज्जादिसं अनागामिनो, अज्जादिसं अरहतो, अज्जादिसं असीतिमहासावकानं, अज्जादिसं द्विन्नं अग्गसावकानं, अज्जादिसं पच्चेकबुद्धानं, अज्जादिसं सब्बज्जुबुद्धानं । पुथुज्जनस्स पधानं सोतापन्नस्स पधानं न पापुणाति...पे०... पच्चेकबुद्घस्स पधानं सब्बज्जुबुद्घस्स पधानं न पापुणाति । इममत्थं सन्धाय “पधानवेमत्ततं वदामी”ति आह । **दन्तकारणं गच्छेय्युन्ति** यं अकूटकरणं, अनवच्छिन्दनं, धुरस्स अच्छिन्दनन्ति दन्तेसु कारणं दिस्सति, तं कारणं उपगच्छेय्युन्ति अत्थो । **दन्तभूमिन्ति** दन्तेहि गन्तब्बभूमिं । **अस्सद्धो**तिआदीसु पुथुज्जनसोतापन्नसकदागामिअनागामिनो चत्तारोपि अस्सद्धा नाम । पुथुज्जनो हि सोतापन्नस्स सद्धं अप्पत्तोति अस्सद्धो, सोतापन्नो सकदागामिस्स, सकदागामी अनागामिस्स, अनागामी अरहतो सद्धं अप्पत्तोति अस्सद्धो, आबाधो अरहतोपि उप्पज्जतीति पच्चपि **बह्वाबाधा नाम** होन्ति । अरियसावकस्स पन सठो मायावीति नामं नत्थि । तेनेव थेरो — “पच्च पधानियङ्गानि लोक्कत्तरानि कथितानीति मय्हं रुच्चती”ति आह । अस्सखळुङ्कसुत्तन्ते पन — “तयो च, भिक्खवे, अस्सखळुङ्के तयो च पुरिसखळुङ्के देसेस्सामी”ति (अ० नि० ३.१४१) एत्थ अरियसावकस्सापि सम्बोधिनामं आगतं, तस्स वसेन लोक्कत्तरमिस्सका कथिताति वुत्तं । पुथुज्जनो पन सोतापत्तिमग्गवीरियं असम्पत्तो...पे०... अनागामी अरहत्तमग्गवीरियं असम्पत्तोति कुसीतोपि अस्सद्धो विय चत्तारोव होन्ति, तथा दुप्पज्जो ।

एवं पनेत्थ ओपम्मसंसन्दनं वेदितब्बं — अदन्तहत्थिआदयो विय हि मग्गपधानरहितो पुगलो । दन्तहत्थिआदयो विय मग्गपधानवा । यथा अदन्ता हत्थिआदयो कूटाकारं अकत्वा अविच्छिन्दित्वा धुरं अपातेत्वा दन्तगमनं वा गन्तुं दन्तभूमिं वा पत्तुं न सक्कोन्ति, एवमेवं मग्गपधानरहितो मग्गपधानवता पत्तब्बं पापुणितुं निब्बत्तेतब्बं गुणं निब्बत्तेतुं न सक्कोति । यथा पन दन्तहत्थिआदयो कूटाकारं अकत्वा अविच्छिन्दित्वा धुरं अपातेत्वा दन्तगमनं वा गन्तुं दन्तभूमिं वा पत्तुं सक्कोन्ति, एवमेवं मग्गपधानवा मग्गपधानवता पत्तब्बं पापुणितुं निब्बत्तेतब्बं गुणं निब्बत्तेतुं सक्कोति । इदं वुत्तं होति — “सोतापत्तिमग्गपधानवा सोतापत्तिमग्गपधानवता पत्तोकासं पापुणितुं निब्बत्तेतब्बं गुणं निब्बत्तेतुं सक्कोति...पे०... अरहत्तमग्गपधानवा अरहत्तमग्गपधानवता पत्तोकासं पापुणितुं निब्बत्तेतब्बं गुणं निब्बत्तेतुं सक्कोती”ति ।

३८०. सम्मप्यधानाति मग्गपधानेन सम्मप्यधाना । **न किञ्चि नानाकरणं वदामि यदिदं विमुत्तिया विमुत्तिन्ति** यं एकस्स फलविमुत्तिया इतरस्स फलविमुत्तिं आरब्ध नानाकरणं वत्तब्बं सिया, तं न किञ्चि वदामीति अत्थो । **अच्चिया वा अच्चिन्ति** अच्चिया वा अच्चिम्हि । सेसपदद्वयेपि एसेव नयो, भुम्मत्थे हि एतं उपयोगवचनं । **किं पन त्वं, महाराजाति,** महाराज, किं त्वं? “सन्ति देवा चातुमहाराजिका, सन्ति देवा तावतिसा...पे०... सन्ति देवा परनिम्मितवसवत्तिनो, सन्ति देवा ततुत्तरि”न्ति एवं देवानं अत्थिभावं न जानासि, येन एवं वदेसीति । ततो अत्थिभावं जानामि, मनुस्सलोकं पन आगच्छन्ति नागच्छन्तीति इदं पुच्छन्तो **यदि वा ते, भन्तेति**आदिमाह । **सब्बाबज्झाति** सदुक्खा, समुच्छेदप्पहानेन अप्पहीनचेतसिकदुक्खा । **आगन्तारो**ति उपपत्तिवसेन आगन्तारो । **अब्बाबज्झाति** समुच्छिन्नदुक्खा । **अनागन्तारो**ति उपपत्तिवसेन अनागन्तारो ।

३८१. पहीतीति सक्कोति । राजा हि पुज्जवन्तम्पि लाभसक्कारसम्पन्नं यथा न कोचि उपसङ्कमति, एवं करोन्तो तम्हा ठाना चावेतुं सक्कोति । तं अपुज्जवन्तम्पि सकलगामं पिण्डाय चरित्वा यापनमत्तं अलभन्तं यथा लाभसक्कारसम्पन्नो होति, एवं करोन्तो तम्हा ठाना चावेतुं सक्कोति । ब्रह्मचरियवन्तम्पि इत्थीहि सद्धिं सम्पयोजेत्वा सीलविनासं पापेन्तो बलक्कारेण वा उप्पब्बाजेन्तो तम्हा ठाना चावेतुं सक्कोति । अब्रह्मचरियवन्तम्पि सम्पन्नकामगुणं अमच्चं बन्धनागारं पवेसेत्वा इत्थीनं मुखम्पि पस्सितुं अदेन्तो तम्हा ठाना चावेति नाम । रटुतो पन यं इच्छति, तं पब्बाजेति नाम ।

दस्सनायपि नप्पहोन्तीति कामावचरे ताव अब्याबज्जे देवे सब्याबज्जा देवा चक्खुविज्जाणदस्सनायपि नप्पहोन्ति । कस्मा? अरहतो तत्थ ठानाभावतो । रूपावचरे पन एकविमानस्मियेव तिट्ठन्ति च निसीदन्ति चाति चक्खुविज्जाणदस्सनाय पहोन्ति, एतेहि दिट्ठं पन सल्लक्खितं पटिविद्धं लक्खणं दट्ठं सल्लक्खितुं पटिविज्झितुं न सक्कोन्तीति जाणचक्खुना दस्सनाय नप्पहोन्ति, उपरिदेवे च चक्खुविज्जाणदस्सनेनापीति ।

३८२. को नामो अयं, भन्तेति राजा थेरं जानन्तोपि अजानन्तो विय पुच्छति । कस्मा? पसंसितुकामताय । आनन्दरूपोति आनन्दसभावो । ब्रह्मपुच्छापि वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । अथ खो अज्जतरो पुरिसोति सा किर कथा विटटूभेनेव कथिता, ते “तया कथिता, तया कथिता”ति कुपिता अज्जमज्जं इमस्मियेव ठाने अत्तनो अत्तनो बलकायं उट्ठापेत्वा कलहम्पि करेय्युन्ति निवारणत्थं सो राजपुरिसो एतदवोच । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । अयं पन देसना नेय्यपुग्गलस्स वसेन निट्ठिताति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

कण्णकत्थलसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

चतुत्थवग्गवण्णना निट्ठिता ।

५. ब्राह्मणवग्गो

१. ब्रह्मायुसुत्तवण्णना

३८३. एवं मे सुतन्ति ब्रह्मायुसुत्तं । तत्थ महता भिक्खुसङ्घेन सद्धिन्ति महताति गुणमहत्तेनपि महता, सङ्ख्यामहत्तेनपि । सो हि भिक्खुसङ्घे गुणेहिपि महा अहोसि अप्पिच्छतादिगुणसमन्नागतत्ता, सङ्ख्यायपि महा पञ्चसतसङ्ख्यत्ता । भिक्खूनं सङ्घेन भिक्खुसङ्घेन, दिट्ठिणीलसामज्जसङ्घातसङ्घातेन समणगणेनाति अत्थो । सद्धिन्ति एकतो । पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहीति पञ्च मत्ता एतेसन्ति पञ्चमत्तानि । मत्ताति पमाणं वुच्चति, तस्मा यथा भोजने मत्तञ्ज्जति वुत्ते भोजने मत्तं जानाति पमाणं जानातीति अत्थो होति, एवमिधापि तेसं भिक्खुसतानं पञ्चमत्ता पञ्चपमाणन्ति एवमत्थो दट्ठब्बो । भिक्खूनं सतानि भिक्खुसतानि । तेहि पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि ।

वीसवस्ससतिकोति वीसाधिकवस्ससतिको । तिण्णं वेदानन्ति इरुवेदयजुवेदसामवेदानं । ओट्ठपहतकरणवसेन पारं गतोति पारगू । सह निघण्डुना च केटुभेन च सनिघण्डुकेटुभानं, निघण्डूति नामनिघण्टुरुक्खादीनं वेवचनप्पकासकं सत्थं । केटुभन्ति किरियाकप्पविकप्पो कवीनं उपकाराय सत्थं । सह अक्खरप्पभेदेन सक्खरप्पभेदानं । अक्खरप्पभेदोति सिकखा च निरुत्ति च । इतिहासपञ्चमानन्ति आथब्बणवेदं चतुत्थं कत्वा “इतिह आस इतिह आसा”ति ईदिसवचनप्पटिसंयुतो पुराणकथासङ्घातो इतिहासो पञ्चमो एतेसन्ति इतिहासपञ्चमा, तेसं इतिहासपञ्चमानं । पदञ्च तदवसेसञ्च व्याकरणं अधीयति पवेदेति चाति पदको वेय्याकरणो । लोकायतं वुच्चति वितण्डवादसत्थं ।

महापुरिसलक्खणन्ति महापुरिसानं बुद्धादीनं लक्खणदीपकं द्वादससहस्सगन्थप्पमाणं सत्थं, यत्थ सोळससहस्सगाथापरिमाणाय बुद्धमन्ता नाम अहेसुं, येसं वसेन “इमिना लक्खणेन समन्नागता बुद्धा नाम होन्ति, इमिना पच्चेकबुद्धा नाम होन्ति, इमिना द्वे अग्गसावका, असीतिमहासावका, बुद्धमाता, बुद्धपिता, अग्गुपट्ठाको, अग्गुपट्ठायिका,

राजा चक्कवत्ती”ति अयं विसेसो जायति । **अनवयो**ति इमेसु लोकायतमहापुरिसलखणेषु अनूतो परिपूरकारी, अवयो न होतीति वुत्तं होति । अवयो नाम यो तानि अत्थतो च गन्थतो च सन्धारेतुं न सक्कोति । **अस्सोसि खो**ति आदीसु यं वत्तब्बं सिया, तं सालेय्यकसुत्ते (म० नि० १.४३९ आदयो) वुत्तमेव ।

३८४. अयं ताताति अयं महल्लकताय गन्तुं असक्कोन्तो माणवं आमन्तेत्वा एवमाह । अपिच एस ब्राह्मणो चिन्तेसि “इमस्मिं लोके ‘अहं बुद्धो अहं बुद्धो’ति उगगतस्स नामं गहेत्वा बहू जना विचरन्ति, तस्मा न मे अनुस्सवमत्तेनेव उपसङ्कमितुं युत्तं । एकच्चज्झि उपसङ्कमन्तस्स अपक्कमनम्पि गरु होति, अनत्थोपि उप्पज्जति । यंनूनाहं मम अन्तेवासिकं पेसेत्वा ‘बुद्धो वा नो वा’ति जानित्वा उपसङ्कमेय्य”न्ति तस्मा माणवं आमन्तेत्वा “अयं ताता”ति आदिमाह । **तं भवन्तन्ति** तस्स भवतो । **तथा सन्तंयेवाति** तथा सतोयेव । इदज्झि इत्थम्भूताख्यानत्थे उपयोगवचनं । **यथा कथं पनाहं, भोति** एत्थ कथं पनाहं, भो, तं भवन्तं गोतमं जानिस्सामि, यथा सक्का सो जातुं, तथा मे आचिक्खाति अत्थो । **यथाति** वा निपातमत्तमेवेतं । **कथन्ति** अयं आकारपुच्छा, केनाकारेनाहं भवन्तं गोतमं जानिस्सामीति अत्थो ।

एवं वुत्ते किर नं उपज्झायो — “किं त्वं, तात, पथवियं ठितो पथविं न पस्सामीति विय चन्दिमसूरियानं ओभासे ठितो चन्दिमसूरिये न पस्सामीति विय वदसी”ति आदीनि वत्वा जाननाकारं दस्सेन्तो **आगतानि खो ताताति** आदिमाह । तत्थ **मन्तेसूति** वेदेसु । तथागतो किर उप्पज्जिस्सतीति पटिकच्चेव सुद्धावासा देवा वेदेसु लखणानि पक्खिपित्वा “बुद्धमन्ता नाम एते”ति ब्राह्मणवेसेन वेदे वाचेन्ति “तदनुसारेण महेसक्खा सत्ता तथागतं जानिस्सन्ती”ति । तेन पुब्बे वेदेसु महापुरिसलखणानि आगच्छन्ति । परिनिब्बुते पन तथागते अनुक्कमेन अन्तरधायन्ति, तेन एतरहि नत्थि । **महापुरिसस्साति** पणिधिसमादानजाणकरुणादिगुणमहतो पुरिसस्स । **द्वेयेव गतियोति** द्वे एव निट्ठा । कामज्जायं गतिसद्दो — “पञ्च खो इमा, सारिपुत्त, गतियो”ति आदीसु (म० नि० १.१५३) भवभेदे वत्तति, “गति मिगानं पवन”न्ति आदीसु (परि० ३३९) निवासट्ठाने, “एवं अधिमत्तगतिमन्तो”ति आदीसु (म० नि० १.१६१) पज्जाय, “गतिगत”न्ति आदीसु विसटभावे, इध पन निट्ठायं वत्ततीति वेदितब्बो । तत्थ किञ्चापि येहि समन्नागतो राजा होति, न तेहेव बुद्धो होति, जातिसामज्जतो पन तानियेव तानीति वुच्चन्ति । तेन वुत्तं — “येहि समन्नागतस्सा”ति । **सचे अगारं अज्झावसतीति** यदि अगारे वसति, राजा होति चक्कवत्ती । चतूहि अच्छरियधम्मोहि सङ्गहवत्थूहि च लोकं रज्जनतो **राजा** । चक्करतनं वत्तेति, चतूहि सम्पत्तिचक्केहि वत्तेति, तेहि च परं वत्तेति, परहिताय च इरियापथचक्कानं वत्तो एतस्मिं अत्थीति **चक्कवत्ती** । एत्थ च राजाति सामज्जं, चक्कवत्तीति विसेसनं । धम्मेन चरतीति **धम्मिको**, जायेन समेन वत्ततीति अत्थो । धम्मेन रज्जं लभित्वा राजा जातोति **धम्मराजा** । परहितधम्मकरणेन वा **धम्मिको**, अत्तहितधम्मकरणेन **धम्मराजा** । चतुरन्ताय इस्सरोति **चातुरन्तो**, चतुसमुदन्ताय चतुब्बिधदीपभूसिताय च पथविया इस्सरोति अत्थो । अज्झत्तं कोपादिपच्चत्थिके बहिद्धा च सब्बराजानो विजेसीति **विजितावी** । **जनपदत्थावरियप्पत्तोति** जनपदे थावरभावं धुवभावं पत्तो, न सक्का केनचि चालेतुं, जनपदो वा तम्हि थावरियप्पत्तो अनुस्सुक्को सकम्मनिरतो अचलो असम्पवेधीति जनपदत्थावरियप्पत्तो । **सेय्यथिदन्ति** निपातो, तस्स तानि कतमानीति अत्थो । **चक्करतनन्ति** आदीसु चक्कज्ज तं रतिजननत्थेन रतनज्जाति **चक्करतनं** । एसेव नयो सब्बत्थ ।

इमेसु पन रतनेसु अयं चक्कवत्तिराजा चक्करतनेन अजितं जिनाति, हत्थिअस्सरतनेहि विजिते यथासुखं अनुविचरति, परिणायकरतनेन विजितमनुरक्खति, सेसेहि उपभोगसुखमनुभवति । पठमेन चस्स उस्साहसत्तियोगो, हत्थिअस्सगहपतिरतनेहि पभुसत्तियोगो, पच्छिमेन मन्तसत्तियोगो सुपरिपुण्णो होति, इत्थिमणिरतनेहि तिविधसत्तियोगफलं । सो इत्थिमणिरतनेहि भोगसुखमनुभवति, सेसेहि इस्सरियसुखं । विसेसतो चस्स पुरिमानि तीणि

अदोसकुसलमूलजनितकम्मानुभावेन सम्पज्जन्ति, मज्झिमानि अलोभकुसलमूलजनितकम्मानुभावेन, पच्छिममेकं अमोहकुसलमूलजनितकम्मानुभावेनाति वेदितब्बं। अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन बोज्झङ्गसंयुत्ते रतनसुत्तस्स (सं० नि० ५.२२२-२२३) उपदेसतो गहेतब्बो। अपिच बालपण्डितसुत्तेपि (म० नि० ३.२५५) इमेसं रतनानं उप्पत्तिक्कमेन सद्धिं वण्णना आगमिस्सति।

परोसहस्सन्ति अतिरेकसहस्सं। **सूराति** अभीरुकजातिका। **वीरङ्गरूपाति** देवपुत्तसदिसकाया, एवं ताव एके वण्णयन्ति, अयं पनेत्थ सभावो — **वीराति** उत्तमसूरा वुच्चन्ति। वीरानं अङ्गं वीरङ्गं, वीरकारणं वीरियन्ति वुत्तं होति। वीरङ्गं रूपं एतेसन्ति **वीरङ्गरूपा**, वीरियमयसरीरा वियाति वुत्तं होति। **परसेनप्पमदनाति** सचे पटिमुखं तिठेय्य परसेना, तं मद्दितुं समत्थाति अधिप्पायो। **धम्मेनाति** “पाणो न हन्तब्बो”ति आदिना पञ्चसीलधम्मेन।

अरहं होति सम्मासम्बुद्धो लोके विवट्टच्छदोति एत्थ रागदोसमोहमानदिट्ठिअविज्जादुच्चरितछदनेहि सत्तहि पटिच्छन्ने किलेसन्धकारलोके तं छदनं विवट्टेत्वा समन्ततो सज्जातालोको हुत्वा ठितोति **विवट्टच्छदो**। तत्थ पठमेन पदेन पूजारहता, दुतियेन तस्सा हेतु यस्मा सम्मासम्बुद्धोति, ततियेन बुद्धत्तहेतुभूता विवट्टच्छदता वुत्ताति वेदितब्बा। अथ वा विवट्टो च विच्छदो चाति **विवट्टच्छदो**, वट्टरहितो छदनरहितो चाति वुत्तं होति। तेन अरहं वट्टाभावेन, सम्मासम्बुद्धो छदनाभावेनाति एवं पुरिमपदद्वयस्सेव हेतुद्वयं वुत्तं होति। दुतियवेसारज्जेन चेत्थ पुरिमसिद्धि, पठमेन दुतियसिद्धि, ततियचतुत्थेहि ततियसिद्धि होति। पुरिमज्ज धम्मचक्खुं, दुतियं बुद्धचक्खुं, ततियं समन्तचक्खुं साधेतीतिपि वेदितब्बं। **त्वं मन्तानं पटिग्गहेताति** इमिनास्स सूरभावं जनेति।

३८५. सोपि ताय आचरियकथाय लक्खणेसु विगतसम्मोहो एकोभासजातो विय बुद्धमन्ते सम्पस्समानो **एवं, भोति** आह। तस्सत्थो — यथा, भो, मं त्वं वदसि, एवं करिस्सामीति। **समन्नेसीति** गवेसि, एकं द्वेति वा गणयन्तो समानयि। **अदसा खोति** कथं अदस? बुद्धानज्झि निसिन्नानं वा निपन्नानं वा कोचि लक्खणं परियेसितुं न सक्कोति, ठितानं पन चङ्कमन्तानं वा सक्कोति। तस्मा लक्खणपरियेसनत्थं आगतं दिस्वा बुद्धा उट्ठायासना तिठ्ठन्ति वा चङ्कमं वा अधिठ्ठन्ति। इति लक्खणदस्सनानुरूपे इरियापथे वत्तमानस्स अदस। **येभुत्थेनाति** पायेन, बहुकानि अदस, अप्पानि न अदसाति अत्थो। ततो यानि न अदस, तेसं दीपनत्थं वुत्तं **ठपेत्वा** द्वेति। **कङ्कतीति** “अहो वत पस्सेय्य”न्ति पत्थनं उप्पादेति। **विचिकिच्छतीति** ततो ततो तानि विचिनन्तो किच्छति न सक्कोति दट्ठुं। **नाधिमुच्चतीति** ताय विचिकिच्छाय सन्निट्ठानं न गच्छति। **न सम्पसीदतीति** ततो “परिपुण्णलक्खणो अयं”न्ति भगवति पसादं नापज्जति। कङ्काय वा दुब्बला विमति वुत्ता, विचिकिच्छाय मज्झिमा, अनधिमुच्चनताय बलवती, असम्पसादेन तेहि तीहि धम्मेहि चित्तस्स कालुस्सियभावो। **कोसोहितेति** वत्थिकोसेन पटिच्छन्ने। **वत्थगुह्येति** अङ्गजाते। भगवतो हि वारणस्सेव कोसोहितवत्थगुह्यं सुवण्णवण्णं पदुमगम्भसमानं, तं सो वत्थपटिच्छन्नत्ता, अन्तोमुखगताय च जिह्वाय पहूतभावं असल्लक्खेन्तो तेसु द्वीसु लक्खणेसु कङ्कणी अहोसि विचिकिच्छी।

अथ खो भगवाति अथ भगवा चिन्तेसि — “सचाहं इमस्स एतानि द्वे लक्खणानि न दस्सेस्सामि, निक्कङ्को न भविस्सति। एतस्स कङ्काय सति आचरियोपिस्स निक्कङ्को न भविस्सति, अथ मं दस्सनाय न आगमिस्सति, अनागतो धम्मं न सोस्सति, धम्मं असुणन्तो तीणि सामज्जफलानि न सच्छिकरिस्सति। एतस्मिं पन निक्कङ्को आचरियोपिस्स निक्कङ्को मं उपसङ्गमित्वा धम्मं सुत्वा तीणि सामज्जफलानि सच्छिकरिस्सति। एतदत्थंयेव च मया पारमियो पूरिता। दस्सेस्सामिस्स तानि लक्खणानी”ति।

तथारूपं इद्धाभिसङ्खारमकासि । कथंरूपं? किमेत्थ अज्जेन वत्तब्बं? वुत्तमेतं नागसेनत्थेरेनेव मिलिन्दरज्जा पुट्टेन

आह च दुक्करं, भन्ते नागसेन, भगवता कतन्ति । किं महाराजाति? महाजनेन हिरिकरणोकासं ब्रह्मायुब्राह्मणस्स च अन्तेवासिउत्तरस्स च बावरियस्स अन्तेवासीनं सोळसब्राह्मणानञ्च सेलस्स च ब्राह्मणस्स अन्तेवासीनं तिसतमाणवानञ्च दस्सेसि, भन्तेति । न, महाराज, भगवा गुहं दस्सेति, छायां भगवा दस्सेति, इद्धिया अभिसङ्खरित्वा निवासननिवत्थं कायबन्धनबद्धं चीवरपारुतं छायारूपकमतं दस्सेसि महाराजाति । छायां दिट्ठे सति दिट्ठोयेव । ननु, भन्तेति? तिट्ठतेतं, महाराज, हृदयरूपं दिस्वा बुज्जनकसत्तो भवेय्य, हृदयमंसं नीहरित्वा दस्सेय्य सम्मासम्बुद्धोति । कल्लोसि, भन्ते नागसेनाति ।

निन्नामेत्वाति नीहरित्वा । अनुमसीति कथिनसूचिं विय कत्वा अनुमज्जि । तथा करणेन चेत्थ मुदुभावो, कण्णसोतानुमसनेन दीघभावो, नासिकसोतानुमसनेन तनुभावो, नलाटच्छादनेन पुथुलभावो पकासितोति वेदितब्बो । उभोपि कण्णसोतानीति आदीसु चेत्थ बुद्धानं कण्णसोतेसु मलं वा जल्लिका वा नत्थि, धोवित्वा ठपितरजतपनाळिका विय होन्ति, तथा नासिकसोतेसु, तानिपि हि सुपरिकम्मकतकञ्चनपनाळिका विय च मणिपनाळिका विय च होन्ति । तस्मा जिक्कं नीहरित्वा कथिनसूचिं विय कत्वा मुखपरियन्ते उपसंहरन्तो दक्खिणकण्णसोतं पवेसेत्वा ततो नीहरित्वा वामकण्णसोतं पवेसेसि, ततो नीहरित्वा दक्खिणनासिकसोतं पवेसेत्वा ततो नीहरित्वा वामनासिकसोतं पवेसेसि, ततो नीहरित्वा पुथुलभावं दस्सेन्तो रत्तवलाहकेन अड्ढचन्दं विय च सुवण्णपत्तं विय च रत्तकम्बलपटलेन विज्जुजोतसदिसाय जिक्काय केवलकप्पं नलाटमण्डलं पटिच्छादेसि ।

यन्नूनाहन्ति कस्मा चिन्तेसि? अहज्झि महापुरिसलक्खणानि समन्नेसित्वा गतो “दिट्ठानि ते, तात, महापुरिसलक्खणानी”ति आचरियेन पुच्छितो “आम, आचरिया”ति वत्तुं सक्खिस्सामि । सचे पन मं “किरियाकरणमस्स कीदिस”न्ति पुच्छिस्सति, तं वत्तुं न सक्खिस्सामि, न जानामीति वुत्ते पन आचरियो कुज्झिस्सति “ननु त्वं मया सब्बम्पेतं जाननत्थाय पेसितो, कस्मा अजानित्वा आगतोसी”ति, तस्मा यन्नूनाहन्ति चिन्तेत्वा अनुबन्धि । भगवा न्हानट्ठानं मुखधोवनट्ठानं सरीरपटिजगनट्ठानं राजराजमहामत्तादीनं ओरोधेहि सद्धिं परिवारेत्वा निसिन्नट्ठानन्ति इमानि चत्तारि ठानानि ठपेत्वा सेसट्ठानेसु अन्तमसो एकगन्धकुटियम्पि ओकासमकासि ।

गच्छन्ते गच्छन्ते काले — “अयं किर ब्रह्मायुब्राह्मणस्स माणवो उत्तरो नाम ‘बुद्धो वा नो वा’ति तथागतस्स बुद्धभावं वीमंसन्तो चरति, बुद्धवीमंसको नामाय”न्ति पाकटो जातो । यम्हि यम्हि ठाने बुद्धा वसन्ति, पञ्च किच्चाणि कतानेव होन्ति, तानि हेट्ठा दस्सितानेव । तत्थ पच्छाभत्तं अलङ्कतधम्मसासेन निसीदित्वा दन्तखचितं चित्तबीजनिं गहेत्वा महाजनस्स धम्मं देसेन्ते भगवति उत्तरोपि अविदूरे निसीदति । धम्मस्सवनपरियोसाने सद्धा मनुस्सा स्वातनाय भगवन्तं निमन्तेत्वा माणवम्पि उपसङ्कमित्वा एवं वदन्ति — “तात, अम्हेहि भगवा निमन्तितो, त्वम्पि भगवता सद्धिं आगन्त्वा अम्हाकं गेहे भत्तं गण्हेय्यासी”ति । पुनरिवसे तथागतो भिक्खुसङ्घपरिवुतो गामं पविसति, उत्तरोपि पदवारे पदवारे परिगगणहन्तो पदानुपदिको अनुबन्धति । कुलगेहं पविट्ठकाले दक्खिणोदकग्गहणं आदिं कत्वा सब्बं ओलोकेन्तो निसीदति । भत्तकिच्चावसाने तथागतस्स पत्तं भूमियं ठपेत्वा निसिन्नकाले माणवकस्स पातरासभत्तं सज्जेन्ति । सो एकमन्ते निसिन्नो भुज्जित्वा पुन आगन्त्वा सत्थु सन्तिके ठत्वा भत्तानुमोदनं सुत्वा भगवता सद्धियेव विहारं गच्छति ।

तत्थ भगवा भिक्खूनं भत्तकिच्चपरियोसानं आगमेन्तो गन्धमण्डलमाळे निसीदति । भिक्खूहि भत्तकिच्चं कत्वा

पत्तचीवरं पटिसामेत्वा आगम्म वन्दित्वा काले आरोचिते भगवा गन्धकुटिं पविसति, माणवोपि भगवता सङ्घियेव गच्छति । भगवा परिवारेत्वा आगतं भिक्खुसङ्घं गन्धकुटिप्पमुखे ठितो ओवदित्वा उय्योजेत्वा गन्धकुटिं पविसति, माणवोपि पविसति । भगवा खुद्दकमज्जे अप्पमत्तकं कालं निसीदति, माणवोपि अविदूरे ओलोकेन्तो निसीदति । भगवा मुहुत्तं निसीदित्वा सीसोक्कमनं दस्सेति, — “भोतो गोतमस्स विहारवेला भविस्सती”ति माणवो गन्धकुटिद्वारं पिदहन्तो निक्खमित्वा एकमन्तं निसीदति । मनुस्सा पुरेभत्तं दानं दत्वा भुत्तपातरासा समादिन्नउपोसथङ्गा सुद्धुत्तरासङ्गा मालागन्धादिहत्था धम्मं सुणिस्सामाति विहारं आगच्छन्ति, चक्कवत्तिनो खन्धावारट्टानं विय होति ।

भगवा मुहुत्तं सीहसेय्यं कप्पेत्वा वुट्ठाय पुब्बभागेन परिच्छिन्दित्वा समापत्तिं समापज्जति । समापत्तितो वुट्ठाय महाजनस्स आगतभावं जत्वा गन्धकुटितो निक्खम्म महाजनपरिवुतो गन्धमण्डलमाळं गन्त्वा पज्जत्तवरबुद्धासनगतो परिसाय धम्मं देसेति । माणवोपि अविदूरे निसीदित्वा — “किं नु खो समणो गोतमो गेहस्सितवसेन परिसं उस्सादेन्तो वा अपसादेन्तो वा धम्मं देसेति, उदाहु नो”ति अक्खरक्खरं पदं पदं परिगणहाति । भगवा तथाविधं कथं अकथेत्वाव कालं जत्वा देसनं निट्ठापेसि । माणवो इमिना नियामेन परिगणहन्तो सत्त मासे एकतो विचरित्वा भगवतो कायद्वारादीसु अणुमत्तम्पि अवक्खलितं न अदस । अनच्छरियज्जेतं, यं बुद्धभूतस्स मनुस्सभूतो माणवो न पस्सेय्य, यस्स बोधिसत्तभूतस्स छब्बस्सानि पधानभूमियं अमनुस्सभूतो मारो देवपुत्तो गेहस्सितवितक्कमत्तम्पि अदिस्वा बुद्धभूतं एकसंवच्छरं अनुबन्धित्वा किञ्चि अपस्सन्तो —

“सत्त वस्सानि भगवन्तं, अनुबन्धिं पदापदं ।

ओतारं नाधिगच्छिस्सं, सम्बुद्धस्स सतीमतो”ति ॥ (सु० नि० ४४८) —

आदिगाथायो वत्वा पक्कामि । ततो माणवो चिन्तेसि — “अहं भवन्तं गोतमं सत्त मासे अनुबन्धमानो किञ्चि वज्जं न पस्सामि । सचे पनाहं अज्जेपि सत्त मासे सत्त वा वस्सानि वस्ससत्तं वा वस्ससहस्सं वा अनुबन्धेय्यं, नेवस्स वज्जं पस्सेय्यं । आचरियो खो पनस्स मे महल्लको, योगक्खेमं नाम न सक्का जानितुं । समणस्स गोतमस्स सभावगुणेनेव बुद्धभावं वत्वा मय्हं आचरियस्स आरोचेस्सामी”ति भगवन्तं आपुच्छित्वा भिक्खुसङ्घं वन्दित्वा निक्खमि ।

आचरियस्स सन्तिकज्ज पन गन्त्वा — “कच्चि, तात उत्तर, तं भवन्तं गोतमं तथासन्तंयेव सद्दो अब्भुगतो”ति पुच्छितो, “आचरिय, किं वदेसि? चक्कवाळं अतिसम्बाधं, भवगं अतिनीचं, तस्स हि, भोतो गोतमस्स आकासं विय अपरियन्तो गुणगणो । तथासन्तंयेव, भो, तं भवन्तं गोतम”न्तिआदीनि वत्वा यथादिट्ठानि द्वित्तिसमहापुरिसलक्खणानि पटिपाटिया आचिक्खित्वा किरियसमाचारं आचिक्खि । तेन वुत्तं — “अथ खो उत्तरो माणवो...पे०... एदिसो च एदिसो च भवं गोतमो ततो च भिय्यो”ति ।

३८६. तत्थ सुप्पतिट्ठितपादोति यथा हि अज्जेसं भूमियं पादं ठपेन्तानं अगगतलं वा पण्हि वा पस्सं वा पठमं फुसति, वेमज्झं वा पन छिदं होति, उक्खिपन्तानम्पि अगगतलादीसु एककोट्टासोव पठमं उट्ठहति, न एवं तस्स । तस्स पन सुवण्णपादुकतलं विय एकप्पहारेनेव सकलं पादतलं भूमिं फुसति, भूमितो उट्ठहति । तस्मा “सुप्पतिट्ठितपादो खो पन सो भवं गोतमो”ति वदति ।

तत्रिदं भगवतो सुप्पतिट्ठितपादताय — सचेपि हि भगवा अनेकसत्तपोरिसं नरकं अक्कमिस्सामीति पादं नीहरति, तावदेव निन्नट्टानं वातपूरितं विय कम्मरभस्तं उन्नमित्वा पथवीसमं होति, उन्नतट्टानम्पि अन्तो पविसति । दूरे

अक्कमिस्सामीति अभिनीहरन्तस्स सिनेरुप्पमाणोपि पब्बतो सेदितवेत्तङ्कुरो विय नमित्वा पादसमीपं आगच्छति । तथा हिस्स यमकपाटिहारियं कत्वा युगन्धरपब्बतं अक्कमिस्सामीति पादे अभिनीहरतो पब्बतो नमित्वा पादसमीपं आगतो, सो तं अक्कमित्वा दुतियपादेन तावतिसंभवनं अक्कमि । न हि चक्कलक्खणेन पतिट्ठातब्बट्ठानं विसमं भवितुं सक्कोति । खाणु वा कण्डको वा सक्खरकथला वा उच्चारपस्सावो वा खेळसिङ्गाणिकादीनि वा पुरिमतराव अपगच्छन्ति, तत्थ तत्थेव च पथविं पविसन्ति । तथागतस्स हि सीलतेजेन पज्जातेजेन धम्मतेजेन दसन्नं पारमीनं आनुभावेन अयं महापथवी समा मुदु पुप्फाभिकिण्णा होति । तत्र तथागतो समं पादं निक्खिपति, समं उद्धरति, सब्बावन्तेहि पादतलेहि भूमिं फुसति ।

चक्कानीति द्वीसु पादेसु द्वे चक्कानि । तेसं अरा च नेमि च नाभि च पाळियं वुत्ताव । **सब्बाकारपरिपूरानीति** इमिना पन अयं विसेसो वेदितब्बो — तेसं किर चक्कानं पादतलस्स मज्झे नाभि दिस्सति, नाभिपरिच्छिन्ना वट्टलेखा दिस्सति, नाभिमुखपरिक्खेपपट्टो दिस्सति, पनाळिमुखं दिस्सति, अरा दिस्सन्ति, अरेसु वट्टलेखा दिस्सन्ति, नेमी दिस्सन्ति, नेमिमणिका दिस्सन्ति । इदं ताव पाळिआगतमेव ।

सम्बहुलवारो पन अनागतो, सो एवं दट्ठब्बो — सत्ति सिरि वच्छो नन्दि सोवत्तिको वटंसको वट्टमानकं मच्छयुगलं भद्वपीठं अङ्कुसं तोमरो पासादो तोरणं सेतच्छत्तं खग्गो तालवण्टं मोरहत्थको वाळबीजनी उण्हीसं पत्तो मणि कुसुमदामं नीलुप्पलं रत्तुप्पलं सेतुप्पलं पदुमं पुण्डरीकं पुण्णघटो पुण्णपाति समुद्धो चक्कवाळो हिमवा सिनेरु चन्दिमसूरिया नक्खत्तानि चत्तारो महादीपा द्वेपरित्तदीपसहस्सानि, अन्तमसो चक्कवत्तिरज्जो परिसं उपादाय सब्बो चक्कलक्खणस्सेव परिवारो ।

आयतपण्णीति दीघपण्हि, परिपुण्णपण्णीति अत्थो । यथा हि अज्जेसं अग्गपादो दीघो होति, पण्हिमत्थके जङ्घा पतिट्ठाति, पण्हि तच्छेत्वा ठपिता विय होति, न एवं तथागतस्स । तथागतस्स पन चतूसु कोट्टासेसु द्वे कोट्टासा अग्गपादो होति, ततिये कोट्टासे जङ्घा पतिट्ठाति, चतुत्थे कोट्टासे आरग्गेन वट्टेत्वा ठपिता विय रत्तकम्बले गेण्डुकसदिसा पण्हि होति ।

दीघङ्गुलीति यथा अज्जेसं काचि अङ्गुलि दीघा होति, काचि रस्सा, न एवं तथागतस्स । तथागतस्स पन मक्कटस्सेव दीघहत्थपादङ्गुलियो मूले थूला अनुपुब्बेन गन्त्वा अग्गे तनुका निव्यासतेलेन मट्ठित्वा वट्टितहरितालवट्टिसदिसा होन्ति । तेन वुत्तं “दीघङ्गुली”ति ।

मुदुतलुनहत्थपादोति सप्पिमण्डे ओसादेत्वा ठपितं सतवारविहतकप्पासपटलं विय मुदू, जातमत्तकुमारस्स विय च निच्चकालं तलुना च हत्थपादा अस्साति मुदुतलुनहत्थपादो ।

जालहत्थपादोति न चम्मेन पटिबद्धअङ्गुलन्तरो । एदिसो हि फणहत्थको पुरिसदोसेन उपहतो पब्बज्जम्पि न लभति । तथागतस्स पन चतस्सो हत्थङ्गुलियो पञ्चपि पादङ्गुलियो एकप्पमाणा होन्ति, तासं एकप्पमाणत्ताय यवलक्खणं अज्जमज्जं पटिविज्झित्वा तिट्ठति । अथस्स हत्थपादा कुसलेन वट्टकिना योजितजालवातपानसदिसा होन्ति । तेन वुत्तं “जालहत्थपादो”ति ।

उद्धं पतिट्ठितगोप्फकत्ता उस्सङ्गा पादा अस्साति **उस्सङ्गपादो** । अज्जेसज्झि पिट्ठिपादे गोप्फका होन्ति । तेन तेसं पादा आणिबद्धा विय थद्धा होन्ति, न यथासुखं परिवत्तन्ति, गच्छन्तानं पादतलानि न दिस्सन्ति । तथागतस्स पन अभिरुहित्वा उपरि गोप्फका पतिट्ठहन्ति । तेनस्स नाभितो पट्टाय उपरिमकायो नावाय ठपितसुवण्णपटिमा विय निच्चलो होति, अधोकायोव इज्जति । सुखेन पादा परिवत्तन्ति । पुरतोपि पच्छतोपि उभयपस्सेसुपि ठत्वा पस्सन्तानं पादतलानि पज्जायन्ति,

न हत्थीनं विय पच्छतोयेव ।

एणिजङ्घोति एणिमिगसदिसजङ्घो मंसुस्सदेन परिपुण्णजङ्घो, न एकतो बद्धपिण्डिकमंसो, समन्ततो समसण्ठितेन मंसेन परिक्रित्ताहि सुवट्ठिताहि सालिगब्भसदिसाहि जङ्घाहि समन्नागतोति अत्थो ।

अनोनमन्तोति अनमन्तो । एतेनस्स अखुज्जअवामनभावो दीपितो । अवसेसजना हि खुज्जा वा होन्ति वामना वा, खुज्जानं उपरिमकायो अपरिपुण्णो होति, वामनानं हेट्ठिमकायो । ते अपरिपुण्णकायत्ता न सक्कोन्ति अनोनमन्ता जण्णुकानि परिमज्जितुं । तथागतो पन परिपुण्णउभयकायत्ता सक्कोति ।

उसभवारणादीनं विय सुवण्णपदुमकण्णिकसदिसे कोसे ओहितं पटिच्छन्नं वत्थगुहं अस्साति कोसोहितवत्थगुहो । वत्थगुहन्ति वत्थेन गूहितब्बं अङ्गजातं वुच्चति ।

सुवण्णवण्णोति जातिहिङ्गुलकेन मज्जित्वा दीपिदाठाय घंसित्वा गेरुकपरिकम्पं कत्वा ठपितघनसुवण्णरूपकसदिसोति अत्थो । एतेनस्स घनसिनिद्धसण्हसरीरतं दस्सेत्वा छविवण्णदस्सनत्थं कञ्चनसन्निभत्तचोति वुत्तं, पुरिमस्स वा वेवचनमेव एतं ।

रजोजल्लन्ति रजो वा मलं वा । न उपलिम्पतीति न लग्गति, पदुमपलासतो उदकबिन्दु विय विवट्ठति । हत्थधोवनपादधोवनादीनि पन उतुग्गहणत्थाय चेव दायकानं पुज्जफलत्थाय च बुद्धा करोन्ति, वत्तसीसेनापि च करोन्तियेव । सेनासनं पविसन्तेन हि भिक्खुना पादे धोवित्वा पविसितब्बन्ति वुत्तमेतं ।

उद्धग्गलोमोति आवट्ठपरियोसाने उद्धग्गानि हुत्वा मुखसोभं उल्लोकयमानानि विय ठितानि लोमानि अस्साति उद्धग्गलोमो ।

ब्रह्मजुगत्तोति ब्रह्मा विय उजुगत्तो, उजुमेव उग्गतदीघसरीरो । येभ्य्येन हि सत्ता खन्धे कटियं जाणूसूति तीसु ठानेसु नमन्ति । ते कटियं नमन्ता पच्छतो नमन्ति, इतरेसु द्वीसु ठानेसु पुरतो । दीघसरीरा पनेके पस्सवङ्का होन्ति, एके मुखं उन्नामेत्वा नक्खत्तानि गणयन्ता विय चरन्ति, एके अप्पमंसलोहिता सूलसदिसा होन्ति, पवेधमाना गच्छन्ति । तथागतो पन उजुमेव उग्गन्त्वा दीघप्पमाणो देवनगरे उस्सितसुवण्णतोरणं विय होति ।

सत्तुस्सदोति द्वे हत्थपिण्डियो द्वे पादपिण्डियो द्वे अंसकूटानि खन्धोति इमेसु सत्तसु ठानेसु परिपुण्णमंसुस्सदो अस्साति सत्तुस्सदो । अज्जेसं पन हत्थपादपिण्डीसु न्हारुजाला पज्जायन्ति, अंसकूटखन्धेसु अट्ठिकोटियो, ते मनुस्सपेता विय खायन्ति, न तथागतो । तथागतो पन सत्तसु ठानेसु परिपुण्णमंसुस्सदत्ता निगूळ्हन्हारुजालेहि हत्थपिण्ढादीहि वट्ठेत्वा ठपितसुवण्णवण्णालिङ्गसदिसेन खन्धेन सिलारूपकं विय चित्तकम्मरूपकं विय च खायति ।

सीहस्स पुब्बद्धं विय कायो अस्साति **सीहपुब्बद्धकायो** । सीहस्स हि पुरत्थिमकायोव परिपुण्णो होति, पच्छिमकायो अपरिपुण्णो । तथागतस्स पन सीहस्स पुब्बद्धकायोव सब्बो कायो परिपुण्णो । सोपि सीहस्सेव न तत्थ तत्थ विनतुन्तादिवसेन दुस्सण्ठितविसण्ठितो, दीघयुत्तठाने पन दीघो, रस्सकिसथूलअनुवट्ठितयुत्तठानेसु तथाविधोव होति । वुत्तज्हेतं —

“मनापिये च खो, भिक्खवे, कम्मविपाके पच्चुपट्टिते येहि अङ्गेहि दीघेहि सोभति, तानि अङ्गानि दीघानि सण्ठहन्ति । येहि अङ्गेहि रस्सेहि सोभति, तानि अङ्गानि रस्सानि सण्ठहन्ति । येहि अङ्गेहि थूलेहि सोभति, तानि अङ्गानि थूलानि सण्ठहन्ति । येहि अङ्गेहि किसेहि सोभति, तानि अङ्गानि किसानि सण्ठहन्ति । येहि अङ्गेहि वट्टेहि सोभति, तानि अङ्गानि वट्टानि सण्ठहन्ती”ति ।

इति नानाचित्तेन पुञ्जचित्तेन चित्तितो दसहि पारमीहि सज्जितो तथागतस्स अत्तभावो, तस्स लोके सब्बसिप्पिनो वा इद्धिमन्तो वा पटिरूपकम्पि कातुं न सक्कोन्ति ।

चितन्तरंसोति अन्तरंसं वुच्चति द्विन्नं कोट्टानमन्तरं, तं चितं परिपुण्णमस्साति चितन्तरंसो । अज्जेसज्जि तं ठानं निन्नं होति, द्वे पिट्टिकोट्टा पाटियेक्कं पज्जायन्ति । तथागतस्स पन कटितो पट्टाय मंसपटलं याव खन्धा उग्गम्म समुस्सितसुवण्णफलकं विय पिट्ठिं छादेत्वा पतिट्ठितं ।

निग्रोधपरिमण्डलोति निग्रोधो विय परिमण्डलो । यथा पण्णासहत्थताय वा सतहत्थताय वा समक्खन्धसाखो निग्रोधो दीघतोपि वित्थारतोपि एकप्पमाणोव होति, एवं कायतोपि ब्यामतोपि एकप्पमाणो । यथा अज्जेसं कायो वा दीघो होति ब्यामो वा, न एवं विसमप्पमाणोति अत्थो । तेनेव “यावतक्वस्स कायो”तिआदि वुत्तं । तत्थ यावतको अस्साति **यावतक्वस्स** ।

समवट्टक्खन्धोति समवट्टितक्खन्धो । यथा एके कोज्जा विय बका विय वराहा विय च दीघगला वट्ठगला पुथुलगला च होन्ति, कथनकाले सिराजालं पज्जायति, मन्दो सरो निक्खमति, न एवं तस्स । तथागतस्स पन सुवट्टितसुवण्णालिङ्गसदिसो खन्धो होति, कथनकाले सिराजालं न पज्जायति, मेघस्स विय गज्जतो सरो महा होति ।

रसग्गसग्गीति एत्थ रसं गसन्तीति रसग्गसा, रसहरणीनमेतं अधिवचनं, ता अग्गा अस्साति रसग्गसग्गी । तथागतस्स हि सत्त रसहरणिसहस्सानि उद्धग्गानि हुत्वा गीवायमेव पटिमुक्कानि । तिलफलमतोपि आहारो जिक्खगे ठपितो सब्बं कायं अनुफरति, तेनेव महापधानं पदहन्तस्स एकतण्डुलादीहिपि काळाययूसपसतेनापि कायस्स यापनं अहोसि । अज्जेसं पन तथा अभावा न सकलकायं ओजा फरति, तेन ते बह्वाबाधा होन्ति । इदं लक्खणं अप्पाबाधतासङ्घातस्स निस्सन्दफलस्स वसेन पाकटं होति ।

सीहस्सेव हनु अस्साति **सीहहनु** । तत्थ सीहस्स हेट्ठिमहनुमेव परिपुण्णं होति, न उपरिमं । तथागतस्स पन सीहस्स हेट्ठिमं विय द्वेपि परिपुण्णानि द्वादसियं पक्खस्स चन्दसदिसानि होन्ति ।

चत्तालीसदन्तोतिआदीसु उपरिमहनुके पतिट्ठिता वीसति, हेट्ठिमे वीसतीति चत्तालीस दन्ता अस्साति चत्तालीसदन्तो । अज्जेसज्जि परिपुण्णदन्तानम्पि द्वत्तिस दन्ता होन्ति, तथागतस्स चत्तालीसं ।

अज्जेसज्ज केचि दन्ता उच्चा केचि नीचाति विसमा होन्ति, तथागतस्स पन अयपट्टिछिन्नसङ्घुपटलं विय समा ।

अज्जेसं कुम्भीलानं विय दन्ता विरळा होन्ति, मच्छमंसादीनि खादन्तानं दन्तन्तरं पूरति । तथागतस्स पन कनकलताय समुस्सापितवजिरपन्ति विय अविरळा तुलिकाय दस्सितपरिच्छेदा विय दन्ता होन्ति ।

सुसुक्कदाठोति अज्जेसज्ज पूतिदन्ता उट्ठहन्ति, तेन काचि दाठा काळापि विवण्णापि होन्ति । तथागतो सुसुक्कदाठो ओसधितारकम्पि अतिक्कम्म विरोचमानाय पभाय समन्नागतदाठो, तेन वुत्तं “सुसुक्कदाठो”ति ।

पहूतजिह्वोति अज्जेसं जिह्वा थूलापि होति किंसापि रस्सापि थद्धापि विसमापि, तथागतस्स पन मुदु दीघा पुथुला वण्णसम्पन्ना होति । सो तं लक्खणं परियेसितुं आगतानं कङ्खाविनोदनत्थं मुदुकत्ता तं जिह्वं कथिनसूचिं विय वट्ठेत्वा उभो नासिकसोतानि परामसति, दीघत्ता उभो कण्णसोतानि परामसति, पुथुलत्ता केसन्तपरियोसानं केवलम्पि नलाटं पटिच्छादेति । एवं तस्सा मुदुदीघपुथुलभावं पकासेन्तो कङ्खं विनोदेति । एवं तिलक्खणसम्पन्नं जिह्वं सन्धाय “पहूतजिह्वो”ति वुत्तं ।

ब्रह्मस्सरोति अज्जे छिन्नस्सरापि भिन्नस्सरापि काकस्सरापि होन्ति, तथागतो पन महाब्रह्मनो सरसदिसेन सरेन समन्नागतो । महाब्रह्मनो हि पित्तसेम्हेहि अपलिबुद्धत्ता सरो विसुद्धो होति । तथागतेनापि कतकम्मं वत्थुं सोधेति, वत्थुस्स सुद्धत्ता नाभितो पट्टाय समुट्ठहन्तो सरो विसुद्धो अट्ठङ्गसमन्नागतोव समुट्ठाति । करविको विय भणतीति **करविकभाणी**, मत्तकरविकरुतमज्जुघोसोति अत्थो ।

तत्रिदं करविकरुतस्स मज्जुताय — करविकसकुणे किर मधुररसं अम्बपक्कं मुखतुण्डकेन पहरित्वा पग्घरितं रसं सायित्वा पक्खेन तालं दत्त्वा विकूजमाने चतुप्पदादीनि मत्तानि विय लळितुं आरभन्ति । गोचरप्पसुतापि चतुप्पदा मुखगतानिपि तिणानि छट्ठेत्वा तं सट्ठं सुणन्ति, वाळमिगा खुद्धकमिगे अनुबन्धमाना उक्खितपादं अनुक्खिपित्वाव तिट्ठन्ति, अनुबद्धमिगापि मरणभयं हित्वापि तिट्ठन्ति, आकासे पक्खन्दपक्खिनोपि पक्खे पसारेत्वा तिट्ठन्ति, उदके मच्छापि कण्णपटलं अप्फोटेन्ता तं सट्ठं सुणमानाव तिट्ठन्ति । एवं मज्जुरुता करविका ।

असन्धिमित्तापि धम्मासोकस्स देवी — “अत्थि नु खो, भन्ते, बुद्धसद्देन सदिसो कस्सचि सट्ठो”ति सङ्खं पुच्छि । अत्थि करविकसकुणस्साति । कुहिं, भन्ते, सकुणाति? हिमवन्तेति । सा राजानं आह, — “देव, करविकसकुणं दट्ठुकामा”ति । राजा “इमस्मिं पज्जरे निसीदित्वा करविको आगच्छतू”ति सुवण्णपज्जरं विस्सज्जेसि । पज्जरो गन्त्वा एकस्स करविकस्स पुरतो अट्ठासि । सो “राजाणाय आगतो पज्जरो, न सक्का अगन्तु”न्ति तत्थ निसीदि । पज्जरो आगन्त्वा रज्जो पुरतोव अट्ठासि । करविकं सट्ठं कारापेतुं न सक्कोन्ति । अथ राजा “कथं भणे इमे सट्ठं करोन्ती”ति आह? जातके दिस्वा देवाति । अथ नं राजा आदासेहि परिक्खिपापेसि । सो अत्तनोव छायं दिस्वा “जातका मे आगता”ति मज्जमानो पक्खेन ताळं दत्त्वा मज्जुस्सरेन मणिवंसं धममानो विय विरवि । सकलनगरे मनुस्सा मत्ता विय लळिसु । असन्धिमित्ता चिन्तेसि — “इमस्स ताव तिरच्छानस्स एवं मधुरो सट्ठो, कीदिसो नु खो सब्बज्जुतज्जाणसिरिप्पत्तस्स भगवतो अहोसी”ति पीतिं उप्पादेत्वा तं पीतिं अविजहित्वा सत्तहि जङ्घसतेहि सट्ठिं सोतापत्तिफले पतिट्ठासि । एवं मधुरो करविकसट्ठो । ततो सतभागेन सहस्सभागेन च मधुरतरो तथागतस्स सट्ठो, लोके पन करविकतो अज्जस्स मधुररस्स अभावतो “करविकभाणी”ति वुत्तं ।

अभिनीलनेत्तोति न सकलनीलनेत्तोव, नीलयुत्तट्ठाने पनस्स उमापुप्फसदिसेन अतिविसुद्धेन नीलवण्णेन समन्नागतानि अक्खीनि होन्ति । पीतयुत्तट्ठाने कणिकारपुप्फसदिसेन पीतवण्णेन, लोहितयुत्तट्ठाने बन्धुजीवकपुप्फसदिसेन लोहितवण्णेन, सेतयुत्तट्ठाने ओसधितारकसदिसेन सेतवण्णेन, काळयुत्तट्ठाने अट्ठारिडुकसदिसेन काळवण्णेन समन्नागतानि सुवण्णविमाने उग्घाटितमणिसीहपज्जरसदिसानि खायन्ति ।

गोपखुमोति एत्थ **पखुमन्ति** सकलं चक्खुभण्डं अधिप्पेतं । तं काळवच्छकस्स बहलधातुकं होति, रत्तवच्छकस्स

विष्णुसन्तं, तंमुहत्तजातरत्तवच्छसदिसचक्खुभण्डोति अत्थो । अज्जेसज्झि अक्खिभण्डा अपरिपुण्णा होन्ति, हत्थिमुसिककाकादीनं अक्खिसदिसेहि विनिग्गतेहि गम्भीरेहिपि अक्खीहि समन्नागता होन्ति । तथागतस्स पन धोवित्वा मज्जित्वा ठपितमणिगुळिका विय मुदुसिनिद्धनीलसुखुमपखुमाचितानि अक्खीनि ।

उण्णाति उण्णलोमं । **भमुकन्तरेति** द्विन्नं भमुकानं वेमज्झे नासिकमत्थकेयेव जाता । उगगन्त्वा पन नलाटमज्झजाता । **ओदाताति** परिसुद्धा ओसधितारकवण्णा । **मुदूति** सप्पिमण्डे ओसादेत्वा ठपितसतवारविहतकप्पासपटलसदिसा । **तूलसन्निभाति** सिम्बलितूललतातूलसमाना, अयमस्सा ओदातताय उपमा । सा पनेसा कोटियं गहेत्वा आकड्डियमाना उपड्डबाहुप्पमाणा होति, विस्सट्ठा दक्खिणावट्टवसेन आवट्टित्वा उद्धग्गा हुत्वा सन्तिट्ठति, सुवण्णफलकमज्झे ठपितरजतपुप्फुळका विय सुवण्णघटतो निक्खममाना खीरधारा विय अरुणप्पभारज्जिते गमनतले ओसधितारका विय च अतिमनोहराय सिरिया विरोचति ।

उण्हीससीसोति इदं परिपुण्णनलाटतज्जेव परिपुण्णसीसतज्जाति द्वे अत्थवसे पटिच्च वुत्तं । तथागतस्स हि दक्खिणकण्णचूळिकतो पट्टाय मंसपटलं उट्ठित्वा सकलं नलाटं छादयमानं पूरयमानं गन्त्वा वामकण्णचूळिकाय पतिट्ठितं, रज्जो बद्धउण्हीसपट्टो विय विरोचति । पच्छिमभविकबोधिसत्तानं किर इमं लक्खणं विदित्वा राजूनं उण्हीसपट्टं अकंसु, अयं ताव एको अत्थो । अज्जे पन जना अपरिपुण्णसीसा होन्ति, केचि कप्पसीसा, केचि फलसीसा, केचि अट्ठिसीसा, केचि तुम्बसीसा, केचि पम्भारसीसा । तथागतस्स पन आरग्गेन वट्टेत्वा ठपितं विय सुपरिपुण्णं उदकपुप्फुळसदिसं सीसं होति । तत्थ पुरिमनयेन उण्हीसवेठितसीसो वियाति उण्हीससीसो । दुतियनयेन उण्हीसं विय सव्वत्थ परिमण्डलसीसोति उण्हीससीसो ।

इमानि पन महापुरिसलक्खणानि कम्मं कम्मसरिक्खकं लक्खणं लक्खणानिसंसन्ति इमे चत्तारो कोट्टासे एकेकस्मिं लक्खणे दस्सेत्वा कथितानि सुकथितानि होन्ति । तस्मा भगवता लक्खणसुत्ते (दी० नि० ३.२००-२०२) वुत्तानि इमानि कम्मादीनि दस्सेत्वा कथेतब्बानि । सुत्तवसेन विनिच्छित्तुं असक्कोन्तेन **सुमङ्गलविलासिनिया दीघनिकायट्ठकथाय** तस्सेव सुत्तस्स वण्णनाय वुत्तनयेन गहेतब्बानि ।

इमेहि खो, भो, सो भवं गोतमोति, भो आचरिय, इमेहि द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि सो भवं गोतमो समन्नागतो देवनगरे समुस्सितरतनविचित्तं सुवण्णतोरणं विय योजनसतुब्बेधो सव्वपालिफुल्लो पारिच्छत्तको विय सेलन्तरम्हि सुपुप्फितसालरुक्खो विय तारागणपटिमण्डितगगनतलमिव च अत्तनो सिरिविभवेन लोकं आलोकं कुरुमानो विय चरतीति इमत्थम्पि दीपेत्वा किरियाचारं आचिक्खित्तुं **गच्छन्तो खो पनाति** आदिमाह ।

३८७. दक्खिणेनाति बुद्धानज्झि ठत्वा वा निसीदित्वा वा निपज्जित्वा वा गमनं अभिनीहरन्तानं दक्खिणपादोव पुरतो होति । सततपाटिहारियं किरेतं । **नातिदूरे पादं उद्धरतीति** तं दक्खिणपादं न अतिदूरे ठपेस्सामीति उद्धरति । अतिदूरज्झि अभिहरियमाने दक्खिणपादेन वामपादो आकड्डियमानो गच्छेय्य, दक्खिणपादोपि दूरं गन्तुं न सक्कुणेय्य, आसन्नेयेव पतिट्ठहेय्य, एवं सति पदविच्छेदो नाम होति । दक्खिणपादे पन पमाणेनेव उद्धते वामपादोपि पमाणेनेव उद्धरियति, पमाणेन उद्धतो पतिट्ठहन्तोपि पमाणेयेव पतिट्ठाति । एवमनेन तथागतस्स दक्खिणपादकिच्चं वामपादेन नियमितं, वामपादकिच्चं दक्खिणपादेन नियमितन्ति वेदितब्बं ।

नातिसीघन्ति दिवा विहारभत्तत्थाय गच्छन्तो भिक्खु विय न अतिसीघं गच्छति । **नातिसणिकन्ति** यथा पच्छतो

आगच्छन्तो ओकासं न लभति, एवं न अतिसणिकं गच्छति । **अहुवेन अहुवन्ति** जण्णुकेन जण्णुकं, **न सत्थिं उन्नामेतीति** गम्भीरे उदके गच्छन्तो विय न ऊरुं उन्नामेति । **न ओनामेतीति** रुक्खसाखाछेदनदण्डङ्कुसपादो विय न पच्छतो ओसक्कापेति । **न सन्नामेतीति** ओबद्धानाबद्धद्वानेहि पादं कोट्टेन्तो विय न थद्धं करोति । **न विनामेतीति** यन्तरूपकं कीळापेन्तो विय न इतो चितो च चालेति । **अधरकायोवाति** हेडिमकायोव इज्जति, उपरिमकायो नावाय ठपितसुवण्णपटिमा विय निच्चलो होति । दूरे ठत्वा ओलोकेन्तो हि बुद्धानं ठितभावं वा गमनभावं वा न जानाति । **कायबलेनाति** बाहा खिपन्तो सरीरतो सेदेहि मुच्चन्तेहि न कायबलेन गच्छति । **सब्बकायेनेवाति** गीवं अपरिवत्तेत्वा राहुलोवादे वुत्तनागापलोकितवसेनेव अपलोकेति ।

न उद्धन्ति आदीसु नक्खत्तानि गणेन्तो विय न उद्धं उल्लोकेति, नट्टं काकणिकं वा मासकं वा परियेसन्तो विय न अधो ओलोकेति, न हत्थिअस्सादयो पस्सन्तो विय इतो चितो च विपेक्खमानो गच्छति । **युगमत्तन्ति** नवविदत्थिमत्ते चक्खूनि ठपेत्वा गच्छन्तो युगमत्तं पेक्खति नाम, भगवापि युगे युतो सुदन्तआजानीयो विय एत्तकं पस्सन्तो गच्छति । **ततो चस्स उत्तरीति** युगमत्ततो परं न पस्सतीति न वत्तब्बो । न हि कुट्टं वा कवाटं वा गच्छो वा लता वा आवरितुं सक्कोति, अथ ख्वस्स अनावरणजाणस्स अनेकानि चक्कवाळसहस्सानि एकङ्गणानेव होन्ति । **अन्तरघरन्ति** हेट्ठा महासकुलुदायिसुत्ते इन्दखीलतो पट्टाय अन्तरघरं, इध घरउम्मारतो पट्टाय वेदितब्बं । **न कायन्ति** आदि पकतिइरियपथेनेव पविसतीति दस्सनत्थं वुत्तं । दलिदमनुस्सानं नीचघरकं पविसन्तोपि हि तथागते छदनं वा उगगच्छति, पथवी वा ओगच्छति, भगवा पन पकतिगमनेनेव गच्छति । **नातिदूरेति** अतिदूरे परिवत्तन्तेन हि एकं द्वे पदवारे पिट्ठिभागेन गन्त्वा निसीदितब्बं होति । **नाच्चासन्नेति** अच्चासन्ने परिवत्तन्तेन एकं द्वे पदवारे पुरतो गन्त्वा निसीदितब्बं होति । तस्मा यस्मिं पदवारे ठितेन पुरतो वा पच्छतो वा अगन्त्वा निसीदितब्बं होति, तत्थ परिवत्तति ।

पाणिनाति कटिवाताबाधिको विय न आसनं हत्थेहि गहेत्वा निसीदति । **पक्खिपतीति** यो किञ्चि कम्मं कत्वा कीळन्तो ठितकोव पतति, योपि ओरिमं अङ्गं निस्साय निसिन्नो घंसन्तो याव पारिमङ्गा गच्छति, पारिमङ्गं वा निस्साय निसिन्नो तथेव याव ओरिमङ्गा आगच्छति, सब्बो सो आसने कायं पक्खिपति नाम । भगवा पन एवं अकत्वा आसनस्स मज्झे ओलम्बकं धारेन्तो विय तूलपिचुं ठपेन्तो विय सणिकं निसीदति । **हत्थकुक्कुच्चन्ति** पत्तमुखवट्टियं उदकबिन्दुठपनं मक्खिकबीजनिया पण्णच्छेदनफालनादि हत्थेन असंयतकरणं । **पादकुक्कुच्चन्ति** पादेन भूमिघंसनादि असंयतकरणं ।

न छम्भतीति न भायति । **न कम्पतीति** न ओसीदति । **न वेधतीति** न चलति । **न परितस्सतीति** भयपरितस्सनायपि तण्हापरितस्सनायपि न परितस्सति । एकच्चो हि धम्मकथादीनं अत्थाय आगन्त्वा मनुस्सेसु वन्दित्वा ठितेसु “सक्खिस्सामि नु खो तेसं चित्तं गणहन्तो धम्मं वा कथेतुं, पज्झं वा पुच्छितो विस्सज्जेतुं, भत्तानुमोदनं वा कातु”न्ति भयपरितस्सनाय परितस्सति । एकच्चो “मनापा नु खो मे यागु आगच्छिस्सति, मनापं अन्तरखज्जक”न्ति वा तण्हापरितस्सनाय परितस्सति । तदुभयमपि तस्स नत्थीति न परितस्सति । **विवेकावट्ठोति** विवेके निब्बाने आवट्टमानसो हुत्वा । विवेकवत्तोतिपि पाठो, विवेकवत्तयुत्तो हुत्वाति अत्थो । विवेकवत्तं नाम कतभत्तकिच्चस्स भिक्खुनो दिवाविहारे समथविपस्सनावसेन मूलकम्मद्वानं गहेत्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदनं । एवं निसिन्नस्स हि इरियापथो उपसन्तो होति ।

न पत्तं उन्नामेतीति आदीसु एकच्चो पत्तमुखवट्टिया उदकदानं आहरन्तो विय पत्तं उन्नामेति, एको पादपिट्ठियं ठपेन्तो विय ओनामेति, एको बद्धं कत्वा गण्हाति, एको इतो चितो च फन्दापेति, एवं अकत्वा उभोहि हत्थेहि गहेत्वा ईसकं नामेत्वा उदकं पटिगण्हातीति अत्थो । **न सम्परिवत्तकन्ति** परिवत्तेत्वा पठममेव पत्तपिट्ठिं न धोवति । **नातिदूरेति** यथा

निसिन्नासनतो दूरे पतति, न एवं छड्ढेति । **नाच्चासन्ने**ति पादमूलेयेव न छड्ढेति । **विच्छड्ढयमानो**ति विकिरन्तो, यथा पटिग्गाहको तेमति, न एवं छड्ढेति ।

नातिथोकन्ति यथा एकच्चो पापिच्छो अपिच्छतं दस्सेन्तो मुट्टिमत्तमेव गण्हाति, न एवं । **अतिबहुन्ति** यापनमत्ततो अतिरेकं । **ब्यञ्जनमत्ताया**ति ब्यञ्जनस्स मत्ता नाम ओदनतो चतुत्थो भागो । एकच्चो हि भत्ते मनापे भत्तं बहुं गण्हाति, ब्यञ्जने मनापे ब्यञ्जनं बहुं । सत्था पन तथा न गण्हाति । **न च ब्यञ्जनेना**ति अमनापज्झि ब्यञ्जनं ठपेत्वा भत्तमेव भुञ्जन्तो, भत्तं वा ठपेत्वा ब्यञ्जनमेव खादन्तो ब्यञ्जनेन आलोपं अतिनामेति नाम । सत्था एकन्तरिकं ब्यञ्जनं गण्हाति, भत्तम्पि ब्यञ्जनम्पि एकतोव निट्ठन्ति । **द्वत्तिक्खत्तुन्ति** तथागतस्स हि पुथुजिक्काय दन्तानं उपनीतभोजनं द्वत्तिक्खत्तुं दन्तेहि फुट्टमत्तमेव सण्हकरणीयपिट्ठविलेपनं विय होति, तस्मा एवमाह । **न मुखे अवसिट्ठा**ति पोक्खरपत्ते पतितउदकबिन्दु विय विनिवत्तित्वा परगलमेव याति, तस्मा अवसिट्ठा न होति । **रसपटिसंवेदी**ति मधुरतित्तकदुकादिरसं जानाति । बुद्धानज्झि अन्तमसो पानीयेपि दिब्बोजा पक्खित्ताव होति, तेन नेसं सब्बत्थेव रसो पाकटो होति, रसगेधो पन नत्थि ।

अट्ठङ्गसमन्नागतन्ति “नेव दवाया”ति वुत्तेहि अट्ठहि अङ्गेहि समन्नागतं । **विसुद्धिमग्गे** पनस्स विनिच्छयो आगतोति सब्बासवसुत्ते वुत्तमेतं । **हत्थेसु धोतेसू**ति सत्था किं करोति? पठमं पत्तस्स गहणट्ठानं धोवति । तत्थ पत्तं गहेत्वा सुखुमजालहत्थं पेसेत्वा द्वे वारे सञ्चारेति । एत्तावता पोक्खरपत्ते पतितउदकं विय विनिवत्तित्वा गच्छति । **न च अनत्थिको**ति यथा एकच्चो पत्तं आधारके ठपेत्वा पत्ते उदकं न पुञ्छति, रजे पतन्ते अज्झुपेक्खति, न एवं करोति । **न च अतिवेलानुरक्खी**ति यथा एकच्चो पमाणातिक्कन्तं आरक्खं ठपेति, भुञ्जित्वा वा पत्ते उदकं पुञ्छित्वा चीवरभोगन्तरं पवेसेत्वा पत्तं उदरेन अक्कमित्वा गण्हाति, न एवं करोति ।

न च अनुमोदनस्साति यो हि भुत्तमत्तोव दारकेसु भत्तत्थाय रोदन्तेसु छातज्झत्तेसु मनुस्सेसु भुञ्जित्वा अनागतेस्वेव अनुमोदनं आरभति, ततो सब्बकम्मानि छड्ढेत्वा एकच्चे आगच्छन्ति, एकच्चे अनागताव होन्ति, अयं कालं अतिनामेति । योपि मनुस्सेसु आगन्त्वा अनुमोदनत्थाय वन्दित्वा निसिन्नेसु अनुमोदनं अकत्वाव “कथं तिस्स, कथं फुस्स, कथं सुमन, कथं तिस्से, कथं फुस्से, कथं सुमने, कच्चित्थ अरोगा, सस्सं सम्पन्न”न्तिआदिं पाटियेक्कं कथं समुट्ठापेति, अयं अनुमोदनस्स कालं अतिनामेति, मनुस्सानं पन ओकासं जत्वा आयाचितकाले करोन्तो नातिनामेति नाम, सत्था तथा करोति ।

न तं भत्तन्ति किं भत्तं नामेतं उत्तण्डुलं अतिकिलिन्नन्तिआदीनि वत्वा न गरहति । **न अज्जं भत्तन्ति** स्वातनाय वा पुनदिवसाय वा भत्तं उप्पादेस्सामीति हि अनुमोदनं करोन्तो अज्जं भत्तं पटिकङ्कति । यो वा — “याव मातुगामानं भत्तं पच्चति, ताव अनुमोदनं करिस्सामि, अथ मे अनुमोदनावसाने अत्तनो पक्कभत्ततोपि थोकं दस्सन्ती”ति अनुमोदनं वड्ढेति, अयम्पि पटिकङ्कति नाम । सत्था न एवं करोति । **न च मुच्चितुकामो**ति एकच्चो हि पटिसंमुञ्चित्वा गच्छति, वेगेन अनुबन्धितब्बो होति । सत्था पन न एवं गच्छति, परिसाय मज्झे ठितोव गच्छति । **अच्चुक्कट्ठन्ति** यो हि याव हनुकट्ठितो उक्खिपित्वा पारुपति, तस्स अच्चुक्कट्ठं नाम होति । यो याव गोप्फका ओतारेत्वाव पारुपति, तस्स अच्चुक्कट्ठं होति । योपि उभतो उक्खिपित्वा उदरं विवरित्वा याति, तस्सपि अच्चुक्कट्ठं होति । यो एकंसं कत्वा थनं विवरित्वा याति, तस्सपि अच्चुक्कट्ठं । सत्था तं सब्बं न करोति ।

अल्लीनन्ति यथा अज्जेसं सेदेन तिन्तं अल्लीयति, न एवं सत्थु । **अपकट्ठन्ति** खलिसाटको विय कायतो मुच्चित्वापि न तिट्ठति । **वातो**ति वेरम्भवातोपि उट्ठित्वा चालेतुं न सक्कोति । **पादमण्डनानुयोगन्ति** इट्ठकाय घंसनादीहि

पादसोभानुयोगं । पक्खालेत्वाति पादेनेव पादं धोवित्वा । सो नेव अत्तब्याबाधायाति आदीनि न पुब्बेनिवासचेतोपरियजाणानं अत्थिताय वदति, इरियापथसन्ततं पन दिस्वा अनुमानेन वदति । धम्मन्ति परियत्तिधम्मं । न उस्सादेतीति किं महारट्ठिक, किं महाकुटुम्बिकाति आदीनि वत्वा गेहस्सितवसेन न उस्सादेति । न अपसादेतीति “किं, उपासक, कथं ते विहारमग्गो जातो? किं भयेन नागच्छसि? न हि भिक्खू किञ्चि अच्छिन्दित्वा गणहन्ति, मा भायी”ति वा “किं तुहं एवं मच्छरियजीवितं नामा”ति वा आदीनि वत्वा गेहस्सितपेमेन न अपसादेति ।

विस्सट्ठोति सिनिद्धो अपलिबुद्धो । विज्जेय्योति विज्जापनीयो पाकटो, विस्सट्ठत्तायेव चेस विज्जेय्यो होति । मज्जूति मधुरो । सवनीयोति सोतसुखो, मधुरत्तायेव चेस सवनीयो होति । बिन्दूति सम्पिण्डितो । अविसारीति अविसटो, बिन्दुत्तायेव चेस अविसारी होति । गम्भीरोति गम्भीरसमुद्धितो । निन्नादीति निन्नादवा, गम्भीरत्तायेव चेस निन्नादी होति । यथापरिसन्ति चक्कवाळपरियन्तम्पि एकाबद्धपरिसं विज्जापेति । बहिद्धाति अङ्गुलिमत्तम्पि परिसतो बहिद्धा न गच्छति । तस्मा? सो एवरूपो मधुरस्सरो अकारणा मा नस्सीति । इति भगवतो घोसो परिसाय मत्थकेनेव चरति ।

अवलोकयमानाति सिरस्मिं अज्जलिं ठपेत्वा भगवन्तं ओलोकेन्ताव पच्चोसक्कित्वा दस्सनविजहनट्टाने वन्दित्वा गच्छन्ति । अविजहितत्ताति यो हि कथं सुत्वा वुड्ढितो अज्जं दिट्ठसुतादिकं कथं कथेन्तो गच्छति, एस सभावेन विजहति नाम । यो पन सुतधम्मकथाय वण्णं कथेन्तोव गच्छति, अयं न विजहति नाम, एवं अविजहन्तभावेन पक्कमन्ति । गच्छन्तन्ति रज्जुयन्तवसेन रतनसत्तुब्बेधं सुवण्णग्घिकं विय गच्छन्तं । अद्वसाम ठितन्ति समुस्सितकज्जनपब्बतं विय ठितं अद्वसाम । ततो च भिय्योति वित्थारेत्वा गुणे कथेतुं असक्कोन्तो अवसेसे गुणे संखिपित्वा कलापं विय सुत्तकबद्धं विय च कत्वा विस्सज्जेन्तो एवमाह । अयमेत्थ अधिप्पायो — मया कथितगुणेहि अकथिताव बहुतरा । महापथविमहासमुद्वादयो विय हि तस्स भोतो अनन्ता अप्पमेय्या गुणा आकासमिव वित्थारिताति ।

३९०. अप्पटिसंविदितोति अविज्जातआगमनो । पब्बजिते उपसङ्कमन्तेन हि चीवरपरिकम्मादिसमये वा एकं निवासेत्वा सरीरभज्जनसमये वा उपसङ्कमित्वा ततोव पटिनिवत्तितब्बं होति, पटिसन्थारमत्तम्पि न जायति । पुरेतरं पन ओकासे कारिते दिवाट्टानं सम्मज्जित्वा चीवरं पारुपित्वा भिक्खु विवित्ते ठाने निसीदति, तं आगन्त्वा पस्सन्ता दस्सनेनपि पसीदन्ति, पटिसन्थारो जायति, पञ्चब्याकरणं वा धम्मकथा वा लब्धति । तस्मा पण्डिता ओकासं कारेन्ति । सो च नेसं अज्जतरो, तेनस्स एतदहोसि । जिण्णो वुड्ढोति अत्तनो उगगतभावं अकथेत्वा कस्मा एवमाह? बुद्धा नाम अनुद्वयसम्पन्ना होन्ति, महल्लकभावं जत्वा सीधं ओकासं करिस्सतीति एवमाह ।

३९१. ओरमिय ओकासमकासीति वेगेन उट्ठाय द्विधा भिज्जित्वा ओकासमकासि ।

ये मेति ये मया । नारीसमानसव्हायाति नारीसमाननामं इत्थिलिङ्गं, तेन अक्हातब्बाति नारीसमानसव्हाया, इत्थिलिङ्गेन वत्तब्बाति वोहारकुसलताय एवं वदति । पहूतजिक्कोति पुथुलजिक्को । निन्नामयेतन्ति नीहर एतं ।

३९३. केवलीति सकलगुणसम्पन्नो ।

३९४. पच्चभासीति एकप्पहारेन पुच्छिते अट्ठ पञ्चे ब्याकरोन्तो पतिअभासि । यो वेदीति यो विदति जानाति, यस्स पुब्बेनिवासो पाकटो । सग्गापायज्ज पस्सतीति दिब्बचक्खुजाणं कथितं । जातिक्खयं पत्तोति अरहत्तं पत्तो । अभिज्जा वोसितोति तं अरहत्तं अभिजानित्वा वोसितो वोसानप्पत्तो । मुनीति अरहत्तजाणमोनेय्येन समन्नागतो ।

विसुद्धन्ति पण्डरं। मुत्तं रागेहीति किलेसरागेहि मुत्तं। पहीनजातिमरणोति जातिक्खयप्पत्तत्ता पहीनजातिको, जातिपहानेनेव पहीनमरणो। ब्रह्मचरियस्स केवलीति यं ब्रह्मचरियस्स केवली सकलभावो, तेन समन्नागतो, सकलचतुमग्गब्रह्मचरियवासोति अत्थो। पारगू सव्वधम्मानन्ति सब्बेसं लोकियलोक्कत्तरधम्मानं अभिज्जाय पारं गतो, सब्बधम्मे अभिजानित्वा ठितोति अत्थो। पारगूति वा एत्तावता परिज्जापारगू पञ्चन्नं खन्धानं, पहानपारगू सब्बकिलेसानं, भावनापारगू चतुन्नं मग्गानं, सच्छिकिरियापारगू निरोधस्स, समापत्तिपारगू सब्बसमापत्तीनन्ति अयमत्थो वुत्तो। पुन सव्वधम्मानन्ति इमिना अभिज्जापारगू वुत्तोति। बुद्धो तादी पवुच्चतीति तादिसो छहि आकारेहि पारं गतो सब्बाकारेन चतुन्नं सच्चानं बुद्धत्ता बुद्धोति पवुच्चतीति।

किं पन एत्तावता सब्बे पज्हा विस्सज्जिता होन्तीति? आम विस्सज्जिता, चित्तं विसुद्धं जानाति, मुत्तं रागेहीति इमिना ताव बाहितपापत्ता ब्राह्मणोति पठमपज्हो विस्सज्जितो होति। पारगूति इमिना वेदेहि गतत्ता वेदगूति दुतियपज्हो विस्सज्जितो होति। पुब्बेनिवासन्ति आदीहि इमासं तिस्सन्नं विज्जानं अत्थिताय तेविज्जोति ततियपज्हो विस्सज्जितो होति। मुत्तं रागेहि सब्बसोति इमिनाव निस्सटत्ता पापधम्मानं सोत्तियोति चतुत्थपज्हो विस्सज्जितो होति। जातिक्खयं पत्तोति इमिना पन अरहत्तस्सेव वुत्तत्ता पञ्चमपज्हो विस्सज्जितो होति। वोसितोति च ब्रह्मचरियस्स केवलीति च इमेहि छट्ठपज्हो विस्सज्जितो होति। अभिज्जा वोसितो मुनीति इमिना सत्तमपज्हो विस्सज्जितो होति। पारगू सव्वधम्मानं, बुद्धो तादी पवुच्चतीति इमिना अट्ठमपज्हो विस्सज्जितो होति।

३९५. दानकथन्ति आदीनि हेट्ठा सुत्ते वित्थारितानेव। पच्चपादीति पटिपज्जि। धम्मस्सानुधम्मन्ति इमस्मिं सुत्ते धम्मो नाम अरहत्तमग्गो, अनुधम्मो नाम हेट्ठिमा तयो मग्गा तीणि च सामञ्जफलानि, तानि पटिपाटिया पटिलभीति अत्थो। न च मं धम्माधिकरणं विहेसेसीति मज्ज धम्मकारणा न किलमेसि, न पुनप्पुनं कथापेसीति वुत्तं होति। सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव। तत्थ परिनिब्बायीति पन पदेन देसनाय अरहत्तेनेव कूटं गहितन्ति।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

ब्रह्मायुसुत्तवण्णना निट्ठिता।

२. सेलसुत्तवण्णना

३९६. एवं मे सुतन्ति सेलसुत्तं। तत्थ अङ्गुत्तरापेसूति आदि पोतलियसुत्ते वित्थारितमेव। अट्ठतेलसेहीति अट्ठेन तेळसेहि, द्वादसेहि सतेहि पज्जासाय च भिक्खूहि सद्धिन्ति वुत्तं होति। ते पन सावकसन्निपाते सन्निपतिता भिक्खूयेव सब्बे एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बजिता खीणासवा। केणियोति तस्स नामं, जटिलोति तापसो। सो किर ब्राह्मणमहासालो, धनरक्खणत्थाय पन तापसपब्बज्जं समादाय रज्जो पण्णाकारं दत्त्वा भूमिभागं गहेत्वा तत्थ अस्समं कारेत्वा वसति पञ्चहि सकटसतेहि वणिज्जं पयोजेत्वा कुलसहस्सस्स निस्सयो हुत्वा, अस्समेपि चस्स एको तालरुक्खो दिवसे दिवसे एकं सोवण्णमयं तालफलं मुञ्चतीति वदन्ति। सो दिवा कासायानि धारेति, जटा च बन्धति, रत्तिं कामसम्पत्तिं अनुभवति। धम्मिया कथायाति पानकानिसंसपटिसंयुत्ताय धम्मिया कथाय। अयज्हि केणियो तुच्छहत्थो भगवतो दस्सनाय गन्तुं लज्जायमानो — “विकालभोजना विरतानम्पि पानकं कप्पती”ति चिन्तेत्वा सुसङ्खतबदरपानं पञ्चहि काजसतेहि गाहापेत्वा अगमासि। एवं गतभावो चस्स — “अथ खो केणियस्स जटिलस्स एतदहोसि किं नु खो अहं समणस्स गोतमस्स हरापेय्य”न्ति भेसज्जक्खन्धके (महाव० ३००) पाळिआरुळ्हायेव।

दुतियम्पि खो भगवाति कस्मा पुनप्पुनं पटिक्खिपि? तित्थियानं पटिक्खेपपसन्नताय, अकारणमेतं, नत्थि बुद्धानं पच्चयहेतु एवरूपं कोहज्जं। अयं पन अट्टतेळसानि भिक्खुसतानि दिस्वा एत्तकानंयेव भिक्खं पटियादेस्सति, स्वेव सेलो तीहि पुरिससतेहि सद्धिं पब्बजिस्सति। अयुत्तं खो पन नवके अज्जतो पेसेत्वा इमेहेव सद्धिं गन्तुं, इमे वा अज्जतो पेसेत्वा नवकेहि सद्धिं गन्तुं। अथापि सब्बे गहेत्वा गमिस्सामि, भिक्खाहारो नप्पहोस्सति। ततो भिक्खूसु पिण्डाय चरन्तेसु मनुस्सा उज्झायिस्सन्ति — “चिरस्सापि केणियो समणं गोतमं निमन्तेत्वा यापनमत्तं दातुं नासक्खी”ति, सयम्पि विप्पटिसारी भविस्सति। पटिक्खेपे पन कते “समणो गोतमो पुनप्पुनं ‘त्वज्ज ब्राह्मणेसु अभिप्पसन्नो’ति ब्राह्मणानं नामं गणहाती”ति चिन्तेत्वा ब्राह्मणेपि निमन्तेतुकामो भविस्सति, ततो ब्राह्मणे पाटियेक्कं निमन्तेस्सति, ते तेन निमन्तिता भिक्खू हुत्वा भुज्जिस्सन्ति। एवमस्स सद्धा अनुरक्खिता भविस्सतीति पुनप्पुनं पटिक्खिपि। **किञ्चापि खो, भोति** इमिना इदं दीपेति, — “भो गोतम, किं जातं यदि अहं ब्राह्मणेसु अभिप्पसन्नो, अधिवासेतु भवं गोतमो, अहं ब्राह्मणानम्पि दातुं सक्कोमि तुम्हाकम्पी”ति।

कायवेय्यावटिकन्ति कायवेय्यावच्चं। मण्डलमाळन्ति दुस्समण्डपं।

३९७. आवाहोति कज्जागहणं। **विवाहोति** कज्जादानं। **सो मे निमन्तितोति** सो मया निमन्तितो। अथ ब्राह्मणो परिपक्कोपनिस्सयत्ता बुद्धसद्वं सुत्वाव अमतेनेवाभिसित्तो पसादं आविकरोन्तो **बुद्धोति, भो केणिय, वदेसीति** आह। केणियो यथाभूतं आचिक्खन्तो **बुद्धोति, भो सेल, वदामीति** आह। ततो नं पुनपि दळ्हीकरणत्थं पुच्छि, इतरोपि तथेव आरोचेसि।

३९८. अथस्स कप्पसतसहस्सेहिपि बुद्धसदस्सेव दुल्लभभावं सम्पस्सतो। **एतदहोसीति**। एतं “घोसोपि खो”तिआदि अहोसि। **नीलवनराजीति** नीलवण्णरुक्खपन्ति। **पदे पदन्ति** पदप्पमाणे पदं। अच्चासन्ने हि अतिदूरे वा पादे निक्खिपमाने सदो उट्ठाति, तं पटिसेधेन्तो एवमाह। **सीहाव एकचराति** गणवासी सीहो सीहपोतकादीहि सद्धिं पमादं आपज्जति, एकचरो अप्पमत्तो होति। इति अप्पमादविहारं दस्सेन्तो एकचरसीहेन ओपम्मं करोति। **मा मे भोन्तोति** आचारं सिक्खापेन्तो आह। अयज्हेत्थ अधिप्पायो — सचे तुम्हे कथावारं अलभित्वा मम कथाय अन्तरे कथं पवेसेस्सथ, “अन्तेवासिके सिक्खापेतुं नासक्खी”ति मय्हं गरहा उप्पज्जिस्सति, तस्मा ओकासं पस्सित्वा मन्तेय्याथाति। **नो च खो नं जानामीति** विपस्सीपि बोधिसत्तो चतुरासीतिसहस्सत्थेरपब्बजितपरिवारो सत्त मासानि बोधिसत्तचारिकं चरि, बुद्धुप्पादकालो विय अहोसि। अम्हाकम्पि बोधिसत्तो छब्बस्सानि बोधिसत्तचारिकं चरि। एवं परिपुण्णसरीरलक्खणेहि समन्नागतापि बुद्धा न होन्ति। तस्मा ब्राह्मणो “नो च खो नं जानामी”ति आह।

३९९. परिपुण्णकायोति लक्खणेहि परिपुण्णताय अहीनङ्गताय च परिपुण्णसरीरो। **सुरुचीति** सुन्दरसरीरप्पभो। **सुजातोति** आरोहपरिणाहसम्पत्तिया सण्ठानसम्पत्तिया च सुनिब्बतो। **चारुदस्सनोति** सुचिरम्पि पस्सन्तानं अतित्तिजनको मनोहरदस्सो। **सुवण्णवण्णोति** सुवण्णसदिसवण्णो। **सुसुक्कदाठोति** सुद्धु सुक्कदाठो। **महापुरिसलक्खणाति** पठमं वुत्तव्यज्जनानेव वचनन्तरेन निगमेन्तो आह।

इदानि तेसु लक्खणेसु अत्तनो चित्तरुचितानि गहेत्वा थोमेन्तो **पसन्ननेत्तोति**आदिमाह। भगवा हि पच्चवण्णपसादसम्पत्तिया **पसन्ननेत्तो**, पुण्णचन्दसदिसमुखताय **सुमुखो**, आरोहपरिणाहसम्पत्तिया **ब्रह्मा**, ब्रह्मजुगत्तताय **उज्जु**, जुतिमन्तताय **पतापवा**। यम्पि चेत्य पुब्बे वुत्तं, तं “मज्झे समणसङ्घस्सा”ति इमिना परियायेन थोमयता पुन वुत्तं। एदिसो हि एवं विरोचति। उत्तरगाथायपि एसेव नयो। **उत्तमवण्णीनोति** उत्तमवण्णसम्पन्नस्स। **रथेसभोति** उत्तमसारथि।

जम्बुसण्डस्साति जम्बुदीपस्स । पाकटेन इस्सरियं इस्सरो होति ।

खत्तियाति जातिखत्तिया । भोगीति भोगिया । राजानोति ये केचि रज्जं कारेन्ता । राजाभिराजाति राजूनं पूजनीयो, अधिराजा हुत्वा, चक्कवत्तीति अधिप्पायो । मनुजिन्दोति मनुस्साधिपति परमिस्सरो हुत्वा ।

एवं वुत्ते भगवा — “ये ते भवन्ति अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा, ते सकवण्णे भज्जमाने अत्तानं पातुकरोन्ती”ति इमं सेलस्स मनोरथं पूरेन्तो राजाहमस्मीति आदिमाह । तत्रायमधिप्पायो — यं मं त्वं सेल “राजा अरहसि भवितु”न्ति याचसि, एत्थ अप्पोस्सुक्को होति राजाहमस्मि । सति च राजत्ते यथा अज्जो राजा योजनसतं वा अनुसासति योजनसहस्सं वा, चक्कवत्ती हुत्वापि चतुदीपपरियन्तमत्तं वा, नाहमेवं परिच्छिन्नविसयो, अहज्झि धम्मराजा अनुत्तरो भवग्गतो अवीचिपरियन्तं कत्वा तिरियं अप्पमाणलोकधातुयो अनुसासामि । यावता हि अपदद्विपदादिभेदा सत्ता, अहं तेसं अग्गो । न हि मे कोचि सीलेन वा...पे०... विमुत्तिजाणदस्सनेन वा पटिभागो अत्थि, स्वाहं एवं धम्मराजा अनुत्तरो अनुत्तरेनेव चतुसतिपट्टानादिभेदेन धम्मेन चक्कं वत्तेमि । इदं पजहथ, इदं उपसम्पज्ज विहरथाति आणाचक्कं, इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खं अरियसच्चन्ति आदिना परियत्तिधम्मेन धम्मचक्कमेव वा । चक्कं अप्पटिवत्तिन्ति यं चक्कं अप्पटिवत्तियं होति समणेन वा...पे०... केनचि वा लोकस्मिन्ति ।

एवं अत्तानं आविकरोन्तं भगवन्तं दिस्वा पीतिसोमनस्सजातो सेलो पुन दळ्हीकरणत्थं सम्बुद्धो पटिजानासीति गाथाद्वयमाह । तत्थ को नु सेनापतीति रज्जो भोतो धम्मेन पवत्तितस्स चक्कस्स अनुपवत्तको सेनापति को नूति पुच्छि ।

तेन च समयेन भगवतो दक्खिणपस्से आयस्मा सारिपुत्तो निसिन्नो होति सुवण्णपुज्जो विय सिरिया सोभमानो, तं दस्सेन्तो भगवा मया पवत्तितन्ति गाथमाह । तत्थ अनुजातो तथागतन्ति तथागतं हेतुं अनुजातो, तथागतेन हेतुना जातोति अत्थो । अपिच अवजातो अनुजातो अतिजातोति तयो वुत्ता । तेसु अवजातो दुस्सीलो, सो तथागतस्स पुत्तो नाम न होति । अतिजातो नाम पितरा उत्तरितरो, तादिसोपि तथागतस्स पुत्तो नत्थि । तथागतस्स पन एको अनुजातोव पुत्तो होति, तं दस्सेन्तो एवमाह ।

एवं “को नु सेनापती”ति पज्जं ब्याकरित्वा यं सेलो आह “सम्बुद्धो पटिजानासी”ति, तत्र नं निक्कङ्खं कातुकामो “नाहं पटिज्जामत्तेनेव पटिजानामि, अपिचाहं इमिना कारणेन बुद्धो”ति जापेतुं अभिज्जेय्यन्ति गाथमाह । तत्र अभिज्जेय्यन्ति विज्जा च विमुत्ति च । भावेतब्बं मगसच्चं । पहातब्बं समुदयसच्चं । हेतुवचनेन पन फलसिद्धितो तेसं फलानि निरोधसच्चदुक्खसच्चानिपि वुत्तानेव होन्ति । एवं सच्छिकातब्बं सच्छिकतं परिज्जातब्बं परिज्जातन्ति इदम्पेत्य सङ्गहितन्ति चतुसच्चभावनाफलज्ज विमुत्तिज्ज दस्सेन्तो “बुज्झितब्बं बुज्झित्वा बुद्धो जातोस्मी”ति युत्तहेतुना बुद्धभावं सार्थेति ।

एवं निष्परियायेन अत्तानं आविकत्वा अत्तनि कङ्खावितरणत्थं ब्राह्मणं अतिचारियमानो विनयस्सूति गाथत्तयमाह । तत्थ सल्लकत्तोति रागादिसल्लकन्तनो । अनुत्तरोति यथा बाहिरवेज्जेन वूपसमितरोगो इमस्मिज्जेवत्तभावे कुप्पति, न एवं । मया वूपसमितस्स पन रोगस्स भवन्तरेपि उप्पत्ति नत्थि, तस्मा अहं अनुत्तरोति अत्थो । ब्रह्मभूतोति सेट्ठभूतो । अतितुलोति तुलं अतीतो, निरुपमोति अत्थो । मारसेनप्पमदनोति कामा ते पठमा सेनाति एवं आगताय मारसेनाय पमदनो । सब्बामित्तेति खन्धिकलेसाभिसङ्खारमच्चुदेवपुत्तमारसङ्खाते सब्बपच्चत्थिके । वसीकत्वाति अत्तनो वसे वत्तेत्वा । अकुतोभयोति कुतोचि अभयो ।

एवं वुत्ते सेलो ब्राह्मणो तावदेव भगवति सज्जातपसादो पब्बज्जापेक्खो हुत्वा **इमं भोन्तो**ति गाथत्तयमाह । तत्थ **कण्हाभिजातिको**ति चण्डालादिनीचकुले जातो । ततो तेषि माणवका पब्बज्जापेक्खा हुत्वा **एवञ्चे रुच्चति, भोतो**ति गाथमाहंसु । अथ सेलो तेसु माणवकेसु तुट्ठचित्तो ते च दस्सेन्तो पब्बज्जं याचन्तो **“ब्राह्मणा”**ति गाथमाह ।

ततो भगवा यस्मा सेलो अतीते पदुमुत्तरस्स भगवतो सासने तेसंयेव तिण्णं पुरिससतानं गणसेट्ठो हुत्वा तेहि सद्धिं परिवेणं कारेत्वा दानादीनि पुज्जानि कत्वा तेन कम्मेन देवमनुस्ससम्पत्तिं अनुभवमानो पच्छिमे भवे तेसंयेव आचरियो हुत्वा निब्बत्तो, तज्ज तेसं कम्मं विमुत्तिपरिपाकाय परिपक्वं एहिभिक्षुभावस्स च उपनिस्सयभूतं, तस्मा ते सब्बे एहिभिक्षुपब्बज्जं पब्बाजेन्तो **स्वाक्खातन्ति** गाथमाह । तत्थ **सन्दिट्ठिकन्ति** सयमेव दट्ठब्बं पच्चक्खं । **अकालिकन्ति** मग्गानन्तरफलुप्पत्तिया न कालन्तरं पत्तब्बफलं । **यत्थ अमोघा**ति यस्मिं मग्गब्रह्मचरिये अप्पमत्तस्स सिक्खत्तयपूरणेन सिक्खतो पब्बज्जा अमोघा होति, सफलाति अत्थो । एवञ्च वत्वा **“एथ भिक्खवो”**ति भगवा अवोच । ते सब्बे पत्तचीवरधरा हुत्वा आकासेनागन्त्वा वस्ससतिकत्थेरा विय सुविनीता भगवन्तं अभिवादयिंसु । एवमिमं तेसं एहिभिक्षुभावं सन्धाय **“अलत्थ खो सेलो”**तिआदि वुत्तं ।

४००. इमाहीति इमाहि केणियस्स चित्तानुकूलाहि गाथाहि । तत्थ अग्गिपरिचरियं विना ब्राह्मणानं यज्जाभावतो **“अग्गिहुत्तमुखा यज्जा”**ति वुत्तं । अग्गिहुत्तसेट्ठा अग्गिजुहनप्पधानाति अत्थो । वेदे सज्झायन्तेहि पठमं सज्झायितब्बतो, सावित्ती, **“छन्दसो मुख”**न्ति वुत्तो । मनुस्सानं सेट्ठतो राजा **“मुख”**न्ति वुत्तो । नदीनं आधारतो पटिसरणतो च सागरो **“मुख”**न्ति वुत्तो । चन्दयोगवसेन **“अज्ज कत्तिका अज्ज रोहिणी”**ति सज्जाणतो आलोककरणतो सोम्मभावतो च **“नक्खत्तानं मुखं चन्दो”**ति वुत्तं । तपन्तानं अग्गत्ता आदिच्चो **“तपत्तं मुख”**न्ति वुत्तो । दक्खिण्येयानं पन अग्गत्ता विसेसेन तस्मिं समये बुद्धप्पमुखं सङ्गं सन्धाय **“पुज्जं आकङ्खमानानं, सङ्गो एव यजतं मुख”**न्ति वुत्तं । तेन सङ्गो पुज्जस्स आयमुखन्ति दस्सेति ।

यं तं **सरणन्ति** अज्जं ब्याकरणगाथमाह । तस्सत्थो — पज्चहि चक्खूहि चक्खुमा भगवा यस्मा मयं इतो अट्ठमे दिवसे तं सरणं आगतम्हा, तस्मा अत्तना तव सासने अनुत्तरेन दमथेन दन्ताम्हा, अहो ते सरणस्स आनुभावोति ।

ततो परं भगवन्तं द्वीहि गाथाहि थोमेत्वा ततियाय वन्दनं याचन्तो **भिक्खवो तिसता इमे**तिआदिमाहाति ।

पपज्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

सेलसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

३. अस्सलायनसुत्तवण्णना

४०१. एवं मे सुतन्ति अस्सलायनसुत्तं । तत्थ नानावेरज्जकानन्ति अङ्गमगधादीहि नानप्पकारेहि वेरज्जेहि आगतानं, तेसु वा रट्ठेसु जातसंवट्ठानन्तिपि अत्थो । **केनचिदेवा**ति यज्जुपासनादिना अनियमितकिच्चेन । **चातुवण्णि**न्ति चतुवण्णसाधारणं । मयं पन न्हानसुद्धिया भावनासुद्धियापि ब्राह्मणाव सुज्झन्तीति वदाम, अयुत्तम्मि समणो गोतमो करोतीति मज्जमाना एवं चिन्तयिंसु । **वुत्तसिरो**ति वापितसिरो ।

धम्मवादीति सभाववादी । **दुप्पटिमन्ति**याति अम्हादिसेहि अधम्मवादीहि दुक्खेन पटिमन्तितब्बा होन्ति । धम्मवादिनो

नाम पराजयो न सक्का कातुन्ति दस्सेति । **परिब्बाजकन्ति** पब्बज्जाविधानं, तयो वेदे उग्गहेत्वा सब्बपच्छा पब्बजन्ता येहि मन्तेहि पब्बजन्ति, पब्बजिता च ये मन्ते परिहरन्ति, यं वा आचारं आचरन्ति, तं सब्बं भोता चरितं सिक्खितं । तस्मा तुय्हं पराजयो नत्थि, जयोव भविस्सतीति मज्जन्ता एवमाहंसु ।

४०२. दिस्सन्ति खो पनाति आदि तेसं लद्धिभिन्दनत्थं वुत्तं । तत्थ **ब्राह्मणियो**ति ब्राह्मणानं पुत्तपटिलाभत्थाय आवाहविवाहवसेन कुला आनीता ब्राह्मणियो दिस्सन्ति । ता खो पनेता अपरेन समयेन **उत्तुनियोपि** होन्ति, सज्जातपुष्पाति अत्थो । **गब्भिनियो**ति सज्जातगम्भा । **विजायमाना**ति पुत्तधीतरो जनयमाना । **पायमाना**ति दारके थज्जं पायन्तियो । **योनिजाव समाना**ति ब्राह्मणीनं पस्सावमग्गेन जाता समाना । **एवमाहंसूति** एवं वदन्ति । कथं? **ब्राह्मणोव सेट्ठो वण्णो... पे०...** **ब्रह्मदायादा**ति । यदि पन नेसं सच्चवचनं सिया, ब्राह्मणीनं कुच्छि महाब्रह्मनो उरो भवेय्य, ब्राह्मणीनं पस्सावमग्गो महाब्रह्मनो मुखं भवेय्य, एत्तावता “मयं महाब्रह्मनो उरे वसित्वा मुखतो निक्खन्ता”ति वत्तुं मा लभन्तूति अयं मुखतो जातच्छेदकवादो वुत्तो ।

४०३. अय्यो हुत्वा दासो होति, दासो हुत्वा अय्यो होतीति ब्राह्मणो सभरियो वणिज्जं पयोजेन्तो योनकरट्ठं वा कम्बोजरट्ठं वा गन्त्वा कालं करोति, तस्स गेहे वयप्पत्ते पुत्ते असति ब्राह्मणी दासेन वा कम्मकरेन वा सद्धिं संवासं कप्पेति । एकस्मिं दारके जाते सो पुरिसो दासोव होति, तस्स जातदारको पन दायज्जसामिको होति । मातितो सुद्धो पितितो असुद्धो सो वणिज्जं पयोजेन्तो मज्झिमपदेसं गन्त्वा ब्राह्मणदारिकं गहेत्वा तस्सा कुच्छिस्मिं पुत्तं पटिलभति, सोपि मातितोव सुद्धो होति पितितो असुद्धो । एवं ब्राह्मणसमयस्मिज्जेव जातिसम्भेदो होतीति दस्सनत्थमेतं वुत्तं । **किं बलं, को अस्सासो**ति यत्थ तुम्हे दासा होन्ता सब्बेव दासा होथ, अय्या होन्ता सब्बेव अय्या होथ, एत्थ वो को थामो, को अवस्सयो, यं ब्राह्मणोव सेट्ठो वण्णोति वदथाति दीपेति ।

४०४. खत्तियोव नु खोति आदयो सुत्तच्छेदकवादा नाम होन्ति ।

४०६. इदानि चातुवणिगसुद्धिं दस्सेन्तो **इध राजा**ति आदिमाह । **सापानदोणिया**ति सुनखानं पिवनदोणिया । **अगिकरणीयन्ति** सीतविनोदनअन्धकारविधमनभत्तपचनादि अगिकिच्चं । **एत्थ अस्सलायना**ति एत्थ सब्बस्मिं अगिकिच्चं करोन्ते ।

४०९. इदानि यदेतं ब्राह्मणा चातुवणिगसुद्धीति वदन्ति, एत्थ चातुवण्णाति नियमो नत्थि । पज्चमो हि पादसिकवण्णोपि अत्थीति संखित्तेन तेसं वादे दोसदस्सनत्थं **इध खत्तियकुमारो**ति आदिमाह । तत्र **अमुत्र च पनेसानन्ति** अमुस्मिज्च पन पुरिमनये एतेसं माणवकानं किज्जि नानाकरणं न पस्सामीति वदति । नानाकरणं पन तेसम्पि अत्थियेव । **खत्तियकुमारस्स** हि ब्राह्मणकज्जाय उप्पन्नो खत्तियपादसिको नाम, इतरो ब्राह्मणपादसिको नाम, एते हीनजातिमाणवका ।

एवं पज्चमस्स वण्णस्स अत्थिताय चातुवणिगसुद्धीति एतेसं वादे दोसं दस्सेत्वा इदानि पुन चातुवणिगसुद्धियं ओवदन्तो तं **किं मज्जसी**ति आदिमाह । तत्थ **सद्धे**ति मतकभत्ते । **थालिपाके**ति पण्णाकारभत्ते । **यज्जे**ति यज्जभत्ते । **पाहुने**ति आगन्तुकानं कतभत्ते । **किं ही**ति किं महप्फलं भविस्सति, नो भविस्सतीति दीपेति ।

४१०. भूतपुब्बन्ति अस्सलायन पुब्बे मयि जातिया हीनतरे तुम्हे सेट्ठतरा समानापि मया जातिवादे पज्हं पुट्ठा सम्पादेतुं न सक्खित्थ, इदानि तुम्हे हीनतरा हुत्वा मया सेट्ठतरेन बुद्धानं सके जातिवादपज्हं पुट्ठा किं सम्पादेस्सथ? न एत्थ चिन्ता

कातब्बाति माणवं उपत्थम्भेन्तो इमं देसनं आरभि । तत्थ असितोति काळको । देवलोति तस्स नामं, अयमेव भगवा तेन समयेन । पटलियोति गणङ्गणुपाहना । पत्थण्डिलेति पण्णसालपरिवेणे । को नु खोति कहं नु खो । गामण्डलरूपो वियाति गामदारकरूपो विय । सो ख्वाहं, भो, होमीति सो अहं, भो, असितदेवलो होमीति वदति । तदा किर महासत्तो कोण्डदमको हुत्वा विचरति । अभिवादेतुं उपक्कमिंसूति वन्दितुं उपक्कमं अकंसु । ततो पट्टाय च वस्ससतिकतापसोपि तदहुजातं ब्राह्मणकुमारं अवन्दन्तो कोण्डितो होति ।

४११. जनिका माताति याय तुम्हे जनिता, सा वो जनिका माता । जनिकामातूति जनिकाय मातु । यो जनकोति यो जनको पिता । “यो जनिको पितातेव” वा पाठो ।

असितेनाति पञ्चाभिज्जेन असितेन देवलेन इसिना इमं गन्धब्बपञ्चं पुट्टा न सम्पायिस्सन्ति । येसन्ति येसं सत्तन्नं इसीनं । न पुण्णो दब्बिगाहोति तेसं सत्तन्नं इसीनं दब्बिं गहेत्वा पण्णं पचित्वा दायको पुण्णो नाम एको अहोसि, सो दब्बिगहणसिप्पं जानाति । त्वं साचरियको तेसं पुण्णोपि न होति, तेन जातं दब्बिगहणसिप्पमत्तम्पि न जानासीति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

अयं पन अस्सलायनो सद्धो अहोसि पसन्नो, अत्तनो अन्तोनिवेसनेयेव चेतियं कारेसि । यावज्जदिवसा अस्सलायनवंसे जाता निवेसनं कारेत्वा अन्तोनिवेसने चेतियं करोन्तेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायटुकथाय

अस्सलायनसुत्तवण्णना निड्डिता ।

४. घोटमुखसुत्तवण्णना

४१२. एवं मे सुतन्ति घोटमुखसुत्तं । तत्थ खेमियम्बवनेति एवंनामके अम्बवने । धम्मिको परिब्बजोति धम्मिका पब्बज्जा । अदस्सनाति तुम्हादिसानं वा पण्डितानं अदस्सनेन । यो वा पनेत्थ धम्मोति यो वा पन एत्थ धम्मो सभावो, तस्सेव वा अदस्सनेन । इमिना “अम्हाकं कथा अप्पमाणं, धम्मोव पमाण”न्ति दस्सेति । ततो थेरो “नवउपोसथागारे विय बहुना कम्मेन इध भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा चङ्कमा ओरुय्ह पण्णसालं पविसित्वा निसीदि । तं दस्सेतुं एवं वुत्तेतिआदि वुत्तं ।

४१३. चत्तारोमे ब्राह्मणाति थेरस्स किर एतदहोसि — “अयं ब्राह्मणो ‘धम्मिकं पब्बज्जं उपगतो समणो वा ब्राह्मणो वा नत्थी’ति वदति । इमस्स चत्तारो पुग्गले द्वे च परिसा दस्सेत्वा ‘चतुत्थं पुग्गलं कतराय परिसाय बहुलं पस्ससी’ति पुच्छिस्सामि, जानमानो ‘अनागारियपरिसाय’न्ति वक्खति । एवमेतं सकमुखेनेव ‘धम्मिको परिब्बजो अत्थी’ति वदापेस्सामी’ति इमं देसनं आरभि ।

४१४. तत्थ सारत्तरत्ताति सुट्ठु रत्तरत्ता । सानुग्गहा वाचा भासिता सकारणा वाचा भासिता । वुत्तज्हेतं मया “अम्हाकं कथा अप्पमाणं, धम्मोव पमाण”न्ति ।

४२१. किं पन तेति गिहि नाम कप्पियम्पि अकप्पियम्पि वदेय्याति विवेचनत्थं पुच्छि । कारापेसीति मापेसि । कारापेत्वा च पन कालं कत्वा सग्गे निब्बत्तो । एतस्स किर जाननसिप्पे मातरम्पि पितरम्पि घातेत्वा अत्ताव घातेतब्बोति

आगच्छति । एतं सिप्यं जानन्तो ठपेत्वा एतं अज्जो सगगे निब्बत्तो नाम नत्थि, एस पन थेरं उपनिस्साय पुज्जं कत्वा तत्थ निब्बत्तित्वा च पन “केनाहं कम्मेन इध निब्बत्तो”ति आवज्जेत्वा यथाभूतं जत्वा एकदिवसं जिण्णाय भोजनसालाय पटिसङ्खरणत्थं सङ्घे सन्निपतिते मनुस्सवेसेन आगन्त्वा पुच्छि — “किमत्थं, भन्ते, सङ्घो सन्निपतितो”ति? भोजनसालाय पटिसङ्खरणत्थन्ति । केनेसा कारिताति? घोटमुखेनाति । इदानि सो कुहन्ति? कालङ्कतोति । अत्थि पनस्स कोचि जातकोति? अत्थि एका भगिनीति । पक्कोसापेथ नन्ति । भिक्खू पक्कोसापेसुं । सो तं उपसङ्कमित्वा — “अहं, तव भाता, घोटमुखो नाम इमं सालं कारेत्वा सगगे निब्बत्तो, असुके च असुके च ठाने मया ठपितं धनं अत्थि, तं गहेत्वा इमञ्च भोजनसालं कारेहि, दारके च पोसेही”ति वत्वा भिक्खुसङ्घं वन्दित्वा वेहासं उप्पतित्वा देवलोकमेव अगमासि । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

घोटमुखसुत्तवण्णना निद्धिता ।

५. चङ्कीसुत्तवण्णना

४२२. एवं मे सुतन्ति चङ्कीसुत्तं । तत्थ देववने सालवनेति तस्मिं किर देवतानं बलिकम्मं करीयति, तेन तं देववनन्तिपि सालवनन्तिपि वुच्चति । ओपासादं अज्झावसतीति ओपासादनामके ब्राह्मणगामे वसति, अभिभवित्वा वा आवसति, तस्स सामी हुत्वा याय मरियादाय तत्थ वसितब्बं, ताय मरियादाय वसति । उपसगगवसेन पनेत्थ भुम्मत्थे उपयोगवचनं वेदितब्बं, तथस्स अनुप्पयोगत्ताव सेसपदेसु । तत्थ लक्खणं सहसत्थतो परियेसितब्बं । सत्तुस्सदन्ति सत्तेहि उस्सदं उस्सन्नं, बहुजनं आकिण्णमनुस्सं पोसावनियहत्थिअस्समोरमिगादिअनेकसत्तसमाकिण्णञ्चाति अत्थो । यस्मा पन सो गामो बहि आविज्झित्वा जातेन हत्थिअस्सादीनं घासतिणेन चेव गेहच्छदनतिणेन च सम्पन्नो, तथा दारुकट्टेहि चेव गेहसम्भारकट्टेहि च, यस्मा चस्स अब्भन्तरे वट्टचतुरस्सादिसण्ठाना बहू पोक्खरणियो, जलजकुसुमविचित्तानि च बहि अनेकानि तळाकानि वा उदकस्स निच्चभरितानेव होन्ति, तस्मा सतिणकट्टोदकन्ति वुत्तं ।

सह धज्जेन सधज्जं, पुब्बण्णापरण्णादिभेदं बहुधज्जसन्निचयन्ति अत्थो । एत्तावता यस्मिं गामे ब्राह्मणो सेतच्छत्तं उस्सापेत्वा राजलीलाय वसति । तस्स समिद्धिसम्पत्ति दीपिता होति । राजतो लब्धं भोगं राजभोगं । केन दिन्नन्ति चे, रज्जा पसेनदिना कोसलेन दिन्नं । राजदायन्ति रज्जो दायभूतं, दायज्जन्ति अत्थो । ब्रह्मदेय्यन्ति सेट्टुदेय्यं, छत्तं उस्सापेत्वा राजसङ्घेपेन भुज्जितव्वन्ति अत्थो । अथ वा राजभोग्गन्ति सब्बं छेज्जभेज्जं अनुसासन्तेन तित्थपब्बतादीसु सुङ्गं गण्हन्तेन सेतच्छत्तं उस्सापेत्वा रज्जा हुत्वा भुज्जितव्वं । तत्थ रज्जा पसेनदिना कोसलेन दिन्नं राजदायन्ति । एत्थ रज्जा दिन्नत्ता राजदायं, दायकराजदीपनत्थं पनस्स “रज्जा पसेनदिना कोसलेन दिन्नं”न्ति इदं वुत्तं । ब्रह्मदेय्यन्ति सेट्टुदेय्यं, यथा दिन्नं न पुन गहेतव्वं होति निस्सट्टुपरिच्चत्तं, एवं दिन्नन्ति अत्थो ।

४२३. बहू बहू हुत्वा संहताति सङ्घा । एकेकिस्सा दिसाय सङ्घो तेसं अत्थीति सङ्घी । पुब्बे गामस्स अन्तो अगणा बहि निक्खमित्वा गणा सम्पन्नाति गणीभूता । उत्तरेनमुखाति उत्तरदिसाभिमुखा । खत्तं आमन्तेसीति खत्ता वुच्चति पुच्छितपज्जव्याकरणसमत्थो महामत्तो, तं आमन्तेसि । आगमेन्तूति मुहुत्तं पटिमानेन्तु, अच्छन्तूति वुत्तं होति ।

४२४. नानावेरज्जकानन्ति नानाविधेसु रज्जेसु अज्जेसु कासिकोसलादीसु जाता वा निवसन्ति वा, ततो वा आगताति नानावेरज्जका, तेसं नानावेरज्जकानं । केनचिदेवाति अनियमितेन यज्जुपासनादिना केनचि किच्चेन । ते तस्स

गमनं सुत्वा चिन्तेसुं — “अयं, चङ्की, उगगतब्राह्मणो, येभ्युयेन च अज्जे ब्राह्मणा समणं गोतमं सरणं गता, अयमेव न गतो । स्वायं सचे तत्थ गमिस्सति, अद्धा समणस्स गोतमस्स आवट्टुनिया मायाय आवट्टितो सरणं गमिस्सति । ततो एतस्सापि गेहद्वारे ब्राह्मणानं असन्निपातो भविस्सति । हन्दस्स गमनन्तरायं करोमा”ति सम्मन्तयित्वा तत्थ अगमंसु । तं सन्धाय “अथ खो ते ब्राह्मणा”तिआदि वुत्तं ।

तत्थ उभतोति द्वीहि पक्खेहि । **मातितो च पितितो चाति**, भोतो माता ब्राह्मणी, मातुमाता ब्राह्मणी, तस्सापि माता ब्राह्मणी । पिता ब्राह्मणो, पितुपिता ब्राह्मणो, तस्सपि पिता ब्राह्मणोति । एवं भवं उभतो सुजातो, मातितो च पितितो च । **संसुद्धगहणिको**ति संसुद्धा ते मातु गहणी, संसुद्धा ते मातु कुच्छीति अत्थो । **याव सत्तमा पितामहयुगाति** एत्थ पितु पिता पितामहो, पितामहस्स युगं पितामहयुगं । **युगन्ति** आयुप्पमाणं वुच्चति । अभिलापमत्तमेव चेतं, अत्थतो पन पितामहोव पितामहयुगं । ततो उद्धं सब्बेपि पुब्बपुरिसा पितामहगहणेनेव गहिता । एवं याव सत्तमो पुरिसो, ताव संसुद्धगहणिको । अथ वा अक्खित्तो अनुपकुट्ठो जातिवादेनाति दस्सेति । **अक्खित्तो**ति अपनेथ एतं, किं इमिनाति एवं अक्खित्तो अनवक्खित्तो । **अनुपक्कुट्ठो**ति न उपकुट्ठो, न अक्कोसं वा निन्दं वा पत्तपुब्बो । केन कारणेनाति । जातिवादेन, इतिपि हीनजातिको एसोति एवरूपेन वचनेनाति अत्थो । **इमिनापङ्गेनाति** इमिनापि कारणेन ।

अड्डोति इस्सरो । **महद्धनो**ति महता धनेन समन्नागतो । भोतो हि गेहे पथवियं पंसुवालिका विय बहु धनं, समणो पन गोतमो अधनो भिक्खाय उदरं पूरेत्वा यापेतीति दस्सेन्ति । **महाभोगो**ति पञ्चकामगुणवसेन महाउपभोगो । एवं यं यं गुणं वदन्ति, तस्स तस्स पटिपक्खवसेन भगवतो अगुणंयेव दस्सेमाति मज्जमाना वदन्ति ।

अभिरूपोति अज्जेहि मनुस्सेहि अधिकरूपो । **दस्सनीयो**ति दिवसम्पि पस्सन्तानं अतित्तिकरणतो दस्सनयोगो, दस्सनेनेव चित्तपसादजननतो **पासादिको** । पोक्खरता वुच्चति सुन्दरभावो, वण्णस्स पोक्खरता वण्णपोक्खरता, ताय **वण्णपोक्खरताय**, वण्णसम्पत्तियाति अत्थो । पोराणा पन **पोक्खरन्ति** सरीरं वदन्ति, वण्णं वण्णमेव । तेसं मतेन वण्णो च पोक्खरज्ज वण्णपोक्खरानि, तेसं भावो वण्णपोक्खरता । इति **परमाय वण्णपोक्खरतायाति** उत्तमपरिसुद्धेन वण्णेन चैव सरीरसण्ठानसम्पत्तिया चाति अत्थो । **ब्रह्मवण्णी**ति सेट्ठवण्णी, परिसुद्धवण्णेसुपि सेट्ठेन सुवण्णवण्णेनेव समन्नागतोति अत्थो । **ब्रह्मवच्छसीति** महाब्रह्मनो सरीरसदिसेन सरीरेन समन्नागतो । **अखुद्दावकासो दस्सनायाति** भोतो सरीरे दस्सनस्स ओकासो न खुद्दको महा । सब्बानेव ते अङ्गपच्चङ्गानि दस्सनीयानेव, तानि चापि महन्तानेवाति दीपेति ।

सीलमस्स अत्थीति **सीलवा** । वुद्धं वड्ढितं सीलमस्साति **वुद्धसीली** । **वुद्धसीलेनाति** वुद्धेन वड्ढितेन सीलेन । **समन्नागतो**ति युत्तो, इदं वुद्धसीलीपदस्सेव वेवचनं । सब्बमेतं पञ्चसीलमत्तमेव सन्धाय वदन्ति ।

कल्याणवाचोतिआदीसु कल्याणा सुन्दरा परिमण्डलपदव्यञ्जना वाचा अस्साति कल्याणवाचो । कल्याणं मधुरं वाक्करणं अस्साति **कल्याणवाक्करणो** । वाक्करणन्ति उदाहरणघोसो । गुणपरिपुण्णभावेन पुरे भवाति **पोरी** । पुरे वा भवत्ता पोरी । नागरिकित्थिया सुखुमालत्तेनेन सदिसातिपि पोरी । ताय **पोरिया** । **विस्सट्ठायाति** अपलिबुद्धाय, सन्दिट्ठविलम्बितादिदोसरहिताय । **अनेलगलायाति** एलगलेन विरहिताय । एकच्चस्स हि कथेन्तस्स एलं गलति, लाला वा पग्घरति, खेळफुसितानि वा निक्खमन्ति, तस्स वाचा एलगला नाम होति । तब्बिपरितायाति अत्थो । **अत्थस्स विज्जापनियाति** आदिमज्झपरियोसानं पाकटं कत्वा भासितत्थस्स विज्जापनसमत्थाय । सेसमेत्थ ब्राह्मणवण्णे उत्तानमेव ।

४२५. **एवं वुत्तेति** एवं तेहि ब्राह्मणेहि वुत्ते, चङ्की, “इमे ब्राह्मणा अत्तनो वण्णे वुच्चमाने अतुस्सनकसत्तो नाम नत्थि,

वण्णमस्स भणित्वा निवारेस्सामाति जातिआदीहि मम वण्णं वदन्ति, न खो पन मे युत्तं अत्तनो वण्णे रज्जितुं। हन्दाहं एतेसं वादं भिन्दित्वा समणस्स गोतमस्स महन्तभावं जापेत्वा एतेसं तत्थ गमनं करोमी”ति चिन्तेत्वा तेन हि, भो, ममापि सुणाथातिआदिमाह। तत्थ येपि “उभतो सुजातो”तिआदयो अत्तनो गुणेहि सदिसा गुणा, तेपि “को चाहं, के च समणस्स गोतमस्स जातिसम्पत्तिआदयो गुणा”ति अत्तनो गुणेहि उत्तरितरेयेव मज्जमानो, इतरे पन एकन्तेनेव भगवतो महन्तभावदीपनत्थं पकासेति। मयमेव अरहामाति एवं नियमेन्तो चेत्थ इदं दीपेति — यदि गुणमहन्तताय उपसङ्कमितब्बो नाम होति, यथा सिनेरुं उपनिधाय सासपो, महासमुदं उपनिधाय गोपदकं, सत्तसु महासरेसु उदकं उपनिधाय उस्सावबिन्दु परित्तो लामको, एवमेवं समणस्स गोतमस्स जातिसम्पत्तिआदयो गुणे उपनिधाय अम्हाकं गुणा परित्ता लामका, तस्मा मयमेव अरहाम तं भवन्तं गोतमं दस्सनाय उपसङ्कमितुन्ति।

भूमिगतञ्च वेहासट्ठञ्चाति एत्थ राजङ्गणे चेव उय्याने च सुधामट्ठा पोक्खरणिyo सत्तरतनपूरिं कत्वा भूमियं ठपितं धनं भूमिगतं नाम, पासादनियूहादयो पन पूरेत्वा ठपितं वेहासट्ठं नाम। एवं ताव कुलपरियायेन आगतं। तथागतस्स पन जातदिवसेयेव सङ्खो एलो उप्पलो पुण्डरीकोति चत्तारो निधयो उपगता। तेसु सङ्खो गावुतिको, एलो अट्ठयोजनिको, उप्पलो तिगावुतिको पुण्डरीको योजनिकोति। तेसुपि गहितगहितट्ठानं पूरितयेव। इति भगवा पहूतं हिरञ्जसुवण्णं ओहाय पब्बजितोति वेदितब्बो। **दहरो वाति**आदीनि हेट्ठा वित्थारितानेव।

अखुद्दावकासोति एत्थ भगवति अपरिमाणोयेव दस्सनावकासोति वेदितब्बो। तत्रिदं वत्थुं — राजगहे किर अज्जतरो ब्राह्मणो “समणस्स किर गोतमस्स पमाणं गहेतुं न सक्का”ति सुत्वा भगवतो पिण्डाय पविसनकाले सट्ठिहत्थं वेळुं गहेत्वा नगरद्वारस्स बहि ठत्वा सम्पत्ते भगवति वेळुं गहेत्वा समीपे अट्ठासि, वेळु भगवतो जाणुमत्तं पापुणि। पुनदिवसे द्वे वेळू घटेत्वा समीपे अट्ठासि, भगवा द्विन्नं वेळूनं उपरि द्विवेणुमत्तमेव पज्जायमानो, “ब्राह्मण, किं करोसी”ति आह? तुम्हाकं पमाणं गणहामीति। “ब्राह्मण, सचेपि त्वं सकलचक्कवाळगब्भं पूरेत्वा ठितवेळुं घटेत्वा आगमिस्ससि, नेव मे पमाणं गहेतुं सक्खिस्ससि। न हि मया चत्तारि असङ्ख्येय्यानि कप्पसतसहस्सञ्च तथा पारमियो पूरिता, यथा मे परो पमाणं गणहेय्य, अतुलो ब्राह्मण, तथागतो अप्पमेय्यो”ति वत्वा धम्मपदे गाथमाह। गाथापरियोसाने चतुरासीतिपाणसहस्सानि अमतं पिंविंसु।

अपरम्पि वत्थु — राहु किर असुरिन्दो चत्तारि योजनसहस्सानि अट्ठ च योजनसतानि उच्चो, बाहन्तरमस्स द्वादसयोजनसतानि, हत्थतलपादतलानं पथुलता तीणि योजनसतानि, अङ्गुलिपब्बानि पण्णासयोजनानि, भमुकन्तरं पण्णासयोजनं, नलाटं तियोजनसतं, सीसं नवयोजनसतं। सो — “अहं उच्चोस्मि, सत्थारं ओनमित्वा ओलोकेतुं न सक्खिस्सामी”ति न गच्छति। सो एकदिवसं भगवतो वण्णं सुत्वा “यथा कथञ्च ओलोकेस्सामी”ति आगतो। भगवा तस्स अज्झासयं विदित्वा “चतूसु इरियापथेसु कतरेन दस्सेमी”ति चिन्तेत्वा “ठितको नाम नीचोपि उच्चो विय पज्जायति, निपन्नोवस्स अत्तानं दस्सेस्सामी”ति, “आनन्द, गन्धकुटिपरिवेणे मज्जकं पज्जापेही”ति वत्वा तत्थ सीहसेय्यं कप्पेसि। राहु आगन्त्वा निपन्नं भगवन्तं गीवं उन्नामेत्वा नभमज्झे पुण्णचन्दं विय उल्लोकेति। किमिदं असुरिन्दाति च वुत्ते, भगवा ओनमित्वा ओलोकेतुं न सक्खिस्सामीति न गच्छन्ति। न मया असुरिन्द अधोमुखेन पारमियो पूरिता, उद्धगं मे कत्वा दानं दिन्निन्ति। तंदिवसं राहु सरणं अगमासि। एवं भगवा अखुद्दावकासो दस्सनाय।

चतुपारिसुद्धिसीलेन **सीलवा**। तं पन सीलं अरियं उत्तमं परिसुद्धं, तेनाह **अरियसीलीति**। तदेव अनवज्जट्ठेन कुसलं, तेनाह **कुसलसीलीति**। **कुसलेन सीलेनाति** इदमस्स वेवचनं। **बहूनं आचरियपाचरियोति** भगवतो एकेकाय धम्मदेसनाय

चतुरासीतिपाणसहस्सानि अपरिमाणापि देवमनुस्सा मग्गफलामतं पिवन्ति । तस्मा बहूनां आचरियो, सावकविनेय्यानां पाचरियोति ।

खीणकामरागोति एत्थ कामं भगवतो सब्बेपि किलेसा खीणा, ब्राह्मणो पन ते न जानाति, अत्तनो जाननट्ठानेयेव गुणं कथेति । **विगतचापल्लोति** “पत्तमण्डना चीवरमण्डना सेनासनमण्डना इमस्स वा पूतिकायस्स...पे०... केलना पटिकेलना”ति एवं वुत्तचापल्यविरहितो ।

अपापपुरेक्खारोति अपापे नवलोकुत्तरधम्मो पुरतो कत्वा विचरति । **ब्रह्मज्जाय पजायाति** सारिपुत्तमोग्गल्लानमहाकस्सपादिभेदाय ब्राह्मणपजाय । (अविरुद्धो हि सो) एतिस्साय पजाय पुरेक्खारो । अयञ्चि पजा समणं गोतमं पुरतो कत्वा चरतीति अत्थो । अपिच **अपापपुरेक्खारोति** न पापपुरेक्खारो, न पापं पुरतो कत्वा चरति, पापं न इच्छतीति अत्थो । कस्स? **ब्रह्मज्जाय पजाय** अत्तना सद्धिं पटिविरुद्धायपि ब्राह्मणपजाय अविरुद्धो हितसुखत्थिकोयेवाति वुत्तं होति ।

तिरोरट्ठाति पररट्ठतो । **तिरोजनपदाति** परजनपदतो । **संपुच्छित्तुं आगच्छन्तीति** खत्तियपण्डितादयो चेव ब्राह्मणगन्धब्बादयो च पज्जे अभिसङ्खरित्वा पुच्छिस्सामाति आगच्छन्ति । तत्थ केचि पुच्छाय वा दोसं विस्सज्जनसम्पटिच्छने वा असमत्थतं सल्लक्खेत्वा अपुच्छित्वाव तुण्ही निसीदन्ति, केचि पुच्छन्ति, केसञ्चि भगवा पुच्छाय उस्साहं जनेत्वा विस्सज्जेति । एवं सब्बेसम्पि तेसं विमतियो तीरं पत्वा महासमुद्दस्स ऊमियो विय भगवन्तं पत्वाव भिज्जन्ति । सेसमेत्थ तथागतस्स वण्णे उत्तानमेव ।

अतिथी नो ते होन्तीति ते अम्हाकं आगन्तुका नवका पाहुनका होन्तीति अत्थो । **परियापुणामीति** जानामि । **अपरिमाणवण्णोति** तथारूपेनेव सब्बज्जुनापि अप्पमेय्यवण्णो, पगेव मादिसेनाति दस्सेति । वुत्तम्पि चेतं —

“बुद्धोपि बुद्धस्स भणेय्य वण्णं,
कप्पम्पि चे अज्जमभासमानो ।
खीयेथ कप्पो चिरदीघमन्तरे,
वण्णो न खीयेथ तथागतस्सा”ति ॥

इमं पन गुणकथं सुत्वा ते ब्राह्मणा चिन्तयिंसु “यथा, चङ्की, समणस्स गोतमस्स वण्णं भासति, अनोमगुणो सो भवं गोतमो, एवं तस्स गुणे जानमानेन खो पन इमिना अतिचिरं अधिवासितं, हन्द नं अनुवत्तामा”ति अनुवत्तमाना “तेन हि, भो”ति आदिमाहंसु ।

४२६. ओपातेतीति पवेसेति । **संपुरेक्खरोन्तीति** पुत्तमत्तनत्तमत्तम्पि समानं पुरतो कत्वा विचरन्ति ।

४२७. मन्तपदन्ति मन्तायेव मन्तपदं, वेदोति अत्थो । **इतिहितिह परम्परायाति** एवं किर एवं किराति परम्परभावेन आगतन्ति दीपेति । **पिटकसम्पदायाति** पावचनसङ्घातसम्पत्तिया । सावित्तिआदीहि छन्दबन्धेहि च वग्गबन्धेहि च सम्पादेत्वा आगतन्ति दस्सेति । **तत्थ चाति** तस्मिं मन्तपदे । **पवत्तारोति** पवत्तयितारो । **येसन्ति** येसं सन्तकं । **मन्तपदन्ति** वेदसङ्घातं मन्तमेव । **गीतन्ति** अट्ठकादीहि दसहि पोरानकब्राह्मणेहि पदसम्पत्तिवसेन सज्झायितं । **पवुत्तन्ति** अज्जेसं वुत्तं, वाचितन्ति

अथो । **समिहितन्ति** समुपब्यूळ्हं रासिकतं, पिण्डं कत्वा ठपितन्ति अथो । **तदनुगायन्तीति** एतरहि ब्राह्मणा तं तेहि पुब्बे गीतं अनुगायन्ति अनुसज्झायन्ति वादेन्ति । **तदनुभासन्तीति** तं अनुभासन्ति, इदं पुरिमस्सेव वेवचनं । **भासितमनुभासन्तीति** तेहि भासितं सज्झायितं अनुसज्झायन्ति । **वाचितमनुवाचेन्तीति** तेहि अज्जेसं वाचितं अनुवाचेन्ति । **सेय्यथिदन्ति** ते कतमेति अथो । **अट्टकोति** आदीनि तेसं नामानि, ते किर दिब्बेन चक्खुना ओलोकेत्वा परूपघातं अकत्वा कस्सपसम्मासम्बुद्धस्स भगवतो पावचनेन सह संसन्देत्वा मन्ते गन्थेसुं, अपरापरे पन ब्राह्मणा पाणातिपातादीनि पक्खिपित्वा तयो वेदे भिन्दित्वा बुद्धवचनेन सद्धिं विरुद्धे अकंसु ।

४२८. अन्धवेणीति अन्धपवेणी । एकेन हि चक्खुमता गहितयट्ठिया कोटिं एको अन्धो गणहाति, तं अन्धं अज्जो, तं अज्जोति एवं पण्णास सट्ठि अन्धा पटिपाटिया घटिता अन्धवेणीति वुच्चति । **परम्परासंसत्ताति** अज्जमज्जं लगा, यट्ठिगाहकेनपि चक्खुमता विरहिताति अथो । एको किर धुत्तो अन्धगणं दिस्वा “असुकस्मिं नाम गामे खज्जभोज्जं सुलभं”न्ति उस्साहेत्वा तेहि “तत्थ नो सामि नेहि, इदं नाम ते देमा”ति वुत्ते लज्जं गहेत्वा अन्तरामगगे मग्गा ओक्कम्म महन्तं गच्छं अनुपरिगन्त्वा पुरिमस्स हत्थेन पच्छिमस्स कच्छं गणहापेत्वा “किज्जि कम्मं अत्थि, गच्छथ ताव तुम्हे”ति वत्वा पलायि । ते दिवसम्पि गन्त्वा मग्गं अविन्दमाना “कहं, भो, चक्खुमा कहं मग्गो”ति परिदेवित्वा मग्गं अविन्दमाना तत्थेव मरिंसु । ते सन्थाय वुत्तं “परम्परासंसत्ता”ति । **पुरिमोपीति** पुरिमेसु दससु ब्राह्मणेसु एकोपि । **मज्झिमोपीति** मज्झे आचरियपाचरियेसु एकोपि । **पच्छिमोपीति** इदानि ब्राह्मणेसु एकोपि ।

पज्ज खोति पाळिआगतेसु द्वीसु अज्जेपि एवरूपे तयो पक्खिपित्वा वदति । **द्वेधाविपाकाति** भूतविपाका वा अभूतविपाका वा । **नालमेत्थाति**, भारद्वाज, सच्चं अनुरक्खिस्सामीति पटिपन्नेन विज्जुना “यं मया गहितं, इदमेव सच्चं मोघमज्ज”न्ति एत्थ एकंसेनेव निट्ठं गन्तुं नालं न युत्तन्ति उपरि पुच्छाय मग्गं विवरित्वा ठपेसि ।

४३०. इध, भारद्वाज, भिक्खूति जीवकसुत्ते (म० नि० २.५१ आदयो) विय महावच्छसुत्ते (म० नि० २.१९३ आदयो) विय च अत्तानज्जेव सन्थाय वदति । **लोभनीयेसु धम्मेषूति** लोभधम्मेषु । सेसपदद्वयेपि एसेव नयो ।

४३२. सद्धं निवेसेतीति ओकप्पनियसद्धं निवेसेति । **उपसङ्कमतीति** उपगच्छति । **पयिरुपासतीति** सन्तिके निसीदति । **सोतन्ति** पसादसोतं ओदहति । **धम्मन्ति** देसनाधम्मं सुणाति । **धारेतीति** पगुणं कत्वा धारेति । **उपपरिक्खतीति** अत्थतो च कारणतो च वीमंसति । **निज्झानं खमन्तीति** ओलोकनं खमन्ति, इध सीलं कथितं, इध समाधीति एवं उपट्ठहन्तीति अथो । **छन्दोति** कत्तुकम्यता छन्दो । **उस्सहतीति** वायमति । **तुलेतीति** अनिच्चादिवसेन तीरेति । **पदहतीति** मग्गपधानं पदहति । **कायेन चेव परमसच्चन्ति** सहजातनामकायेन च निब्बानं सच्छिकरोति, पज्जाय च किलेसे निब्बिज्झित्वा तदेव विभूतं पाकटं करोन्तो पस्सति ।

४३३. सच्चानुबोधोति मग्गानुबोधो । **सच्चानुप्पत्तीति** फलसच्छिकिरिया । **तेसंयेवाति** हेट्ठा वुत्तानं द्वादसन्नं, एवं दीधं मग्गवादं अनुलोमेति, तस्मा नायमत्थो । अयं पनेत्थ अथो — **तेसंयेवाति** तेसं मग्गसम्पयुत्तधम्मानं । **पधानन्ति** मग्गपधानं । तज्हि फलसच्छिकिरियसङ्घाताय सच्चानुप्पत्तिया बहुकारं, मग्गे असति फलाभावतोति । इमिना नयेन सब्बपदेसु अथो वेदितब्बो । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपज्जसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

चङ्कीसुत्तवण्णना निड्ढिता ।

६. एसुकारीसुत्तवण्णना

४३७. एवं मे सुतन्ति एसुकारीसुत्तं । तत्थ बिलं ओलगेय्युन्ति कोट्टासं लगापेय्युं, इमिना सत्थधम्मं नाम दस्सेति । सत्थवाहो किर महाकन्तारपटिपन्नो अन्तरामगो गोणे मते मंसं गहेत्वा सब्बेसं सत्थिकानं “इदं खादित्वा एत्तकं मूलं दातब्बं”न्ति कोट्टासं ओलगेति, गोणमंसं नाम खादन्तापि अत्थि अखादन्तापि, मूलं दातुं सक्कोन्तापि असक्कोन्तापि । सत्थवाहो येन मूलेन गोणो गहितो, तस्स निक्खमनत्थं सब्बेसं बलक्कारेण कोट्टासं दत्वा मूलं गण्हाति, अयं सत्थधम्मो । एवमेवं ब्राह्मणापि लोकस्स पटिज्जं अगगहेत्वा अत्तनोव धम्मताय चतस्सो पारिचरिया पज्जपेन्तीति दस्सेतुं एवमेव खोतिआदिमाह । पापियो अस्साति पापं अस्स । सेय्यो अस्साति हितं अस्स । अथ वा पापियोति पापको लामको अत्तभावो अस्स । सेय्योति सेट्ठो उत्तमो । सेय्यंसोति सेय्यो । उच्चाकुलीनताति उच्चाकुलीनत्तेन सेय्यो । पापियंसोति पापियो । उच्चाकुलीनता च द्वीसु कुलेसु वड्ढेति खत्तियकुले ब्राह्मणकुले च, उळारवण्णता तीसु । वेस्सोपि हि उळारवण्णो होति । उळारभोगता चतूसुपि । सुट्ठोपि हि अन्तमसो चण्डालोपि उळारभोगो होतियेव ।

४४०. भिक्खाचरियन्ति कोटिधनेनपि हि ब्राह्मणेन भिक्खा चरितब्बाव, पोराणकब्राह्मणा असीतिकोटिधनापि एकवेलं भिक्खं चरन्ति । कस्मा? दुग्गतकाले चरन्तानं इदानीं भिक्खं चरितुं आरद्धाति गरहा न भविस्सतीति । अतिमज्जमानोति यो भिक्खाचरियवंसं हरित्वा सत्तजीवकसिकम्मवणिज्जादीहि जीविकं कप्पेति, अयं अतिमज्जति नाम । गोपो वाति यथा गोपको अत्तना रक्खितब्बं भण्डं थेनेन्तो अकिच्चकारी होति, एवन्ति अत्थो । इमिना नयेन सब्बवारेसु अत्थो वेदितब्बो । असितव्याभङ्गिन्ति तिणलायनअसितज्वेव काजज्ज । अनुस्सरतोति यत्थ जातो, तस्मिं पोराणे मातापेत्तिके कुलवंसे अनुस्सरियमानेति अत्थो । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपज्जसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

एसुकारीसुत्तवण्णना निड्ढिता ।

७. धनज्जानिसुत्तवण्णना

४४५. एवं मे सुतन्ति धनज्जानिसुत्तं । तत्थ दक्खिणागिरिस्मिन्ति गिरीति पब्बतो, राजगहं परिकिखपित्वा ठितपब्बतस्स दक्खिणदिसाभागे जनपदस्सेतं नामं । तण्डुलपालिद्वारायाति राजगहस्स किर द्वत्तिसमहाद्वारानि चतुसद्विखुद्वद्वारानि, तेसु एकं तण्डुलपालिद्वारं नाम, तं सन्धायेवमाह । राजानं निस्सायाति “गच्छ मनुस्से अपीळेत्वा सस्सभागं गण्हाही”ति रज्जा पेसितो गन्त्वा सब्बमेव सस्सं गण्हाति, “मा नो, भन्ते, नासेही”ति च वुत्ते — “राजकुले वुत्तं मन्दं, अहं रज्जा आगमनकालेयेव एवं आणत्तो, मा कन्दित्था”ति एवं राजानं निस्साय ब्राह्मणगहपतिके विलुम्पति । धज्जं येभुय्येन अत्तनो घरं पवेसेत्वा अप्पकं राजकुले पवेसेति । किं ब्राह्मणगहपतिकानं न पीळं अकासीति च वुत्तो — “आम, महाराज, इमस्मिं वारे खेत्तानि मन्दसस्सानि अहेसुं, तस्मा अपीळेन्तस्स मे गण्हतो न बहुं जातं”न्ति एवं ब्राह्मणगहपतिके निस्साय राजानं विलुम्पति ।

४४६. पयो पीयतन्ति तरुणखीरं पिवतु । ताव भत्तस्साति याव खीरं पिवित्वा निसीदिस्सथ, तावदेव भत्तस्स कालो भविस्सति । इधेव हि नो पातरासभत्तं आहरिस्सन्तीति दस्सेति । मातापितरोतिआदीसु महल्लका मातापितरो मुदुकानि

अत्थरणपावुरणानि सुखुमानि वत्थानि मधुरभोजनं सुगन्धगन्धमालादीनि च परियेसित्वा पोसेतब्बा । पुत्तधीतानं नामकरणमङ्गलादीनि सब्बकिच्चाणि करोन्तेन पुत्तदारो पोसेतब्बो । एवञ्चि अकरियमाने गरहा उप्पज्जतीति इमिना नयेन अत्थो वेदितब्बो ।

४४७. अधम्मचारीति पञ्च दुस्सील्यकम्मानि वा दस दुस्सील्यकम्मानि वा इध अधम्मो नाम । **उपकट्टेय्युन्ति** पञ्चविधबन्धनादिकम्मकरणत्थं तं तं निरयं कट्टेय्युं ।

४४८. धम्मचारीति धम्मिकसिवविज्जादिकम्मकारी । **पटिक्कमन्तीति** ओसरन्ति परिहायन्ति । **अभिवक्कमन्तीति** अभिसरन्ति वड्ढन्ति । **सेय्योति** वरतरं । **हीनेति** निहीने लामके । **कालङ्कतो च सारिपुत्ताति** इदं भगवा “तत्रस्स गन्त्वा देसेही”ति अधिप्पायेन थेरमाह । थेरोपि तंखणंयेव गन्त्वा महाब्रह्मनो धम्मं देसेसि, ततो पट्ठाया चातुप्पदिकं गाथं कथेन्तोपि चतुसच्चविमुत्तं नाम न कथेसीति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायटुकथाय

धनञ्जानिसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

८. वासेट्टसुत्तवण्णना

४५४. एवं मे सुतन्ति वासेट्टसुत्तं । तत्थ **इच्छानङ्गलवनसण्डेति** इच्छानङ्गलगामस्स अविदूरे वनसण्डे । **चङ्कीति** आदयो पञ्चपि जना रज्जो पसेनदिस्स कोसलस्स पुरोहिता एव । **अज्जे च अभिज्जाताति** अज्जे च बहू अभिज्जाता ब्राह्मणा । ते किर छट्ठे छट्ठे मासे द्वीसु ठानेसु सन्निपतन्ति । यदा जातिं सोधेतुकामा होन्ति, तदा पोक्खरसातिस्स सन्तिके जातिसोधनत्थं उक्कट्ठाया सन्निपतन्ति । यदा मन्ते सोधेतुकामा होन्ति, तदा इच्छानङ्गले सन्निपतन्ति । इमस्मिं काले मन्तसोधनत्थं सन्निपतिंसु । **अयमन्तरा कथाति** यं अत्तनो सहायकभावानुरूपं कथं कथेन्ता अनुविचरिंसु, तस्सा कथाय अन्तरा अयमज्जा कथा उदपादि । **सीलवाति** गुणवा । **वत्तसम्पन्नोति** आचारसम्पन्नो ।

४५५. अनुज्जातपटिज्जाताति सिक्खिता तुम्हेति एवं आचरियेहि अनुज्जाता, आम आचरिय सिक्खितम्हाति एवं सयज्ज पटिज्जाता । **अस्माति** भवाम । **अहं पोक्खरसातिस्स, तारुक्खस्सायं माणवोति** अहं पोक्खरसातिस्स जेट्ठन्तेवासी अगगसिस्सो, अयं तारुक्खस्साति दीपेति ।

तेविज्जानन्ति तिवेदानं ब्राह्मणानं । **यदक्खातन्ति** यं अत्थतो च व्यज्जनतो च एकं पदम्पि अक्खातं । **तत्र केवलिनोस्मसेति** तं सकलं जाननतो तत्थ निट्ठागतम्हाति अत्थो । इदानि तं केवलिभावं आविकरोन्तो **पदक्स्माति** आदिमाह । तत्थ **जप्पे आचरियसादिसाति** कथनट्ठाने मयं आचरियसदिसायेव ।

कम्मुनाति दसकुसलकम्मपथकम्मुना । अयञ्चि पुब्बे सत्तविधं कायवचीकम्मं सन्धाय “यतो खो, भो, सीलवा होती”ति आह, तिविधं मनोकम्मं सन्धाय “वत्तसम्पन्नो”ति । तेन समन्नागतो हि आचारसम्पन्नो होति । **चक्खुमाति** पञ्चहि चक्खूहि चक्खुमन्तभावेन भगवन्तं आलपति ।

खयातीतन्ति ऊनभावं अतीतं, परिपुण्णन्ति अत्थो । **पेच्चाति** उपगन्त्वा । **नमस्सन्तीति** नमो करोन्ति ।

चक्खुं लोके समुप्पन्नन्ति अविज्जन्धकारे लोके तं अन्धकारं विधमित्वा लोकस्स दिट्ठधम्मिकादिअत्थदस्सनेन चक्खु हुत्वा समुप्पन्नं ।

४५६. एवं वासेट्ठेन थोमेत्वा याचितो भगवा द्वेपि जने सङ्गण्हन्तो **तेसं वो अहं व्यक्खिस्सन्ति** आदिमाह । तत्थ **व्यक्खिस्सन्ति** व्याकरिस्सामि । **अनुपुब्बन्ति** तिट्ठतु ताव ब्राह्मणचिन्ता, तिणरुक्खकीटपटङ्गतो पट्टाय अनुपटिपाटिया आचिक्खिस्सामीति अत्थो । **जातिविभङ्गन्ति** जातिवित्थारं । **अज्जमज्जा हि जातियो**ति तेसं तेसज्हि पाणानं जातियो अज्जमज्जा नानप्पकाराति अत्थो ।

तिणरुक्खेति अनुपादिन्नकजातिं कत्वा पच्छा उपादिन्नकजातिं कथेस्सामि, एवं तस्स जातिभेदो पाकटो भविस्सतीति इमं देसनं आरभि । महासीवत्थेरो पन “किं, भन्ते, अनुपादिन्नकं बीजनानताय नानं, उपादिन्नं कम्मनानतायाति? एवं वत्तुं न वट्ठती”ति पुच्छितो आम न वट्ठति । कम्मज्हि योनियं खिपति । योनिसिद्धा इमे सत्ता नानावण्णा होन्तीति । **तिणरुक्खे**ति एत्थ अन्तोफेग्गू बहिसारा अन्तमसो तालनाळिकेरादयोपि तिणानेव, अन्तोसारा पन बहिफेग्गू सब्बे रुक्खा नाम । **न चापि पटिजानरे**ति मयं तिणा मयं रुक्खाति वा, अहं तिणं, अहं रुक्खोति वा एवं न जानन्ति । **लिङ्गं जातिमयन्ति** अजानन्तानमपि च तेसं जातिमयमेव सण्ठानं अत्तनो मूलभूततिणादिसदिसमेव होति । किं कारणा? **अज्जमज्जा हि जातियो** । यस्मा अज्जा तिणजाति, अज्जा रुक्खजाति । तिणेसुपि अज्जा तालजाति, अज्जा नाळिकेरजाति, एवं वित्थारेतब्बं । इमिना इदं दस्सेति — यं जातिवसेन नाना होति, तं अत्तनो पटिज्जं परेसं वा उपदेसं विनापि अज्जजातितो विसेसेन गह्ठति । यदि च जातिया ब्राह्मणो भवेय्य, सोपि अत्तनो पटिज्जं परेसं वा उपदेसं विना खत्तियतो वेस्सतो सुद्धतो वा विसेसेन गह्ठेय्य, न च गह्ठति । तस्मा न जातिया ब्राह्मणोति । परतो पन “यथा एतासु जातीसू”ति गाथाय एतमत्थं वचीभेदेनेव आविकरिस्सति ।

एवं अनुपादिन्नकेसु जातिं दस्सेत्वा उपादिन्नकेसु दस्सेन्तो **ततो कीटे**ति आदिमाह । **याव कुन्थकिपिल्लिके**ति कुन्थकिपिल्लिकं परियन्तं कत्वाति अत्थो । एत्थ च ये उप्पतित्वा गच्छन्ति, ते पटङ्गा नाम । **अज्जमज्जा हि जातियो**ति तेसमपि नीलरत्तादिवण्णवसेन जातियो नानप्पकाराव होन्ति ।

खुद्दकेति काळकादयो । **महल्लके**ति ससबिळारादयो ।

पादूदरेति उदरपादे, उदरंयेव नेसं पादाति वुत्तं होति । **दीघपिट्टिके**ति सप्पानज्हि सीसतो याव नङ्गुट्ठा पिट्टियेव होति, तेन ते “दीघपिट्टिका”ति वुच्चन्ति ।

उदकेति ओदके, उदकमि जाते ।

पक्खीति सकुणे । ते हि पत्तेहि यन्तीति **पत्तयाना**, वेहासं गच्छन्तीति **विहङ्गमा** ।

एवं थलजलाकासगोचरानं पाणानं जातिभेदं दस्सेत्वा इदानि येनाधिप्पायेन तं दस्सेति, तं आविकरोन्तो यथा एतासूति गाथमाह । तस्सत्थो सङ्केपेन वुत्तोव । वित्थारतो पनेत्थ यं वत्तब्बं, तं सयमेव दस्सेन्तो **न केसेही**ति आदिमाह । तत्रायं योजना — यं वुत्तं “नत्थि मनुस्सेसु लिङ्गजातिमयं पुथू”ति, तं एवं नत्थीति वेदितब्बं । सेय्यथिदं? **न केसेही**ति । न हि — “ब्राह्मणानं एदिसा केसा होन्ति, खत्तियानं एदिसा”ति नियमो अत्थि यथा हत्थिअस्समिगादीनन्ति इमिना नयेन सब्बं

योजेतब्बं ।

लिङ्गं जातिमयं नेव, यथा अज्जासु जातिसूति इदं पन वुत्तस्सेवत्थस्स निगमनन्ति वेदितब्बं । तस्सायं योजना — एवं यस्मा इमेहि केसादीहि नत्थि मनुस्सेसु लिङ्गं जातिमयं पुथु, तस्मा वेदितब्बमेतं “ब्राह्मणादिभेदेसु मनुस्सेसु लिङ्गं जातिमयं नेव, यथा अज्जासु जातिसू”ति ।

४५७. इदानी एवं जातिभेदे असतिपि “ब्राह्मणो खत्तियो”ति इदं नानत्तं यथा जातं, तं दस्सेतुं **पच्चत्तन्ति** गाथमाह । तत्थ **वोकारन्ति** नानत्तं । अयं पनेत्थ सङ्खेपत्थो — यथा हि तिरच्छानानं योनिस्सिद्धमेव केसादिसण्ठानेन नानत्तं, तथा ब्राह्मणादीनं अत्तनो अत्तनो सरीरे तं नत्थि । एवं सन्तेपि यदेतं “ब्राह्मणो खत्तियो”ति वोकारं, तं वोकारञ्च मनुस्सेसु समज्जाय पवुच्चति, वोहारमत्तेनेव पवुच्चतीति ।

एत्तावता भगवा भारद्वाजस्स वादं निगगण्हित्वा इदानी यदि जातिया ब्राह्मणो भवेय्य, आजीवसीलाचारविपन्नोपि ब्राह्मणो भवेय्य । यस्मा पन पोराणा ब्राह्मणा तस्स ब्राह्मणभावं न इच्छन्ति, लोके च अज्जेपि पण्डितमनुस्सा, तस्मा वासेट्ठस्स वादं पगगण्हन्तो **यो हि कोचि मनुस्सेसूति** अट्ठ गाथा आह । तत्थ **गोरक्खन्ति** खेत्तरक्खं, कसिकम्मन्ति वुत्तं होति । **गोति** हि पथविद्या नामं, तस्मा एवमाह । **पुथुसिप्पेनाति** तन्तवायकम्मादिनानासिप्पेन । **वोहारन्ति** वणिज्जं । **परपेस्सेनाति** परेसं वेय्यावच्चकम्मेन । **इस्सत्थन्ति** आवुधजीविकं, उसुज्ज सत्तिं चाति वुत्तं होति । **पोरोहिच्चेनाति** पुरोहितकम्मेन ।

एवं ब्राह्मणसमयेन च लोकवोहारेन च आजीवसीलाचारविपन्नस्स अब्राह्मणभावं साधेत्वा एवं सन्ते न जातिया ब्राह्मणो, गुणेहि पन ब्राह्मणो होति । तस्मा यत्थ कत्थचि कुले जातो यो गुणवा, सो ब्राह्मणो, अयमेत्थ जायोति एवमेतं जायं अत्थतो आपादेत्वा इदानी नं वचीभेदेन पकासेन्तो **न चाहं ब्राह्मणन्ति** आदिमाह । तस्सत्थो — अहज्जि य्वायं चतुन्नं योनीनं यत्थ कत्थचि जातो, तत्रापि विसेसेन यो ब्राह्मणस्स संवण्णिताय मातरि सम्भूतो, तं **योनिजं मत्तिसम्भवं**, या चायं उभतो सुजातोति आदिना नयेन ब्राह्मणेहि ब्राह्मणस्स परिसुद्धउप्पत्तिमगगसङ्घाता योनि वुत्ता, संसुद्धगहणिकोति इमिना च मातिसम्पत्ति, ततोपि जातसम्भूतत्ता योनिजो मत्तिसम्भवोति वुच्चति, तं **योनिजं मत्तिसम्भवं** इमिना च योनिजमत्तिसम्भवमत्तेन न ब्राह्मणं ब्रूमि । कस्मा? यस्मा, भो भोति, वचनमत्तेन अज्जेहि सकिञ्चनेहि विसिद्धत्ता **भोवादि नाम सो होति, सचे होति सकिञ्चनो** सपलिबोधो । यो पनायं यत्थ कत्थचि जातोपि रागादिकिञ्चनाभावेन अकिञ्चनो, सब्बगहणपटिनिस्सग्गेन अनादानो, **अकिञ्चनं अनादानं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं** । कस्मा? यस्मा बाहितपापोति ।

४५८. किञ्चभिय्यो सब्बसंयोजनं छेत्वातिआदि सत्तवीसति गाथा । तत्थ **सब्बसंयोजनन्ति** दसविधसंयोजनं । **न परितस्सतीति** तण्हापरितस्सनाय न परितस्सति । **सङ्गातिगन्ति** रागसङ्गादयो अतिक्कन्तं । **विसंयुत्तन्ति** चतूहि योनीहि सब्बकिलेसेहि वा विसंयुत्तं ।

नद्धन्ति उपनाहं । **वरत्तन्ति** तण्हं । **सन्दानन्ति** युत्तपासं, दिट्ठिपरियुट्ठानस्सेतं अधिवचनं । **सहनुक्कमन्ति** अनुक्कमो वुच्चति पासे पवेसनगण्ठि, दिट्ठानुसयस्सेतं नामं । **उक्खित्तपलिघन्ति** एत्थ पलिघोति अविज्जा । **बुद्धन्ति** चतुसच्चबुद्धं । **तितिक्खतीति** खमति ।

खन्तिबलन्ति अधिवासनखन्तिबलं । सा पन सकिं उप्पन्ना बलानीकं नाम न होति, पुनप्पुनं उप्पन्ना पन होति । तस्सा

अत्थिताय बलानीकं ।

वतवन्तन्ति धुतङ्गवन्तं । सीलवन्तन्ति गुणवन्तं । अनुस्सदन्ति रागादिउस्सदविरहितं । “अनुस्सुत”न्तिपि पाठो, अनवस्सुतन्ति अत्थो । दन्तन्ति निब्बिसेवनं ।

न लिम्पतीति न अल्लीयति । कामेसूति किलेसकामवत्थुकामेसु ।

दुक्खस्स पजानाति, इधेव खयन्ति एत्थ अरहत्तफलं दुक्खक्खयोति अधिप्पेतं । पजानातीति अधिगमवसेन जानाति । पन्नभारन्ति ओहितभारं, खन्धकिलेसअभिसङ्खारकामगुणभारे ओतारेत्वा ठितं । विसंयुत्तपदं वुत्तत्थमेव ।

गम्भीरपज्जन्ति गम्भीरेसु आरम्मणेसु पवत्तपज्जं । मेधाविन्ति पकतिपज्जाय पज्जवन्तं ।

अनागारेहि चूभयन्ति अनागारेहि च विसंसद्वं उभयज्ज, द्वीहिपि चेतेहि विसंसद्वमेवाति अत्थो । अनोकसारिन्ति ओकं वुच्चति पज्जकामगुणालयो, तं अनल्लीयमानन्ति अत्थो । अप्पिच्छन्ति अनिच्छं ।

तसेसूति सतण्हेसु । थावरेसूति नित्तण्हेसु ।

अत्तदण्डेसूति गहितदण्डेसु । निब्बुतन्ति किलेसनिब्बानेन निब्बुतं । सादानेसूति सउपादानेसु ।

ओहितोति पतितो ।

४५९. अक्कसन्ति निदोसं । सदोसो हि रुक्खोपि सक्कसोति वुच्चति । विज्जापनिन्ति अत्थविज्जापनिकं । सच्चन्ति अविसंवादिकं । उदीरयेति भणति । याय नाभिसज्जेति याय गिराय परस्स सज्जनं वा लग्गनं वा न करोति, तादिसं अफरुसं गिरं भासतीति अत्थो ।

दीघन्ति सुत्तारुहभण्डं । रस्सन्ति विप्पकिण्णभण्डं । अणुन्ति खुद्दकं । थूलन्ति महन्तं । सुभासुभन्ति सुन्दरासुन्दरं । दीघभण्डज्झि अप्पग्घम्पि होति महग्घम्पि । रस्सादीसुपि एसेव नयो । इति एत्तावता न सब्बं परियादिण्णं, “सुभासुभ”न्ति इमिना पन परियादिण्णं होति ।

निरासयन्ति नित्तण्हं ।

आलयाति तण्हालया । अज्जायाति जानित्वा । अमतोगधन्ति अमतब्भन्तरं । अनुप्पत्तन्ति अनुपविट्ठं ।

उभो सङ्गन्ति उभयम्पेतं सङ्गं । पुज्जज्झि सग्गे लग्गापेति, अपुज्जं अपाये, तस्मा उभयम्पेतं सङ्गन्ति आह । उपच्चगाति अतीतो ।

अनाविलन्ति आविलकरणकिलेसविरहितं । नन्दीभवपरिक्खीणन्ति परिक्खीणनन्दिं परिक्खीणभवं ।

“यो इम”न्ति गाथाय अविज्जायेव विसंवादकट्टेन पलिपथो, महाविदुग्गताय दुग्गं, संसरणट्टेन संसारो, मोहनट्टेन

मोहोति वुत्तो । तिण्णोति चतुरोघतिण्णो । पारङ्गतोति निब्बानं गतो । झायीति आरम्भणलक्खणूपनिज्झानवसेन झायी । अनेजोति नित्तण्हो । अनुपादाय निब्बुतोति किञ्चि गहणं अग्गहेत्वा सब्बकिलेसनिब्बानेन निब्बुतो ।

कामेति दुविधेपि कामे । अनागारोति अनागारो हुत्वा । परिब्बजेति परिब्बजति । कामभवपरिक्खीणन्ति खीणकामं खीणभवं ।

मानुसकं योगन्ति मानुसकं पञ्चकामगुणयोगं । दिब्बं योगन्ति दिब्बं पञ्चकामगुणयोगं । सब्बयोगविसंयुत्तन्ति सब्बकिलेसयोगविसंयुत्तं ।

रतिन्ति पञ्चकामगुणरतिं । अरतिन्ति कुसलभावनाय उक्कण्ठितं । वीरन्ति वीरियवन्तं ।

सुगतन्ति सुन्दरं ठानं गतं, सुन्दराय वा पटिपत्तिया गतं ।

गतिन्ति निब्बत्तिं । पुरेति अतीते । पच्छाति अनागते । मज्झेति पच्चुप्पन्ने । किञ्चनन्ति किञ्चनकारको किलेसो ।

महेसिन्ति महन्ते गुणे परियेसनट्टेन महेसिं । विजिताविनन्ति विजितविजयं ।

४६०. एवं भगवा गुणतो खीणासवंयेव ब्राह्मणं दस्सेत्वा ये जातितो ब्राह्मणोति अभिनिवेसं करोन्ति, ते इदं अजानन्ता, साव नेसं दिट्ठि दुट्ठितीति दस्सेन्तो समञ्जा हेसाति गाथाद्वयमाह । तस्सत्थो — यदिदं ब्राह्मणो खत्तियो भारद्वाजो वासेट्ठोति नामगोत्तं पकप्पितं कतं अभिसङ्कतं, समञ्जा हेसा लोकस्मिं, वोहारमत्तन्ति अत्थो । कस्मा? यस्मा समुच्चा समुदागतं समञ्जाय आगतं । एतज्झि तत्थ तत्थ जातकालेयेवस्स जातिसालोहितेहि पकप्पितं कतं । नो चे नं एवं पकप्पेय्युं, न कोचि किञ्चि दिस्वा अयं ब्राह्मणोति वा भारद्वाजोति वा जानेय्य । एवं पकप्पितं पेतं दीघरत्तानुसयितं, दिट्ठिगतमजानतं, तं पकप्पितं नामगोत्तं “नामगोत्तमत्तमेतं, वोहारत्थं पकप्पित”न्ति, अजानन्तानं सत्तानं हदये दीघरत्तं दिट्ठिगतमनुसयितं । तस्स अनुसयितत्ता तं नामगोत्तं अजानन्ता नो पवुन्ति, “जातिया होति ब्राह्मणो”ति अजानन्ताव एवं वदन्तीति वुत्तं होति ।

एवं “ये ‘जातितो ब्राह्मणो’ति अभिनिवेसं करोन्ति, ते इदं वोहारमत्तं अजानन्ता, साव नेसं दिट्ठि दुट्ठितीति दस्सेत्वा इदानी निप्परियायमेव जातिवादं पटिक्खिपन्तो कम्मवादञ्च पटिदुपेन्तो न जच्चातिआदिमाह । तत्थ “कम्मुना”ति उपड्डगाथाय वित्थारणत्थं कस्सको कम्मुनातिआदि वुत्तं । तत्थ कम्मुनाति पच्चुप्पन्नेन कसिकम्मादिनिब्बत्तकचेतनाकम्मुना ।

पटिच्चसमुप्पाददस्साति इमिना पच्चयेन एवं होतीति एवं पटिच्चसमुप्पाददस्साविनो । कम्मविपाककोविदाति सम्मानावमानारहकुले कम्मवसेन उप्पत्ति होति, अज्जापि हीनपणीतता हीनपणीते कम्मे विपच्चमाने होतीति । एवं कम्मविपाककुसला ।

कम्मुना वत्ततीति गाथाय पन लोकोति वा पजाति वा सत्तोति वा एकोयेवत्थो, वचनमत्तभेदो । पुरिमपदेन चेत्य “अत्थि ब्रह्मा महाब्रह्मा सेट्ठो सजिता”ति दिट्ठिया पटिसेधो वेदितब्बो । कम्मुना हि तासु तासु गतीसु वत्तति लोको, तस्स को सजिताति । दुतियपदेन “एवं कम्मुना निब्बत्तोपि च पवत्तेपि अतीतपच्चुप्पन्नभेदेन कम्मुना वत्तति, सुखदुक्खानि

पच्चनुभोन्तो हीनपणीतादिभेदञ्च आपज्जन्तो पवत्तती'ति दस्सेति । ततियेन तमेवत्थं निगमेति “एवं सब्बथापि कम्मनिबन्धना सत्ता कम्मेनेव बद्धा हुत्वा पवत्तन्ति, न अज्जथा”ति । चतुत्थेन तमेत्थं उपमाय विभावेति । यथा हि रथस्स यायतो आणि निबन्धनं होति, न ताय अनिबद्धो याति, एवं लोकस्स निब्वत्ततो च पवत्ततो च कम्मं निबन्धनं, न तेन अनिबद्धो निब्वत्तति न पवत्तति ।

इदानीं यस्मा एवं कम्मनिबन्धनो लोको, तस्मा सेट्ठेन कम्मुना सेट्ठभावं दस्सेन्तो तपेनाति गाथाद्वयमाह । तत्थ तपेनाति धुतङ्गतपेन । **ब्रह्मचरियेनाति** मेथुनविरतिया । **संयमेनाति** सीलेन । **दमेनाति** इन्द्रियदमेन । **एतेनाति** एतेन सेट्ठेन परिसुट्ठेन ब्रह्मभूतेन कम्मुना ब्राह्मणो होति । कस्मा? यस्मा **एतं ब्राह्मणमुत्तमं**, यस्मा एतं कम्मं उत्तमो ब्राह्मणगुणोति वुत्तं होति । “ब्रह्मान”न्तिपि पाठो । अयं पनेत्थ वचनत्थो — ब्रह्मं आनेतीति ब्रह्मानं, ब्राह्मणभावं आवहतीति वुत्तं होति ।

दुतियगाथाय **सन्तोति** सन्तकिलेसो । **ब्रह्मा सक्कोति** ब्रह्मा च सक्को च, यो एवरूपो, सो न केवलं ब्राह्मणो, अथ खो ब्रह्मा च सक्को च सो विजानतं पण्डितानं, एवं वासेट्ठ, जानाहीति वुत्तं होति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

वासेट्ठसुत्तवण्णना निड्ढिता ।

९. सुभसुत्तवण्णना

४६२. एवं मे सुतन्ति सुभसुत्तं । तत्थ **तोदेय्यपुत्तोति** तुदिगामवासिनो तोदेय्यब्राह्मणस्स पुत्तो । **आराधको** होतीति सम्पादको होति परिपूरको । **जायं धम्मन्ति** कारणधम्मं । **कुसलन्ति** अनवज्जं ।

४६३. मिच्छापटिपत्तिन्ति अनिय्यानिकं अकुसलपटिपदं । **सम्मापटिपत्तिन्ति** निय्यानिकं कुसलपटिपदं ।

महट्ठन्ति आदीसु महन्तेहि वेय्यावच्चकरेहि वा उपकरणेहि वा बहूहि अत्थो एत्थाति **महट्ठं** । महन्तानि नामग्गहणमङ्गलादीनि किच्चानि एत्थाति **महाकिच्चं** । इदं अज्ज कत्तब्बं, इदं स्वेति एवं महन्तानि अधिकारसङ्घातानि अधिकरणानि एत्थाति **महाधिकरणं** । बहूनां कम्मे युत्तप्पयुत्ततावसेन पीळासङ्घातो महासमारम्भो एत्थाति **महासमारम्भं** । **घरावासकम्मट्ठानन्ति** घरावासकम्मं । एवं सब्बवारेसु अत्थो वेदितब्बो । कसिकम्मे चेत्थ नङ्गलकोटिं आदिं कत्वा उपकरणानं परियेसनवसेन महट्ठता, वणिज्जाय यथाठितयेव भण्डं गहेत्वा परिवत्तनवसेन अप्पट्ठता वेदितब्बा । **विपज्जमानन्ति** अवुट्ठिअतिवुट्ठिआदीहि कसिकम्मं, मणिसुवण्णादीसु अच्छेकतादीहि च वणिज्जकम्मं अप्पफलं होति, मूलच्छेदम्पि पापुणाति । विपरियायेन सम्पज्जमानं महप्फलं चूळन्तेवासिकस्स विय ।

४६४. एवमेव खोति यथा कसिकम्मट्ठानं विपज्जमानं अप्पफलं होति, एवं घरावासकम्मट्ठानम्पि । अकतकल्याणो हि कालं कत्वा निरये निब्वत्तति । महादत्तसेनापति नाम किरको ब्राह्मणभत्तो अहोसि, तस्स मरणसमये निरयो उपट्ठासि । सो ब्राह्मणेहि “किं पस्ससी”ति वुत्तो? लोहितघरन्ति आह । ब्रह्मलोको भो एसोति । ब्रह्मलोको नाम भो कहन्ति? उपरीति । मय्हं हेट्ठा उपट्ठातीति । किञ्चापि हेट्ठा उपट्ठाति, तथापि उपरीति कालं कत्वा निरये निब्वत्तो । “इमिना अम्हाकं यज्जे दोसो दिन्तो”ति सहस्सं गहेत्वा नीहरितुं अदंसु । सम्पज्जमानं पन महप्फलं होति । कतकल्याणो हि कालं कत्वा सग्गे निब्वत्तति । सकलाय गुत्तिलविमानकथाय दीपेतब्बं । यथा पन तं वणिज्जकम्मट्ठानं विपज्जमानं अप्पफलं होति, एवं सीलेसु

अपरिपूरकारिनो अनेसनाय युत्तस्स पब्बज्जाकम्मट्ठानम्पि । एवरूपा हि नेव ज्ञानादिसुखं न सग्गमोक्खं लभति । सम्पज्जमानं पन महप्फलं होति । सीलानि हि पूरेत्वा विपस्सनं वड्ढेन्तो अरहत्तम्पि पापुणाति ।

ब्राह्मणा, भो गोतमोति इध किं पुच्छामीति पुच्छति? ब्राह्मणा वदन्ति — “पब्बजितो इमे पञ्च धम्मे पूरेतुं समत्थो नाम नत्थि, गहट्ठोव पूरेती”ति । समणो पन गोतमो — “गिहिस्स वा अहं माणव पब्बजितस्स वा”ति पुनप्पुनं वदति, नेव पब्बजितं मुञ्चति, मय्हमेव पुच्छं मज्जे न सल्लक्खेतीति चागसीसेन पञ्च धम्मे पुच्छामीति पुच्छति । **सचे ते अगस्सूति** सचे तुय्हं यथा ब्राह्मणा पज्जपेन्ति, तथा इध भासितुं भारियं न होति, यदि न कोचि अफासुकभावो होति, भासस्सूति अत्थो । **न खो मे, भो**ति किं सन्धायाह? पण्डितपटिरूपकानज्झि सन्निके कथेतुं दुक्खं होति, ते पदे पदे अक्खरे अक्खरे दोसमेव वदन्ति । एकन्तपण्डिता पन कथं सुत्वा सुकथितं पसंसन्ति, दुक्कथिते पाळिपदअत्थव्यञ्जनेसु यं यं विरुज्झति, तं तं उजुं कत्वा देन्ति । भगवता च सदिसो एकन्तपण्डितो नाम नत्थि, तेनाह “न खो मे, भो गोतम, गरु, यत्थस्सु भवन्तो वा निसिन्नो भवन्तरूपो वा”ति । **सच्चन्ति** वचीसच्चं । **तपन्ति** तपचरियं । **ब्रह्मचरियन्ति** मेथुनविरतिं । **अज्जेनन्ति** मन्तगहणं । **चागन्ति** आमिसपरिच्चागं ।

४६६. पापितो भविस्सतीति । अजाननभावं पापितो भविस्सति । **एतदवोचाति** भगवता अन्धवेणूपमाय निग्गहितो तं पच्चाहरितुं असक्कोन्तो यथा नाम दुब्बलसुनखो मिगं उट्ठपेत्वा सामिकस्स अभिमुखं कत्वा सयं अपसक्कति, एवमेवं आचरियं अपदिसन्तो एवं “ब्राह्मणो”तिआदिवचनं अवोच । तत्थ **पोक्खरसातीति** इदं तस्स नामं, “पोक्खरसायी”तिपि वुच्चति । तस्स किर कायो सेतपोक्खरसदिसो देवनगरे उस्सापितरजततोरणं विय सोभति, सीसं पनस्स काळवण्णइन्दनीलमयं विय, मस्सुपि चन्दमण्डले काळमेघराजि विय खायति, अक्खीनि नीलुप्पलसदिसानि, नासा रजतपनाळिका विय सुवट्ठिता सुपरिसुद्धा, हत्थपादतलानि चेव मुखञ्च कतलाखारसपरिकम्मं विय सोभति । अतिविय सोभग्गप्पत्तो ब्राह्मणस्स अत्तभावो । अराजके ठाने राजानं कातुं युत्तमिमं ब्राह्मणं, एवमेस सस्सिरिको, इति नं पोक्खरसदिसत्ता “पोक्खरसाती”ति सज्जानन्ति, पोक्खरे पन सो निब्बत्तो, न मातुकुच्छियन्ति इति नं पोक्खरे सयितत्ता “पोक्खरसायी”तिपि सज्जानन्ति । **ओपमज्जोति** उपमज्जगोत्तो । **सुभगवनिकोति** उक्कट्टाय सुभगवनस्स इस्सरो । **हस्सकंयेवाति** हसितब्बकज्जेव । **नामकंयेवाति** लामकंयेव । तदेव तं अत्थाभावेन **रित्तकं** । रित्तकत्ता च **तुच्छकं** । इदानि नं भगवा साचरियकं निग्गण्हितुं **किं पन माणवाति**आदिमाह ।

४६७. तत्थ कतमा नेसं सेय्योति कतमा वाचा तेसं सेय्यो, पासंसतरोति अत्थो । **सम्मुच्चाति** सम्मुत्तिया लोकवोहारेन । **मन्ताति** तुलयित्वा परिग्गण्हित्वा । **पटिसङ्घायाति** जानित्वा । **अत्थसंहितन्ति** कारणनिस्सितं । **एवं सन्तेति** लोकवोहारं अमुज्चित्वा तुलयित्वा जानित्वा कारणनिस्सितं कत्वा कथिताय सेय्यभावे सति । **आवुतोति** आवरितो । **निवुतोति** निवारितो । **ओफुटोति** ओनद्धो । **परियोनद्धोति** पलिवेठितो ।

४६८. गधितोतिआदीनि वुत्तत्थानेव । **सचे तं, भो गोतम, ठानन्ति** सचे एतं कारणमत्थि । **स्वास्साति** धूमछारिकादीनं अभावेन सो अस्स अग्गि अच्चिमा च वण्णिमा च पभस्सरो चाति । **तथूपमाहं माणवाति** तप्पटिभागं अहं । इदं वुत्तं होति — यथेव हि तिणकट्टुपादानं पटिच्च जलमानो अग्गि धूमछारिकङ्गारानं अत्थिताय सदोसो होति, एवमेवं पञ्च कामगुणे पटिच्च उप्पन्ना पीति जातिजराव्याधिमरणसोकादीनं अत्थिताय सदोसा । यथा पन परिच्चत्ततिणकट्टुपादानो धूमादीनं अभावेन परिसुद्धो, एवमेवं लोकुत्तरज्ज्ञानद्वयसम्पयुत्ता पीति जातिआदीनं अभावेन परिसुद्धाति अत्थो ।

४६९. इदानि ये ते ब्राह्मणेहि चागसीसेन पञ्च धम्मा पज्जत्ता, तेपि यस्मा पञ्चेव हुत्वा न निच्चला तिड्ढन्ति,

अनुकम्पाजातिकेन सद्धिं छ आपज्जन्ति । तस्मा तं दोसं दस्सेतुं ये ते माणवातिआदिमाह । तत्थ अनुकम्पाजातिकन्ति अनुकम्पासभावं ।

कत्थ बहुलं समनुपस्ससीति इदं भगवा यस्मा — “एस इमे पञ्च धम्मे पब्बजितो परिपूरेतुं समत्थो नाम नत्थि, गहट्ठो परिपूरेती”ति आह, तस्मा — “पब्बजितोव इमे पूरेति, गहट्ठो पूरेतुं समत्थो नाम नत्थी”ति तेनेव मुखेन भणापेतुं पुच्छति ।

न सततं समितं सच्चवादीतिआदीसु गहट्ठो अज्जस्मिं असति वळज्जनकमुसावादम्पि करोतियेव, पब्बजिता असिना सीसे छिज्जन्तेपि द्वे कथा न कथेन्ति । गहट्ठो च अन्तोतेमासमत्तम्पि सिक्खापदं रक्खितुं न सक्कोति, पब्बजितो निच्चमेव तपस्सी सीलवा तपनिस्सितको होति । गहट्ठो मासस्स अट्ठदिवसमत्तम्पि उपोसथकम्मं कातुं न सक्कोति, पब्बजिता यावजीवं ब्रह्मचारिनो होन्ति । गहट्ठो रतनसुत्तमङ्गलसुत्तमत्तम्पि पोत्थके लिखित्वा ठपेति, पब्बजिता निच्चं सज्झायन्ति । गहट्ठो सलाकभत्तम्पि अखण्डं कत्वा दातुं न सक्कोति, पब्बजिता अज्जस्मिं असति काकसुनखादीनम्पि पिण्डं देन्ति, भण्डग्गाहकदहरस्सपि पत्ते पक्खिपन्तेवाति एवमत्थो दट्ठब्बो । चित्तस्साहमेतेन्ति अहं एते पञ्च धम्मे मेत्तचित्तस्स परिवारे वदामीति अत्थो ।

४७०. जातवद्धोति जातो च वड्ढितो च । यो हि केवलं तत्थ जातोव होति, अज्जत्थ वड्ढितो, तस्स समन्ता गाममग्गा न सब्बसो पच्चक्खा होन्ति, तस्मा जातवद्धोति आह । जातवद्धोपि हि यो चिरं निक्खन्तो, तस्स न सब्बसो पच्चक्खा होन्ति, तस्मा तावदेव अवसटन्ति आह, तंखणमेव निक्खन्तन्ति अत्थो । दन्थायितत्तन्ति “अयं नु खो मग्गो अयं न नु खो”ति कङ्खावसेन चिरायितत्तं । वित्थायितत्तन्ति यथा सुखुमं अत्थजातं सहसा पुच्छितस्स कस्सचि सरीरं थद्धभावं गण्हाति, एवं थद्धभावगहणं । नत्वेवाति इमिना सब्बज्जुतज्जाणस्स अप्पटिहतभावं दस्सेति । तस्स हि पुरिसस्स मारावट्टनादीनं वसेन सिया जाणस्स पटिघातो, तेन सो दन्थायेय्य वा वित्थायेय्य वा, सब्बज्जुतज्जाणं पन अप्पटिहतं, न सक्का तस्स केनचि अन्तरायो कातुन्ति दीपेति ।

सेय्यथापि माणव बलवा सद्धधमोति एत्थ बलवाति बलसम्पन्नो । सद्धधमोति सद्धधमको । अप्पकसिरेनाति अकिच्छेन अदुक्खेन । दुब्बलो हि सद्धधमको सद्धं धमन्तोपि न सक्कोति चतस्सो दिसा सरेन विज्जापेतुं, नास्स सद्धसद्धो सब्बसो फरि । बलवतो पन विप्फारिको होति, तस्मा बलवाति आह । मेत्ताय चेतोविमुत्तियाति एत्थ मेत्तायाति वुत्ते उपचारोपि अप्पनापि वट्ठति, चेतोविमुत्तियाति वुत्ते पन अप्पनाव वट्ठति । यं पमाणकतं कम्मन्ति पमाणकतं कम्मं नाम कामावचरं वुच्चति, अप्पमाणकतं कम्मं नाम रूपारूपावचरं । तेसुपि इध ब्रह्मविहारकम्मज्जेव अधिप्पेतं । तज्हि पमाणं अतिक्कमित्वा ओधिसकअनोधिसक दिसाफरणवसेन वट्ठत्वा कतत्ता अप्पमाणकतन्ति वुच्चति । न तं तत्रावसिस्सति, न तं तत्रावतिट्ठतीति तं कामावचरकम्मं तस्मिं रूपारूपावचरकम्मे न ओहीयति न तिट्ठति । किं वुत्तं होति? कामावचरकम्मं तस्स रूपारूपावचरकम्मस्स अन्तरा लग्गितुं वा ठातुं वा रूपारूपावचरकम्मं फरित्वा परियादियित्वा अत्तनो ओकासं गहेत्वा पतिट्ठातुं वा न सक्कोति, अथ खो रूपारूपावचरकम्ममेव कामावचरं महोघो विय परित्तउदकं फरित्वा परियादियित्वा अत्तनो ओकासं गहेत्वा तिट्ठति, तस्स विपाकं पटिबाहित्वा सयमेव ब्रह्मसहब्यतं उपनेतीति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायडुकथाय

सुभसुत्तवण्णना निड्डिता ।

१०. सङ्गारवसुत्तवण्णना

४७३. एवं मे सुतन्ति सङ्गारवसुत्तं । तत्थ चञ्चलिकप्पेति एवंनामके गामे । अभिप्पसन्नाति अवेच्चप्पसादवसेन पसन्ना । सा किर सोतापन्ना अरियसाविका भारद्वाजगोत्तस्स ब्राह्मणस्स भरिया । सो ब्राह्मणो पुब्बे कालेन कालं ब्राह्मणे निमन्तेत्वा तेसं सक्कारं करोति । इमं पन ब्राह्मणिं घरं आनेत्वा अभिरूपाय महाकुलाय ब्राह्मणिया चित्तं कोपेतुं असक्कोन्तो ब्राह्मणानं सक्कारं कातुं नासक्खि । अथ नं ब्राह्मणा दिट्ठदिट्ठाने — “नयिदानि त्वं ब्राह्मणलद्धिको, एकाहम्पि ब्राह्मणानं सक्कारं न करोसी”ति निष्पीळेन्ति । सो घरं आगन्त्वा ब्राह्मणिया तमत्थं आरोचेत्वा — “सचे, भोति एकदिवसं मुखं रक्खितुं सक्कुण्य्यासि, ब्राह्मणानं एकदिवसं भिक्खं ददेय्य”न्ति आह । तुय्हं देय्यधम्मं रुच्चनकट्टाने देहि, किं मय्हं एत्थाति । सो ब्राह्मणे निमन्तेत्वा अप्पोदकं पायासं पचापेत्वा घरञ्च सुज्जापेत्वा आसनानि पज्जापेत्वा ब्राह्मणे निसीदापेसि । ब्राह्मणी महासाटकं निवासेत्वा कटच्छुं गहेत्वा परिविसन्ती दुस्सकण्णके पक्खलित्वा “ब्राह्मणे परिविसामी”ति सञ्जम्पि अकत्वा आसेवनवसेन सहसा सत्थारमेव अनुस्सरित्वा उदानं उदानेसि ।

ब्राह्मणा उदानं सुत्वा “उभतोपक्खिको एस समणस्स गोतमस्स सहायो, नास्स देय्यधम्मं गण्हिस्सामा”ति कुपिता भोजनानि छुट्टेत्वा निक्खमिंसु । ब्राह्मणो — “ननु पठमंयेव तं अवचं ‘अज्जेकदिवसं मुखं रक्खेय्यासी’ति, एत्तकं ते खीरञ्च तण्डुलादीनि च नासितानी”ति अतिविय कोपवसं उपगतो — “एवमेव पनायं वसली यस्मिं वा तस्मिं वा तस्स मुण्डकस्स समणस्स वण्णं भासति, इदानि त्याहं वसलि तस्स सत्थुनो वादं आरोपेस्सामी”ति आह । अथ नं ब्राह्मणी “गच्छ त्वं, ब्राह्मण, गन्त्वा विजानिस्ससी”ति वत्वा “न ख्वाहं तं, ब्राह्मण, पस्सामि सदेवके लोके...पे... वादं आरोपेय्या”ति आदिमाह । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा —

“किंसु छेत्वा सुखं सेति, किंसु छेत्वा न सोचति ।

किस्सस्सु एकधम्मस्स, वधं रोचेसि गोतमा”ति ॥ (सं० नि० १.१८७) —

पज्हं पुच्छि । सत्था आह —

“कोधं छेत्वा सुखं सेति, कोधं छेत्वा न सोचति ।

कोधस्स विसमूलस्स, मधुरग्गस्स ब्राह्मण ।

वधं अरिया पसंसन्ति, तज्झि छेत्वा न सोचती”ति ॥ (सं० नि० १.१८७) —

पज्हं कथेसि । सो पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो । तस्सेव कनिट्ठभाता अक्कोसकभारद्वाजो नाम “भाता मे पब्बजितो”ति सुत्वा भगवन्तं उपसङ्कमित्वा अक्कोसित्वा भगवता विनीतो पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो । अपरो तस्स कनिट्ठो सुन्दरिकभारद्वाजो नाम । सोपि भगवन्तं उपसङ्कमित्वा पज्हं पुच्छित्वा विस्सज्जनं सुत्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो । अपरो तस्स कनिट्ठो पिङ्गलभारद्वाजो नाम । सो पज्हं पुच्छित्वा पज्हब्याकरणपरियोसाने पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो । सङ्गारवो माणवोति अयं तेसं सब्बकनिट्ठो तस्मिं दिवसे ब्राह्मणेहि सद्धिं एकभत्तगे निसिन्नो । अवभूतावाति अवड्ढिभूता अवमङ्गलभूतायेव । परभूतावाति विनासं पत्तायेव । विज्जमानानन्ति विज्जमानेसु । सीलपज्जाणन्ति सीलञ्च जाणञ्च न जानासि ।

४७४. दिट्ठधम्माभिज्जावोसानपारमिप्पत्ताति दिट्ठधम्मे अभिज्जाते इमस्मिञ्जेव अत्तभावे अभिजानित्वा

वोसितवोसाना हुत्वा पारमीसङ्घातं सब्बधम्मनं पारभूतं निब्बानं पत्ता मयन्ति वत्वा आदिब्रह्मचरियं पटिजानन्तीति अत्थो । आदिब्रह्मचरियन्ति ब्रह्मचरियस्स आदिभूता उप्पादका जनकाति एवं पटिजानन्तीति वुत्तं होति । तक्कीति तक्कगाही । वीमंसीति वीमंसको, पञ्चाचारं चरापेत्वा एवंवादी । तेसाहमस्मीति तेसं सम्मासम्बुद्धानं अहमस्मि अज्जतरो ।

४८५. अट्ठितवतन्ति अट्ठिततपं, अस्स पधानपदेन सद्धिं सम्बन्धो, तथा सप्पुरिसपदस्स । इदञ्चि वुत्तं होति — भोतो गोतमस्स अट्ठितपधानवतं अहोसि, सप्पुरिसपधानवतं अहोसीति । अत्थि देवाति पुट्ठो समानोति इदं माणवो “सम्मासम्बुद्धो अजानन्तोव पकासेसी”ति सज्जाय आह । एवं सन्तेति तुम्हाकं अजाननभावे सन्ते । तुच्छं मुसा होतीति तुम्हाकं कथा अफला निष्फला होति । एवं माणवो भगवन्तं मुसावादेन निग्गण्हाति नाम । विज्जुना पुरिसेनाति पण्डितेन मनुस्सेन । त्वं पन अविज्जुताय मया ब्याकतम्पि न जानासीति दीपेति । उच्चेन सम्मतन्ति उच्चेन सद्धेन सम्मतं पाकटं लोकस्मिं । अधिदेवाति सुसुदारकापि हि देवा नाम होन्ति, देवियो नाम होन्ति देवा पन अधिदेवा नाम, लोके देवो देवीति लद्धनामेहि मनुस्सेहि अधिकाति अत्थो । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पपञ्चसूदनिया मज्झिमनिकायट्ठकथाय

सङ्गारवसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

पञ्चमवग्गवण्णना निट्ठिता ।

मज्झिमपण्णास-अट्ठकथा निट्ठिता ।